PROF. DR.
AHMET ŞİMŞİRGİL

KAYI-II

OSMANLI TARİHİ

CİHAN DEVLETİ

TİMAŞ

AHMET ŞİMŞİRGİL

1959'da Boyabat'ta doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini aynı yerde tamamladı. 1978'de girdiği Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nden 1982'de mezun oldu. 1983'te aynı bölümdeki Yeniçağ Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak vazifeye başladı. 1985'te Yüksek Lisans eğitimini tamamladı. 1989'da Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'ne naklen geçiş yaptı. 1990'da "Osmanlı Taşra Teşkilatı'nda Tokat (1455- 1574)" isimli çalışmasıyla Tarih Doktoru unvanını aldı. 1997'de "Uyvar'ın Osmanlılar Tarafından Fethi ve İdaresi" isimli takdim teziyle Doçent oldu. 2003'te Profesör kadrosuna atanan Şimşirgil'in Osmanlı şehir tarihi, siyasi hayatı ve teşkilatı ile ilgili eserleri ve çeşitli dergilerde yayınlanmış çok sayıda ilmî makalesi bulunmaktadır. Hâlen aynı üniversitede Öğretim Üyesi olarak görevine devam etmektedir. Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı başkanıdır. Ayrıca Marmara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü'nü de yürütmektedir.

Yayımlanmış eserleri:

Kayı I -Ertuğrul'un Ocağı (Timaş Yayınları)
Kayı II -Cihan Devleti (Timaş Yayınları)
Kayı III -Haremeyn Hizmetinde (Timaş Yayınları)
Kayı IV -Ufukların Padişahı Kanuni (Timaş Yayınları)
Kayı V –Kudret ve Azamet Yılları (Timaş Yayınları)
Bir Müstakil Dünya: Topkapı Sarayı
Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle
Devr-i Gül Sohbetleri
Slovakya'da Osmanlılar
İstanbul, Fetih ve Fatih
Kaptan Paşa'nın Seyir Defteri

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 9
ÖNSÖZ 11

BİRİNCİ BÖLÜM
II. MURAD HAN 17
FİTNEBAŞI BİZANS 18
DÜZMECE MUSTAFA 20
MÜTTEFİK ARAYIŞLARI 24
BRE TÜRK TURHAN! 26
MUSTAFA ÇELEBİ'NİN SONU 28
İSTANBUL ÖNLERİNDE 30
YENİ BİR FİTNE 32
ANADOLU HAREKÂTI 35
İZMİROĞLU CÜNEYD BEY 37
YÖRGÜÇ PAŞA'NIN FAALİYETLERİ 40
GERMİYAN BEYİ 42
BİR ZAMANLAR BATAKLIKTI 44
SELANİK'İN FETHİ 45
CENK MEYDANI'NIN METAI 47
O, KUDRETSİZ BİR KULUNUZDUR! 50
ENGÜRÜS SEFERİ 51
SIRBİSTAN'IN İLHAKI VE BELGRAD KUŞATMASI 53
JAN HUNYAD 55
BAŞ KAÇARSA… 56
FIRSAT BU FIRSAT! 58
OSMANLILARIN ZOR GÜNLERİ 60
EDİRNE-SEGEDİN SULHU 63
KARAMAN ÜZERİNE FETVALAR 64
NEYLEYİM YALAN DÜNYAYI! 66
OSMANOĞLU AKLINI KAÇIRMIŞTIR! 69

VARNA SAVAŞI'NA DOĞRU 72
KÜFFÂRA KILIÇ VURAYIM 74
EY PADİŞAHLAR PADİŞAHI! 77
SAVAŞ 79
BİR TANE AK SAKALLI OLSAYDI... 83
VARNA SAVAŞI FETİHNAMESİ 85
BU KEZ MANİSA'YA 90
İKİLİK 91
BUÇUKTEPE VAKASI 95
MORA SEFERİ 96
ARNAVUTLUK SEFERİ 99
İKİNCİ KOSOVA SAVAŞI 101
BU DÜNYADA MAKSÛD OLAN... 104
VEFATI 106
II. MURAD HAN'IN ŞAHSİYETİ 108
EY BİRİCİK CİĞER-PÂREM 115
HAKKINDA NE DEDİLER? 119

İKİNCİ BÖLÜM
FATİH SULTAN MEHMED HAN 123
İLK GÜNLER 124
BİZİMLE SALTANAT LAFIN EDERMİŞ... 125
ANLAŞMAYI BİZANS BOZDU 128
EDİRNE'YE GELİNCE GÖRÜŞÜRÜZ! 129
BU PADİŞAH ÖNCEKİLERE BENZEMİYOR 130
BİZANS'IN BOĞAZI OSMANLI'NIN ELİNDE 132
SAVAŞA HAZIR OLUN 133
GÖZLERİME UYKU GİRMEZ 135
NİYETİM VE HİMMETİM İSTANBUL ÜZERİNEDİR 138
BİZANS'IN HAZIRLIKLARI 139
EDİRNE'DEN HAREKET 142
MUHASARA BAŞLIYOR... 145

GEMİLER KARAYA YELKEN AÇTI 148
ŞİDDETLİ ÇARPIŞMALAR 150
SURUN İÇİ SADA-YI EZANLA DOLA! 152
ŞAN VE ŞEREF SİZLERİ BEKLİYOR 154
SON HÜCUM 157
ULUBATLI SURLARDA 160
İSTANBUL'UN FETHİNİ GÖREN ÜSKÜDAR 163
İNSAN HAKLARI 164
MİHMANDAR-I RESULULLAH 168
İSTANBUL ŞENLENİYOR 172
ÜNİVERSİTELER ŞEHRİ 175
SIRP MESELESİ 177
BELGRAD MUHASARASI 179
ARNAVUTLUK MESELESİ 184
SÜNNET DÜĞÜNÜ 186
SIRBİSTAN'IN KESİN İLHAKI 189
MORA MESELESİ 193
KARADENİZ SAHİLLERİ 195
SİNOP'UN FETHİ 197
TRABZON'UN FETHİ 200
EFLAK MESELESİ VE KAZIKLI VOYVODA 205
ADALAR MESELESİ VE MİDİLLİ 209
BOSNA'NIN FETHİ 213
BÜYÜK SAVAŞ BAŞLIYOR 217
KOMUTANLARI DELİRDİ! 220
MACARLARLA SAVAŞ VE MÜSLÜMAN BOSNALILAR 221
BUYURDUM Kİ! 224
OSMANLI-KARAMAN MÜNASEBETLERİ 225
VENEDİK'LE SAVAŞLAR 229
UZUN HASAN 233
TOKAT BASKINI VE KIRELİ MUHAREBESİ 235
SEN VİLAYET YIKMAYI PADİŞAHLIK MI ZANNETTİN? ... 239

PUSU 241
OSMANOĞLU'NUN AYAĞINI ALDIM 243
OTLUKBELİ SAVAŞI 245
ÜLKESİNİ NEDEN ALMADIN? 250
KARAMAN BEYLİĞİNİN SONU (1474) 253
ŞEHZADE MUSTAFA 255
MAHMUD PAŞA 256
KIRIM MESELESİ 259
BOĞDAN SEFERİ 265
MACARİSTAN YOLLARINDA 269
TEKRAR VENEDİK 271
İŞKODRA'NIN FETHİ 275
MISIR MESELESİ 278
İHANETİN BEDELİ 280
RODOS SEFERİ 283
ÇIKTI OTRANTO'YA PÜR VELVELE 287
FATİH'İN SON SEFERİ 290
FATİH ZEHİRLENDİ Mİ? 292
FATİH'İN ŞAHSİYETİ 296
İLMÎ YÖNÜ 301
ARAP'TA DAHİ EŞİ YOKTUR! 305
EY KUZEYDEN ESEN RÜZGÂR! 307
HAYIRLA YÂD EDİLEN DAYAK! 310
KANUNNAME VE KARDEŞ KATLİ 312
ŞAİR FATİH 317
İMAR FAALİYETLERİ 321
NE DEDİLER ? 324
MERKAD-I FATİH'İ ZİYARET 327

DİPNOTLAR 331
BİBLİYOGRAFYA 343
İNDEKS 346

TAKDİM

"Çekilse suyu vadinin nişanı bir zaman gitmez"

Tarih sahnesinden çekilen devletlerin ve milletlerin izi, işareti, tesiri, ve hatta ruhu öyle kolay kolay silinmez. Tarih ilmi de bunun için önemlidir zaten.

Zira tarih, insanlığın ölümsüz romanıdır. Bu sebeple faydası sayısızdır.

Geçmiş mirasa en iyi şekilde tarihle sahip olunur ve ondan istifade edilir.

Tarih, âlimlerin zekâsını keskinleştirir, insanların basiret (gönül) gözlerini açar.

Eskilerin ifadesiyle gençlerde din u devlet, mülk ü millet gayretini arttırır.

Dünyanın vefasızlığını gösterir.

Malın mülkün faniliğine işaret eder.

İnsanı tefekküre, düşünmeye davet eder.

Bu sebeple tarih ilminin ideolojiden, taraflı yorumlardan uzak tutulması ve ilmî kriterlerle değerlendirilmesi gerekir. Aksi hâlde değil ibret ve ders çıkarmak -kılavuzu karga olanın hesabı- insanları bambaşka ve yanlış mecralara sürükler. Devletler için ise bir felaket olur.

İşte *KAYI* serisi bütün bu düşüncelerle, en yakın ve en önemli tarihimiz olarak geçmişte kalan Osmanlı Devleti'ni konu edindi.

Zira bu devlet, farklı din ve milletlere mensup çeşitli unsurları arasında sağlam bir âhenk teşkil etmiştir.

İlme, sanata ve insanlığa asırlarca faydalı olmuştur.

Yorulmuş, üzülmüş, kanını dökmüş, kardeşine kıymış, ölmüş ancak dinî, insani ve vicdani ideal ve prensiplerinden asla taviz vermemiştir.

Geniş insan toplulukları nezdinde sosyal adaleti tesis etmekle dünya tarihinde kudretli ve cihanşümul bir siyasi varlık göstermiştir.

Ancak onları en çok üzecek ve gerçekten öldürecek olan darbe, tüm fedakârlıklarına rağmen kendi asli unsurları olan Türkler ve ayağına diken batmasın diyerek çabaladıkları İslam milleti tarafından dahi anlaşılmamaları, iftiraya uğramaları, yalan yanlış ifadelerle tanıtılmaları olacaktır.

KAYI serisi ile Osmanlı tarihini sadece bir bütün olarak okumayacaksınız, aklınıza gelebilecek her suale cevap da bulacaksınız.

Osmanlıları her yönüyle ve gerçekleriyle tanıyacaksınız.

İlmî kriterlerle ve objektif olarak kaleme alınan *KAYI* serisi, ayrıca insana elinden bırakamayacağı bir okuma zevki de verecektir. Büyük şair Bâkî'nin ifadesiyle;

Minnet Hudâ'ya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâkî kalur sahife-i âlemde adımız

Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil

ÖNSÖZ

Umumiyetle akademisyenlerin kaleme aldığı eserlerin okunmadığı yahut sıkıcı geldiği, toplumumuzda genel bir kanı hâline gelmiştir. Derinliğine yapılan ilmî araştırmaların, o sahanın uzmanı olan kişilerin dışında kalanları çok da ilgilendirmeyeceği, nihayette bir müracaat eseri olarak kullanılacağı tabiidir. Dolayısıyla insanımız sosyal bilimlerde ve hassaten tarih sahasında mesleğinin başına araştırıcı etiketi getiren (araştırıcı yazar, araştırıcı tarihçi vs.) yazarların daha popüler üsluplu eserlerine yönelmek zorunda bırakılmıştır. Onlar da tabii olarak mevzuu daha cazibedâr hâle getirebilmek için ya bire bin katarak anlatmışlar, ilmîlikten uzak bir tarzda kaynak ve mehaz göstermeden ele almışlar ya da kullandığı eserleri hiçbir tenkide tâbi tutmadan bilgilerini mutlak doğru gibi nakletmişlerdir. Böylece zaman içerisinde doğru ve yanlış bilgiler, birbiri içerisine girmiş ve ayıklanamaz bir hâle gelmiştir. Bu itibarla tarihimiz; konunun asıl uzmanları ile araştırıcı kimlikli popüler yazarları arasında sıkışıp kalmıştır diyebiliriz.

İşte *KAYI* serisi, böyle bir boşluğu doldurmak üzere yayımlanmaya başladı. Tamamen ilmî eserlerden ve konunun ana kaynaklarından her yaştan insanın zevkle okuyabileceğini ümit ettiğimiz açık bir dil ve akıcı, tatlı bir üslupla kaleme alındı. Önyargısız ve objektif bir biçimde okuyucunun değerlendirmesine sunuldu.

KAYI hakkında okuyucularımdan gelen tepkiler ve eserin kısa denecek bir zaman dilimi içinde üçüncü baskıyı yapması, bu arzunun yerine geldiğini gösteriyor. Gazeteci-yazar Murat Başaran'ın eser hakkındaki yorumu bu yönde yapılan değerlendirmelerin bir hulâsâsı niteliğindedir. Şöyle ki:

Biz kimiz?

Bu soruyla hâlleşmek zorundayız.

Üstünde düşünmeden, sonucunu içimize sindirmeden yol alamayız.

Nasıl olacak?

Temel eğitimin yıllarca süren tarih alerjisine rağmen, nasıl olacak?

Tabii olması gereken, okullarda çocuklarımıza, kim olduğumuzun ilmî, tarafsız, komplekssiz bir biçimde anlatılması, öğretilmesi…

Ama bu olamadı…

Osmanlı'yı aşağılamak, kötülemek veya yok saymak bir modaydı; gerçi geçti…

Merak sahiplerinin okuma ve öğrenme içgüdüsüyle kitaplara boğularak bir yerlere varmaları ayrı bir zahmet ve övgüye değer…

Ama bunu yapmasını herkesten bekleyebilir misiniz?

Onun için birkaç nesil eksikli, temelsiz ve çarpık bilgilerle yetişmek zorunda kaldı….

Şimdi bu problemi ortadan kaldıracak, önemli bir kitap var önümüzde…

Değerli bir ilim adamının Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil'in herkesin zevkle okuyabileceği ve anlayabileceği bir tarzda kaleme aldığı KAYI isimli roman tadındaki eser, hacminin aksine büyük bir boşluğu dolduruyor.

"Birincil Kaynaklardan Osmanlı Tarihi" üst başlığı ile yayınlanan kitap, "Kayı yiğitleri Söğüt yolunda" bölümüyle başlıyor ve "Sultan Çelebi Mehmed'in şahsiyeti" bölümüyle bitiyor.

Osmanlı tarihinin bu kesitini iki yüz sayfaya böyle bir ilmî ciddiyet ve edebî üslupla sığdırmak kolay değil ve onun için yazımın başlığını ilaç gibi kitap koydum.

Sevgili Murat Başaran, değerlendirmesinin ötesinde okuyucuların fikrine tercüman olurcasına eserin tamamlanması yönünde bizi teşvik ve tahrik etmekten de geri durmamıştır.

KAYI II'de, Söğüt ve Domaniç'te başlayan ve adı Osmanlı olan hareketin mimarlarının planlı, programlı, disiplinli ve tedbirli hareketleri, insanî değerlere tam bağlı, saf itikat ve pak yaşayışları

neticesinde bir asra varmadan gerçek bir dünya gücüne doğru giden muazzam başarılarının devamını bulacaksınız.

Sultan Çelebi Mehmed'in fetret devrinden çıkardığı ve hayatiyet kazandırdığı devlete, oğlu II. Murad Han zindeliğini ve itibarını yeniden verecektir. Bu arada Avrupa, Osmanlı'yı Rumeli'den söküp atmak üzere son bir hamle ile tekrar Haçlı seferlerini başlatacak ise de II. Murad Han, 1444'te Varna'da ve 1448'de Kosova'da karşısına çıkan orduları darmadağın edecektir.

II. Mehmed'le birlikte ise gazâ aşkı artık bir cihan hükümdarlığı fikrine, İslam'ın sancağı altında birleşmiş bir dünya sevdasına yönelecektir. Nitekim 1453'te İstanbul'un fethi, onları bu arzularına götürecek kapıyı açmış oluyordu. Şimdi Fatih, bir zamanlar Roma imparatorluğunun hâkim olduğu bütün toprakların varisi olduğunu açıkça ilan ediyordu. Bu itibarla o, Büyük Türk sultanı ve Osmanlı padişahı yanında III. Roma İmparatorluğu hakanı diye de selamlanıyordu.

Diğer taraftan Fatih'i, İstanbul'u fethetmekle birlikte aşkına kavuşmuş maşuk gibi artık payitahtta gününü gün edecek, zevk ü safa sürecek diye bekleyenler kısa sürede yanıldıklarını görecekti. Zira onun asıl aşkının i'la-yı kelimetullah yani Cenab-ı Hakk'ın ismi şerifini cihana yaymak olduğu gerçeği bir kez daha zihinlere kazınacaktı.

Nitekim onun otuz yılı bulan saltanat döneminde, fetih dalgası Sırbistan, Arnavutluk, Mora, Bosna, Hersek, Eflak, Boğdan, Kırım, Dalmaçya ve Hırvatistan ülkelerini sardı ve yuttu. Batılıların bel bağladığı Akkoyunlu Uzun Hasan'ın kudretli devleti, bir pençede inkıraza verildi. Trabzon Rum imparatorluğu, İsfendiyar ve Karaman beyliklerine son verilerek Anadolu birliği büyük ölçüde kuruldu. Çağının en büyük deniz gücüne sahip devletlerinden Venedik'in unvanı, yerle bir edildi. Artık Venedik şehrinin kulelerinden Osmanlı akıncılarının yaktığı ateşler korkuyla karışık bir gıptayla izlenir olmuştu. Ve Fatih 1481'de, ahfadına her bakımdan muazzam bir devlet bırakarak hayata gözlerini kapadı.

Ünlü mütefekkirlerimizden Ahmet Hamdi Tanpınar: "Bir vatanı olmak, hür ve müstakil yaşamak, tarihine sahip çıkmak birtakım mükellefiyetlerle kabil olan nimetlerdir" der. *KAYI I* ve *II*'yi okurken Osmanlı'yı bir dünya gücü hâline getiren ecdadımızın, bu mükellefiyetleri eksiksiz yerine getirdiklerine şahit olacaksınız.

Zira yaşadığımız bu vatanın kurulmasında ve bize kadar intikalinde Osmanlıların fedakârlıklarını anlamak ve anlatabilmek gerçekten güç. Samimi bir gayret, tertemiz bir inanç ve muhteşem bir azim ve fedakârlık söz konusu.

Bütün bunların yanı sıra bu güzide vatanı teslim edecekleri nesilleri de hiçbir zaman unutmuyorlar. Bu itibarla ilme ve eğitime verilen değer her şeyin üzerinde. İstanbul'u sadece bir başkent değil dünyanın en büyük ilim merkezi kılma hamleleri fetihle birlikte kendini gösteriyor.

Osman Gazi'nin "insanı yaşat ki devlet yaşasın" düsturuna tam ve gönülden yaklaşım. İnsanı her türlü dini, ahlaki, ve ilmî değerlerle donatma birinci idealleri olunca, neticede bir devlet azametinde, devlet ciddiyetinde ve devlet haşmetinde nesiller ortaya çıkıyor ve dünyaya refah ve mutluluk dolu asırları yaşatmaya devam ediyorlar.

Diğer taraftan Kayı'nın cihan hâkimiyetine doğru yürüdüğü yolda çektiği çile, ızdırap, meşakkat ve gösterdiği gayrete ise değerli bilim adamı Prof. Dr. Hasan Seçen dikkati çekmekte ve şu enfes yorumu getirmektedir:

KAYI'yı okuyan okuyucu altı yüz yıllık bir devletin kurucusu Kayı yiğitlerinin zihin dünyasını daha yakından keşfediyor. O insanların devleti yaşatma aşklarını, bilgelikle birleşmiş kahramanlıklarını, ahde vefalarını, adalet duygularını, hangi ırk ve dinden olursa olsun insanlara karşı duydukları merhamet ve şefkatlerini, cömertliklerini, zalime aman vermeyen bu insanların bir âlim veya bir derviş karşısındaki tevazularını daha yakından öğreniyor. İlmî bir eser olmasına rağmen, Tarık Buğra'nın Osmancık'ı, Kemal Tahir'in Devlet Ana'*sı, Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun* Konak, Çatı, Üçler, Yediler, Kırklar'*ı*

tadında edebî bir üslupla hazırlanan KAYI'yı kütüphanemde hep muhafaza edeceğim. KAYI'yı bir kere okudum, ama yine okuyacağım.

Yaşama ve olumsuzlulara karşı direnme gücümün tükendiğini hissettiğim zamanlarda, kendime ve çevreme güvenimi yitirmeye başladığım zamanlarda, iç ve dış dünyadaki gailelerin galip gelip kalbimin katılaştığını hissettiğim zamanlarda ve "Göz yaşı rahmettir" mübarek sözüne muhatap olmak için ağlamak istediğim zamanlarda Kayı'yı okuyacağım...

Okuyucularımı *KAYI II* ile baş başa bırakıyorum.

Eserin hazırlanmasında destek, teşvik ve yardımlarını gördüğüm rahmetli Mustafa Kıbrıslı Bey ile Ramazan Mercan, Hakan Gürsel, Abdülkerim Şaşmaz ve Fehim Harmanşa'ya teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca Timaş Yayınları Tarih Bölümü Proje Editörü Adem Koçal ile eseri büyük bir titizlikle baskıya hazırlayan Zeynep Berktaş'a ve kapağını tasarlayan Ravza Kızıltuğ'a en içten şükranlarımla hizmetlerinin devamını dilerim.

Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil

BİRİNCİ BÖLÜM

II. MURAD HAN

Oğul! Padişahlar, elinde terazi tutmuş bir kimseye benzerler. Sen padişah olunca teraziyi doğru tutmanı isterim. O zaman yüce Allah da, senin iyiliğini arzular

Çelebi Sultan Mehmed ciddi olarak rahatsızlanınca (1421) Amasya'daki oğlu Murad'a haber verilmesini ve onun derhâl merkeze gelmesini istemişti. Zira ortaya çıkacak bir iktidar boşluğunda Bizans'ın Şehzade Mustafa'yı salıvererek bir buhran çıkarmasından endişe duyuyordu.

Şehzade Murad süratle hareket etti ise de babasını dünya gözü ile bir kez daha göremedi. Bursa'ya geldiğinde babasının vefat haberini öğrendi. Durumu Edirne'de Veziriazam Bayezid Paşa'ya bildirdi. Bunun üzerine Sultan Çelebi Mehmed'in herhangi bir hadiseye meydan vermemek için gizlenmekte olan vefatı ilan olundu. Cenazesi alınarak Bursa'ya getirildi.

II. Murad Han on sekiz yaşında iken 25 Haziran 1421'de Bursa'da tahta çıktı. Ceddi Yıldırım Bayezid'in damadı büyük âlim Emir Buhari hazretlerinden kılıç kuşandı ve dualarını aldı.

Ardından babasının defin işlemleri ile meşgul oldu. Cenaze muhteşem bir alay ile Yeşil Cami Türbesi'ne konuldu. Murad Han babasının ruhu için pek çok sadakalar dağıttı.

II. Murad Han bu ilk vazifeleri ifadan sonra cülusunu komşu hükümetlere bildirdi. Bizans imparatoru derhâl iki elçiyi padişaha gönderdi. Bunlardan biri yeni padişahı tebrik ve taziyet etmek üzere vazifelendirilmişti. Diğeri ise Çelebi Mehmed dönemindeki sulhun devam edebilmesi için, Murad'ın iki erkek kardeşini imparatorun himayesine (rehin) almak üzere gelmiş bulunuyordu. Eğer bu çocuklar verilmezse İstanbul'daki saltanat müddeisi Mustafa Çelebi'nin serbest bırakılacağı tehdidinde bulunmuşlardı.

Bu sırada saltanat atabeği olan veziriazam ve beylerbeyi Bayezid Paşa, padişah namına olarak sefirlere:

"Müslüman evladının Müslüman olmayanlar nezdinde terbiyesi Hazreti Peygamber'in şeraitine uygun değildir. Efendinize

söyleyiniz, lütfen bu istekten vazgeçsin. Padişahımız kendisi ile iyi ilişkiler kurmak istemekte ve aradaki anlaşmalara bağlı kalacağını bildirmektedir" cevabını verdi.[1]

Şehzadelerin teslim edilmemesi üzerine İstanbul'da imparatorun devlet adamları arasında bir görüşme oldu. İmparatorun oğlu ve saltanat ortağı olan Yuannis, bir kısım devlet adamları ile Mustafa Çelebi taraftarı idiler. İhtiyar imparator Manuel ile bazı devlet adamları ise Murad'la anlaşmayı muvafık buluyorlardı. Ancak Yuannis taraftarları, Gelibolu'yu kendilerine teslim vaatinde bulunan Mustafa Çelebi ile anlaşmakta ısrar ettiklerinden, onların fikirleri galebe çaldı. Derhal General Dimitrios Leontarios on kadırga ile Limni Adası'na gönderildi.

İmparator Manuel, Türkler arasında çıkaracağı nifaktan büyük istifadeler elde edeceğini ümit ediyordu. Şehzade Mustafa ise her ne elde ederse kazanç olacağı ve hiçbir şey kaybetmeyeceği için memnuniyetle razı oldu. Yapılan anlaşmaya göre Mustafa muvaffak olduğu takdirde Gelibolu'yu, İstanbul'un kuzeyinde Boğdan hududuna kadar Karadeniz sahilindeki bütün şehirleri ve Erisos ile Aynaroz'a kadar Teselya havalisini imparatora iade edecekti.

Şehzade Mustafa'nın bu ahitnameyi imzalaması üzerine Leontarios, onu ve destekçisi İzmiroğlu Cüneyd Bey'i kadırgalara bindirip Gelibolu'ya çıkardı. Murad Han'a bağlı birlikler karşılarına çıktı ise de Cüneyd Bey'in idaresindeki Mustafa Çelebi kuvvetlerine mağlup olarak Gelibolu Kalesi'ne kapandılar. Kale muhafızları Murad Han'a bağlı kalarak teslim teklifini reddettiler. Mustafa Çelebi ve General Leontarios'un emrindeki Bizans birlikleri ile aralarında şiddetli çarpışmalar oldu.

Bunun üzerine Mustafa Çelebi Gelibolu halkının ileri gelenlerini görüşmeye davet etti. Onlara:

"İyi bilirsiniz ki Yıldırım'ın oğluyum. Siz de babamın kullarısınız. Efendinize karşı neden hürmetsizlik ediyorsunuz? Şayet benim tarafıma dönüp de, Edirne'ye babamın evine gitmem için bana yol verirseniz, bundan sonra kullarım değil kardeşlerim olacaksınız.

bağlılık kuşaklarını bellerine sarmış bulunmaktadır. Şayet yenilgi mukadder hâle gelirse boyun eğmiş gözükerek karşı tarafa katılıveririm. Sakın bunu hıyanet olarak yormayasın. Bu durumda sizinle karşı karşıya gelirsek onların beyleri arasında ayrılık ve bölünme tohumlarını eker, ileri gelenlerini ürkütür, böylece yenilgiye uğramalarını kolaylaştırırım."

Hünkârın bu güçlü serdara inancı ve güveni tamdı. İstediği gibi hareket edebileceğini bildirdi.[4]

Bayezid Paşa Gelibolu yolu kapalı olduğundan kış mevsiminde İstanbul Boğazı'nda Güzelce Hisar'dan bin bir müşkülatla karşı tarafa geçti. Yanında fazla kuvvet yoktu. Edirne tarafına giderek orada da kuvvet topladı. Mustafa Çelebi'nin Gelibolu'dan çıkıp üzerine geldiğini duyunca onu Sazlıdere mıntıkasında karşıladı.

Bayezid Paşa askerlerinin karşı tarafa geçmelerinden ciddi surette endişe ediyordu. Bu itibarla savaşa girişmeden önce onlara bir nutuk çekti. Mustafa'nın gerçek bir Osmanlı şehzadesi olmayıp Bizanslılar tarafından yetiştirilmiş ve devletimizi bölmek, parçalamak isteyen bir hain olduğunu vurguladıktan sonra:

"Görüyorsunuz daha iktidarı eline almadan ülkemizin en iyi yerlerini Bizanslılara teslim ediyor. Bu yerleri ecdadımız büyük zahmetlerle fethetmişlerdi. Bilmiyor musunuz ki, Gelibolu şehri ve boğazı şark ve garbın Ege Denizi ile Karadeniz'in anahtarıdır. Şimdi Gelibolu'da Bizanslılar hükmetmekte olduklarından, Türkler, Hıristiyan esirlerini Anadolu'ya geçiremezler. Bu hâller bizim felaketimizin başlangıcını teşkil etmektedir. Bizanslıların ise kurtuluşu olur. Bu itibarla devletimizin geleceği için sizden aslanlar gibi hücum etmenizi istiyorum" dedi

Bu sırada Bayezid Paşa'nın üzerlerine geldiğini haber alan Cüneyd Bey de Gelibolu muhasarasını kaldırarak Mustafa'ya katılmış bulunuyordu. Mustafa Çelebi ise yine etkili bir hitabetle Bayezid Paşa'nın yanındaki askerlere seslenerek, kendisinin Yıldırım Han'ın oğlu olduğunu Rumeli beylerinin bu sebeple kendisine katıldığını,

dolayısıyla hiç vakit geçirmeden gerçek sultanlarının yanında yer almalarını bildiriyordu.

Mustafa'nın çağrısı ve akıncı birliklerinin hareketi etkisini göstermişti. Nitekim çarpışmanın hemen ilk anlarında Bayezid Paşa kuvvetlerinin sağ ve sol kolları karşı tarafa iltihak ettiler. Bu durumda çarpışmanın faydasızlığını gören Bayezid Paşa da teslim olma yolunu tuttu.

Şehzade Mustafa onun bu hareketinden fevkalade memnun kalarak onu derhâl vezirlikle mükafatlandırmak istedi. Fakat yanındakiler paşanın bu şekilde ciddi bir mukavemet göstermeden gelip teslim oluşundan kuşkulanmışlardı. Mustafa'yı uyanık durmaya teşvik ettiler. Mustafa, kendisinin düzme ve sahte bir şehzade olmayıp gerçek olduğunu ispat için vücudunda Ankara Savaşı'ndan kalmış olan yara izlerini Bayezid Paşa'ya gösterdi. Böylece bu kudretli beyin saygısını tam anlamıyla celbetmek istemişti.

Mustafa Çelebi'nin bütün hareketlerini, kuvvetli bir mücadele adamı olan veziri Cüneyd Bey idare ediyordu. Cüneyd Bey, Bayezid Paşa'dan hiç hoşlanmamış ve yanlarında bulunuşunu bir tehlike olarak görmüştü. Bu itibarla Mustafa'nın onun hakkındaki tereddütlerini artırdı. "Efendisini (Sultan Murad'ı) terk eden bir hainin sana ne faydası dokunur" diyerek ona güvenilemeyeceğini belirtti. Neticede Cüneyd'in şiddetli tahrikleri ile Bayezid Paşa şehit edildi.[5] Bayezid Paşa'nın Bursa'da bir mescidi, imareti ve medresesi vardı.

Mustafa Çelebi bu başarılardan sonra büyük bir alayla Edirne'ye girdi. Namına para bastırdı. Artık Rumeli'de bütün yerler onun iktidarını tanımış bulunuyordu.

Yanında bütün Rumeli beyleri ve kuvvetleri olduğu hâlde Anadolu tarafına geçmek üzere Gelibolu'ya geldi. Onun Sazlıdere muvaffakiyetini ve hükümdarlığını haber alan Şah Melik Bey de Gelibolu'yu Leontarios'a teslim etmişti.

Mustafa Çelebi kaleye Bizans kuvvetlerini yerleştirmek isteyen generale:

"Size olan taahhütlerimin arasında Gelibolu Kalesi'nin de olduğunu biliyorum. Fakat böyle meşru olmayan bir harekette bulunacak olursam ne beylerim benim başbuğluğumu kabul eder ne de sizlerin memleketlerine girmenize rıza gösterirler" diyerek menfi cevap verdi. Leontarios çaresiz İstanbul'a dönerek keyfiyeti imparatora anlattı. İmparator Manuel bunları öğrendiği zaman çok müteessir oldu ve fena hâlde hiddetlendi. Fakat yapacak herhangi bir şeyi de yoktu.[6]

Gelibolu Kalesi'ni iyice tahkim eden Mustafa Çelebi donanmaya kaptanlar ve kumandanlar tayin eyledi. Daha sonra Anadolu'ya geçmek yerine tekrar Edirne'ye dönerek saltanat sürmeye başladı.

MÜTTEFİK ARAYIŞLARI

Sultan II. Murad, Bayezid Paşa'nın öldürüldüğünü ve onunla birlikte giden askerlerinin de Mustafa'ya iltihak ettiklerini haber alınca sarsılmış ve dayanma gücü kırılmıştı. Ancak Mustafa Çelebi'nin Anadolu'ya geçmek yerine Edirne'de saltanatın tadını çıkarmaya başlaması kendisine rahat bir nefes aldırdı.

Öncelikle Mustafa Çelebi'nin, Gelibolu meselesinden dolayı Bizans ile arasının açılmasından istifade etmek istedi. Bayezid Paşa'nın ölümü üzerine yerine tayin edilen yeni veziriazam, Çandarlı İbrahim Paşa'yı İstanbul'a gönderdi.

Usta bir diplomat olan İbrahim Paşa, Mustafa Çelebi ile imparatorun aralarının bozulduğundan haberi yokmuş gibi Manuel'den yardım istedi. Babası Çelebi Mehmed'e yaptığı gibi oğluna da yardım edebileceğini ve bundan kendisinin de kazançlı çıkacağını söyledi. Ancak imparatorun Gelibolu ile iki şehzadenin tesliminde ısrar etmesi sebebiyle anlaşma yine sağlanamadı.[7] Ayrıca bu sırada Mustafa'nın elçileri tekrar gelmiş ve bîtaraf kalındığı takdirde harp sonunda Gelibolu'yu Bizans'a teslim edeceğini tekrar taahhüt etmişti.

Mustafa Çelebi böylece Gelibolu geçidine ve donanmaya hâkim olduğu gibi, İstanbul Boğazı'nı da tutmuş bulunuyordu.

Ancak Murad Han bu bunalımlı günlerde kıymetli bir müttefik buldu. Foça'daki şap madenlerini işleten Cenevizliler burada

oturmalarına karşılık her sene Osmanlılara muayyen bir miktar para ödüyorlardı. İhraç ettikleri şapları Avrupa piyasalarına sevk ediyorlardı. Sultan Çelebi Mehmed'in sağlığında gelerek kendisiyle görüşen Giovanni Adorno, senede yirmi bin altın vermek suretiyle on sene müddetle Foça'nın bu maden imtiyazını almıştı.

Lakin Adorno'nun son senelerde Cenevizlilerle Katalanlar arasındaki muharebeler sebebiyle işleri iyi gitmemiş ve borçları bir hayli artmıştı.

Murad Han'a mektup göndererek babası ile arasındaki iyi ilişkilerden bahsettikten sonra kendisi ile de bu dostluğu sürdürmek istediğini bildirmiş ve:

"Seni kadırgalarımla Anadolu'dan Rumeli'ye geçirmeye, sana yardım etmeye ve hiç kimsenin yapmadığı hizmeti sana yapmaya hazırım. Yalnız emrini bekliyorum" diye yazmıştı.

Murad Han bu teklifi memnuniyetle kabul ederek, "İnşallah birkaç gün içinde Bursa'ya geleceğim. Yakınlarından sadık birini oraya gönder. Bu husus hakkında düşünelim ve yapacaklarımızı kararlaştıralım" cevabını verdi.[8]

Murad Han'ın Foçalılarla ittifakını duyan Cüneyd Bey, Mustafa Çelebi'yi ikaz etti. "Murad boş durmuyor. Bir taraftan imparatorla anlaşmaya çalışıyor, diğer taraftan Frenklerle işbirliği yapıyor. Biz ise Edirne'de hiçbir hazırlıkta bulunmadan oturuyoruz. Onlar bu tarafa gelmeden evvel biz karşı tarafa geçelim. Şimdilik her hususta onlardan üstünüz. Şayet bu tarafa geçecek olurlar ise bizim için felaket olur."

Bu yerinde ikazlar üzerine Mustafa Çelebi hemen kuvvetlerini toplayarak Gelibolu yoluyla Lapseki'ye geçti (20 Ocak 1422). Yanında on iki bin atlı ve beş bin yaya kuvveti bulunuyordu. Üç gün orada kaldıktan sonra Bursa tarafına yürüdü.

Murad Han ise harekete geçmeden önce kırık gönlü ile duası makbul olanların eşiğine koşmuştu.

Bunların başında velîlik yolunun serçeşmesi, din meclisinin ışığı, o dönemde âlimlerin önderi, evlad-ı Resul Emir Sultan Hazretleri

geliyordu. Şeyhin kapısına varan II. Murad Han ondan, bu âsinin yüreğinin yağını eritmek ve fesatlık yangınını söndürmek için hayır duada bulunmasını rica etti.[9]

Emir Buhari Hazretleri de ellerini açarak, Osmanlı devletinin devamı ve düşmanlarının yıkılıp berbat olması için Cenab-ı Hakk'a yalvardı. Sultan Murad'ın gönlünü ferahlatıcı müjdeler verdi ve âkıbetin hayırla neticeleneceğini bildirdi. Ardından padişahın kılıcını beline bağlayarak nasihat ve tavsiyelerde bulundu. Dua ve senalar ile yolcu etti.

Sultan Murad büyük bir huzur içerisinde morali yerine gelmiş olarak askeriyle harekete geçip Ulubat Gölü kıyısına gelerek otağını kurdurdu.

BRE TÜRK TURHAN!

Timurtaş Paşa'nın oğulları ve akıncı kollarının yiğit serdarları Umur, Oruç ve Ali beyler Murad Han'ın huzuruna vararak Musa Çelebi tarafını tuttuğu için Sultan Çelebi Mehmed tarafından Tokat'ta hapsedilen Mihaloğlu Mehmed Bey'in serbest bırakılmasını isteyerek şöyle dediler:

"O, gün görmüş, umur sürmüş büyük bir beydir. Düzmece'ye boyun eğen ve ayak uyduran bütün beylerin başıdır. Onlara tek söz dinletecek serdardır. Bu cefa çekmiş ihtiyarı hapisten çıkarıp yüce tahtının huzuruna çağırıp görüşürsen savunma tedbirleri konusunda sağlam bir karar almış olursun."

II. Murad Han bu genç vezirlerinin sözlerini kabul ederek Mihaloğlu'nu şan ve şerefle otağ-ı hümayununa getirtti. İkram ve iltifatlarla karşıladı. Kırık gönlünü tamir etti. Mihaloğlu Mehmed Bey ise kulların, ulu eşiğe karşı her zaman saygılı olması gerektiğini ve ne hizmet buyurulursa daima can ve başla koşacağını samimi bir dille ifade ederek padişahı hoşnut etti.

O gece ırmak boyuna inen bu ihtiyar gazi, yetiştirdiği silah arkadaşlarına isimleri ile bir bir seslenmeye başladı:

"Bre Türk Turhan! Bre Evrenosoğulları! Bre Gümlüoğlu!"

Yaşlı akıncı beyinin gür sesini duyan Rumeli beyleri kıyıya koşuyordu. Öldü bildikleri bu yiğit beyin sesini işittiklerinde kulaklarına inanamamışlardı.

Mihaloğlu ise devam ediyordu:

"Bre beyler! Ekmek hakkını yitirip, baş çekmek töresini uyandırmak, sizin şanınıza layık mıdır? Kim olduğu bilinmez, aslı karışık bir kimsenin davasını kabul edip, soyu belli, şahlığa liyakati bilinen genç padişaha bağlılıktan yüz döndürmek bahadır kişilerin yapacağı iş midir? Böyle davranışların sonunun nedamet ve pişmanlık olduğu bilinmez mi?"[10]

Bir taraftan Mihaloğlu'ndan bu sözleri dinleyen Rumeli beyleri diğer taraftan da geçmiş yıllardaki gazâları hatırlayıp sevinç gözyaşları döküyorlardı. Zira bu yaşlı akıncı beyinin hapsi sekiz yılı bulmuş olduğundan hemen hepsi onun hayatından ümidi kesmiş durumdaydılar. Şimdi sesini duymakla geçmiş yıllardaki gibi dostluk ve bağlılık duygularını yenileyip tekrar bir arada olmayı gözler oldular.

Öte yandan Şehzade Mustafa, beş bin kadar yaya ve atlı asker seçerek köprünün üst başından karşıya geçmelerini emretmişti. Sultan Murad bu haberi alınca Umur Bey'i iki bin seçme sipahi ile o tarafa gönderdi. Umur Bey süratle onların geçeceği mevkiye gelerek pusuya yattı. Gece karşıya geçenleri ani bir baskınla bozguna uğrattı ve pek çoğunu esir etti. Mustafa bu bozgun haberi ile birlikte Rumeli beylerinin karşı tarafla görüştüğünü haber alınca yıkıldı.

Bu sırada Hacı İvaz Paşa'dan Şehzade Mustafa'ya, Timurtaşoğullarından ise Aydınoğlu Cüneyd'e mektuplar geldi. Hacı İvaz Paşa Mustafa'ya bağlılığını bildiriyor ancak yanındaki beylerin beri tarafla anlaştığını savaş esnasında kendisini yakalayıp Murad'a teslim edeceklerini bildiriyordu.

Timurtaşoğulları ise Cüneyd Bey'e, beylerin bu tarafla anlaştığını bildirip daha fazla orada durmasının ahmaklık olacağını, bir an önce bu tarafa geçip hünkâra bağlılık bildirisini sunmasını, böylece eski beyliğine tekrar kavuşmasının mümkün olacağını belirtmekteydiler.

Mustafa mektubu okuyunca derhâl İzmiroğlu'nu çağırttı. Onun mektubu ile karşılaştırdıklarında Rumeli beylerinin anlaştıklarına kesin kanaat getirdiler. Kaçış yolundan başka bir çare kalmadığını gördüler. Nitekim Hacı İvaz Paşa kuvvetleriyle karşıya geçip savaşa giriştiği sırada Mustafa da yanında bulunan üç beş adamıyla birlikte Biga yönüne doğru uzaklaşmaya başlamış bulunuyordu.

Tan yeri ağarırken Murad Han da karşı yakaya geçti. Onun gelişini gören Rumeli beyleri özürler dileyerek ayağına düştüler. Affedilmelerini dilediler. Vezirlerden İbrahim Paşa "Hepsini kırmak gerektir" dedi. Hacı İvaz Paşa ve Mihaloğlu ise:

"Bunları hep Aydınoğlu fesada vermiştir. O bunlara Mustafa'nın, Yıldırım'ın oğlu olduğunu söyledi. Bunlar da inandılar. Mağdur oldular. Şimdi Düzmece olduğunu bildiklerinde işte tarafımıza geldiler, suçları yoktur" diyerek bağışlanmalarını dilediler. Bunun üzerine padişah hepsini affetti."[11]

MUSTAFA ÇELEBİ'NİN SONU

Süratle Biga önüne gelen Mustafa Çelebi nehrin taşmasından dolayı karşı yakaya geçecek yolu bulamamıştı. Biga kadısı bir hayli altın mukabilinde kendisine geçidin yerini göstererek yardımcı oldu. Bu sayede sahile inerek orada bulunan gemilere atlayıp Gelibolu tarafına hareket etti. Giderken takip edilmemesi için sahilde kalan diğer gemileri kullanılmaz hâle getirmişti. Gelibolu'ya vardığında ise gemilerin geri dönmelerine meydan vermemek için hepsini karaya çektirdi. Sahillere muhafızlar tayin ettikten sonra Gelibolu Kalesi'ne vardı.

Öte yandan Murad Han ise Mustafa Çelebi'nin işini sıcağı sıcağına bitirmek arzusundaydı. Gemilerin tahrip edildiğini görünce evvelce anlaşmış olduğu Foça Ceneviz Beyi Adorno'ya haber göndererek harp gemileri ile gelmesini istedi. Bu arada paraya tamah ederek Mustafa'nın kaçışına zemin hazırlayan Biga kadısını geçidin başına astırdı.[12]

Adorno derhâl yedi harp gemisi ile Lapseki'ye geldi. Murad Han beş yüz kadar adamı ile kadırgaların en büyüğüne bindi. Frenkle-

rin kendisini külliyetli para mukabilinde Mustafa'ya teslim etmesi ihtimalini nazarı dikkate alarak ihtiyatlı hareket ediyordu. Diğer kadırgalarda da Türk ve Frenk askerleri eşit bir biçimde bulunuyordu.

Gemilerle tam denizin ortasına gelindiği vakit Adorno, Sultan Murad'ın önünde diz çökerek şap madenleri dolayısıyla Osmanlı hazinesine olan borcunun bağışlanmasını rica etti. Adorno'nun hazineye borcu tam yirmi yedi bin altını bulmuştu. Ancak şu an, belki de onun sadakatini temin edecek en önemli bir vakitti. Murad Han isteğini kabul ederek eline vesikasını verdi.

Mustafa Çelebi, Gelibolu surlarının üzerinden Ceneviz gemilerinin pupa yelken geldiklerini görmüştü. Derhal Adorno'ya bir adam göndererek Murad'ı karaya çıkarmamasına mukabil elli bin altın vereceğini vaat etti. Adorno bu teklifi tereddütsüz reddetti.

Gemiler Gelibolu önüne gelince Mustafa'ya bağlı güçler bunların karaya asker çıkarmasına mani olmak istediler. Bunun üzerine Adorno beş yüzden fazla okçu kuvvetini yirmi kadar kayığa bindirerek sevk etti. Bunlar karaya çıktılar ve Mustafa'nın okçularını uzaklaştırarak sahilin müdafaasını emniyet altına aldılar.[13] Bunun üzerine Murad Han da gayet mahir bin okçu ve üç binden fazla cesur ve şeci muhariple beraber karaya çıktı.

Bu birlikler seri bir harekâtla Mustafa'nın birliklerini imha etmeye başladılar. Mustafa Çelebi artık hiçbir şekilde Murad'a karşı koyma ihtimalinin kalmadığını anlamıştı. Süratle kaçarak Edirne'ye can attı. Sarayda bulabildiği hazineleri alarak Eflak'a doğru kaçmak istedi.

Murad Han'ın seçme birlikleri ise hiç durmadan kendisini takip ediyorlardı. Nihayet Edirne'nin kuzeyinde Tunca Nehri kenarındaki Kızılağaç Yenicesi'nde yakalayarak Edirne'ye getirdiler.

Mustafa Çelebi, Sultan Murad'a bir şey söylemek istediğini beyan etti ise de itibar olunmadı. Murad Han onun alelade bir şahıs gibi öldürülmesini emrettiğinden hisar burcunda asıldı.[14] Böylece onun Osmanlı hanedanından kabul edilmediğini halk, asker herkese

göstermiş oluyordu. Zira hanedandan katli lazım gelenler ancak boğulmak suretiyle öldürülürlerdi.

Mustafa Çelebi'nin Rumeli'deki hükümdarlığı bir buçuk seneye yakın sürmüştü. Kendisi çok güzel ve etkileyici konuşurdu. Sazlıdere'de Bayezid Paşa kumandasındaki kuvvetlere hitabı ve onları kendi tarafına meylettirmesi bunun açık bir göstergesi idi.

Murad Han kendisinin ve askerlerinin Gelibolu'ya çıkmasına, dolayısıyla Mustafa Çelebi'yi ortadan kaldırmasına yardımcı olan Adorno'ya ziyadesiyle ihsanlarda bulundu. Batı Trakya sahilindeki Peritorion köyünün gelirini ve Foçalıların gümrük hasılatını kaydı hayat şartıyla ona bıraktı. Maiyetindekilere de kıymetli elbise ve hediyeler dağıttı.

Edirne ahalisinin de kendisini sıcak ve samimi bir biçimde karşılamasından büyük memnuniyet duyan II. Murad Han halka ve askerlere görülmemiş ziyafetler çekti.

İSTANBUL ÖNLERİNDE

Bizans imparatoru Manuel ve saltanat ortağı oğlu Yuannis, Murad Han'ın Mustafa Çelebi isyanını bastırdığını duyunca endişeye kapılmışlardı. Murad'ın intikam alacağından korkuyorlardı. Derhal Bizans asilzadelerinden Lakanas ve Makro Ganis adlarında iki elçiyi Edirne'ye gönderdiler. Hem saltanatını tebrik etmek hem de aradaki soğukluğu gidermek istemişlerdi.

Elçiler aradaki anlaşmazlıkta bütün kabahati Bayezid Paşa'ya yüklediler. Onun, Sultan Mehmed'in vasiyetine rağmen çocukları vermediği gibi gönderilen elçileri de kovduğunu böylece araya husumet soktuğunu belirttiler.

Murad Han ise elçilerle görüşmeyi reddettiği gibi kendilerini de tevkif ettirdi. Niyeti Bizans'ın fitne ve fesatlarına tamamen bir son vermekti. Hazırlıklarını tamamladıktan sonra elçileri hapisten çıkarttı ve:

"Gidiniz! İstanbul üzerine süratle gelmekte olduğumu imparatorunuza söyleyiniz" diyerek serbest bıraktı.

Ardından Mihaloğlu Mehmed Bey'i on bin kişilik bir kuvvet ile İstanbul'un etrafını vurmak üzere görevlendirdi.

Mihaloğlu'nun Bizans'ın çevresini yağma ederek İstanbul önüne gelmesinden on gün sonra da (20 Haziran 1422) Murad Han, yirmi bin kişilik bir kuvvetle İstanbul önüne geldi.

Ordusunda toplar da bulunuyordu. Derhal Yaldızlı kapıdan Haliç'e kadar bütün şehri kuşattı. Surlara hücum etmek ve aşabilmek için aynı boyda hatta daha yüksek tekerlekli kuleler yaptırmaya başladı.

İmparator sulh için padişaha bir heyet gönderdi ise de ret cevabı aldı. Muhasara top atışları ile başladı. Ancak bu toplar kale bedenlerinde ciddi hasar yapabilecek güçte değillerdi. Murad Han surlardan bir ok atımı uzaklıkta, üzerini toprak ile kapattırdığı kalın tahtalardan siperlikler yaptırdı. Böylece askerlerini mancınıklardan atılan taşlara ve ateşli silahlara karşı koruma altına almış bulunuyordu.[15]

Kuşatma gün geçtikçe şiddetlendi. Şimdi bir taraftan toplar, bir taraftan yürüyen kuleler ve bir taraftan yer altından lağım açma çalışmaları ile hücumlar yoğunlaşmıştı. İşte tam bu sırada gazilerin moralini yükselten bir olay daha oldu.

Büyük âlim Emir Sultan Hazretleri talebeleri ile gelerek muhasaraya iştirak etmiş bulunuyordu. Beyaz bir at üzerinde levendâne boyu ve simasındaki hatların necabetiyle herkesin nazar-ı dikkatini çekiyordu. Gazilere dualar ettikten sonra kendisi de muhasaraya katıldı. Artık herkeste İstanbul'un fethedileceğine dair bir kanaat oluşmuş ve gayretler iki katına çıkmıştı.

Türk ordusundaki bu değişiklik müdafilerin de dikkatini çekmiş ve şehir halkında müthiş bir ümitsizlik meydana gelmişti.

Nitekim 24 Ağustos günü Emir Sultan Hazretleri dua ve niyazdan sonra çadırından çıktı. Yanında beş yüz kadar talebesi de vardı. Keskin kılıcını kılıfından çıkarıp üç defa sallayarak: "Ya Allah! Ya Resulallah!" dedikten sonra umumi hücumu başlattı. Türkler bir sel gibi Altınkapı ile Odun Kapısı arasındaki surlara yüklendiler.

Yaşlı imparator Manuel bu sırada ölüm döşeğinde idi. Oğlu ve veliahdı Yuannis Sen Romen (Topkapı) Kapısı'nı müdafaa eden askere kumanda ediyordu. Tehlikenin büyüklüğünü gördüğünden askerine dinleri, ocakları ve hürriyetleri için harp ettiklerini hatırlatarak kahramanca mukavemete teşvik ediyordu.

Hava, okların teşkil ettiği bulutlardan kararmıştı.

Kostantiniyye'nin keşişler, rahipler ve papazlar da dahil bütün halkı bu tehlike gününde silah altında idi. Kadınlar, çocuklar kılıç yerine tırpan kullanıyorlar; fıçıların alt tahtalarından da kendilerine kalkan yapıyorlardı. Türkler o gün akşama kadar üzerlerine dökülen kaynar sulara, grejuva ateşine ve atılan taşlara aldırmadan surlara tırmanabilmek için çaba sarf ettiler. Kuleleri ve surlara dayadıkları merdivenleri, grejuva ateşine dayanamayarak yanıyordu.[16]

Nihayet güneş battıktan sonra ordugâhlarına çekildiler.

Yatağında can çekişmekte olan imparator Manuel'in, Murad Han'ın "Geliyorum!" diye gönderdiği haberden beri tek düşüncesi bu derde bir çare bulmaktı. Anlaşma tekliflerinin reddedilmesinden sonra Karamanoğulları'nın yanına kaçmış bulunan Sultan Murad'ın kardeşi Şehzade Mustafa'ya haber gönderdi. Kendisini ağabeyi Sultan Murad'a karşı teşvik ederek tam destek sözü verdi. Bir hafta sonra vefat edecek olan imparator ,arzusuna muvaffak olmuştu.

II. Murad Han saldırıları idare etmekte iken bir ulak gelerek:

"Kardeşin Mustafa Bursa'ya girdi. Şehir halkı kendisini çok iyi karşıladı ve padişah olarak alkışladı. Oradan Şarapdar İlyas Bey'le beraber İznik'e gittiler" haberini verdi.

O şiddetli muhasaranın ertesi günü Türkler çok ani bir şekilde şehrin önünden çekildiler. Türklerin kaçarcasına uzaklaşmalarını seyreden Bizanslılar, bunu rahibelerini himaye için, semadan inerek onlara görünen Hazreti Meryem'e yormuşlardı.[17]

YENİ BİR FİTNE

Çelebi Mehmed'in oğullarından Mustafa, babasının vefatında on iki yaşında Hamidili sancakbeyi bulunuyordu. Ağabeyinin cü-

lusu üzerine öldürülmekten korkarak Karamanoğlu'nun yanına kaçmıştı. İstanbul'un II. Murad Han tarafından muhasara altına alınması ile birlikte imparatordan şehzadenin lalası Şarapdar İlyas Bey'e mektuplar gelmeye başladı. Bol miktarda altınlar da gönderen imparator, saltanat davasında kendilerini her bakımdan destekleyecekleri vaatinde bulunuyordu. İmparator bir taraftan da Anadolu beylerini ittifaka davet ediyordu.

Genç talebesinin saltanatı elde etmesi hâlinde kavuşacağı nimetleri düşünen İlyas Bey için onu ikna etmek zor olmadı. Karaman ve Germiyan beyleri de kendisini destekleyerek kuvvetler gönderdiler. Neticede Şehzade Mustafa toplanan kuvvetlerle Bursa üzerine yürüdü. Şarapdar İlyas Bey'le Kara Taceddin oğlu Mahmud, veziri ve kumandanı olarak orduda görev yapıyorlardı. Bursa halkı şehrin Mustafa'ya teslim edilmesine karşı çıktılar. Şehrin önde gelen şahsiyetlerinden Ahi Yakub ile Ahi Hoşkadem'i elçilikle ordugâha gönderdiler. Şarapdar İlyas Bey'le görüşen elçiler kendisine para ve hediyeler takdim ettiler. Bursalıların Sultan Murad'a biat ettiklerini beyan ederek zorlamaları hâlinde müdafaada bulunacaklarını, bunun da zamanlarını alacağını belirttiler. Elçiler Karamanoğlu kuvvetleri ile bir Osmanlı şehrinin vurulmasının doğru olmayacağını ve bunun nefrete dönüşeceğini de söylemişlerdi.

Şarapdar İlyas Bey onların teklifini kabul ederek kuşatmayı kaldırdı ve İznik üzerine yürüdü. İznik Kalesi kırk gün muhasara olundu. Kale muhafızı Firuz Beyoğlu Ali Bey, durumu Sultan Murad'a bildirmişti. Padişah kaleyi sulh yoluyla teslim etmesini ve Mustafa'nın oyalanmasını yazdı. Murad Han bu arada şehzadenin teslim olunması hâlinde Şarapdar İlyas Bey'e de Anadolu beylerbeyliğinin verileceğini bildirmiş ve beratını da göndermişti.

Ali Bey aldığı talimat üzerine halka ve şehre hiçbir zarar verilmeyeceği hakkında yemin ile söz aldıktan sonra teslim oldu. Şarapdar İlyas Bey aldığı beylerbeyilik müjdesi üzerine şehirden ayrılmadı. Çandarlızade İbrahim Paşa sarayına yerleşen Şehzade Mustafa ise timar ve memuriyet vermek suretiyle vakit geçiriyordu.

Öte yandan Sultan Murad Han, İstanbul muhasarası sırasında hadiseyi duyunca ertesi gün kuşatmayı kaldırarak acele ile Gelibolu'dan karşıya geçerek İznik'in yolunu tutmuştu. Uzun süre İznik'te oturmanın tehlikesini hisseden Germiyan ve Turgutlu kuvvetleri kumandanları, Mustafa Çelebi'yi alıp Karaman'a götürmek istediler. Şarapdar İlyas Bey ise buna mani oldu. Beyler onun hıyanetini anlamışlardı. Kendisine:

"Bey gel şu oğlanı bize ver! Karaman'a, Germiyan veya İstanbul'a ulaştıralım. Senin hod hâlin malum. Biz tuz ekmek hakkın yerine getirelim. Bunca zamandan beri bir şehzade atına binip, kaftan giyip, nimetin yedik. Ahir vakitte hıyanet etmeyelim" dedilerse de dinletemediler.

Neticede Murad Han'ın öncü kuvvetleri bir sabah ansızın İznik'i bastılar. Mustafa Çelebi hamamda bulunuyordu. Beylerbeyi Taceddin oğlu Mahmud Bey, efendisine derhâl bir at bulup kaçırmak istedi. Ancak karşısına Mihaloğlu Mehmed Bey çıkmıştı. Mahmud Bey yaşlı akıncı beyini atından düşürerek öldürdü ise de kaçıp kurtulmaya muvaffak olamadı. Beylerinin şehit edildiğini gören Mihaloğlu'nun akıncı yiğitleri derhâl Mahmud Bey'i yakalayıp parça parça ettiler.

Şarapdar İlyas Bey ise Şehzade Mustafa'yı yakalayarak İznik önüne gelmiş bulunan Sultan Murad'a götürdü. Mustafa Çelebi padişahın emriyle İznik dışında bir incir ağacının altında boğularak öldürüldü (1423). Cesedi Bursa'ya gönderilerek babası Çelebi Mehmed Han'ın türbesine defnolundu.[18]

Şarapdar İlyas Bey'in hareketi beyler katında hoş görülmemişti. Kendisine niçin böyle hıyanet ettin dediklerinde:

"Gerçi görünüşte ben ihanet ettim amma gerçekte isabet kıldım. Zira eğer bıraksam bu iki asker kapışıp, birbirine girip iklimi haraba verirlerdi. Umumi zarardan hususi zarar ehvendir" dedi. Buna rağmen beyler katında rağbet ve itibarı kalmamıştı.[19]

ANADOLU HAREKÂTI

II. Murad Han kardeşi Mustafa Çelebi'yi kışkırtarak destekleyen ve İstanbul kuşatmasının kaldırılmasına sebep olan Candar ve Karamanoğlu beyliklerini cezalandırmak istiyordu. Candaroğlu İsfendiyar Bey, Mustafa Çelebi'yi desteklemekle kalmamış, Murad Han'ın İznik seferi sırasında Osmanlılara ait Taraklı Borlu denilen Safranbolu Kalesi'ni de muhasara etmişti. Ancak İsfendiyar Bey'in oğlu Kasım Bey babasıyla problemi dolayısıyla Murad Han'ın yanına sığınmıştı.

Sultan II. Murad, Kasım Bey'in yanına Osmanlı kuvvetlerini de katarak Candar iline gönderdi. Bolu ile Gerede arasında vuku bulan savaşı Osmanlılar kazandı. Savaş sırasında İsfendiyar Bey'in yanında bulunan Kasım Bey'e bağlı askerler Osmanlılar safına geçmişlerdi. İsfendiyar Bey yaralı olduğu hâlde savaş meydanından süratle çekilerek Sinop Kalesi'ne kapandı.

Kendisini takip eden Osmanlı birlikleri Kastamonu ile Bakır Küresi'ni zapt ettiler. İsfendiyar Bey küçük oğlu Murad Bey başkanlığında bir heyet göndererek affedilmesini istedi. Mektubunda:

"Oğul Murad Han! Atan deden bana ihsanlar edegelmiştir. Sen hod mürüvvet sahibi Murad Han ve murad-bahşsın. Gel şimdi bana da kerem eyle lütfet! Küstahlığıma bakma! Hem torunumu dahi sana nikâhlayayım" demişti.

Ayrıca devlet adamlarının her birine de mektuplar yazarak ve hediyeler göndererek tavassutta bulunmalarını rica etmişti. Devlet adamları İsfendiyar Bey'in pişmanlığını dile getirerek Murad Han'ı sulh yapmaya ikna ettiler.[20]

Yapılan anlaşmaya göre Candaroğlu beyliğinin Tosya, Kalecik ve Çankırı kaleleri Kasım Bey'in idaresine bırakılacaktı. Osmanlılar zaptetmiş oldukları Kastamonu ve Bakır Küresi'ni boşaltacaklardı. İsfendiyar Bey ise Bakır Küresi hasılatının mühim bir kısmını Osmanlılara verecekti. Ayrıca lüzumu hâlinde Osmanlılara yardımcı kuvvet gönderecekti (1423).

Ardından Kastamonu'ya bir heyet gönderilerek İsfendiyar Bey'in oğlu İbrahim Bey'in güzelliği ile meşhur kızı Hatice Hatun Bursa'ya getirildi. Murad Han burada mutantan bir düğünle evlendi. Böylece Candaroğulları ile bağlar daha da sağlamlaşmış bulunuyordu.[21]

***

Küçük Mustafa'yı, yanına kattığı Turgutoğulları ile Bursa'ya gönderen Karamanoğlu Mehmed Bey ise Osmanlıların Antalya Kalesi'ni zaptetmek üzere Tekeoğlu Osman Bey'le ittifak etmişti. Ancak onların bu tasavvurundan haberdar olan Antalya muhafızı Firuz Beyoğlu Hamza Bey, Korkuteli Yaylası'nda Karamanoğlu'nu bekleyen Osman Bey'i bir gece baskınıyla öldürdü. Maiyetini dağıtarak mallarına el koydu. Böylece Karamanlılarla ittifakına meydan vermemişti.

Karamanoğlu Mehmed Bey ancak ertesi gün yirmi altı bin kişilik bir kuvvetle gelerek Antalya'yı kuşatma altına aldı. Türkmen boylarının da yardımıyla kaleyi uzun bir süre kuşatan Karamanoğlu, Hamza Bey'in şiddetle karşı koyması yüzünden zaptetmeye muvaffak olamadı. Bu arada kardeşi Mustafa isyanını bastıran Murad Han'ın Antalya üzerine geleceği haberi ulaştı.

Mehmed Bey, Murad Han gelmeden kaleyi zaptetmek amacıyla umumi bir hücum başlattığı sırada, burçlardan atılan bir taş güllesinin başına çarpması sonucu atından düşerek vefat etti (1423).[22]

Bu olay üzerine Karaman tahtı için iç mücadele çıkmış ve tahtı Mehmed Bey'in kardeşi Niğde Emiri Bengi Ali Bey elde etmiştir. Bunun üzerine Mehmed Bey'in üç oğlu İbrahim, Alaaddin Ali ve İsa beyler II. Murad Han'a sığınmışlardır.

II. Murad Han bu Karaman şehzadelerine şefkatle yaklaşmış ve her birini bir kız kardeşi ile evlendirmiştir. Böylece daha evvel de kurulmuş olan akrabalığı yeni bağlarla kuvvetlendirmek istemiştir.[23]

Alaaddin Ali Bey ile İsa Bey'e de Rumeli'nde birer sancak veren Murad Han, İbrahim Bey'i ise Osmanlı güçleri ile Karaman iline gönderdi. İbrahim Bey bu sayede Konya önüne gelerek rahatlıkla tahtı ele geçirdi. Zira karşı koyamayacağını anlayan Bengi Ali Bey

Niğde'ye çekilmiş bulunuyordu. İbrahim Bey bu yardımlara karşılık babası tarafından işgal edilmiş olan Isparta ve Eğridir'i Osmanlılara 1424'te bıraktı.[24]

***

Sultan II. Murad iç isyanları halledip tehlike arz edebilecek Anadolu beyliklerini sindirdikten sonra idarî düzenlemelere girişti. O sırada merkezde İbrahim Paşa, Hacı İvaz Paşa ve Kara Timurtaş Paşa'nın oğulları Ali, Umur ve Oruç beyler bulunuyordu. Padişah beş paşanın merkezde bulunmasını uygun görmedi. Zira aralarında çekişmeler yaşanabiliyor, sıhhatli karar almak güçleşiyordu. Nitekim Veziriazam Bayezid Paşa biraz da iç çekişmelerin kurbanı olarak tek başına Düzmece Mustafa'nın üzerine gönderilmiş ve hayatını kaybetmişti.

Sultan Murad Timurtaş Paşa oğullarından Umur Bey'i Kütahya'ya gönderdi. Ali Bey'i Saruhan (Manisa) sancak beyliğine yolladı. Oruç Bey'i de Anadolu beylerbeyi yaptı. Bu suretle divanda İbrahim Paşa ile Hacı İvaz Paşa kaldılar. Padişah, lalası Yörgüç Paşa'yı da Rumiye-i suğra valisi olarak Amasya'da görevlendirdi.[25]

İZMİROĞLU CÜNEYD BEY

Osmanlı kaynaklarında İzmiroğlu ve bazen de Kara Cüneyd diye anılmaktadır. Fetret Dönemi'nde Osmanlı şehzadeleri arasındaki mücadelede etkin roller aldı. Önce İsa Çelebi'ye yardım etti. Sonra Süleyman Çelebi safına geçti ve onun tarafından Ohri sancakbeyliğine getirildi.

Şehzadeler savaşının kızıştığı bir sırada tekrar Aydın iline dönerek eski beyliğinin bir kısmına sahip oldu. Ancak Mehmed Çelebi idareyi eline geçirdikten sonra Cüneyd'in üzerine yürüyerek kalelerini elinden aldı. Teslim olan Cüneyd'i ise Niğbolu sancakbeyliğine getirdi.

Buna rağmen Cüneyd'in bey olmak, beylik sürmek hırsı bitip tükenmek bitmiyor, bu uğurda ortaya çıkan her fırsatı değerlendirmeye çalışıyordu.

Mustafa Çelebi (Düzmece) isyanına katılarak bir kez daha Çelebi Mehmed'e karşı çıktı. Başarısız olarak Bizans'a sığındı.

II. Murad döneminde Şehzade Mustafa bir kez daha isyan bayrağını dalgalandırdığında Cüneyd de yanında veziri olarak harekâtı idare ediyordu. Mustafa'nın Rumeli'de hâkimiyeti sağlamasında büyük rol oynadı. Rumeli yayalarını müsellem hâline koymak, kimisini ellişer akçe tayin ederek harçlıkçı eylemek ayrıca azap adı ile yaya askerleri toplamak onun uygulamaları ile olmuştur.

Tek arzusu 1415'te kaybettiği İzmir beyliğini ihya etmekti.

II. Murad Ulubat Çayı kenarındaki savaşta, Şehzade Mustafa'yı güçsüz bırakmak kastıyla Cüneyd'e gizlice İzmir beyliğini ve Aydın ilini vadetti. Bunun üzerine Cüneyd yetmiş mutemet adamı ile ordudan ayrıldı, bütün gece yol alarak Akhisar yakınına geldi ve ertesi gün akşam üzeri İzmir'e vasıl oldu.

Şehrin ahalisi aralarında doğup büyüyen Cüneyd'i heyecanla karşıladılar. Bu sırada bölgeye Aydınoğlu II. Umur Bey'in oğlu Mustafa Bey hükmediyordu. Cüneyd kısa sürede Çeşme ve Urla'da etrafına dört bin adam topladı. Ayasluğ Hâkimi Aydınoğlu Mustafa Bey'le harp ederek onu attan düşürüp öldürdü. Mustafa Bey'i Birgi'de defnettirdi. Böylece ecdadı memleketine bir kez daha sahip oldu.

Amcası Mustafa Çelebi ve daha sonra da kardeşi Mustafa Çelebi meselelerini halleden II. Murad Han, Cüneyd Bey'e haber göndererek aralarındaki anlaşma gereği oğlunu kendisine göndermesini aksi hâlde itaatsizlik etmiş olacağını bildirdi. Cüneyd Bey bu isteğe kulak asmadı.

Onun böylece Osmanlı tâbiliğini reddederek bağımsız hareketlere girişmesi üzerine II. Murad Han Anadolu Beylerbeyi Oruç Bey'i gönderdi. Oruç Bey Aydın ilinin idaresine tayin edilen Yahşi Bey'le birlikte Ayasluğ üzerine yürüdü. Karşı koyamayacağını gören Cüneyd Bey kaçarak müstahkem İpsili Kalesi'ne kapandı.

Oruç Bey bölgede gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra idareyi Yahşi Bey'e bırakarak sancağına döndü. Ancak onun ayrılmasıyla birlikte Cüneyd Bey faaliyetlerini ve saldırılarını artırarak devam

ettirmeye başladı. Bir taraftan da başta Karamanoğulları olmak üzere Anadolu beylerini ve Bizans'ı kışkırtmak üzere girişimlerde bulunuyordu. Yahşi Bey kuvvetleri ile arasında sık sık çarpışmalar vuku buluyordu. Bu çarpışmaların birinde Yahşi Bey'in kardeşi Sinan Bey hayatını kaybetti. Onun bu faaliyetleri ve Osmanlı topraklarındaki yaramaz fiilleri Murad Han'a ulaşınca padişahın gayret ve hizmet damarları kabardı.

Vezirlerini azarlayıp şöyle söylendi:

"Bu tilki kılıklı çakalın ülkemiz halkına zarar verip onları tedirgin etmeye kalkması hep sizin ihmalkârlığınızın sonucudur. Ya onu ortadan kaldırmak için elbirliği edin ya bu Hak kapısından çekin gidin."

Bu sıralarda Oruç Bey vefat etmiş olduğundan Anadolu beylerbeyliğine Hamza Bey getirilmiş bulunuyordu. Vezirler Murad Han'a:

"Sultanım Hamza Bey kulunuz yiğitlerin yiğidi, bahadırların teki, şecaat meydanının Hamza'sıdır. İzniniz olursa bu garazkâr ve azgın herifi tepelesin" dediler.

Neticede Anadolu Beylerbeyi Hamza Bey Yahşi Bey'le birlikte Cüneyd'in üzerine yürüdü. Cüneyd Bey de bu defa kuvvetlerini toplayarak Akhisar önlerinde Osmanlıların karşısına çıktı.

Cüneyd Bey'in oğlu Kurt Hasan Yahşi Bey kuvvetlerinin üzerine saldırdı. Yahşi Bey sistemli bir şekilde geriye doğru çekilerek bunları kıskaca almaya başladı. Kurt Hasan zafer sevdasıyla ilerleyince bir anda çemberin kapatılmış olduğunu gördü. Cüneyd Bey ise Hamza Bey kuvvetleri karşısında bir varlık gösteremeyince selameti bir kez daha İpsili Kalesi'ne kaçmakta buldu. Bu durum üzerine Kurt Hasan'ın yanındaki birlikler kısa sürede imha edilirken kendisi de yakalandı.

Teslim tekliflerini reddeden Cüneyd Bey kırk gün kadar kaleyi savundu. Karşı koyamayacağını görünce yerine kardeşi Bayezid'i bıraktıktan sonra bir gece kırk kadar ciğer söken yiğidi ile Osmanlı saflarını şimşek gibi aşıp Karaman ülkesine gitti.

Karamanoğlu'nun kendisine büyük kuvvetler vereceğini ümit ediyordu. Ancak II. Murad'ın kendi üzerine yürümesinden endişe eden Karamanoğlu bu teklife yanaşmadı. Bir miktar para ile ancak beş yüz süvari verebildi. Denizli, Sart ve Nif üzerindeki sarp yollardan İpsili'ye inen Cüneyd, kale önündeki Osmanlı kuvvetlerine ani bir baskın verdi. Bunu gören kale müdafileri de çıkarak muharebeye katılıp Osmanlı kuvvetlerini iyice hırpaladılar. Osmanlının geri çekilmesi üzerine Cüneyd Bey getirdiği beş yüz kişi ile kaleye rahatça girdi.

Karadan kalenin elde edilmesinin zorluğunu gören Hamza Bey, Cenevizlilerden tedarik ettiği gemilerle İpsili'yi denizden de kuşattı. Kuşatmanın uzun süre devam ettirilmesi ve kalenin iaşesiz kalması karşısında yardıma gelen Karaman birlikleri bir gece kaleyi terk ettiler.

Bütün ümidi kırılan Cüneyd Bey de kardeşi Bayezid ile birlikte teslim olmak zorunda kaldı. Hamza Bey ve Yahşi Bey Cüneyd'i ve yakınlarını o gece çadırlarında boğdurmak suretiyle imha ettiler (1426).[26]

Ertesi sabah onların kesik kellelerini gören hisar halkı kaleyi teslim etti. Cüneyd Bey daha önce Ohri ve Niğbolu idarelerine getirilmiş, fakat hep ülkesi için maceralara atılmıştı. Şayet II. Murad'la iyi geçinme yolunu takip etmiş olsa ve bir oğlunu saraya gönderse şüphesiz uzun müddet ülkesini idare edebilecekti.

Ancak birkaç defa yaptığı hıyanetin bedelini sonunda bütün ailesiyle birlikte ödedi.

YÖRGÜÇ PAŞA'NIN FAALİYETLERİ

Ankara muharebesinden sonra Amasya, Tokat ve Sivas bölgesinde faaliyet gösteren mütegallibe beylerin çoğu Çelebi Mehmed tarafından ortadan kaldırılmışlardı. Bir kısmı ise korkudan sinmiş bulunuyordu. Ancak Murad Han'ın saltanata çıkışında baş gösteren ve uzun süren dahili anarşi sırasında bunlar boy göstermeye başlamışlardı.

Canik'te Alparslan oğlu Hasan Bey ve Kızılkocaoğulları namındaki dört kardeş ile Osmanlı tarafındaki Kocakaya hâkimi Haydar Bey bunlardan en tehlikelileri idiler.

Kızılkoca Türkmenleri Tokat ve Amasya bölgesini neredeyse istila etmiş vaziyette idiler. Şekavetleri ve soygunculukları yüzünden bölgede düzen ve intizam kalmamıştı. Hamamlardan kadınları çekip alacak kadar cüretleri artmıştı. Bu arada Dulkadir Türkmenleri ile Akkoyunluları da Osmanlı ülkesini yağmalamaya tahrik ediyorlardı.

II. Murad Han, Biçeroğlu Hamza Bey'in vefatıyla Rumiye-i Suğra (Amasya, Tokat, Sivas) valiliğine tayin ettiği lalası Yörgüç Paşa'ya bunların hakkından gelmesini emretti. Yörgüç Paşa Kızılkocaoğulları'na padişah namına mektuplar yazarak hizmete girmeleri hâlinde Artukova'nın timarının kendilerine verileceğini vaat etti. Kızılkocaoğulları bu teklifi memnuniyetle kabul ettiklerini bildirdiler. Gayeleri Yörgüç Paşa'yı da ortadan kaldırıp bölgeye tümüyle hâkim olmaktı.

Adamlarıyla Amasya'ya geldiklerinde Yörgüç Paşaoğlu Hızır Bey bunları hediyelerle karşıladı. İstirahat etmeleri için her birini üç beş kişilik gruplar hâlinde evlere dağıttı. Böylece kalabalıklarını dağıtmış, güçlerini kırmış bulunuyordu!

Bunlar geceleyin evlerde yiyip içerlerken Yörgüç Paşa her türlü tertibatı almış bulunuyordu. Ansızın başları olan dört kardeş ile ileri gelenlerini bulundukları yerlerde bastırarak öldürttü. Diğerleri de yakalanarak ölümle cezalandırıldılar.[27]

Yörgüç Paşa sonra süratle Osmancık'ta, Kocakayası denilen kaledeki Haydar Bey üzerine yürüdü. Haydar Bey bu müstahkem kalede yıllarca yetecek zahire doldurmuştu. Fakat Yörgüç Paşa, Haydar Bey'in Tayfur Çelebi ismindeki mutemet bir adamını elde ederek zahire depolarını yaktırdı. Çaresiz kalan Haydar Bey teslim oldu (1427).

Yörgüç Paşa durumu Murad Han'a bildirdi. Dilekleri kabul eden padişah Haydar Bey'e güzel bir timar verdi. Böylece Haydar Bey'in

Osmanlı devletinin lütuf ve gölgesinde ölünceye kadar huzur içinde yaşamasını sağladı.[28]

Yörgüç Paşa bundan sonra Ordu ve Çarşamba'da hüküm süren Taceddinoğulları'ndan Alparslan oğlu Hüsameddin Hasan Bey'i[29] ortadan kaldırmak istedi. Hasan Bey'i tertiplemiş olduğu bir düğün şölenine davet etti. Yörgüç Paşa'nın planını sezen Hasan Bey:

"Bu davetten murad eğer elimizde olan harabe ormanlığı almak ise emir padişahındır. Padişah bana da bir yer ihsan eder" cevabını gönderdi ve davete icabet etmedi. Yörgüç Paşa'nın üzerine gelmeye hazırlandığını duyunca beyliğini terk edip bizzat huzuruna giderek teslim oldu. Yörgüç Paşa kendisini padişaha gönderdi (1428).

II. Murad Han, Hüsameddin Hasan Bey'e Rumeli'de Gümülcine sancağını verdi. Ailesi de yanına gönderildi. [30]Hasan Bey'in Çarşamba'da bir camii bulunmaktadır. Artık Anadolu, her fırsatta itaatsizliğini gösteren Karamanoğulları'nı hariç tutarsak, Osmanlı hanedanı idaresi altında yeni ve huzurlu bir siyasî birlik hayatına geçmiş bulunuyordu!

GERMİYAN BEYİ

Padişah Edirne'de günlük işler ve dini konularla meşgul iken Germiyan ülkesinden elçi gelerek II. Yakub Bey'in padişahı ziyaret etmek isteğini bildirdi. Bundan fevkalade memnun olan II. Murad Han kendisine gerekli müsaadeyi verdiği gibi Bursa muhafızına da Yakub Bey'in Gelibolu'dan geçişini sağlayacak hazırlıkları gördürmesini ve şehrin ileri gelenleri ile kendisini istikbal etmelerini bildiren bir ferman gönderdi.

Bu talimatlar gereğince II. Yakub Bey kendisine layık törenlerle karşılanıp Bursa'ya getirildi (1427). Öncelikle Osman ve Orhan beylerin türbelerini ziyaret edip hayır dualarda bulundu. Güzel sesli hafızlara Kur'ân-ı Kerimler tilavet ettirdi. Gerek hafızlara gerekse yoksullara bol bol sadakalar dağıtarak sevabını merhum padişahların ruhlarına hediye eyledi.

Sonra diğer Osmanlı padişahları Murad-ı Hüdavendigâr, Çelebi Mehmed ve Yıldırım Bayezid'in türbelerini dolaşarak her birinde bolca sadakalar dağıttı.

Ardından velilerin önderi Seyyid Emir Buhari Hazretleri'ni ziyaret ederek sohbetine kavuştu. Bursa'daki bilginlere, şeyhlere, seyyitlere armağanlar göndererek cömertliği ile şöhret yaptı.

Gelibolu Boğazı'ndan geçerek Edirne'ye doğru yola çıktı. Şehre bir konak mesafeye geldiği zaman seçkin askerler, beyler ve devlet erkânı kendisini karşıladılar. Kendine refakat ederek pek çok ikram ve göz alıcı gösterilerle Edirne'de kendisine tahsis edilmiş olan konağa indirdiler. Osmanlı padişahlarının şanına uygun yiyecek ve içeceklerle sofralar donatıldı.

Yakub Bey şehre geldiğinin ilk günü bu gönül açıcı evde dinlendi.

Ertesi gün padişah ile görüşmeye vardığında devlet erkânı ile padişaha yakın görevliler en gösterişli kıyafetlerle kendini almaya geldiler. Altına padişahın has ahırlarında yetiştirilmiş gönlü mest eden bir at verdiler. Atı altın takımlarla donatmışlardı. Böylece önüne düşüp Darüssaade'ye getirdiler.

Padişah dairesine yakınlaştıklarında Sultan Murad Han dışarıda kendisini muhabbetle karşıladı. Hâlini ve hatırını sordu. Candan iki dost gibi birbirlerini iltifatlarla, yüceltmelerle övdüler. Eski dostluk bağları şimdi yüz yüze görüşmekle daha bir muhabbete dönüşmüş bulunuyordu.

Birkaç gün bu şekilde sohbetler ve ahbaplıklar ettiler. Dostluk gösterileriyle padişahlara layık ziyafetler çekerek eğlendiler. Cömert Osmanlı padişahı Yakub Bey için her toplantıda olağanüstü ve haddinden fazla iltifat ve ikramlarda bulunarak gönlünü hoşnut etti.

Nihayet ayrılık günü geldiğinde yine kendisine ve adamlarına ağır hil'atlar ve çeşitli armağanlar sunuldu.

II. Yakub Bey gönül hoşnutluğu içerisinde ülkesine dönerken yolda yine herkese bol bol ihsanlarda bulunmuş, ziyafetler vermişti. Gelibolu'ya gelince Murad Han'a haber gönderip:

"Geçide verecek nesnemiz kalmadı. Karındaşım bize harçlık göndersin" dedi. Sultan Murad yanındaki beylere:

"Hak Teâlâ bize bir karındaş verdi ki kendi memleketi hasılından gayrı bizim kazancımız dahi masrafına yetişmez" diyerek latife yaptı.[31] Kendisine ziyadesiyle akçeler gönderdi.

II. Yakub Bey Kütahya'ya vardıktan bir yıl sonra hastalandı. Hastalığı ilerleyince II. Murad Han'a bir nâme göndererek vefatından sonra ülkesini ona ısmarladığını bildirdi.

Bu vasiyetname üzerine onun vefatı ile birlikte Germiyan ili Osmanlıların idaresi altına girdi (1428). Bu vilayete ilk olarak Umur Bey oğlu Osman Çelebi atandı.[32]

Anadolu birliğine giden yola en anlamlı mesajı II. Yakub Bey vermiş oldu.

Osmanlı padişahlarının hayırhahlığını, temiz inancını, cihad hizmetini yerine getirişini ve adil idaresini gördükten sonra artık ayrı bir baş olmanın, bölünmenin ve düşmanlar karşısında hor ve zelil düşmenin gereği yoktu.

BİR ZAMANLAR BATAKLIKTI

II. Murad Han, seferlerin yanı sıra imar ve iskân faaliyetleri ile ahalinin huzur ve sükununu sağlamak yolunda da büyük atılımlar yapmaktaydı.

Özellikle bataklık ve ıssız yerlere çeşitli amaçlara hizmet eden vakıf tesisleri kurarak bu gibi yerlerin şenlendirilmesine önem veriyordu. Zira bu sayede bölgenin sosyal ve ekonomik açıdan canlandırılması da mümkün oluyordu.

Uzunköprü'nün bulunduğu yer II. Murad devrinde eşkıyanın kol gezdiği ormanlık ve bataklık bir araziydi. Haramiler durağı idi. Bir vakit olmazdı ki harami yol kesmesin ve yolculara zarar vermesin! Halk eşkıyalık ve haramilik olaylarından usanmıştı.

Yöre halkının şikâyet ve sızlanmaları sonunda padişaha kadar uzanmıştı. Halkın problemlerini çözmeyi en önemli görev addeden Murad Han derhâl atlanarak şikâyete konu olan bölgeye hareket

etti. Bu, tabii güzellikler bakımından fevkalade zengin olan yörenin harami yatağı olmasından ötürü ziyadesiyle üzüldü.

Mimar Muslihiddin'e derhâl Ergene suyu üzerinde bir köprü yapılmasını emretti (1428). Para sarfından çekinmemesini özellikle tembih buyurmuştu. Mimar Muslihiddin öncelikle çevre düzenlemesi yaptırarak köprünün kurulacağı yeri temizletti. Sonrasında günlerce süren yoğun çalışmalar sonucunda 1.392 metre uzunluğunda, yer yer 6.80-6.90 metre genişliğinde 174 gözlü muhteşem bir köprü ortaya çıktı.

Murad Han köprünün bir başına yolcuların kalabileceği bir han, imaret, cami ve medreseden oluşan bir külliye yaptırdı. Bu kurumlara gelir kaynağı olması bakımından hamam ve dükkanlar inşa eyledi. Köprünün her iki ucunu da şenlendirdi. Halkın ihtiyaçlarını karşılayabileceği bir de pazar yeri kurdurdu.

Padişah köprünün açılışına Edirne'den ulemayı, ümerâyı zengini, yoksulu davet eyleyip getirtti.

İmaretten ilk yemeği kendi eliyle dağıttı. Caminin çerağını (mumlarını) kendisi yaktı. Âlimlere pek çok lütuflarda ihsanlarda bulundu... Mimarına değerli bir hil'at ile birlikte armağanlar sundu. Çalışanları hediyelere garketti. Fakire fukaraya sayıya gelmeyen akçe ve filoriler dağıttı.[33]

Böylece 1428'de yapımına başlanan köprünün üzerinden on beş sene geçmeden her türlü sosyal ve kültür müesseseleri ile bezeli, Ergene adıyla güzel bir kasaba ortaya çıkmış bulunuyordu (1443). Hünkâr, kasabanın halkını vergilerden muaf tuttuğundan kısa bir sürede çevre illerden gelip yerleşenlerle belde daha da şenlendi.

II. Murad Han'ın yaptırdığı bu muhteşem köprü sebebiyle daha sonra Uzunköprü adını alacak olan kasabanın kuruluşu, böyle mutantan bir toplantı ile de tarihe geçmiştir.

SELANİK'İN FETHİ

1394'te Yıldırım Bayezid tarafından zapt edilen Selanik, Ankara muharebesinden sonra imparatorla uyuşmak isteyen Emir Süleyman tarafından Bizanslılara terk edilmişti.

II. Murad Han, Mustafa Çelebi isyanının bastırılmasından sonra Evrenos zadelerle Turhan Bey'i sevk ederek Selanik'i abluka altına aldırmıştı. Bizans'tan yardım göremeyeceğini anlayan Selanik ahalisi, Venedik'e temsilciler göndererek kendilerinin müdafaasını temin etmek şartıyla memleketlerinin hâkimliğini teklif ettiler.

Venedikliler hem ticaretleri için fevkalade uygun ve hem de nüfus bakımından zengin olan bu bölgeye hitap edebilmek için teklifi severek kabul ettiler.

Kendilerine her hâlükârda sadık kalmak şartıyla Selaniklilerden şehrin idaresini elli bin duka mukabilinde satın aldılar. Şehrin halkı zaten hasta bulunan despot Andronikos'u tahttan indirerek, mesut bir hayat temennisiyle Mora'ya yolcu ederken Venedikli valiyi selamladılar. (826/1423)

Sultan II. Murad, çeşitli gaileler yüzünden bu oldu bittiye karşı bir girişimde bulunamamıştı.

O, İzmiroğlu Cüneyd'in ortadan kaldırılmasından hemen sonra 1426'da Ayaslûğ'a giderek Midilli, Sakız ve Rodos elçileri ile eski antlaşmaları yeniledi.

Venedik elçileri de burada hazır bekliyorlardı. Onlar Selanik'in kendilerine geçmiş olmasını padişaha onaylatmak istiyorlardı. Padişah ise kendilerini görüşmeye dahi kabul etmedi.

Murad Han Ayasluğ'dan Edirne'ye döndüğünde Venedik'ten yeni bir elçilik heyeti daha geldi.

Yapılan görüşmede padişah, Selanik'i talep eden heyete:

"Selanik babamdan kalma mülkümdür. Büyük babam Bayezid bazusunun kuvvetiyle burasını Rumlardan aldı. Eğer oranın idaresi Rumların elinde bulunsa idi bunlara haksızlık ettiğimi belki iddia edebilirlerdi. Siz ise İtalya'dan gelen Latinlersiniz. Buralara sokulmanıza sebep ne? Arzunuzla ya oradan çekiliniz. Yoksa hemen geliyorum."[34]

Elçiler bu kesin cevap karşısında bir iş göremeden döndüler.

Venedikliler bu kez Bizans İmparatorundan Selanik konusunda aracı olmasını rica ettiler.

II. Murad Han imparatorun böyle bir istekle elçiler göndermesini garip bulmuştu.

Şayet idaresi sizin elinizde olsaydı kabul edebilirdim. Fakat sizinle bizim aramıza Latinlerin girmesine asla müsaade edemem diyerek kestirip attı.

1430 yılı Şubat ayında hazırlıklarını bitirip büyük bir kuvvetle Selanik seferini başlatan Murad Han, Mart ayı başlarında kaleyi kuşattı. Venedikliler bütün güçleriyle kaleyi savunmaya çalıştılarsa da, ısrarlı hücumlarını sürdüren Murad Han'ın da ön saflarda katıldığı 29 Mart günü yapılan umumi hücum sırasında merdivenlerle surlara çıkıldıktan sonra kale kapılarının açılması üzerine Selanik ele geçirildi.[35]

Fetihten sonra şehri yeniden iskân etme çarelerini arayan Murad Han, fidyelerini ödeyen esirlerin evlerinde oturmalarına müsaade etti. Vardar Yenice'sinden getirttiği bir kısım Türk halkını da şehre yerleştirdi. Yapılan imar çalışmaları sonunda Selanik, çok geçmeden bir Türk-İslam şehri hâline geldi.

CENK MEYDANI'NIN METAI

Macarlar daimi surette Eflak ve Sırbistan üzerinde bir metbu ve koruyucu rol oynayarak her fırsatta bu iki memleketin Osmanlılarla bağlantılarını bozuyorlardı. II. Murad Han da bu sebeple Macarlara bir ders vermek gerektiğini düşünüyordu.

Ancak bu kez evvelce amcası Ali Bey'i Osmanlıların yardımı ile bertaraf eden Karamanoğlu İbrahim Bey de tecavüzi hareketlere başlamıştı. Mevkiini kuvvetlendirdikten sonra Osmanlılara kaptırdığı bazı toprakları geri almak için fırsat kollayan İbrahim Bey, Sırp Despotu ve Macarlarla beraber Osmanlılar aleyhine ittifak etti. Beyşehri ve Hamidili taraflarına taarruz ederek Hamidili Sancakbeyi Şarapdar İlyas Bey'i esir etti.

Aynı dönemde Macarlar da harekete geçerek Osmanlıların Güvercinlik dedikleri Golumbaç Kalesi'ni dövmeye başladılar.

Sultan Murad, Karamanoğlu üzerine gidecek iken Edirne'de oturup her iki tarafı takip etmeye başladı.

Macarlar üzerine Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa kumandasında kuvvet sevk etti.

Sinan Paşa Güvercinlik Kalesi'ne yakın bir mesafeye geldiğinde, düşmanın fevkalade kalabalık olduğunu haber alarak durdu. Kaleye yardıma gidemez oldu.

Vidin Sinanı lakabı ile anılan Vidin hâkimi Sinan Bey'in bu bekleyişe canı sıkılmıştı. Kendisi şecaat ve kahramanlığı ile uçlarda nam salmış yiğit bir gazi komutan idi.

Beylerin toplandıkları çadıra gelerek:

"Bre beyler biz Hünkârın hainleriyiz!" dedi. Beylerbeyi Sinan Bey bu sözü işitince gazaba gelerek:

"Bu ne sözdür ki söylersin!" diyerek çıkışınca:

"Eğer biz hain olmasak düşmanlar hünkârımızın kalesini dövedururken biz burada böyle sessiz oturmazdık! Bu gevşeklik ve bekleyiş ayniyle padişaha ihanet etmektir. Belki de iman yolunda görülegelen zayıflığın işaretidir. Kâfir kaleyi yıkmakta ve almaya ramak kalmış iken durup böyle bakmak, İslam topraklarını korumak mı sayılır. Kâfir çokluk ise Cenab-ı Mevla İslam askerinin yardımcısıdır. Cenk ve savaş pazarında başlıca meta olan başı, ebedi uçmakların değerli puluna satmayan akılsızlar elbette ziyan edeceklerdir. Bu düşünce ve endişede olanlar kazançsız kalacaklardır."[36]

Beylerbeyi Sinan Bey bu sert sözlere incinerek şöyle dedi:

"Bu uçlar senin beyliğinin alanıdır. Kâfirden dil almak senin görevin ve işindir. Gerçekte bu gecikme senin günahındır. Düşmanın durumu hakkında bir bilgi yok iken göz karartıp üstüne düşmek, işin sonunu tasarlayamayan hırçın kişilerin tutumu olur. Gayretli isen var dil getir. Hünerin var ise bir iş bitir" diyerek serzenişte bulundu.

Bir okun açtığı yara zamanla kapanır da
Dilin açtığı yara hiçbir zaman şifa bulmaz

Beylerbeyi Sinan Bey'in sözleri Vidin Sinan'ını üzmüştü. "Kale gittikten sonra bin dil getirsen neye yarar. Kâfirin top seslerinden atlarımız yerinde duramaz iken dil istemek yüreksizliğin ta kendisidir. Ne yapacağımızı öğrendik" diyerek çıktı, kendisine bağlı yiğitleri etrafına toplayarak:

Ey kavga meydanının yiğit aslanları
Cenge doymazsanız işte kavga alanı

Gelin bugün din yolunda çalışalım
Düşman ile vuruşup elleşelim

Can u gönülden Hakk'a niyaz edelim
Din bayrağın başlarda gezdirelim.

Küffâr ile cengi hoşça berkitelim
Düşmana durağını dar eyleyelim

Kuşanalım bele gaza kuşağını
Koparalım o anda küfrün bağını

Hüdanın lütfu bize olsun kılavuz
Ola ki gazi ya da şehid olavuz

Çünkü boştur dönek feleğe güvenmek
Andan bize nice vefa ummak gerek

Ömrün pulunu gazada harc edelim
Küfür derneğini altüst edelim[37]

Savaş meydanında hazır bulunan dilâverler de bu şanlı yiğitten duydukları sözlerle gayrete gelmişlerdi. Düşmanın çokluğu ve kuvveti anılmaz olmuştu. Diğer Rumeli beyleri de Vidin Sinanı'nın peşinden hareketlendiler.

Beylerbeyi Sinan Paşa da askerin büyük bölümünün düşman üzerine yürüdüğünü görünce durmanın manasızlığını anlamıştı. Geride kalan kuvvetlerle o da Macarlar üzerine harekete geçti.

O gece bir an bile dinlenmeden at sırtında savaş alanına doğru yaklaştılar. Seher vaktinde güneşin doğup karanlığına son vermesi gibi düşmanın içine yakıcı ateş misali daldılar. Macarlar neye uğradıklarını şaşırmışlardı. Çoğu şahin önünde güvercin misali kaçmaya, nicesi de Tuna suyuna dalmaya mecbur oldu. Bu derin ırmakta boğulanlar yanında bir o kadarı da kılıçlara yem olmuşlardı.

Macar kralı kendisini Tuna Nehri'ne atarak canını kurtarmaya muvaffak olurken ordusunun bütün ağırlıkları Türklerin eline geçti. Gaziler pek çok mal, savaş araç ve gereci ile ganimet elde etmişlerdi (1433).

O, KUDRETSİZ BİR KULUNUZDUR!

Bu muvaffakiyet haberi üzerine Saruca Paşa'yı Edirne'nin muhafazasında bırakan II. Murad Han Anadolu'ya geçip Karamanoğlu üzerine yürüdü. Akşehir, Konya, Beyşehir ve Seydişehir'i alıp Bozkır'a geldi.

Karaman hükümdarı İbrahim Bey Taşili'ne sığındı ise de Osmanlı kuvvetleri kendisini orada da takip ettiler. Padişah bu arada yanında bulunan Karaman ailesinden İsa Bey'i de hükümdar ilan etmişti.

İbrahim Bey padişahın kesin kararlılığını görünce büyük âlimlerden Mevlana Hamza'yı özür ve af dilemek üzere gönderdi.

Padişah Karaman ülkesindeki âlimlerin gözbebeği olan Mevlana Hamza'yı iltifat ve ikramlarla karşıladı.

Mevlana Hamza, padişaha hayır duadan sonra onun adaletini ve şefkatini övüp Karamanoğlu'nun tövbe ve af dileklerini sıralayarak şöyle dedi:

"Karamanoğlu hanedanınızın yetiştirmelerindendir. Ne denli yükselmiş olsa yine de kudretsiz bir kulunuzdur. Akrabanız olmakla cihan hükümdarlarına üstünlük kazanmıştır. Evet, bir suç işlemiştir. Ancak onun affedilmesi sizin güzel ahlakınıza ve temiz yaratılışınıza uygun düşecektir.

Kul günah eylemese affa mukârin olmaz!

Hem o ettiği işlerden pişman olmuş, ters davranışlardan vazgeçmiştir. Bundan böyle kölelik zincirini boynuna geçirip bağlılık yolundan ayrılamamaya canı gönülden and içmiştir. Hamid vilayetinden tamamen el çekip artık herhangi bir saldırganlıkta bulunmayacaktır. Ülkesinden padişahın dilediği yerleri vermeye canı gönülden hazırdır.

Sultanımdan rica olunur ki bu düşkün kullarının sözlerini reddederek umut edilen sonuçların elde edileceği kapılar kapanmasın. Ümitle de girdiğimiz kapıdan huzursuz ve gönlü kırık çıkmayalım."

Şah keremli olunca daha ne gerek
Şahın lütfuna sade bahane gerek

II. Murad Han'ın Mevlana Hamza'nın güzel ve etkileyici konuşmasından merhamet damarları kabarmıştı. Kendisine: "Mevlana! Verdiği sözleri unutan, İslam topraklarına saldıran bu adamın hareketi, huyu ne yazık ki ecdadından öğrendiği bir sanattır.

Onun yeniden yaptığı anlaşmalara güvenimizi ve batıl tutumundan pişman olduğuna inancımız yoktur. Ancak senin hatırın için bu defa da günahından geçelim.

Yalnız onun bu ülkeye hâkim oluşu bizim görevlendirmemiz ve tayinimizle olduğundan, şimdi onu azlederek yerine devletli kapımızda hizmet etmekte olan kardeşi İsa Bey'i geçirmeye karar vermiş bulunuyoruz" dedi.

Bunun üzerine Mevlana Hamza, padişahın ellerine kapanarak İbrahim Bey'in görevinde bırakılması için yalvar yakar oldu. Onun artık sözünden dönmeyeceği üzerine namus sözü vererek padişahı tasavvurundan vazgeçirdi.

Neticede Osmanlılardan aldığı yerleri iade etmesi şartıyla anlaşmaya varıldı (Haziran 1434).[38]

Bu sırada Macarların Alacahisar taraflarına akın yaptığı haber alındığından, padişah dönmekte acele davranmış bulunuyordu.

ENGÜRÜS SEFERİ

II. Murad Han Karaman seferinden dönüşünde, Üsküb Sancakbeyi İshak Bey'in gönderdiği raporları inceledi. İshak Bey ra-

porlarında, Karamanoğlu'yla Macar kralının ittifak etmesine Sırp despotunun vasıta olduğunu ve kendisinin de bu ittifakta yer aldığını haber vermiş ve fitnebaşının o olduğunu bildirmişti.

Bunun üzerine Sırbistan'a sefer yapılması kararlaştırıldı. Durumun vahametini anlayan Despot Brankoviç, bir elçi göndererek evvelce vermeyi vaat ettiği kızının çeyizinin tamamlanmış olduğunu bildirip aldırılmasını istedi. Bu teklifi devlet erkânıyla görüşen II. Murad Han şimdilik gelini almaya ve bilahare münasip bir zamanda despotun hakkından gelmeye karar verdi.

Saraydan Reyhan ve Örnek isimlerinde iki kadınağa ile İshak Bey'in hanımı Semendire'ye gittiler. Despot kendileri için ulu şölenler tertip etti. ziyafetler verdi. Hazırlatmış olduğu nice çeyizler ve kıymetli hediyeler ile Edirne'ye yolcu etti.

Ancak II. Murad Han despota çok kırgın olduğundan gelen hediyelere kıymet vermediği gibi; bir kâfir kızına düğün ne gerek diyerek dernek kurulmasına da izin vermedi. Gelini birkaç gün sonra, getirdiği çeyizine daha nice mallar katarak Bursa'ya yolcu etti (1435).[39]

O, şimdi Macar seferi için hazırlanıyordu.

Zira daha Karaman seferinden dönüşünde Evrenosoğlu Ali Bey'i serdarlıkla Macaristan bölgesine göndermişti. Evrenosoğlu Ali Bey, padişahın emri üzerine 1436 yılında Rumeli dilâverleri ile kırk gün durmadan Engürüs topraklarını çiğnedi. Külliyetli miktarda ganimetle döndü. Maddi yönden büyük tahribata uğrattığı bu bölgenin fethinin kolay olacağını arz etti.

1437 yılı baharında padişah önce Edirne'deki Yeni Cami'nin (Cami-i Cedid) temellerini atarak inşasını başlattı. Âlimlere, şeyhlere, dervişlere, fakirlere ihsanlarda bulundu, ziyafetler verdi.

Böylece herkesin duasını alan padişah Engürüs seferini başlattı. Büyük bir kuvvetle Semendire yakınından Tuna'yı geçerek Transilvanya'ya girdi.

Davet üzerine Sırp Despotu Brankoviç ile Eflak prensi Vlad Drakul mevcut askerleriyle gelerek Osmanlı ordusuna iltihak etti-

ler. Osmanlı ordusu Zibin şehrine kadar ilerlediği hâlde düşmanla karşılaşmadı. Sultan Murad'ın geleceğini haber alan Macarlar şehir ve köyleri terk ederek çekiliyorlardı.

Kırk gün Macar topraklarında gaza davulunu çaldıran, irili ufaklı birçok kaleyi zapteden II. Murad Han düşmanının görünmemesi üzerine Evrenosoğlu Ali Bey'i akıncı kuvvetleriyle Arnavutluk bölgesine sevk ettikten sonra şan ve şerefle Edirne'ye geri döndü.[40]

SIRBİSTAN'IN İLHAKI VE BELGRAD KUŞATMASI

II. Murad Han, Sırp Despotu Brankoviç'in faaliyetlerinden hoşnut değildi. Onun daimi olarak Macarlarla işbirliği yaptığına dair raporlar alıyordu.

Son seferde isteksiz tavırları görülmüştü. Bu itibarla Edirne'ye döndükten sonra Brankoviç'i Edirne'ye davet etti. Gelirken peyitahtı Semendire'nin anahtarlarını da getirmesi emrolunmuştu.

Brankoviç Semendire'nin anahtarlarını göndermediği gibi kendisi de gelmemiş, sadece bir oğlunu göndermekle yetinmişti. Bu durumda Macaristan'ı daha rahat kontrol altında tutmanın Semendire'nin fethine bağlı olduğunu anlayan padişah, Sırbistan seferine çıktı. Dehşete kapılan Brankoviç, Greguvar adındaki oğlunu Semendire'de bırakarak Lazar isimli diğer oğlu ile beraber Alman imparatoru ve Macaristan Kralı Albert'in yanına kaçtı.

II. Murad Han üç aylık bir kuşatmanın ardından Sırbistan'ın merkezine girdi. Kaleyi müdafaa eden despotun oğlu Greguvar yakalanarak Edirne'ye yollandı. Orada rehin olarak tutulan despotun diğer oğluyla beraber gözlerine mil çekilerek Tokat Kalesi'ne gönderildiler.

Semendire'nin kuşatmasında Eflak prensi Drakul da bulunmuştu. Onun da iki oğlu rehin alınarak Kütahya'nın Emet Kalesi'ne gönderildiler. Vlad Drakul, bu sayede tekrar memleketine dönebildi.

Bu sırada kaynakların ifadesiyle; serhaddin arslan kuzusu ve cihad yolunda beylerin yüz akı olan Gazi İshak Bey de hac vazifesini yerine getirdikten sonra dönmüş ve orduya katılmıştı. Sultan Murad

Han Gazi İshak Bey'i Niğbolu Hisarı'nın fethi ile görevlendirirken kendisi demir madenleri ile meşhur olan Novoberda tarafına gitti. Burası Musa Çelebi tarafından evvelce zaptedilmiş ise de Çelebi Mehmed zamanında şartların gereği olarak Stefan Lazaroviç'e terk edilmişti. Padişah kaleyi kısa sürede zaptetti. Buradaki ocaklar asırlarca Osmanlı ordusuna cephane imal eden yerler oldu.

Öte yandan Gazi İshak Bey, Niğbolu Kalesi'ni kuşatma altına aldığında Macarların kendisine saldıracağı haberini almıştı. Bunun üzerine emrindeki yaya ve atlı birlikleri hazır edip bekledi. Derken öyle kalabalık bir Macar ordusu geldi ki sanki yer gök görülmez oldu.

İshak Bey, yanında bulunan Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey'in oğlu Osman Bey'le istişare ettikten sonra tekbir sedaları, davul ve boru sesleri arasında kalabalığın üzerine atıldılar.

Düşmanın yayasını sel gibi akan atların ayağı altında çiğnediler. Sıra atlılara geldiğinde Osmanlıların can alıcı ok ve temrenleri düşmanın miğferlerini, zırhlarını delmeye başladı. Durmaya ve karşı koymaya mecalleri kalmadığından yüz geri gittiler. Ancak Rumeli dilâverleri kaçanları da bırakma niyetinde değildi. Bir nicesini yakalayıp ortadan kaldırdılar.

Akıncılar Sava Nehri'nin öte yakasına geçerek Macar topraklarını çiğnediler. Pek çok ganimetlerle geri döndüler.[41]

Bu sırada Alman imparatoru ve Macaristan Kralı Albert'in ölümü dolayısıyla Bohemya'da krallık mücadelesi başlamıştı.

II. Murad Han bu çekişmelerden de istifade ederek Macarların himaye ve nüfuzu altındaki Belgrad Kalesi'ni zaptetmek istedi.

Evrenosoğlu Ali Bey, kuvvetleriyle gelerek kaleyi nehirden ve karadan kuşattı. Bir müddet sonra bizzat padişah da büyük bir ordu ile gelerek kuşatmaya katıldı.

Kaleyi Zovan adında Raguzalı bir rahip müdafaa ediyordu. Kale günlerce top ve mancınıklarla dövülmeye devam etti. Sur etrafındaki hendek kenarına bir ara açılan gedikten yapılan şiddetli hücumlar sonucu şehre girildi ise de içeriye girenler yağmaya dalınca kale muhafızları onları geri püskürterek vaziyeti kurtardılar.

Muhasaranın son günlerine doğru Polonya kralı olan Vladislav aynı zamanda Macaristan krallığına da getirilmişti. Sultan Murad'a müracaat ederek muhasaranın kaldırılmasını rica etti ise de kuşatmaya devam edildi.

Nihayet altı ay kadar devam eden kuşatmadan bir netice elde edilemeyeceği anlaşıldığından muhasara kaldırıldı (843/1439).[42]

Osmanlılar kuşatma sırasında kale önünde büyük küçük pek çok top döktürdüler.

JAN HUNYAD

Belgrad muhasarası kaldırılmasına rağmen Macarlarla çarpışmalar devam ediyordu.

Mezid Bey kumandasındaki bir akıncı kuvveti 18 Mart 1442'de Transilvanya'ya girdi. Sent İmre mevkiinde Piskopos George Lepes'in kuvvetlerini kahr ü perişan etti.

Bu sırada Osmanlı kaynaklarında Yanko diye isimlendirilen Jan Hunyad arkadaşı Simon dö Gemeni ile birlikte kalenin imdadına koştu. Muhasarayı kaldıran Mezid Bey Hunyad'ı karşıladı.

Mezid Bey'in cesaretiyle maruf güzide sipahileri kalabalık düşmana öyle bir daldılar ki Simon dö Gemeni üç bin kişi ile maktul düştü.

Tam galibiyet Türklerde kalmak üzere iken Hermanştad muhafızları kaleden çıkarak muharebeye iştirak ettiler. Önden ve arkadan hücuma uğrayan Türkler çok zor durumda kalmışlardı.

Bu sırada yiğitçe çarpışmakta olan Mezid Bey bir kurşun isabetiyle şehit düştü. Mezid Bey'in şehadeti ile başsız kalan sipahiler dağılıp kaçış yolunu tuttular.[43]

Bu durum akıncıların mahvolmasına sebep oldu.

Meydanda zafer sofrası kurduran Jan Hunyad bir taraftan yemek yerken diğer taraftan yakalanarak getirilen Türk esirlerini vahşiyane bir tarzda katlettirerek seyrediyordu.

Mezid Bey'in oğlunun da şehit düştüğü bu müsademede Türklerin kaybı on binin üzerindeydi.

Hunyad zaferden sonra Kızıl Kule geçidinden Alpleri geçip Eflak'a girdi. Tuna'nın iki sahilinde Türklerin elindeki memleketleri kamilen tahrip etti.

Dönüşünde hemşerileri tarafından vatan kurtarıcı olarak karşılandı.

Jan Hunyad'ın bu muvaffakiyeti kendisini bir anda Avrupa'da şöhret yaptı.

Hammer, Hunyad'ın bu başarılarından sonra Sırp despotuna gönderdiği hediyelerin gönderiliş ve takdim ediliş tarzını şöyle nakletmektedir:

"Askerleri gibi kendisi de hunhar (kan dökücü) olan Hunyad'ın on atla çekilmekte olan silah ve ganimetlerle dolu arabasını, Mezid Bey ve oğlunun başları taçlandırmakta idi. Bu dehşet verici ganimetlerin ortasına oturtulmuş ihtiyar bir Türk, bunları Brankoviç'e bizzat takdime mecbur edildi."[44]

BAŞ KAÇARSA...

Bu olay II. Murad Han'a ulaştığında kendisini derin bir keder kapladı. Mezid Bey'in şehadeti büyük üzüntüye sebep oldu.

Beylerini toplayan padişah onlara:

"Bu bozgunun karşılığı nedir? Nasıl telafi edilir? Haddini bilmez kâfirden öcümüz ne gibi tedbirlerle alınır?" diyerek sordu.

Rumeli Beylerbeyi Şehabeddin Paşa,[45] (diğer adıyla Kula Şahin Paşa. Hadım lakabı ile de anılır) izin verilirse Eflak diyarına kendisinin giderek İslam askerinin öcünü alacağını bildirdi.

Padişah, Şehabeddin Şahin'in bu konudaki istekli ve gayretli tutumunu görünce Rumeli'den başka Anadolu'dan da altı sancak sipahiyi emrine verdi ve Mezid Bey'in intikamının alınması için görevlendirdi. Ordu aynı senenin Eylül'ünde Eflak ülkesine sevk edildi.

Şehabeddin Şahin Paşa, Rumeli topraklarında ilerledikçe düşman olmamasından dolayı ganimet toplama sevdasına koyulup oyun ve eğlence ile vaktini geçirir olmuştu. Yanındaki beyler kendisine

nasihat ederek "Yabancı bir ülkenin ortasında işret meclisi kurmak yaraşmaz, düşman kuvvetlerinin toplandığı haberleri gelmektedir, uyanık olmalı" şeklinde söyledilerse de bir netice alamadılar.

Kendini beğenmişlik ve mağrurluk ile:

"Düşmanın askerleri sarığımı görmekle korku ve heyecanından nice günlük yerlere kaçar. Keskin kılıcım kapkara bir buluttur ki, yağmur yerine kan saçar. Beni Mezid ile mi ölçüyorsunuz! Benim gölgemde iken uğursuz kâfirden ne korkuyorsunuz!" diyordu. Osmanlı beyleri bu sözlerle vakit geçirirken Macar general Jan Hunyad yirmi beş bin kişi ile yaklaşıyordu. Emrindekilerle birlikte ya ölmeyi ya galebe etmeyi ahdetmişti. Eflak'ın Yukarı Jalomica bölgesi olarak adlandırılan kısmında Vazağ mıntıkasında iken akşam vakti düşmanın çok yakında ve pek kalabalık olduğu haberleri geldi. Karşısında böyle büyük bir kuvvet beklemeyen paşanın morali bozulmuştu. Derhal bulunduğu yerden geri çekilmeye başladı. Bunun üzerine beyler:

"Kâfir önünden kaçmak yiğit adamın yapacağı iş değildir. Biri çözülüp kaçarsa ordu halkı düşmanın azgın atları altında ezilir. Hem ne oldu ki, daha kimin burnu kanadı ki, kaçma sevdasına düştün" diyerek feryat ettiler.

Her oturdukça merdane laflar konuşurdun
Şimdi namertlik yolunu nasıl tuttun?

Beyler ar ve namus duygusunu harekete getirerek Şehabeddin Paşa'yı saldırıya geçirmek düşüncesinde idiler.

Ancak onun içine korku bir kez girmişti ki çıkarmak mümkün olmadı. Gece yarısı hamiyet kaftanını hiçe satıp gayret kuşağını çöle atarak kaçıp kurtulma yolunu seçti. Kaçarken bir yandan da: "Tuna hani ırak mıdır? Yoksa yakın mı?" diye sorardı.

Orduda bulunan Kütahya Sancakbeyi Umur Bey oğlu Osman Çelebi -ki yiğit ve bahadır bir bey olduğu nice evvelki gazalarda görülmüştü- diğer bazı beylerle birlikte kaçmak zilletinden ar eyleyip direnmeye karar verdi. Tan yeri ağarıp güneşin ufku kızıla

boyadığı bir anda gaziler de keskin kılıçlarını kınından çekerek düşmanın üzerine atıldılar.

Güneşin doğuşundan gün batımına dek yaman bir çarpışma meydana geldi. Ancak Kula Şahin'in meydanı terk ederek kaçışı ile askerin büyük bir kısmının yüreği çürümüştü. Bu itibarla savaş kızıştıkça Kula Şahin'in peşine düşenler çoğalıyordu.

Neticede başta Osman Bey olmak üzere ümeradan değerli ve tecrübeli on beş komutan şehadet şerbetini içti. Macar askeri karşısında nice birliğin bayrak ve sancakları devrildi.

Bozgun umumileşti. Osmanlılar Hermanştad surları önünde verdikleri zayiattan daha fazlasını vermişlerdi. Şehit düşen beyler arasında Firuz Bey, Müzakoğlu Yakub Bey, Hızır Bey ve Ömer Bey bulunuyordu.[46]

Hermanştad ve Vazağ galibiyetleri Jan Hunyad'ın Avrupa'daki şöhretini iyiden iyiye arttırdı. Haçlılara liderlik edecek kişi bulunmuştu.

FIRSAT BU FIRSAT!

Papa IV. Ojen, derhâl bir ittifak kurulması için harekete geçti. Macarlardan başka Leh, Ulah (Eflak) ve Sırplar, Alman imparatorluğundaki milletler, Fransa ve Belçika gönüllüleri bu ittifaka hararetle katıldılar.

22 Temmuz 1443'te Macaristan'ın merkezi Budin'den hareket eden bu Haçlı ordusuna her şehirde gönüllü iltihaklar oluyordu. Semendire yakınında Tuna Nehri'nden geçerek Sırbistan'a dahil olduğunda Bulgar, Boşnak ve Arnavut gönüllüler de grup grup gelerek iltihak ettiler.

Sultan Murad'a dost görünmesine rağmen İmparator Yuannis de hem papaya hem de Macar kralına elçiler göndererek yanlarında olduğu mesajını verdi ve onları bu kutlu sefere teşvik etti.

Nihayet bağlılık yeminleri ederek tahtını korumuş olan Karamanoğulları da ittifaka dahil olduklarını bildirdiler. Elçisini Macar kralına gönderen Karaman Bey'i namesinde:

"Sen öteden ben berüden yürüyelim. Rumeli senin, Anadolu benim olsun. Osmanlı'yı ortadan süpürelim. Vılkoğlu'na (Sırp despotu) dahi memleketlerini alıverelim." diyordu.

Müttefiklerin başında Polonya ve Macaristan Kralı Vladislav ile iki büyük muharebenin galibi Jan Hunyad bulunuyordu.

Macarlara iltica etmiş olan Sırp Despotu George Ḅrankoviç, Eflak Beyi Drakul ve papanın vekili kardinal Julyen Sezarini de orduda hazır bulunmuşlardı.

Jan Hunyad on iki bin seçkin süvari ile ordunun önünde ilerliyordu.

II. Murad Han, Vazağ bozgunu ve neticesinde gelişen Haçlı ittifakını endişe ile takip ederek neler yapılması gerektiğini beyleri ile meşveret ederken Anadolu'dan feryat haberleri gelmeye başladı. Sırp despotu vasıtasıyla Macarlarla birleşen ve Haçlı ittifakına katılan Karamanoğlu İbrahim Bey ettiği yeminleri unutup, verdiği ahitleri bozarak Osmanlı topraklarını tecavüze başlamıştı.

Turgutoğlu Hasan Bey kumandasında sevk ettiği kuvvetlerle Bolvadin, Beypazarı, Ankara, Seyitgazi ve Kütahya'ya kadar olan yerleri yağma ve talan ettirdi. Akşehir ve Beyşehri işgal olundu. Müslüman haneleri çapulcu askerlerin elinde perişan kılındı. Nice ev bark sahiplerini gam ve kederler içinde inletti.

Neşri tarihinde: "Velhasıl-ı kelam ayağı bastığı yerleri şöyle harap edip işler ettiler kim, kâfir kâfirliğince ol ettiği işleri etmez idi" demektedir.[47]

Bunun üzerine Sultan Murad, Amasya sancakbeyi olan büyük oğlu Alaaddin Bey'i Karamanoğlu üzerine gönderdiği gibi arkadan da kendisi kapıkulu askeriyle hareket etti. Rumeli'nin durumunu şimdilik komutanlarına ısmarladı.

Genç Şehzade Alaaddin, Karamanoğlu seferinde kabiliyet ve enerjisini fazlasıyla göstermek imkânı buldu. Süratli bir hareketle karşısına çıkan Karaman güçlerini ezerek Konya ve Darende'ye kadar ilerledi. Karamanoğlu İbrahim Bey alışageldiği üzere mukabele etmeye cesaret edemeyerek sarp dağlara çekildi. Derhal bir elçilik

heyetini, Konya taraflarına gelen II. Murad Han'a göndererek sulh talep etti.[48]

Haçlıların hareketlerini gün be gün takip eden Murad Han da Anadolu'da eğlenmek istemediğinden sulh taleplerini boş çevirmedi. İşgal edilen yerlerin bırakılması karşılığında anlaşma imzalayarak süratle Edirne'ye doğru hareket etti. Oğlu Alaaddin Bursa'ya kadar babasına refakat ettikten sonra tahtgâhı Amasya'ya döndü.

Öte yandan Jan Hunyad komutasında Sırbistan'a giren birlikler Alacahisar (Kruşevac), Şehirköy ve Niş'i yakıp yıktılar. Yöre halkını esir edip ölüsünü dirisini yağmaladılar. Hedefleri İzladi Derbendi'nden geçerek Filibe'ye ve oradan da Edirne'ye ulaşarak bölgeyi bütünüyle zaptetmekti.

OSMANLILARIN ZOR GÜNLERİ

1442 Ekim ayında Osmanlı topraklarına giren Haçlılarla ilk muharebe 3 Kasım'da Niş civarında Morova Nehri kıyısında oldu. Rumeli Beylerbeyi Kasım Paşa kumandasındaki Osmanlı kuvvetleri üç kol hâlinde savaşa iştirak etti ise de yenilerek çekildi. Dört bin esir ve iki bin maktul verilmişti.

Murad Han Edirne'ye geldiğinde Jan Hunyad, Macar Kralı Vladislav ve Sırp despotu idaresindeki kuvvetli bir ordunun Tuna'yı aşarak Osmanlı topraklarını istilaya başladıklarını haber aldı (Ekim 1443).

Bu arada onu can evinden vuran bir haber de Amasya'dan geldi. Karaman seferini başarı ile gerçekleştiren oğlu Şehzade Alaaddin, ceddi Süleyman Paşa ile aynı akıbeti paylaşmış ve bir av partisi sırasında atından düşerek feci bir şekilde vefat etmişti.[49]

Bu üzüntülerle Edirne'den hareketle Sofya'ya gelen Hünkâr, Morova muharebesinin kaybedildiğini öğrenince de Balkanların güneyine çekildi.

Haçlı kuvvetleri ise süratle Bulgaristan bölgesine dahil olarak Sofya'yı aldılar. Haçlılarla beraber olan Bulgarlar onlara hem süvari kuvveti hem de yiyecek tedariki için yardım ediyorlardı.

Daha da güçlenen Haçlılar Balkanların güneyine inmek üzere hareketlendiler. Fakat Balkan dağlarındaki Derbend denilen dar boğazlardan geçmek zorunda idiler.

Karaboğan geçidinin Türkler tarafından tutulmuş ve tahkim edilmiş olduğunu görünce buradan geçmeye cesaret edemediler. Trayan geçidi namıyla bilinen Balkan Geçidi'ne girdiklerinde (Aralık 1443) burasının kaya parçaları ile kapatılmış ve kış münasebetiyle dağın yamacından akan suların buz tutması sebebiyle bir buz dağı hâlini almış olduğunu gördüler. Neticede daha az müstahkem olacağını düşündükleri İzladi Derbendi tarafına geçmeye mecbur oldular.

Haçlıların hareketlerini takip ettiren Sultan Murad Han da gelerek İzladi Derbendinde tertibatını aldı. Harp meclisinde Rumeli Beylerbeyi Kasım Paşa'nın taarruz edilmesi fikrine karşılık Turhan Bey geri çekilip fırsatı bulunduğunda saldırılmasını, Evrenosoğlu İsa Bey ise müdafaada kalınmasını belirtti. Neticede İsa Bey'in mütalaası kabul olundu.

24 Aralık'ta İzladi Derbendi'nde Türklerle Haçlılar arasında müthiş bir muharebe başladı. Kopan çığlar, kaya ve buz kitleleri ile de mücadele eden askerler arasında yaman bir cenk meydana gelmişti.[50]

Birinin düştüğü yerde beliren Macarlar, sonunda Türkleri püskürterek derbendi aşmaya muvaffak oldular. Yalvaç kırlarında Künibiçe dağının eteğinde yapılan üçüncü muharebeyi de kazanan Haçlılar yorgun düşmüşlerdi.

Filibe ile Otlukköyü arasındaki Toplıca (Kozludere) Ovası'nda kışı geçirmek niyetinde idiler. Ancak kışın şiddetli geçmesi, zahire ve levazımatın noksanlığı sebebiyle birçok ağırlıklarını bırakarak geri dönmeye başladılar. Bir taraftan kış şartları ile boğuşuyor bir taraftan da mütemadi olarak Türklerle çarpışmak zorunda kalıyorlar ve çok kayıp veriyorlardı. İaşe sıkıntısı had safhadaydı.

Neticede geri dönmek zorunda kaldılar. Türk beyleri ise düşmanın kaçtığına hükmederek padişahtan aldıkları izinle takibe başladılar. Takip edildiklerini gören kurmay ve dirayetli komutan

Jan Hunyad kaçışını hızlandırdı. Turhan Bey, düşmanın bir hile düzebileceğini belirterek dikkatli olunmasını istedi ise de Rumeli Beylerbeyi Kasım Paşa pek süratli hareket etmişti. Ancak Niş derbendine girdiklerinde etrafının sarıldığını dehşetle fark etti.

İki taraftan sarılan Türklerin niceleri şehit düşerken nice anlı şanlı beyler de esir düştü. Veziriazam Halil Paşa'nın kardeşi ve padişahın eniştesi olan Bolu Beyi Çandarlızade Mahmud Bey de düşmanın eline esir düşenler arasındaydı.[51]

Pek az kuvveti ile kurtulabilen Beylerbeyi Kasım Paşa mağlubiyete Turhan Bey'in kayıtsızlığının sebep olduğunu bildirerek şikâyetçi oldu. Turhan Bey, Tokat Kalesi'ne sürüldü.

Sultan Murad Han mütemadi mağlubiyetlerin, kaybettiği nice beyleri ve cengaverlerinin üzüntüsü içerisinde perişan bir gönülle Edirne'ye döndü.

Oysa üzüntü ve keder, padişahı burada da bırakmayacaktı. Zira Osmanlı ordusunun bozulduğunu ve Haçlıların ilerlemekte olduklarını haber alan Karamanoğulları bir kez daha ahitlerini bozarak evvelkilerden daha müthiş bir taarruzla Osmanlı ülkesine girmişler ve görülmemiş tahribatlarda bulunmuşlardı.

Sultan Murad Han sanki büyük bir çıkmazın içerisine düşmüş gibiydi. Dört mezhep ulemasına müracaat ederek "Din düşmanlarının taarruzlarını defetmek için uğraşan bir İslam hükümdarının mülküne başka bir İslam hükümdarı sulhu bozarak saldırsa, yağma, kıtal ve tecavüzler yapsa din düşmanlarıyla ittifak etse ne lazım gelir?" diye sordu.

Genç şehzadesinin ani ölümü, üst üste mağlubiyetler, komutanlar arasında kırgınlıklar, ve üstüne üstlük bir İslam devletinin, topraklarına tecavüzü II. Murad Han'ı dehşetle sarstı. Artık saltanat sürmek istemiyordu. Manisa valisi olan oğlu Şehzade Mehmed'i Edirne'ye getirtti.

Haçlılar muhtemelen galibiyetlerini pekiştirmek üzere yeni kuvvetlerle tekrar toparlanıp baharda saldırıya geçeceklerdi. Ka-

ramanoğlu ise rahat durmuyordu. Bundan dolayı sulh yapmayı muvafık buldu.

EDİRNE-SEGEDİN SULHU

Sırp Despotu George Brankoviç vasıtasıyla Macaristan kralına müracaat edip sulh istedi. Vladislav bu müracaatı kabul ederek Edirne'ye bir heyet gönderdi.

Macar kralı ile Sırp despotunun elçileri Edirne'ye geldikten iki gün sonra kabul olundular (22 Mayıs 1444). Ertesi gün padişah, elçilerin getirdikleri teklifleri vezirleri ile tetkik etti. Üç gün sonra prensip olarak tekliflerinin kabul edilebilir olduğu kendilerine bildirildi.

Yeniden yapılan görüşmeler sırasında özellikle Güğercinlik (Golumbaç) Kalesi üzerinde çetin münazaralar oldu. Osmanlıların bu kaleyi bırakmak istememeleri dolayısıyla görüşmeler tıkanma noktasına geldi.

Nihayet Murad Han bu noktada da geri adım atarak elçilerin önünde muahedeyi yeminle tasdik etti (12 Haziran 1444).[52]

Antlaşma şartları II. Murad'ın krala gönderdiği aynı tarihli mektupta da ana hatlarıyla bildirilmiştir. Anlaşmaya göre despot Brankoviç'in memleketi geri verilecek ve oğulları serbest bırakılacaktı. Ancak o da eskisi gibi tâbilik vazifelerini yerine getirecekti.

Eflak, Osmanlılara vergi vermeye devam etmekle beraber Macarların nüfuzu altına bırakılmaktaydı. Güvercinlik ve Semendire kaleleri boşaltılarak Sırplara geri verilecekti.

Muharebede esir düşen ve Despot Brankoviç'in muhafazasında bulunan Çandarlızade Mahmud Çelebi yetmiş bin duka fidye-i necat mukabilinde tahliye edilecekti. On yıl müddetle geçerli olacak anlaşma süresince, gerek Türkler ve gerek Macarlar birbirlerinin topraklarına tecavüz etmeyerek dostça yaşayacaklardı.

II. Murad Han namesinde bu sulh ve dostluk muahedesini elçi Stoyka önünde yeminle tasdik ettiği gibi, kralın da şahsi yeminini almak üzere elçisi Süleyman Bey'i gönderdiğini de bildiriyordu.

Nitekim Edirne'ye gelen Macar elçilik heyeti muahedeyi Vladislav'a vermek ve onun tasdik edeceği muahedeyi de alıp getirmek üzere Kapıcıbaşı Baltaoğlu Süleyman Bey reisliğinde bir Osmanlı heyeti Macaristan'a gönderildi. Yüz atlı maiyetiyle hareket eden heyet Segedin'e vardı.

Bu sırada Macar siyasî mahfilleri harp ve sulh isteyen iki gruba bölünmüştü. Muharebe isteyen grubu papa ve Bizans imparatoru hararetle destekliyordu. Venedik'te harbin devam etmesi hâlinde iştirak edeceğini Macar kralına bildirmiş ve harp gemilerini Çanakkale Boğazı'na göndereceğine dair söz vermişti. Bu durum harp taraftarlarını daha da cesaretlendirmişti.

Buna mukabil Edirne muahedesiyle memleketini kurtarmış olan Sırp despotu muharebenin devamından bir fayda görmeyeceğini belki de zararlı olacağını düşünerek krala sulhun akdedilmesi hususunda ısrar ediyordu. Jan Hunyad'ın da geçici de olsa anlaşma yanlısı olması üzere Vladislav 12 Temmuz 1444'te Segedin'de muahedeyi imzalayarak Türk heyetine verdi. Osmanlı heyeti önünde mukaddes kitaplarına el basarak sulhu bozmayacağına dair yemin etmişti.[53]

KARAMAN ÜZERİNE FETVALAR

Macarlarla sulh akdine muvaffak olarak rahatlayan Osmanlı padişahına Arapların en büyük ve salahiyetli dört mezhep imamından istediği fetvalar da gelmiş bulunuyordu.

Karamanoğlu İbrahim Bey hakkında verilen fetvaların en ağırı Şafi mezhebi imamlarından meşhur fakih, muhaddis ve tarihçi İbni Hacer-i Askalani tarafından verilmiştir. İbn-i Hacer pek çok deliller getirmek suretiyle Karamanoğlu'na karşı harp etmeye muktedir olanların hiç durmayıp onunla çarpışmalarının vacip olduğunu ve İbrahim Bey'in katlinin gerektiğini bildirmişti.

Mâlikî Mezhebi âlimlerinden kadıü'l-kudat Şeyhülislam Bedreddin Tunusi ile Hanbeli mezhebi âlimlerinden kadıü'l-kudat ve Şeyhülislam Bedreddin Bağdadi de İbrahim Bey'in katledilmesinin gerektiğini ifade etmişlerdi.

Hanefi mezhebi âlimlerinden meşhur fakih, müfessir, kadıü'l-kudat ve Şeyhülislam Sadeddin-i Deyri ise Karamanoğlu'nun yapmış olduğu bu fenalıktan tövbe edip hakka rucü eyler ve Frenklerle harbeden Osmanoğlu'na askeriyle yardım ederse tövbesinin kabul edilebileceğini aksi taktirde dünya ve ahirette hüsran içinde kalacağını beyan eylemiştir.[54]

İşte çağının en tanınmış âlimlerinden bu fetvaları alan II. Murad Han, Edirne antlaşmasından bir ay sonra, 1444 ilkbaharından beri yanında bulunmakta olan Manisa sancakbeyi oğlu Mehmed'i yerine vekil bıraktıktan sonra Çanakkale Boğazı'nı geçerek Karaman topraklarına girdi (12 Temmuz 1444). Padişah Rumeli'nin tehlikeli durumunu da göz önünde tutarak yanına ancak beş altı bin kişilik bir yeniçeri kuvveti almıştı. Anadolu askeriyle birleşen bu kuvvetler bu defa geçtiği yerlerde taş taş üstünde bırakmayacak derecede tahribat yaptı.

Osmanlıların giriştikleri bu intikam seferi karşısında İbrahim Bey panik hâlinde Taşili'ne kaçtı. Padişah'ın peşini bırakmayacağını bildiğinden derhâl zevcesi olan padişahın kız kardeşi ile veziri Server Ağa'yı anlaşma yapmak üzere gönderdi. Bunlar padişaha çok ağlayıp yalvardılar. Her türlü şartı kabul edeceğini bildirdiler. Padişahın hemşiresi: "Madem gelip evimi harap edecek idin, ya beni niçin bunlara verdin?" diyerek ağladı. Server Ağa ise bu son hareketin Turgutoğulları'nın tahriki ile olduğunu İbrahim Bey'in dahli bulunmadığını ifade ederek sulh akdine muvaffak oldular.[55]

İbrahim Bey, Murad Han'a yeminle teyit ettiği bir sevgendname akdederek ileri sürülen ağır şartları kabul etmek zorunda kaldı.

Türkçe kaleme alınan bu sevgendnameye göre İbrahim Bey Osmanlılara karşı düşmanca hareketlerde bulunmayacağını Kur'ân-ı Kerim'in üzerine yemin etmek suretiyle belirtiyor. Murad Bey'le oğlu Mehmed Çelebi'nin düşmanlarına düşman, dostlarına da dost olmayı kabul ediyor, Osmanlıların girişeceği savaşlara oğlu komutasında yardımcı kuvvetler göndermeyi taahhüt ediyordu. Öyle anlaşılıyor ki İbrahim Bey verdiği bu sözlerle İslam dünyasında

düştüğü perişan durumdan ve uğradığı büyük prestij kaybından kurtulmaya çalışacaktı.[56]

NEYLEYİM YALAN DÜNYAYI!

Sultan II. Murad Han Karamanoğlu'na ilini tekrar verdikten sonra askeriyle Bursa şehrine geldi. Burada birkaç gün kalarak dinlendikten sonra Mihaliç Ovası'na kondu.

Burada iken beylerini ve Yeniçeri Ağası Hızır Ağa'yı huzuruna çağırttı. Kendilerine:

"Bakın beyler! Paşalar! Bu ana gelinceye dek padişahınız ben idim. Bu günden sonra padişahınız oğlumdur. Zira ben cümle taç ve tahtımı ve unvanımı bu andan itibaren oğluma verdim. Artık padişah oğlumdur bilesiniz."[57]

Padişahın bu düşüncede ısrarlı ve yerine genç şehzadesini getirip oturtacağında kararlı olduğunu gören devlet büyükleri onun niyetini değiştirmek kudretinde olmadıklarından, buyruğuna baş eğmekten başka çare bulamadılar.

II. Murad Han neden o tarihe kadar görülmeyen bir biçimde uygulama neticesinde böyle bir karar almıştı. Onu tahtı bırakmaya iten sebepler nelerdi?

Gelişen son olayların seyri dikkatli bir şekilde değerlendirildiğinde Murad Han'ı oğlu Mehmed Çelebi lehine tahttan feragate sevk etmeye iten buhranlı devre, çok sevdiği oğlu Şehzade Alaaddin Ali'nin vefatı olmuştur.

Zira Alaaddin'in ölümü Murad Han'ı büyük bir mateme gark etmişti. Onu çok severdi. On sekiz yaşında her bakımdan yetişmiş mükemmel bir cengâverdi. Karaman seferinde gösterdiği sürat ve intikal, birliklerini seri bir biçimde sevk ve idare etmesi kendisini çok memnun etmişti.

Oğlunun vefatından üç yıl sonra yazdığı vasiyetnamesinde: "Ölünce Bursa'da merhum oğlum Ali yanındaki kabrin katında koyalar"[58] şeklinde yazması, içinde bulunduğu hâlet-i ruhiyeyi açıklıkla ortaya koyar.

Alaaddin'in ölümüyle şimdi yegane veliaht olarak Mehmed kalmıştı. Henüz on iki yaşındaydı. Murad Han Rumeli'deki başarısız seferin akabinde Edirne'ye dönünce bu çocuk yaştaki şehzadesini Manisa'dan Edirne'ye getirtti.

Karamanoğlu seferine çıkarken onu tahtına çıkarıp kaimmakam yaptı. Hatta bazı kaynaklar bu itibarla Sultan Murad'ın Karamanoğlu'na karşı Anadolu'ya geçmeden önce, oğlu Mehmed'e tahtı bıraktığını dahi ifade etmişlerdir.[59]

II. Murad Han, Edirne ve Segedin sulhu ile batıdaki devletler ve ardından Karamanlılarla yaptığı anlaşmalar sonucu devletini uzunca bir süre için gaileden kurtarmış bulunuyordu.

Öte yandan son seferde özellikle Rumeli beyleri arasında çıkan çekişmeler de kendisini endişelendirmişti. Zira kendisi babasının yerine tahta çıktığında Rumeli beyleri, Bizans'ın desteklediği Şehzade Mustafa (Düzmece) tarafını tutarak oldukça güçlük çıkarmışlardı. Şimdi ise Emir Süleyman'nın oğlu Şehzade Orhan, Bizans'ın elinde bulunuyordu. Kendisine bir şey olursa küçük yaştaki oğlunun yerine onun tarafına meyledebilirlerdi.

Bu sebeple Padişah, İstanbul'daki müddeiye karşı oğlu Mehmed'i kendi sağlığında halka meşru hükümdarları olarak tanıtmak ve tahta kolayca yerleşmesini temin etmek istemiş olmalıdır. Sağlığında bunu gerçekleştirmesi çok kolaydı. Şimdi bu tasavvurunu gerçekleştirmiş oluyordu. Böylece aynı zamanda küçük yaştaki oğlunun idarede daha da pişmesini sağlayacak, bu durumu sağlığında görmüş de olacaktı.

Osmanlı tarihleri II. Murad Han'ın saltanatını terk edişini şu ifadeler ile naklederler: "Padişah, üzüntülü günler, çetin savaşlar ve tehlikelerle geçen iki senenin sonunda sulh ve sükunu sağlamış, ülkeyi güven ve huzur durağı hâline getirmişti. Bu gelişme üzerine zihninde şöyle bir düşünce belirdi.

Kulların işlerini düzene koymak için uğraşmak yerine geri kalan günlerinde Yaradan'ın kapısında ibadet etmeye yönelmeyi diledi. Taht ve taç ile hüküm sürmek yerine uzlet edip âlimlerle sohbet ve

muhabbet eylemeyi arzuladı. Bu itibarla saltanat şaşaasını fakirlik sermayesine, hükmetmek alayişini uzletin (kenara çekilmenin) sessizliğine değişmekle ebedi ikbale kavuşmayı istedi."

Bu düşüncesini Halil Paşa'ya açtı. "Baka Lala! Bunca demdir ki ibadullah için çalışub İslam ülkelerinin her yönünü fitnenin dikenlerinden pak, din ve devlet düşmanlarını çak etmekle uğraştık. Cihad yolunda ayağımız daima özengide ve gayretimiz gaza yollarına ulaşmakla oldu. Din yolunda dün ü gün gücümüzü harcadık. Bir süre için hükümetten el çekip, bir kenarda sessiz ve yalnız olmak Yaradanın zikri ile bulunmak gönlümden geçer."

Ehl-i tecridin külâhı tâc-ı istiğnasıdır
Saltanat dedikleri ancak cihan kavgasıdır.[60]

Dünyada yükselmenin sonu, saltanat oyununun ne olduğu bilindi. Makam ve devlet isteği ile ilgili nakışlar Allah'ın yardımı ile bilen gönlümüzden silindi. Kaynaklar onun:

Bize mi ısmarladılar bu yalan dünyayı
Varalım zikr edelim bir iki gün Mevlayı[61]

Diyerek tâc ü tahtına veda ettiğini yazarlar. Solakzade yine nazımla onun saltanattan çekilme düşüncelerini şöyle belirtir.

Fazl-ı Rahman'a istinâd edelim
Namını halvet üzre yâd edelim

Bu fena devletinden el çekelim
Mezraa-i dilde hub hub ekelim

Daima nefs ile cihad edelim
Tayy-ı ser menzileti murad edelim[62]

II. Murad Han, oğlu Mehmed'in çok genç yaşta olmasından dolayı bazı endişeleri de taşımıyor değildi. Şehzadesinin tecrübesizlikten dolayı düşebileceği hatalara meydan vermemek için Turhan'dan başka (ki o Tokat'ta hapis tutuluyordu) bütün vezirlerini maiyetine verdi.

Çandarlı Halil Paşa yeni padişah namına, sadrazam sıfatıyla devleti idareye devam edecekti. Büyük âlim Molla Hüsrev de kazaskerlik mevkiinde bulunuyordu.[63]

Böylece henüz on iki yaşındaki oğlunu tecrübeli ve dirayetli bir ekibin ellerine veren II. Murad Han, iki mutemet adamı İshak Paşa ve Hamza Bey ile Bursa civarında, ibadet ve inzivaya çekildi.

Ancak Sultan Murad Han, çok arzuladığı gibi Rabbinin ismini rahat ve asude-hâl içerisinde zikredip ibadetini yapabilecek miydi?

Yoksa:

"Bu dünyanın cefasından sefasına nöbet gelmez" sözü bir kez daha gerçek mi olacaktı?

OSMANOĞLU AKLINI KAÇIRMIŞTIR!

Sultan II. Mehmed, babası tarafından tahta çıkarılışını başta Mısır Memlüklü Sultanı Çakmak'a diğer büyük İslam hükümdarlarına ve hususiyle Timuroğulları'na elçileriyle nameler göndererek bildirdi.[64]

Sultan Murad gibi tecrübeli bir sultanın hükümdarlıktan çekilerek devletin başına on iki yaşında bir çocuğun getirilmesiyle dünya devletlerinin ilgi ve alâkaları tekrar Osmanlı devleti üzerine çevrildi.

Şimdi özellikle Avrupalı devletler bu durumdan nasıl istifade edeceklerini tartışmaya başlamışlardı. Karamanoğlu İbrahim Bey, son yaptığı yemin ve memleketinin durumu sebebiyle bilfiil harekete geçememekle beraber müttefiklerine vaziyetin müsait olduğunu haber vererek teşebbüse geçmeleri konusunda teşvik etmeye başladı.

O, Macar kralına gönderdiği namede: "Osmanoğlu (II. Murad) aklını kaçırmış, düşünme gücünü kaybetmiştir. Dimağı bozulmuş bir hâlde, dağ bayır dolaşmakta, günlerini kadınlarla ve çevresini saran nedimlerle geçirmektedir. Yerine ise yeni yetişmekte olan bir çocuğu oturtup ülkenin yönetimini ve halkın işlerini ona bırakmış durumdadır. Yapılacak bir savaşta tecrübesiz ve bilgisiz olan bu şehzadeyi tepelemek çok kolay olacaktır.

O, yeni sürgün bir daldır. Bu güne dek cenk görmemiş, savaşın doruklarına at sürmemiştir. Yılların tecrübesinden geçmemiştir. Tedbir nedir, tedarik nasıl olur, bunu bilecek dereceye erişmemiştir. Her şeyden önemlisi henüz ergenlik çağına gelmemiş bir oğlan, babası ise dünyadan elin çekmiş bir kocadır. Fırsat zamanı, birleşme anıdır. Olgunlaşıncaya ve devlet yıldızı parlamaya başlayıncaya kadar beklemek ve gecikmekle sonra pişmanlık fayda vermez. Her zaman da böyle fırsat ele girmez." diyordu.[65]

Son peşimanlık ısı etmez imiş
Gussası tâ ölünce gitmez imiş

Segedin sulhuna taraftar olmayan ve şiddetle karşı çıkan Papalık ve Bizans aradığı fırsatı yakalamış görünüyorlardı. Nitekim Bizans imparatorluğunun elçileri Fransa, Papalık ve Macar saraylarına kadar gidip Niğbolu'nun intikamının zamanının geldiğini ve derhâl harekete geçilmesi için kendilerinin hazır olduğunu bildirdiler.

Papa da kendi muvafakati hilafına yapılan sulhun kabul edilemeyeceğini beyan ederek Macaristan'da vekili olan kardinal Julyen Sezarini vasıtasıyla Macar kralını ikna etmeye çalıştı. Kral Vladislav kitaba el basarak yaptığı yeminden vazgeçmek istemiyordu. Sezarini ise, müşriklere karşı yapılan yeminin bir hükmü olmayacağını beyan ederek imparatoru ikna etti. Ancak krallık meclisinde uzun ve çetin münakaşalar cereyan etmişti.

Bunun üzerine kral ve krallık meclisi azası henüz mürekkebi bile kurumamış olan Osmanlılarla imza edilmiş anlaşmanın feshi ve 1 Eylül'de Orsova'nın muhasarası için Baba, oğul, ruhü'l-kuds ve Hazreti Meryem üzerine yemin ettiler.[66]

Anlaşmanın bozulmasına karşı olanlardan Jan Hunyad da Türklerden fethedilecek olan Bulgaristan'ın kral unvanıyla kendisine verileceği vaatiyle ikna edilebildi. Hunyad, hiç olmazsa anlaşmaya göre Osmanlıların kendilerine terk etmesi gereken Sırbistan kalelerini alabilmek için harp ilanının Eylül'ün birine kadar tehir edilmesini istedi ve kabul ettirdi. Nitekim Osmanlılar bu kaleleri muahede hükümlerine uygun olarak gecikmeden iade ettiler.[67]

Avrupa'da ise son kararla beraber müthiş bir heyecan husule gelmiş, süratli ve hummalı bir faaliyet başlamıştı. Macar, Bohemya, Eflak, Hırvat, Polonya ve Alman milletleriyle Papalık, gizlice donanma vermek suretiyle de Venedikliler bu ittifaka dahil olmuşlardı.

Özellikle tereddütlü olan Venediklileri, Türklerin Jan Hunyad karşısında aldıkları üst üste mağlubiyetler ümitlendirmiş ve icabında, onları parsa toplamak hevesine sevk etmişti. Muvaffak olunursa Gelibolu, Selanik ve Karadeniz sahilindeki bazı yerlere sahip olacaklardı. Bununla beraber Müttefiklere verdikleri donanmaya kendi bayraklarını değil Papa, Raguza ve Burgonya dukalığının bayraklarını çekmişler, bu suretle Osmanlılara tarafsız olduklarını göstermek istemişlerdi.

Osmanlılara vergi veren Raguza (Dubrovnik) Cumhuriyeti de, Macarlarla beraber hareket ederek harbin sonundaki taksimde Avlonya ile Kanina'yı almak istiyordu.

Bizans imparatoru müttefiklerin galebelerinden istifade edeceğini ümit etmekle beraber Osmanlılardan çekindiği için fiilen hareket edemiyor, fakat el altından her türlü desteğe hazır bulunuyordu. Özellikle saltanat müddeisi Orhan'ı salıvermekle en büyük yardımı yapmış olacaktı.

Nitekim savaş kararının alınması ile birlikte Bizans, Orhan'ı serbest bıraktı. İmparatorun desteği ile hareket eden Orhan İnceğiz'e geldi. O, Rumeli beylerinin kendisine iltihak edeceğini umuyordu. Fakat kimsenin gelmediğini görünce Deliorman'a kaçtı ve Balkanların ötesine hâkim oldu.

Bu durum üzerine II. Mehmed, Rumeli Beylerbeyi Şehabeddin Şahin Paşa'yı Orhan'ı yakalamakla görevlendirdi. İstanbul'a giden bütün yolları tutturan Paşa, Koç Hüseyinoğlu'nu da bir miktar kuvvetle Orhan'ın üzerine sevk etti.[68]

Şehzade Orhan bu sıkışık durumu görüce Karadeniz kıyısından Midye'ye kaçtı ve oradan tekrar İstanbul'a vardı.

Orhan'ın salıverilişi Bizans imparatoru ile müttefiklerin ortak harekâtının ve hazırladıkları çemberleme taarruz planının bir ne-

ticesi idi. Ancak taht sevdası ile düşmanın yıkıcı maksatlarına alet olması sebebiyle, kendisine neredeyse hiç taraftar bulamadı. Ayrıca o sırada Osmanlılar Balkanlarda bir ölüm-kalım mücadelesinin içine girmiş bulunuyorlardı. Böyle bir zamanda iç savaşa sebebiyet veren herkesten nefret ediyorlardı.

VARNA SAVAŞI'NA DOĞRU

Haçlı ordusunun 18-22 Eylülde Tuna'yı aştığı haberlerinin gelmesi üzerine, Edirne'de zaten yaşanmakta olan kararsızlık ve telaş yerini tam bir panik havasına terk etti.

Paşalar arasında ciddi fikir ayrılıkları baş gösterdi. Genç padişaha yakın olan devlet adamları onun saltanata tam olarak hâkim olabilmesinin yolunu açabilmek için düşman üzerine bizzat yürümesi gerektiğini düşünüyorlar ve bu tezi savunuyorlardı.

Başlarında Halil Paşa'nın bulunduğu diğer grup ise bunu doğru bulmadılar ve mani oldular. Bilhassa düşman donanmasının Karadeniz kıyılarında çıkarma yapması ihtimali öne sürülüyordu. Bu zor ve tehlikeli vaziyet karşısında padişahın payitahtta kalması ve babasının çağırılması kararlaştırıldı.

Halil Paşa, Sultan Mehmed'e gelerek:

"Düşmana karşı koymak ve mukavemet etmek imkânı yoktur. Meğer bu iş baban sultan yerine gelmekle ola! Beylerin dahi ittifakı bunun üzerinedir. Hâl çaresi olarak bunu görürler. Düşmana karşı onu davet edesiz."

Sultan Mehmed bu sözleri beğenmemişti. Paşaya hitaben:

"Evvelü'l fikr ahirü'l amel irşadı ile hareket etmek hoş değil miydi? Bu hâl rey ve tedbirde kusur demektir."[69]

Çocuk yaştaki hükümdar bütün bunların tahtı kendisine terk etmeden önce düşünülmesi gerektiğini, önce düşünmeli, sonra işlemeli kaidesine uymanız gerekirdi, ifadesiyle belirterek, saltanat ve hükümet değişikliğinin oyun ve eğlence olmadığını vurguluyor, böylece tecrübeli devlet adamı Çandarlı'ya büyük bir ders veriyor-

du. Bu sözler dahi geleceğin fatihinin nasıl yetiştirilmiş olduğunun çarpıcı bir kanıtıdır.

Fakat atasına büyük hürmet ve bağlılığı olduğundan ve bu tehlikeli durumda kendisi de bir karışıklık çıkarmak istemediğinden babasını baş kumandan olarak ordunun başına davet etti.

Murad Han başlangıçta bu teklife itibar etmedi. "Beyiniz vardır! Varın uğraşın" cevabını verdi.[70]

Bunun üzerine Sultan Mehmed:

"Eğer siz padişah iseniz memleketi ve tebaanızı kâfir hücumundan muhafaza için gelmeniz vaciptir. Eğer biz padişah isek sultana itaat ve emrini yerine getirmek sizin üzerinize yine vaciptir. Hizmetten kaçınmayınız ki İslam'ın düzeni bozulup sarsılmasın" şeklinde ikinci bir mektup gönderdi.[71] Bu zarif üsluplu mektup Murad Han'ın katına ulaşınca işe karışmamak niyetinde iken heyecanlanarak derhâl hazırlıklarını tamamladı. Kısa sürede hazırlanan kırk bin kişilik Anadolu kuvvetinin başına geçerek Gelibolu'ya doğru hareket etti.

Gelibolu'ya geldiğinde Haçlı donanmasının Çanakkale Boğazı'nı tuttuğunu ve geçişin imkânsız olduğunu gördü. Düşmanı şaşırtmak için ordusunun büyük kısmını askeri geçirmek için hazırlanmış at gemilerinin bulunduğu Gelibolu Boğazı'na bıraktıktan sonra, kendisi gizlice ve olanca süratiyle Kocaeli üzerinden İstanbul Boğazı'nda Anadolu Hisarı'nın bulunduğu mevkie geldi.

O sırada Halil Paşa yeniçeri, topçu, cebeci ve Rumeli askeri ile İnceğiz'de bekliyordu. Padişahın İstanbul Boğazı'na doğru geçtiğini haber alınca kendisi de düşmanı kuşkulandırmamak için bir müddet daha bekledikten sonra süratle hareket ederek bugünkü Rumeli Hisarı'nın bulunduğu yere geldi.

Çandarlı Halil'in getirdiği toplarla Güzelce Hisar'dakiler boğazı iki taraftan tam bir ateş sahası içine aldılar.

Bu hattı kesmeye iki Bizans kadırgası görevlendirilmişti. Bunlar Osmanlı askerinin boğazı geçmek teşebbüslerine mani olmaya kalkışınca şiddetli top ateşine maruz kaldılar. Kadırgalardan biri ünlü

topçu kumandanı Saruca Paşa'nın toplarıyla batırıldı.[72] Diğeri de büyük bir hasara uğrayarak selameti İstanbul tarafına doğru kaçmakta buldu. Murad Han bu sayede her bir neferi için bir duka vermek suretiyle kiraladığı Ceneviz gemileri ile karşı sahile rahatlıkla geçti.

Rumeli toprağına ayak basar basmaz, bilhassa bu geçişi mümkün kılan topçu kumandanı Saruca'ya ihsanlarda bulundu.

Öte yandan Orhan Gazi döneminde Kocaeli'nde fütuhat yapmış namlı komutanlardan Gazi Kara Abdurrahman'ın oğlu Hamza Reis İzmit havalisi halkını da gazaya çağırarak büyük bir donanma meydana getirmiş ve Gelibolu ağzındaki Haçlı donanmasını dağıtmıştı.[73]

Bu sûretle asıl Anadolu askeri de karşı yakaya geçip Rumeli askeri ile birleşmeye muvaffak oldu.

II. Murad Han Edirne'ye yakın gelince devlet adamları ve halk büyük bir sevinç ve tezahüratla kendisini karşılamaya çıktılar. Eski padişah dışarıda otağını kurdurdu.

KÜFFÂRA KILIÇ VURAYIM

Bu arada Sultan Mehmed ise Halil Paşa'yı huzuruna çağırtarak:

"Babamdan rica edesin ki o oturup Edirne'yi İstanbul keferesinden korusun. Bense Engürüs (Macar) üzerine varıp gaza edeyim."

Çandarlı Halil ise Mehmed'den ziyade babasına padişah muamelesi yapıyordu. Sultan Mehmed'e:

"Şehzadem! Padişah hazretine ben bu sözü söylemeye kâdir değilim. Elhamdülillah padişahımız geldi. Şimden gerü tedbir anındır. O nice derse öyle olur. Hem bu düşman ağır düşmandır. Ve şehzadem sen dahi bir taze gülsün. Heman sana layık olan budur ki, padişahın fermanı üzere hareket edip sözünden taşra (dışarı) çıkmayasın" diyerek cevap verdi.

On iki yaşındaki genç padişahı muhtemelen Zağanos ve İbrahim paşalar sefere çıkması için teşvik ediyorlardı. Bu itibarla Halil Paşa'yı ikna edemeyen II. Mehmed, babasını karşılamak üzere huzuruna çıkıp elini öptüğünde bizzat sefere gitme isteğini tekrarladı. Şöyle ki:

"Padişahım! Rica ederim ki bu gazaya beni dahi götüresiz. Ben dahi gaza idüp din-i Mübin uğruna küffâr-ı haksara kılıç vurayım" deyince II. Murad Han:

"Yok oğul, bu sözü sen söyleme. Heman sen benim dediğim gibi eyle. Ol düşman yaman düşmandır. Hem sen, ben ona karşı vardığımda bu tahtı İstanbul keferesine karşı koruyasın" dedikten sonra hayır dualar etti.

II. Murad Han şehzadeye bu fikri Halil Paşa'nın vermiş olabileceğini düşünerek canı sıkılmıştı. Huzuruna çağırtarak:

"Lala! Sen tedbir sahibi, âkil bir vezirsin. Sana düşer mi kim oğluma öğretirsin, bu seferi talep eyleye. Bilirsin ki bu âlem fitne ile dopdoludur" dedi ve üzüntüsünü belirtti.

Halil Paşa'nın yüzünü yere koyup olayda etkisi olmadığını beyan etmesi üzerine II. Murad Han:

"Lala işte ben inşallah gazaya niyet eyledim ve ol düşman üzerine giderim. Amma sen burada kalıp oğlumun her ahvaline mukayyet olasın ve Edirne şehrini İstanbul keferesinden basiret üzere olup mahfuz edesin. Her ne zuhur ederse bana bildiresin" diyerek pek çok nasihatler ettikten sonra atına bindi. Tablhanesini dövdürüp süratle yola koyuldu.[74]

Diğer taraftan Eylül'de harekete geçen Haçlı ordusu harbe katılmayan Sırp despotunun topraklarına girmeyerek Orsova'dan geçip Vidin'e geldiler. Burasını yakıp yıktıktan sonra Niğbolu'ya ulaştıklarında Eflak voyvodası Vlad Drakul, on bin kişilik bir kuvvetle orduya dahil oldu.

Niğbolu Kalesi'ne hücum ettiklerinde kale komutanı Firuz Beyoğlu Mehmed Bey şiddetle karşı koydu. Kale önünde dağınık durdukları esnada ani baskınlar vererek şaşırttı. Niğbolu Kalesi'nin uzun süre mukavemet edeceğini anlayan Jan Hunyad, fazla oyalanmayarak orduya tekrar yürüyüş emrini verdi.

Böylece o, evvelce Sigismund ve Korkusuz Jan'ın düştüğü hatayı tekrarlamamış oluyordu. Maksadı İstanbul'a kadar bütün Balkanları

Türklerden temizlemek olduğundan Edirne'yi zaptedinceye kadar yollarda gücünü kırdırmak ve zayıflatmak istemiyordu.

Haçlı birlikleri Türk hududunu aştığı zaman Rumeli Beylerbeyi Şehabeddin Paşa da harekete geçerek, Balkan dağlarının geçitlerini tahkime başlamıştı. Bu arada Niğbolu Kalesi kumandanı Firuz Beyoğlu ile teması muhafaza ederek düşmanın ilerleyişini de yakından izliyordu.

Buna karşılık Jan Hunyad da Balkan derbentlerine girmekten çekindiğinden, Tuna Vadisi'nden geçerek Karadeniz sahiline doğru gitmeye karar verdi. Böylece Haçlılar bu kez uzun fakat daha emin bir yoldan yani Balkan silsilesinin eteğinden giderek Bulgaristan sahralarını geçti.

Hunyad beş bin Macar süvarisi ve Eflak yardımcı askerleriyle önde gidiyor, asıl büyük kuvvetler ise kral Vladislav'ın emrinde geriden onları takip ediyordu. Hammer'in kaydına göre Hazret-i İsa namına silahlanan Haçlı ordusu geçtiği yerlerdeki köy ve kasabaları yakıp yıkmak şöyle dursun, Rum ve Bulgar kiliselerini dahi yağma ve tahripten geri kalmıyordu.[75]

Haçlılar Şumnu'yu aldıktan sonra Pravadi yoluyla Varna önüne geldiklerinde II. Murad'ın kırk bin kişi ile Edirne'ye geldiği haberini alarak dehşet içinde kaldılar. Zira Türk ordusunun Anadolu'dan Rumeli'ne geçeceğine ihtimal dahi vermiyorlar, Edirne'deki Türk kuvvetlerinin ise kaçacağını sanıyorlardı. Diğer taraftan kral Vladislav, Osmanoğlu'na (II. Murad'a) "deryadan yol vermem" diyen Bizans imparatoruna da fena hâlde bozulmuştu. "Fırsat el verirse ol tekfur dedikleri mel'unun şehrini başına dar edeyim de görsün" diyerek bir hayli söylendi. Zira II. Murad gibi büyük bir komutanın Türk askerinin başına geçmesi kendilerini endişeye sevk etmiş ve işlerin düşündükleri gibi kolay olmayacağını göstermişti.

Ancak Haçlı ordusunun başında da Jan Hunyad gibi Türklere karşı başarılı olmuş, tecrübeli bir asker bulunuyordu. Murad Han'ın geleceğini haber alınca yolda ani bir baskın yememek için Varna önünde savaş tertibatı almaya başladı.

II. Murad Han Edirne'den yıldırım süratiyle Yanbolu'ya ve oradan da Hisarlık mevkiine geldiğinde, Şehabeddin Paşa Rumeli birlikleri ile kendisine katıldı. Bir gün evvel düşmana ulaşmak isteyen Murad Han, Kamçi Suyu yoluyla Nadir Deresi'ne inip ertesi gün Varna'ya yakın Ala Kilise denilen mahalle vardı. Padişah burada harp nizamını aldırdı.

Buna göre ve mutat olduğu veçhile merkezde yeniçerilerle birlikte beraber kendisi bulunacaktı. Sağ kola Anadolu Beylerbeyi Karaca Sinan Paşa ve sol kola Rumeli Beylerbeyi Hadım Şehabeddin Paşa kumanda edecekti.

EY PADİŞAHLAR PADİŞAHI!

Ardından cümle beylerini, paşalarını, yeniçeri,sipahi ve azapların ileri gelenlerini çadırında topladı. Cümlesinin hatırını sorup hayır dualar eyledikten sonra:

"Sizler her gazada benim yoldaşlarımsınız. Heman göreyim sizi din-i İslam aşkına şu karşımızda duran küffâra aşıkane nice kılıç vurursunuz. Zahir bilirsiniz kim, gazanın fazileti ne mertebedir ve şühedanın mertebesi ne kadar yücedir. İmdi kullarım madem doğmaktan kalmadık, elbette ölmekten dahi kalmazız. Öyle olunca size ve bize vacip olan budur ki, şimdi fırsat elimize girmiş iken dilîrâne savaş idüp gazalar edelim. Öldürenlerimiz gazi ve ölenlerimiz şehit olup dünya ve ahiret murâdâtına vasıl olalım" diyerek hitabede bulundu. Yeniçeri, sipahi ve azap kulları da:

"Padişahım sen heman gönlünü hoş tutasın kim, biz kulların senin uğruna ve din-i mübin aşkına göresin kim, küffâr ile ne savaş idüp ve ol din düşmanlarına nice kılıç urup ve nicemiz bu uğurda kurban olalım. Heman dünya durdukça siz sağ olun" dediler.

II. Murad Han o gece yatsı namazından sonra uzun süre nafile namazlar dahi eda ettikten sonra el kaldırıp dedi:

Ey padişahlar padişahı
Ümidim sana tutmuşum İlahi
Ki ey dertlilerin dermanı Allah
Medetsiz kalmışın fermanı Allah

Yüz urdum kara yere gözyaşıyla
Koma mahrum bu anda beni Allah
Bu cümle mahlukatın sensin ey Hak
İlahi hâlikı Yezdân'ı Allah
Senin kapından özge yokdurur hiç,
Heme asiye rahmet kânı Allah
Habibin ol Muhammed hürmeti içün
Muzâ'af kıl bize gufranı Allah
Bu din düşmanları şimdi gelüben
Diler iptal ede Kur'ân'ı Allah
Sebep kılub beni işbu gazaya
Nasip idüp bize fermanı Allah

Diyerek o gece ta sabah oluncaya kadar yüzünü yerlere sürüp tazarru ve niyaz eyledi. Sabah olunca alaylarını bozmadan düşmanın bulunduğu yöne doğru harekete geçtiler.[76]

Haçlı ordusunun sol kanadı Varna bataklıklarıyla çevriliydi. Bu kısımda Ulahlarla bir kısım Macarlar yer alıyordu. Eflak voyvodası Vlad Drakul, Kara Mihal ve Sekelet Banı Thomas bu hatta idi. Sağ cenah ise ovaya ve şehre doğru düşmüştü. Bu kısım açık ve tehdide maruz bulunduğundan Macar kuvvetleri büyük ölçüde burada yer almıştı. Bayrakları siyahtı. Kardinal Jülyen Sezarini'nin kumandasındaki kuvvetler de burada idi. Kral Vladislav merkezde Sen George sancağı altında bulunup elli süvari ile muhafaza altına alınmıştı. Başkumandan Jan Hunyad bütün kolları idare edeceği için seyyar bir hâlde idi.

Savaş günü Sen Martin Yortusu'na tesadüf ettiği için Haçlılarca uğurlu sayılmıştı. Ayrıca sayıca üstün bulunduklarından Haçlılar sevinç ve cesaret içerisinde idiler. Muzaffer olacaklarından şüpheleri yoktu. Kral Vladislav cümle banları, voyvodaları, tekfurları huzuruna çağırarak:

"Göreyim sizi! Sakın ola ki Osmanoğlu bozulup kaçar ise, malını erzakını yağmaya girişmeyiniz! Tamamen kırıncaya kadar takipten vazgeçmeyiniz. Zira evvel arıyı kırıp sonra balını yemek gerektir, demişlerdir. Gayret edin, dört bir tarafı görüp gözetin. Askerin bo-

zulmasına fırsat vermeyin. Türk'ü bozarsak artık bizim karşımızda duracak hiçbir kuvvet yoktur diyerek tembihler eyledi."[77]

Düşmanın yüz bin kişilik kuvvetine karşılık Türk ordusunun miktarı ise en iyimser tahminle yetmiş bin civarındaydı.

SAVAŞ

Muharebe çok şiddetli başladı. Önce beli bükülmüş yaylar tarafından elçilikle gönderilen oklar, ölüm haberlerini karşı tarafa duyurdu. Tirkeş denilen yuvadan çıkan ok kuşları hep birden uçup ve gidip geldikten sonra yaylar bir köşede kaldı. Ardından ciğer söken kılıç ve dilleri parçalayan hançerlere el atıldı. Haçlıların Vlad Drakul ve Kara Mihal komutasındaki sol kol birlikleri Osmanlı sağ koluna şiddetle yüklendiler. Anadolu Beylerbeyi Karaca Paşa yanında İbni Fenari, ve Evrenosoğlu İsa Bey olduğu hâlde mukavemete çalıştı. Bu arada nice tenler başsız ve nice başlarda taçsız kaldı. Nice pehlivan yapılı bahadırlar şehadet şerbetin içmeye koyuldu. Karaca Bey'in yiğitçe çarpışmasına rağmen kalabalık düşman karşısında kısa bir süre sonra yılgınlık ve bozgunluk baş gösterdi.

Osmanlı sol kolundaki Şehabeddin Paşa komutasındaki Rumeli birlikleri-ki Firuz Beyoğlu, Hızır Bey, Malkoçoğlu ve Davud beyler de bu kolda idiler- özellikle Macar kuvvetleri ile bir ölüm kalım vuruşuna girişmişlerdi. Sanki kıyamet gününden bir numûne idi. Kardinal Jülyen Sezarini'nin gayrete getirdiği Haçlılara karşı Şehabeddin Paşa da gayret kuşağını beline bağlayıp şiddetle vuruşmaya girişti. Baştan ayağa demirlere bürünmüş Macarlara karşı gazilerin kılıçları iş göremez hâle gelmişti. Vurdukları zamanda tesir etmezdi. Bunun üzerine herkes eline balta ve topuz ve külünk alıp aşıkâne ve dilîrâne vurmaya başladılar. Savaş öyle bir hâle girdi ki oğul atayı ve ata oğlu teşhis edemez oldu. Düşmanın birin yerini beşin alması karşısında fazla tutunamayan Firuz Beyoğlu, Hızır Bey ve Malkoçoğlu birliklerinde çözülmeler baş gösterdi. Şehabeddin Paşa bu hâli görünce can başına sıçradı. Bir nara savurarak:

"Bre herifler nereye kaçarsınız? Tutalım kâfirden baş kurtardınız ya padişahın elinden nereye gideceksiniz? Haydin gaziler göreyim

sizi gayret günüdür!" diye bağırdı. Safları düzenleyip ateş saçan kılıcıyla tekrar düşmanın üzerine hamle kıldı.

Sağ kolda ise cümle Anadolu askeri bozulup firara başlamışlardı. Beylerbeyi Karaca Bey gördü ki eyaletinden kendisine bir derman yoktur. Yüzünü dergâh-ı Hakk'a tutup "Ya İlahi, Ya Kerim, Ya Rahim, Ya Perverdigâr, Sen külli şey'in kadirsin! Bize eyaletimizden yardım yok. Fırsat ve nusret senindir. Ya Rab bana evvel gaza ve sonra şehadet müyesser eyle! Padişahımın katında durup yüzüne bakacak hâlim kalmadı" dedikten sonra pulad topuzu eline alıp Allah Allah diyerek nida ettikten sonra yanındaki bir avuç dilâverle Leh ve Eflak alayları içerisine girdi. Sanki bir aç kurttur ki bir koyun sürüsüne girer gibi; ya bir pare ateştir ki kuru kamışlığa rast gelmiş gibi. Tomaş Jupan'ın alayını birbirine katıp sürdüler. Ancak arkaları bataklık olduğundan küffârla birlikte Karaca Paşa da dereye düştü ve şehit oldu.

Karaca Bey'in şehit düşmesi üzerine bu cenahtaki İslam askerinin kolu kanadı kırıldı. Direnme güçleri kalmayıp tamamen kaçma yolunu tuttular. Jan Hunyad bu hâli görünce sevinçle Vladislav'a vararak:

"İşte kralım Osmanoğlu'nun sağ kolunu bozduk ve Karaca Bey gibi bir namdarı helak eyledik. Şimdi bize lazım olan budur ki sen yerinde durup asla hareket etmeyesin ve ben kulun taze dinç askerlerle Şehabeddin Paşa üzerine varayım. Eğer sol kolu da yerinden oynatırsak artık Osmanoğlu'nun dayanma gücü kalmaz" diyerek bütün gücüyle Osmanlı sol koluna yüklendi.

Bu hâli gören Şehabeddin Paşa ise daha bir aşka gelmişti. Cümle beylere ve gazilere:

"İşte imdi gün bu gündür. Ve dem bu demdir. Ha göreyim sizi kim din-i İslam aşkına nice savaş edersiniz. Bakın gaziler! Erkek koç, kurban için doğar. İşte bugün Cennet bâdıhevâdır. Dün doğduk, bu gün ölürüz. İşte erlik ve bahadırlık bu saat belli olur" diyerek kalplerine kuvvet verdi. Gaziler bir kez daha Allah Allah diyerek yeni gelen düşmana karşı durdular. İki alay birbirine karılıp katıldı.

Zemin pamuk misali atıldı. Uzun bir cenkten sonra Rumeli birliklerinde de bir kez daha çözülme baş gösterdi. Haçlılara müthiş bir sevinç gelmişti. Jan Hunyad bir taraftan: "Göreyim sizi! Hazreti İsa aşkına nice çarpışırsınız" diyerek Haçlıları gayrete getirirdi.

Öte yandan savaşı dikkatle takip eden Sultan II. Murad önce sağ kolun bozulduğunu ve yiğitçe çarpışan Karaca Bey'in şehadetini gördü. Sağ koldaki birliklerde de bozulma emareleri baş gösterince hemen atından aşağı inip yüzünü secdeye koydu ve sonra el açıp Padişahlar Padişahı kuvvet ve kudret sahibi Lâ-yezâl Allah'a niyaz ederek şöyle yalvardı:

Sığındım sana kim ganîsin ganî
Bu düşmana zebûn eyleme beni
Kerîmsin lütf ile keremin işle
Rahîmsin rahmetin bize bağışla
Ümidim tutmuşum sana ilâhi
Ki sensin cümle halkın Padişahı
Eğer senden ere zerre inâyet
Ede mecmû'u bu küffâr itaat
İlâhi derdime derman kılıver
Muhammed (Aleyhisselam) kavmine yardım ediver
Asılsın arşa İslam'ın kılıcı
Çü sensin kuluna yardım kılıcı[78]

Bu arada Osmanlı sol kolunun da bozulmakta olduğunu gören Kral Vladislav daha fazla bekleyemedi ve bütün kuvvetiyle Murad Han'ın bulunduğu Osmanlı merkez koluna hücum etti. Buradaki askerin azlığından istifade ile kısa sürede dağıtacaklarını ümit ediyordu. Bu defa Murad Han'ın başında bulunduğu yeniçeriler ve azaplar Allah Allah nidasıyla düşmanla birbirine girdiler. Meydanda kelleler çakıl taşı gibi yuvarlandı. Kral Vladislav ve yanındakiler öyle bir süratle saldırmışlardı ki yeniçerilerin şaşılacak bir süratle açılıp kapandığını fark edemediler bile. Öyle ki Kral, II. Murad Hanı yanındaki birkaç yüz kişi ile görmüş ve sevinçle bağırmıştı:

"Hay Türkün beyine! İyi fırsat buldum. Varayım tutayım. Kaçma Murad kaçma" diyerek bağırıp yürümüştü. Halbuki bu sırada

yeniçeriler tümünü sarmış durumdaydılar. Murad Han yerinde hiç kıpırdamadan duruyor ve savaşı soğukkanlı bir şekilde idare ediyordu. Yeniçeriler kıskaç içine aldıkları Haçlıları süratle imha ettiler. Kral, kendisini ölümüne korumaya yeminli elli şövalye arasında kaçmaya çalıştı ise de başaramadı. Yeniçerilerden Timurtaş adlı bir yiğit kralın atının ayağına bir balta vurarak atı ve kralı yere düşürdü.

Kralın yere düştüğünü gören yaya başı Koca Hızır hemen koştu ve kralı yakalayarak onun: "İmdat Murad! El-aman Murad" diye bağırmasına aldırmayıp başını gövdesinden ayırdı. Ardından kesik başı bir mızrak ucuna takarak gösterip yüksek sesle bağırmaya başlayınca Haçlı kuvvetlerinde bir duraklama, şaşkınlık ve ardından bozgunluk emareleri görülmeye başladı..

Bu sırada Osmanlıların sol cenahını çevirmekte olan Jan Hunyad, süratle yetişerek vaziyeti düzeltmeye ve: "Biz kral için değil, dinimiz için vuruşmaya geldik!" diye askeri gayrete getirmeye çalıştı ise de muvaffak olamadı. Zira kralın katlini duyan Türk kuvvetleri dönerek toparlanırken Haçlı ordusunda umumi bir panik meydana gelmişti. Toparlanan Türk birlikleri dehşetli hücumlarla zaten şaşkın bir hâle düşen Haçlılara öyle bir giriştiler ki artık gözleri geldikleri yoldan başkasını görmez oldu. Jan Hunyad da neticeden ümidini keserek Polonya, Macar ve Eflak kuvvetleriyle süratle kaçış yolunu tuttu.[79]

Beylerbeyi Şehabeddin Paşa akşama kadar vuruşmasına rağmen düşmanı bırakmayarak Rumeli dilâverleri ile süratle takibe koyuldu. Tuna'ya varıncaya kadar kovalayıp nicelerini tutsak ederken nicelerini de ölüm diyarına gönderdi.

Hadım Şehabeddin Paşa harbin kazanılmasında oynadığı büyük rolle 1442'de uğradığı utandırıcı bozgunun izlerini de silmiş bulunuyordu. Hatta savaş sırasında onun gayretle çarpışmasına şahit olan Padişah düşmanın kaçmaya başlamasıyla birlikte "Şahin lalam nice oldu ki, düştü mü yoksa sağ mı?" diyerek onu sormuş, sağ olduğunu ve düşmanı takipte bulunduğunu öğrenince de pek sevinmiştir.

BİR TANE AK SAKALLI OLSAYDI...

Sultan Murad'ın muharebe meydanını terk etmemesi bu büyük başarının elde edilmesinde en büyük amil olmuştur. Savaş sabahtan akşama kadar dokuz-on saat devam etmişti. O gece dinlenen padişah sabah yine erkenden kalkarak namazını eda ettikten sonra el kaldırıp Hazret-i Rabbü'l-âlemine dua, şükür ve hamd edip elini yüzüne sürdü. Sonra cenk meydanını gezmek diledi. Hemen atını hazır edip getirdiler.

Meydanda gördü ki kan gövdeyi götürmüş. O kadar düşman askeri kırılmıştı ki haddi hesabını ancak Allah bilir. Bu arada padişahın dikkatini bir husus çekmişti. Yanında bulunan mûtemet adamlarından Azab Bey'e:

"Hayret edilecek bir durum. Bütün bu delikanlı ordusunun arasında bir tane ihtiyar yok" dedi. Azab Bey de:

"Hünkârım! İçlerinde bir tane ak sakallı olsaydı bu kadar mecnûnâne bir teşebbüste bulunmazlardı. Gençlik gururu ile dinçliklerini berbat ettiler" cevabını verdi.

Sonra kralın çadırına giren padişah tahtını kılıçladı ve oturdu. Cenab-ı Allah'ın inayet ve hidayetine hamd ve şükür eyledi.[80]

Varna muharebesinde Osmanlılardan Anadolu Beylerbeyi Damat Karaca Paşa şehit olmuştur. Düşman ordusundan ise Kral Vladislav ve muahedenin bozulmasında birinci derecede amil olan Kardinal Jülyen Sezarini maktul düşmüşlerdir. Düşmanın ileri gelen kumandanlarından bazıları esir düştüler; kaçanlar ise Tuna boyuna kadar takip olunup bir kısmı katl olunmuştur. Osmanlıların telefatı on bin kadar olup düşmanınki ise altmış bin civarındaydı.

Kralın hazineleri ile her biri kıymetli eşyalarla dolu iki yüz elli araba Türklerin eline geçti. Küffârın Şumnu, Bedric, Varna ve sair kasaba ve köylerden topladıkları esirler kurtarıldı. Kimi oğlunu, kimi kızını ve kimisi de hatununu bulup sevinç içinde kaldılar. Murad Han esirlikten kurtulanlara o kadar bağışta bulundu ki her biri fakir iken zengin oldular.

II. Murad Han harp meydanından derhâl oğlu Sultan Mehmed'e müjdeciler gönderdi ve İslam devletlerine fetihnameler yazılmasını istedi. Murad Han namesinde şöyle demekteydi:

Dedi oğul sana beşâret (müjdeler) olsun,
Nasip oldu bana beşâret olsun

Hüda verdi bana gönlüm dileğin,
Haber et her yana beşâret olsun

Kırılup Ungurus kahroldu düşman,
Kılıç urdum ona beşâret olsun

Götürdü gövdeyi kan, yüzdü gövde,
Gören kaldı tana beşâret olsun

Kani banlar ya jupanlar yahut kral,
Başı geldi bize beşâret olsun

Niyyetüm gaza idi buldum anı,
Çü irgürdü sana beşâret olsun!

II. Mehmed Han müjdeyi getirenlere pek çok ihsanlarda bulunduktan sonra Cenab-ı Hakk'a şükür ve dualar etti. Ardından Edirne'de yedi gün yedi gece sürecek şenlikleri başlattı.[81]

İslam hükümdarlarına fetihnameler yazıldı. Mısır Memlüklü hükümdarına fetihnamenin yanı sıra savaşta esir edilmiş baştan ayağa zırhlarla kaplı yirmi beş Macar şövalyesi de gönderilmişti.

Varna zaferi İslam âleminde büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Memlüklü Sultanı Çakmak, İmadeddin Azab Bey'in getirdiği zafernameyi dinleyip zırhlara bürünmüş şövalyeleri gördükten sonra Allah yardımcın olsun Osmanoğlu diyerek dua etmekten kendini alamadı. Her tarafta şenlikler yapılmasını emretti. İlk Cuma namazında hutbelerde halifenin ardından Sultan Murad'ın ismini de zikrettirip dualar ettirdi.[82]

Tarihte büyük neticeler doğuran harplerden olan Varna zaferiyle Balkanlarda Osmanlının güç ve kuvvetine karşı koyacak bir kuvvet kalmadı. Lehistan ve Macaristan, Kral Vladislav'ın ölümüyle bir daha birleşmemek üzere ayrıldı ve Baltık kıyısından Adriyatik Denizi'ne kadar uzanan Lehistan-Macaristan devleti ortadan kalktı.

Varna muharebesi; Bizans'ın, Balkanlardan ve Avrupa'dan ümidini kesmesine sebep oldu.

VARNA SAVAŞI FETİHNAMESİ

Nimetleri, ihsanları bütün mahlukatı kuşatmış olan Allahu Teâlâ hazretleri, Müslümanları idare etme, onları rahat ve huzura kavuşturma gücünü ve meselelerini halletme, müşkülatını defetme vazifesini bizim hükümdarlığımıza bağışlayınca, rabbani inayeti, sübhani himayesiyle devletimizi sarsılmaz, saltanatımızın temellerini köklü ve muhkem, memleketimizin nizamını ahenkli eyledi. Bizlerin bu hizmet ile izzet ve rif'at sahibi olmamızı diledi. Her lahza ve anımızda bizlere envai yardımlarını gönderdi. Bizleri bilgili, görgülü, merhametli ve keremli kıldı. Ankebut suresi 69. ayet-i kerimesindeki ilahi fermanını gönlümüze yerleştirdi ve Âl-i İmran suresi 169. ayet-i kerimesindeki; "Allahu Teâlâ'nın yolunda öldürülenleri ölüler sanmayınız. Onlar, o şehitler diridirler. Rablerinin katında rızıklandırılırlar. Fadlı ve keremi ile Rablerinden gelen nimetler ile huzur ve ferahlık içindedirler" müjdelerine mazhar eyledi.

Bizler de O'nun bu sonsuz, ebedi ihsanlarının şükrünü yerine getirebilmek için bütün günlerimizi, senelerimizi İslam dinine hizmete, Allahu Teâlâ'nın bize vediası olan insanları ruh, düşünce, beden ve dünyalık bakımından saadet ve selamete kavuşturmaya adadık. İnsanlığın dünyevi ve uhrevi huzur ve saadeti, yalnız İslam dinine uymakla tahakkuk edebileceğinden, biz de bütün ömrümüzü her şeyimizi Muhammed Aleyhisselam'ın dininin sancağını yükseltmeye, O'nun dinini bütün insanlığa ulaştırmaya, O'nun (sallâllahu aleyhi ve sellem) sünnet-i seniyyesini yayıp canlandırmaya gayret ettik. Dünyada yegane gayemiz ve maksadımız, halisane olarak budur. Bu halis niyet ile beldeler zaptettik. Allahu Teâlâ'nın kullarının dertlerine çare, yaralarına merhem ulaştırdık. Allah yolunda cihad için gerekli olan her türlü alet, edevat ve silahın en iyisini hazırlayıp "yer yüzünde fitne ve fesat çıkaranlar" ile harp edebilmemiz için lazım gelen her şeyi teminde dakika gecikmedik. Bir anımızı boş yere harcamadık. İdaremiz ve mesuliyetimiz altında bulunan her nevi millet ve insana adalet ile ve insaf ile muamelede asla kusur

etmedik. Daima şefkat ve merhamet duyguları ile davrandık. Bu mübarek devletin kuruluşundan şu ana gelinceye kadar, niyetimiz ve hâlimiz hep böyle olmuştur.

Bizim hükümranlığımız altında milyonlarca insan saadete kavuştu. Huzur, refah, adalet ve şefkat ile muamele gördü. Mübarek kılıcımızı ve her türlü silah ve teknik imkânlarımızı bu yolda seferber ettik ve inatçı, hain, ahmak din düşmanlarına, yere batasıca küffâr üzerine sevk ettik. Cenab-ı Hak o alçakların başarılarını yerle bir etsin! Mağlubiyet ve her çöküntüyü başlarına yıksın!

Allahu Teâlâ'ya nihayetsiz hamd ü senalar olsun ki; din-i İslam'a hizmetten, bu dinin dosdoğru yolunun bilgilerini yaymaktan ve bu dine hizmet etmekten başka bir şeyi düşünmedik, üstün tutmadık. Allahu Teâlâ'nın yolunda cihad için zırhlar kuşandık ve taşkınlık ve fesat ehli düşmanların imhası için binlerle altın sarf ettik. Bu yolda kesin ve şaşmaz bir kararımız vardır. Görüşlerimiz de pek keskindir. Bütün gücümüzü din düşmanlarını yok etmek ve bu şeytan yoldaşlarını yeryüzünden gidermekte sarf ediyoruz. Bizler, böylece Allah rızası için, Allah yolunda birbirimize dost ve yardımcıyız. Hidayet yıldızlarıyız. Düşman üzerine atılmış şimşekler gibiyiz. Hamiyet ve diğer asil duygularımız pırıl pırıl, Allah yolunu aydınlatır, kapılarını açar. İşte böylece bizler her gün Allahu Teâlâ'nın yardımına mazhar olmuşuz. İnsanlığın saadet önderi, hidayet rehberi biziz. Bu sebeple Allahu Teâlâ bize şefkat ve azamet bahşetmiştir. Dinî ve uhrevi her işi güzelce yaparız. İtikadımızın pak oluşu ve niyetimizin halis bulunuşu bereketiyle, nice yeni fetihler ve hesapsız başarılar kazandık. Bizim bu bereketli hükümdarlığımız sırasında hasıl olan bu muvaffakiyetlerimizin semeresi bütün insanlığa ulaşmış bulunuyor.

İşte bu Rabbani fetihlerden ve rahmani inayetlerden birisi de 848 senesinde (1444 senesi Eylül ortaları) Papa'nın ordusuyla destekli Ungurus kralı ve onun muhtelif milletlere mensup askerleri ile yaptığımız Varna muharebesidir. Allahu Teâlâ onların hilelerini ve birliğini bozsun, kuvvetlerini yerle bir eylesin. Onların ordusu yüz bin asker kadar idi. Çekirge sürüleri gibi Tuna Nehri'ni geçip bu tarafa saldırdılar. Bağırıp çağırıyor, hurra çekiyorlardı. Askerlerinin

ve silahlarının bolluğu dikkati çekiyordu. Gayeleri kan akıtmak, insanların huzurunu, saadetlerini yıkmak, Müslümanları zayıflatıp esir edip zelil duruma düşürmek idi. Bu niyetleri ile bundan önce nice mübarek İslam beldesini zarar ve ziyana, eziyet ve işkenceye uğrattılar. Irz ve namusa tecavüz edip, nice binlerle masumun kanını akıttılar. Her şeylerini yağmalayıp yer ve yurtlarını harabeye çevirdiler. Müslümanların nice emek ve halis niyetle mamur ve müreffeh hâle getirdikleri şehir ve kasabaları bir eşkıyalık ile yerle bir ettiler. Hatta o kadar ileri gittiler ki, din-i İslam'ın alnının nuru, Müslümanların sığınağı kahramanlar diyarı kerametli, izzetli Edirne şehrini ele geçirip şeytan yuvası yapmak istiyorlardı.

Kâfirin her düşüncesi sapıklığa götürür.

Diğer bazı İslam beldeleri de yıllardan beri birer huzur diyarı hâline gelmişti. Bunların bu hâle gelebilmesi için Müslümanlar nice zorluklar çekmiş, canlarını feda etmişlerdi. Bizim görüş ve yegane gayemiz de bu yolda ihlasla çalışmaktır. Cehalet karanlıklarını ve pisliklerini dünyadan gidermektir. Bu mübarek İslam diyarındaki azgınlık ve taşkınlık gediğini kapatmak, düşmanlık duvarlarını yok etmektir. Bu hususta çalışmak ve gayret göstermekte kusur etmek, gevşek davranmak asla caiz değildir.

Allahu Teâlâ'ya hamd olsun ki bu yoldaki çalışmalarımıza hiç halel gelmemiş, hak ve hakikatin öğretildiği, ilim ve irfanın saçıldığı mübarek bina ve mekteplerin yapılmasında, iman ve hidayet nuru saçan tekkelerin vazifelerini yürütmelerinde, yüksek İslam bilgilerinin yayılıp din ve imanın neşir ve muhafazası hududunda adalet ve ihlasın icrasında asla kusur ve gevşeklik vukua gelmemiştir.

O alçak din düşmanları, bu mübarek İslam diyarına ayak basıp sataşmak suretiyle bütün o mamur beldelerimizi harap ettiler. Bu diyarda oturup iman ve tenvir hususunda hizmeti geçen nice erlerimiz, erenlerimiz, âlim ve salihlerimiz o alçakların oklarına hedef oldu. Kılıç altında şehit oldular. Kadınlarımızı hizmetçi, çocuklarımızı da köle yaptılar. Bütün bu olup biten zulümler, işkenceler, katliam ve mezalim haberleri bizim yüksek kapımıza ulaşınca, din

gayretimiz ve hükümdarlık hâkimiyetimiz harekete geçti. Bu zulme cihat yoluyla son verip, o alçakların dünyalıklarını ganimet almak, fitne ve fesatlarını yok edip İslam diyarını onların kirli ellerinden kurtarmak kararını aldık. Bütün düşüncemizi ve himmetimizi bu mesele üzerinde topladık. Artık kararımız kesindir, kendimizi Hak Teâlâ'nın inayet ve himayesine havale ettik.

Besmele ile bu mübarek yolda sancak ve bayrak açtık. İleri gelen kumandanlarımıza emir vererek, hazırlıklarını tamamlamalarını bildirdik. O alçak kâfirler Müslümanların gönlünü korkutmuş ise de, bu fethin bizim zamanımızda nasip ve müyesser olacağı bize ilham olundu. Hükümdarlık gücümüz harekete geçti. Hak ve hakikati tebliğ ile İ'lâ-yı kelimetullâh için maddi ve manevi her ne lazım ise yapılıp hazırlanmasını her tarafa bildirdik. İnşallahu Teâlâ ilham olunduğumuz fethe kavuşacak, Allah yolunda yeni bir fetih ve çığır açmış olacağız. Öyle ki bizden sonrakilere bir örnek ve güzel bir yadigar ve nam kalsın. Şiir:

Ak sayfalarda haberleri parıldıyor
Kainat durdukça hep sözleri ediliyor
Hayır; Onlar göçüp gitmedi, ebedileşti
Bıraktıkları parlak eserler bunu bildiriyor

Ordumuzu hazırlayıp (harp sahası olan Varna'ya geldikten) sonra, 1444 (h. 848) senesi Şaban ayının başlarında harp nizamına girmiş bulunuyorduk. O gün müminlerin saadetinin yeniden başlayacağı bir mübarek gün idi. Kendimizi ve her şeyimizi aradan çıkarıp, yalnız Allahu Teâlâ'ya tevekkül eyledik. O'nun nusret-i ilâhi-yesine, inayet-i rahmâniyesine sığındık. Bize yardım ve fetih kapılarını yalnız O açacaktı (Celle şânühü.)

Çünkü her kapıyı açan yalnız O'dur. Her sebebi yaratan ve her sebepte tesir yaratan da yalnız yine O'dur. Kur'ân-ı Kerim'de bunu beyan buyurmuş, her türlü yardımın yalnız O'ndan geldiğini bildirmiştir. O Aziz'dir. Hakim'dir. O esnada bize yakînen malum oldu ki, Cenab-ı Hak bizimledir. Nusreti bizimledir. Rızası bizimledir. Her şey yalnız O'nun irade-i ilâhiyesi ile vücut buluyor. Harbe çıkmazdan

önce namaz kılıp O'na sığındık, kanlı gözyaşları ile O'na yalvarıp, O'ndan niyaz eyledik. O'na sığındığımızı arz eyledik.

Sonra çıkıp askerimize hitap eyledik. Onlara teşvik ve teşci edici şeyler söyleyip artık silaha sarılmanın zamanı geldiğini bildirdik. Merkez, sağ ve sol cenahlar arslanlar gibi ileri atılıp hücuma geçtiler. Öncülerimiz daha önce davranıp harbe başladı. İki ordu tam manasıyla birbirine girdi. İman kuvveti ile yürüyen cengaverlerimiz, o alçak kâfirleri kırıp geçiriyordu. Küffârın karşısına yalçın dağlar gibi dikildiler. Sabah namazından ikindi namazı vaktine kadar böylece devam etti. Her iki taraf hamle üzerine hamle yaptılar. Müslümanlar şunu iyi anladılar ki: "İslam dini yücedir, galip gelir, hiçbir şey onu mağlup edemez" Tecrübeli, gün görmüş, kahraman mücahitlerim olanca kuvvet ve gayretleri ile vuruşuyor, muharebe ediyordu.

Düşman sürüleri çok kalabalıktı. Fakat Allahu Teâlâ'nın melâikesi yeryüzüne inmiş bize nusret ve fetih müjdesi veriyorlardı. Büyük bir hücumun sonucu düşman geri dönüp kaçmaya başladı. Kahraman mücahitlerimizden birisi krallarını bir kılıç darbesi ile yere geçirdi. İslam askerleri bunu duyunca cûşa gelip son bir hamle daha yapıp kâfir sürülerini önlerine kattılar. Arslanlar gibi hücum edip yürüdüler. Tekbir sedaları, kelime-i tevhit nidaları yeri göğü tutmuştu. Haçlı ordusu kılıçtan geçirilmiş bu son hamle ile yerle bir edilmişti. Çok azı kaçıp canını kurtarabilmişti. Kaçıp kurtulabilenlerin bir kısmını ise esir aldık. Allahu Teâlâ'dan ümit ediyorum ki, o Haçlı keferesinin gururu böylece kırılmış, şerefi yerle bir olmuştur. Bundan böyle artık İslam diyarına sataşıp harp yapmazlar.

Onların malı, mülkü, şehir ve köyleri ehl-i ıyali hasılı her şeyi bizim mübarek idaremiz altına girmiş oldu. Allahu Teâlâ kadir-i mutlaktır. Bu zafer O'nun yardımı ve dilemesi ile müyesser oldu.

Netice olarak, bütün âleme, bütün Müslümanlara farz-ı ayın olan şudur ki, bu büyük fethi bildiren fetihnameyi minberlerde bütün Müslümanlara ilan edip bildireler. Allahu Teâlâ'nın bu muazzam nimetini düşünüp kıymetini iyi anlayıp güçleri, imkânları nisbetinde Allahu Teâlâ'ya şükredeler. Hayır ve hasenat işleyip sadakalar vereler, Allahu Teâlâ'ya beş vakit namazda ve sair münasip vakitlerde dua

ve niyaz edip, din-i İslam'a yaptığı bu yardımı artırsın. Dinimizi ve devletimizi daha muhkem hâle getirsin. Bizi bu saadetten ayırmasın! Bu fetih bütün Müslümanlara bildirilsin, bu mübarek saadetimizin ve devletimizin devamı için dua buyursunlar. Duadan asla geri durmasınlar. Vesselam.

BU KEZ MANİSA'YA

Varna savaşından sonra II. Murad Han bir müddet Edirne'de istirahat etti.

Bazı tarihçiler onun Edirne'de kalışını saltanatı oğlundan devralmak ve sonra Manisa'ya çekilmesini ise ikinci kez bırakmak olarak değerlendirmişlerdir. Aslında Murad Han'ın Varna savaşına gelişi, çarpışması ve sonraki faaliyetleri hep bir komutan tavrı içerisindedir.

Zaferden sonra elde edilen cevahir, altın ve gümüş eşya ne bulunduysa defter edilip Sultan Mehmed namına zapt olunmuştu. Savaşta şehit düşenlerin yerine yapılan tayin ve terfiler Murad Han tarafından yapıldı ise de hep Sultan Mehmed adına idi. Keza Memlük Sultanı Melik Zahir Çakmak, Karamanoğlu İbrahim Bey, Timurilerden Şahruh Mirza ve Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah'a gönderilen fetihnameler hep II. Mehmed adına yazılmıştır.

Bu durum II. Murad Han'ın sadece ordu komutanı sıfatı ile sefere iştirak ettiğini göstermektedir. Bütün bu duruma rağmen bazı Osmanlı devlet adamları gibi birtakım devletler dahi II. Murad'ı padişah gibi görmeye devam etmişlerdir. Dolayısıyla devrin şartları içerisinde pek hususi olan vaziyet bugünkü tarihçiler kadar muasır müşahitleri, devletleri ve tarihçileri de tereddüt içerisinde bırakmıştır.

Nitekim Mısır vakayinamelerinde elçinin ve mektubun II. Murad tarafından gönderildiği yazılmıştır. Ayrıca Edirne'de herkes ve bilhassa Veziriazam Halil Paşa, Murad Han'a hakiki padişah gibi muamele ediyorlardı. Keza henüz on iki yaşındaki Mehmed'in de çok saygı duyduğu ve sevdiği babasının bulunduğu bir mahalde nasıl padişahlık süreceğini düşünmek gerekir. Bu itibarla bazı devlet

adamları ve halk, Murad Han'ın gelerek ordunun başına geçmesini bir nevi fiilen cülus etme gibi görmüşlerdir.[83]

Ancak bütün bu hadiselerden II. Murad'ın tekrar tahta çıktığını çıkarmak mümkün değildir. Sadece orduların idaresini eline almasından dolayı, bütün otoritenin de fiilen eski padişaha geçtiği ifade olunabilir. Zira Mihaliç'te saltanatı resmen terk ettikten sonra Murad Han'a yeni bir biat yapılmamıştı. Yahut da II. Mehmed tekrar sancağına gönderilmemişti.

Murad Han'ın devlet büyükleri önünde merasimle saltanatı bıraktıktan ve bunu her tarafa namelerle ilan etmesinden sonra böyle alel acele iptal etmesi beklenemezdi. Ayrıca İstanbul'da fırsat gözlemekte olan Şehzade Orhan'a karşı oğlunun saltanatını sağlamlaştırmak için böyle bir yola başvurmuş iken şimdi bizzat kendisinin onun istikbalini tehlikeye atması akla hayale sığmazdı.

Şu kadar ifade edilebilir ki Murad Han, Varna'dan Edirne'ye dönünce, bir müddet Anadolu'ya geçmeyerek, Halil Paşa ve diğer bazı ileri gelenlerin tesiriyle tehlike iyice geçinceye kadar oğluyla müşterek hükümet sürmüştür. Onun bir eski padişah, bir baba padişah ve Varna galibi kudretli bir padişah oluşu ise elbette ki Edirne'deki konumunu komutanlıktan ötelere taşımaya yetiyordu.

Neticede Murad Han, Halil Paşa ile beraber bazı devlet adamlarının iktidarda kalması yönünde ısrarlarına rağmen yine durmadı. Yanında yine mûtemet adamları İshak Paşa ve Hamza Bey olduğu hâlde bu defa çok sevdiği Manisa'ya çekildi. Kendisine Saruhan, Aydın ve Menteşe sancakları has geliri olarak tahsis olunmuştu.[84]

İKİLİK

Ancak Sultan Mehmed'in bu defaki hükümdarlığı da fazla uzun sürmedi. Zira Murad Han'ın Manisa'ya çekilmesinden sonra Sultan Mehmed'in etrafındaki yakın adamları ile Halil Paşa ve çevresindeki grup arasındaki iç çekişme had safhaya vardı.

II. Murad Han 1443 kışında Macarlara, 1444 yazında Karamanoğlu'na karşı sefere çıkarken, payitahtın muhafazasını Halil Paşa'ya bırakmıştı. Sonra saltanatı küçük yaştaki oğluna dev-

rettiğinde ise Halil Paşa'yı bir nevi ona vasi kılmıştı. Ancak saltanat değişikliği ile birlikte paşayı şimdi sıkıntılı günler bekliyordu.

Sultan Mehmed'in yakınları ve lalaları küçük padişahın etrafını çevreleyerek kudretli veziriazama karşı hakiki bir iktidar mücadelesine giriştiler. II. Mehmed onların nüfuzu altında bulunuyordu.

Halil Paşa'ya karşı Sultan Mehmed'in otoritesini tesis etmek ve onu gerçek manada iktidar mevkiine taşımak isteyenlerin başında padişahın daha sonra kayınpederi de olacak olan lalası Zağanos Paşa bulunuyordu.

Arnavut ili sancakbeyliğinden gelen Zağanos, sarayda hazinedarbaşılık görevinden sonra Mehmed'in lalalığı ile Manisa'ya gitmişti. II. Mehmed'in ilk cülusu ile birlikte vezirliğe getirilmiştir. Genç sultanın otoritesini kurmak ve müstakbel azametinin temellerini atmak konusunda onun kadar gayret gösteren bir kimse yoktu. Çocuk padişahı Varna savaşına götürebilmek için çok uğraştı ise de muvaffak olamadı. Şimdi Murad Han'ın Manisa'ya çekilmesi ile tekrar Mehmed'in otoritesini temin edecek girişimlere zemin aramaya başlamıştı.

Zağanos grubunun en önde gelen ismi Halil Paşa'nın en büyük rakibi İkinci Vezir Rumeli Beylerbeyi Hadım Şehabeddin Paşa'dır. O, 1432'de Arnavut ili sancakbeyi olmuş 1439 yılı başlarında ise Rumeli beylerbeyliğine getirilmiştir. 1441'de Novoberda'yı ve George Brankoviç'e ait Sırp kalelerini zaptederek şöhret kazanmıştı. 1442'de Mezid Bey'in intikamını almak üzere çıktığı seferde Jan Hunyad karşısında muharebe alanını terk edince nüfuzunu kaybetmiş ve Edirne'ye döner dönmez azledilmişti.

1443'te halefi Kasım Paşa'nın Haçlı kuvvetleri karşısında uğradığı başarısızlıklar sebebiyle tekrar eski mevkiine getirildi. Harp fenninde mahir bir komutandı. II. Mehmed'in ilk cülusunda divanda ikinci vezir olarak bulunuyordu. Saltanat müddeisi Orhan Çelebi'yi etkisiz kılmakta ve Varna savaşının kazanılmasında büyük rol oynamıştı. Devlet içinde Halil Paşa'dan sonra en kudretli şahsiyet o idi. Rumeli kuvvetlerinin başında bulunuyor ve uç beylerini etrafında tutuyordu.

Halil Paşa'nın sulh siyasetine karşılık o da divanda gaza ve fütuhatı, enerjik siyaseti temsil ediyordu.

Bu sırada divanda üçüncü vezir olarak bulunan Saruca Paşa da Halil Paşa'nın rakibi durumundaydı. Aslen Rum olan Saruca, Çandarlı Halil'den önce divana vezir olarak girmişti. Sırp Despotu Brankoviç'in kızı Marya'nın Murad Han'la evlenmesinde etkili olmuştu. Ancak despotun Semendire'yi tahkim etmesine göz yumduğundan itibarını kaybetmiş ve Rumeli Beylerbeyliği'nden azlolunmuştu. İzladi savaşına gönüllü gelerek çarpışmalara katılması ile padişahın itimadını tekrar kazanmış ve Murad Han Manisa'ya giderken onu divanda vezir olarak bırakmıştır. Diğerleri kadar olmasa da Halil Paşa'nın rakibi olarak görünüyordu.

Halil Paşa'yı destekleyenlerin başında ise Varna'da şehit düşen Damat Karaca Bey'in yerine geçen Anadolu Beylerbeyi Ozgur oğlu İsa Bey vardı. İsa Bey'in Anadolu kuvvetlerini elinde bulundurması ileride Halil Paşa'nın planlarını tahakkuk ettirmesinde büyük rol oynayacaktır.

Halil Paşa grubuna en yakın isimlerden biri de Yeniçeri Ağası Kurtcu Doğan idi. Yedi yıldan beri bu mevkii muhafaza etmekte olup Murad Han'ın en sadık kullarındandı. Çandarlı Halil ile birlikte hareket etmesi, kapıkullarının başı olması sıfatıyla, veziriazama payitahtta büyük bir güç sağlıyordu.

Murad Han'ın yanında bulunan ve en mutemet adamlarından biri olan eski vezir İshak Paşa da Manisa'da Halil Paşa taraftarlarından idi. Halil Paşa ile devamlı haberleşerek, plan ve tasavvurları doğrultusunda Murad Han'ı hazırlıyor ve yönlendiriyordu.

Murad Han'ın Manisa'ya çekilmesinden itibaren bu iki grup arasındaki çekişme de açıkça görülmeye başladı. Çandarlı'nın ihtiyatlı ve barışçı politikasına karşılık genç padişahın çevresindekiler devletin gaza ananesine uygun olarak fetih politikasına şiddetle taraftar bulunuyorlardı. Yapılacak fetihler hem yeni padişahın nüfuzunu artıracak hem de tahtta tam bir otorite ile yerleşmesini temin etmiş bulunacaktı.

Halil Paşa şimdi bir taraftan dışarıda sükuneti sağlamaya çalışırken bir taraftan da savaş yanlısı devlet adamları ile uğraşmak zorunda idi. Varna savaşından sonra ortalık tam manasıyla yatışmış sayılmazdı. 1445 yazında bir Hıristiyan donanması Karadeniz'i tehdit ederken Jan Hunyad idaresindeki bir ordu da Tuna ötesinde toplanarak Rumeli'yi istila tehdidi içerisinde bulunuyordu. Hatta Eflak beyi de bu kuvvetler ile birleşerek Yergöğü'yü zaptettiler.

Buna karşılık Hadım Şehabeddin Paşa da Rumeli birlikleri ile Sofya'ya giderek düşmanın hareketlerini takibe aldı. Buna rağmen iki taraf da savaşa girmekten kaçındılar.

Genç padişah ise etrafının tesiri ile birtakım teşebbüslere girişmiş bulunuyordu. Anadolu'da birliğe giden bir yolda adımlarını sıklaştıracağı anlaşılıyordu. Karamanoğlu, Kastamonu hâkimi ve diğer komşu hükümdarlara hizmetkârları gibi davranmaya başlamıştı. Nihayet İstanbul'un fethi gibi bir teşebbüsü ele alması ise iç çekişmeyi en uç noktalara taşıdı.[85]

Sultan Mehmed'in bu uygulamaları üzerine Karamanoğlu, Kastamonu hâkimi, Sırp despotu ve Bizans imparatorunun elçileri Manisa'ya gelerek Murad Han'dan şiddet politikasından vazgeçmesi hususunda oğluna nasihatte bulunmasını istediler.

Bunun üzerine Murad Han gönderdiği bir mektupla oğlunun ve bütün vezirlerinin dikkatini çekmiş, sertlikten sakınmalarını istemiştir. Bu ikaz üzerine Sultan Mehmed daha mülayim bir politika izlemek zorunda kalmıştır.

Öte yandan Sultan Mehmed'in siyasetini tasvip etmeyen ve özellikle de İstanbul'u kuşatma fikrinin devletin başına yeni gaileler açacağını düşünen Halil Paşa, Murad Han'a bir mektup yazarak tekrar devletin idaresini eline almasını rica etmişti. Halil Paşa, Sultan Mehmed'in çevresinin tesirinden kurtulamayacağını ve bunun da kendi işini gün geçtikçe zorlaştıracağını düşünüyordu.

Varna zaferinden sonra nüfuzu tekrar yükselen II. Murad'ı tekrar tahta çıkartarak hem oluşan ikiliği giderecek hem de dış siyasette daha barışçı bir politika izleme yanlısı olan eski padişahla işleri

kolayca yürütebilecekti. Ayrıca Sultan Mehmed'in etrafını sararak kendisine karşı iktidar mücadelesinde bulunanlardan da kurtulacak ve mutlak otoritesini devam ettirme imkânını bulacaktı.

BUÇUKTEPE VAKASI

İşte bu ikilik dolayısıyladır ki çok geçmeden devlet merkezi karışıklıklar içerisine girdi. Önce 1446 yılı Mart'ında Edirne'de büyük bir yangın çıktı. Bedesten, Tahtakale etrafı ve birçok dükkan yandı. Akabinde şehirde yeniçeri isyanı patlak verdi. Ortalığı velveleye vermekten başka hem vezir hem de Rumeli beylerbeyliği vazifesinde bulunan Hadım Şehabeddin Paşa'nın konağını basarak yağmaladılar.[86]

Şehabeddin Paşa'nın 1442'de yoldaşlarını Transilvanya seferinde kasten kırdırmış olmakla suçlayarak öldürmek istiyorlardı. Paşa ancak, Sultan Mehmed'in sarayına sığınarak ölümden kurtulabildi.

Bu olaylar üzerine Veziriazam Halil Paşa, Yeniçeri Ağası Kurtcu Doğan, Anadolu Beylerbeyi Ozgur oğlu İsa Bey ve Saruca Paşa gizlice görüşerek Sultan Murad'ı yeniden hükümdarlığa çıkarmaya karar verdiler. Bu maksatla Saruca Paşa'yı Manisa'ya gönderdiler.

Saruca Paşa, Sultan Murad'ı tahta çıkmaması hâlinde, muhtemelen devletin büyük bir gaile içerisine düşeceğini ve ortaya çıkan fitnenin ancak kendisinin tekrar iktidara gelmesi ile mümkün olabileceğini ifade ederek ikna etmeye muvaffak oldu.[87]

Öte yandan Sultan Mehmed yeniçerilerin her birinin yevmiyesini yarım akçe artırmakla isyanı bastırmış gibi görünüyordu. Ancak Murad'ın Manisa'dan hareket ettiği günlerde isyanın ikinci safhası başlamış bulunuyordu. Edirne'nin dışında bir tepede toplanan yeniçerilerden bazısı isyan hareketini daha da ileriye götürmüş bulunuyorlardı.

Bunlar Sultan Mehmed'in tahttan çekilip babasının gelmesini aksi hâlde İstanbul'daki müddeiye katılacakları tehdidinde bulunmuşlardı. Bu durum sadece Sultan Mehmed'i değil, Çandarlı'yı da zor durumda bırakmıştı. Genç padişah diğer kapı kulları ve halkın da desteğini sağlayarak isyana kalkışanların öldürülmelerini emretti.

Böylece halkın da katılımıyla şiddetle tenkil edilen asiler, sığınma noktası olarak Çandarlı'yı buldular. İsyandan vazgeçmeleri üzerine harekât durduruldu.[88]

Bu sırada Murad Han da Rumeli'ye geçmiş bulunuyordu. Sultan Mehmed'in babasının gelişinden ancak Rumeli'ye geçmesi ile haberi olmuştu. Çandarlı'nın, babasının geçici bir süre ziyaret kastıyla geldiğini belirtmesi üzerine karşılamaya çıktı ve elini öptü.

Murad Han taht değişikliğini herhangi bir ihtilafa meydan vermeden yapmak istiyordu. Özellikle konuya bir hal' veya azil görüntüsü vermekten böylece oğlunun istikbalini sarsmaktan çekiniyordu.

Çandarlı Halil bunun da yolunu bulmuştu. Ertesi gün Sultan Mehmed'i babası adına düzenlenmiş uzun süreli bir av partisine çıkardı. Sultan Murad ise bu sayede ve rahatlıkla Edirne'ye girerek divana vardı, halka ve askere kendini gösterdi.

Karışıklıklardan bunalmış olan halkın yanı sıra Sultan Mehmed tarafından tenkil olan yeniçeriler de Murad Han'a derhâl biat ettiler.[89]

Mehmed bu beklenmedik değişiklikten haberdar olunca itaatten başka bir çare görememişti. Huzuruna gelerek babasının elini öptü ve değişikliğin hayırlı olmasını diledi (Ağustos 1446). Murad Han'ın tahttan çekilişinin (Ağustos 1444) üzerinden tam iki yıl geçmiş bulunuyordu.[90]

II. Murad Han'ın yeniden tahta çıkması ile Çandarlı'nın ulu vezirlik mevkii daha da sağlamlaşmış bulunuyordu. Divanda vezir olarak kendisinden başka Saruca ve İshak paşalar vardı. Rakipleri Hadım Şehabeddin Paşa ile Zağanos'u hükümetten ve payitahttan uzaklaştırmıştı. Zağanos Paşa yine Sultan Mehmed'in vezirliği ile Manisa'ya gitti. Nişancı İbrahim Paşa da Mehmed'in yanında bulunuyordu.

MORA SEFERİ

II. Murad Han idareyi yeniden ele alınca gözlerini Mora ve Arnavutluk üzerine çevirdi. Mora'da Bizans imparatoru VIII. Yuannis'in kardeşi Kostantin (1448'de Bizans tahtına çıkacaktır) hüküm sürü-

yordu. Varna savaşı öncesinde gelişen olumlu şartlardan istifade ile Osmanlılar aleyhine birtakım hareketlere girişmişti.

Varna savaşında Osmanlıların tamamen perişan edileceklerini ümit eden Kostantin, Korint berzahını aşarak Teb, Boetya ve Pindos taraflarını ele geçirmişti. Osmanlılara tâbi olan Atina dukası Sultan Murad'dan yardım isteğinde bulunmuştu. Savaştan sonra Sultan Murad işgal ettiği yerleri Kostantin'den istemiş ise de müspet cevap alamamıştı.

Kostantin bir taraftan da kuzeyden gelecek Türk hücumlarına karşı Mora'nın kapısı sayılan Korint berzahını baştan başa tahkim etti. Yarımadanın dört bir yanı Frenk sahilleriyle bağlantılı bulunduğundan bölgeye giriş imkânı ancak Atina yönüne doğru açılan Türklerin Gördes dedikleri bu berzahtan mümkün olabiliyordu.

Mora yarımadası Yıldırım Bayezid zamanında Osmanlı nüfuzu altına girmiş ise de Ankara Savaşı neticesinde tekrar kaybedilmişti. Bundan sonra Mora'nın idaresini ele alan despot Teodoros ve sonrasında da Kostantin berzahın güçlendirilmesine büyük önem verdiler. Zaten burası tarih boyunca Dimitrios Polirset, Jul Sezar, Kalikula ve Neron gibi hükümdarlar tarafından tahkimatlarla örülmüş bulunuyordu. Bunların kimisi bir kanal kimisi de bir uçtan diğer uca kesme taş ve demirden yaptırdıkları yüksek duvarlarla neredeyse Mora'yı karadan ayırmışlardı.

Şimdi Kostantin, özellikle Bizans imparatoru olan kardeşinin de desteğiyle harap yerleri tamir ettirmiş ve ortaya birbirine bağlı müstahkem beş hisar çıkmıştı. Bu beş hisarın boyu Eğine Körfezi'nden Lepant Körfezi'ne kadar uzanıyordu. Kara yoluyla gelenler buradan geçmedikçe Mora'ya giremezlerdi. Türklerin Germe hisarı dedikleri bu aşılmaz tabyaların önüne ayrıca yine boydan boya derin bir hendek kazılmıştı. Hendeğin iki ucu deniz dalgalarına uzanmakla su ile doldurulunca insan yutan bir girdaba dönüşüyordu.

Kostantin'in bu tahkimatları Murad Han'ın dikkatinden kaçmıyordu. Diğer taraftan Atina dukası Neri, padişahı bu sebeple sık sık uyarıyor ve despotun saldırılarından rahatsızlığını dile getiriyordu.

Bunun üzerine Murad Han Mora'yı tekrar Osmanlı nüfuzu altına almaya karar verdi. Bölgeyi iyi tanıyan, Germe hisarının giriş çıkış yollarını, kalenin fethine imkân verecek noktaları iyi bilen akıncı beylerinden Paşa Yiğit ve Turhan beyle görüşerek harekâtın şeklini kararlaştırdı.

Ardından Turhan Bey'i akıncı kuvvetlerinin başında bölgeye sevk etti. Korint kalelerini elde edebilmek için çok miktarda top mermisine ihtiyaç duyulduğundan beş kaleyi birden vurmak için develerle bakır nakledilerek toplar döküldü. Rumeli ve Anadolu birliklerini Serez'de toplayan Padişah da altmış bin kişilik büyük bir ordu ile Mora üzerine yürüdü. Teb'e vardıklarında Atina dukası Neri de orduya iltihak etti.

Kostantin ise Murad Han'ın hareketi ile birlikte kardeşi Thomas ve bütün kuvvetleriyle berzahın yeni seddi arkasında siper almıştı. 27 Kasım'da Korint önüne gelen padişahın teslim teklifine karşılık, Kostantin de bir sefir göndererek Mora ile berzahın haricinde bulunan araziyi kendisine terk etmesini talep etti. Sultan Murad bu cüretkâr teklif üzerine sefirlikle gelen müverrih Halkondil'i Serez'de hapsettirdi. Şimdi daha da geliştirilmiş Osmanlı topları aşılmaz denilen surları dövmeye başlamıştı.

Muhasaranın on üçüncü gününde surlarda delikler açılmaya başlamıştı. On dördüncü günü gecesi Türkler ordugâh hattı üzerinde her tarafı ateşlerle aydınlatmışlardı. Allah Allah avazeleri ile sanki ertesi günkü umumi hücumu haber vermekteydiler.

O sabah tabl ve nakkârelerle mehter hücum işaretini verdi. Surları yıkmak yahut üzerinden geçmek için aynı zamanda hem lağımlar hem merdivenler kullanıldı. İlk defa Hızır namındaki bir yeniçeri (Macar imparatoru Vladislav'ın başını kesen yeniçeri olması muhtemeldir) surun üzerine çıkmaya muvaffak olarak burçlara bayrağı dikti. Bunu gören Rumlar muharebenin kaybedildiğine hükmederek dağlara doğru kaçmaya başladılar (10 Aralık 1446).

Berzahı aşan Osmanlılar bir koldan Murad Han, diğer koldan Turhan Bey emrinde ilerlemeye başladılar. Eğine ve Lepant kör-

fezlerinin ticaret deposu ve sanat eserleriyle ünlü Gördes (Korint) şehri ile Osmanlı tarihlerinde Balyabadra denilen Mora'nın merkezi ve en büyük şehri Patras zaptedildi. Bu durum üzerine Kostantin sulh istemek zorunda kaldı.

Muahede gereğince Mora, Türklere her yıl vergi veren tâbi bir prenslik hâline geliyordu. Kostantin yaptırdığı istihkâmların tamamını yıktırdı. Ayrıca Turhan Bey'in ele geçirdiği ganimetler ve esir edilen binlerce kişi bırakılmayarak götürüldü. Bizans tarihçisi Dukas'a göre bu akınlarda altmış bin esir alınmıştı. Bu şartlar karşılığında Mora'yı Kostantin'in idaresine bırakan Murad Han Edirne'ye döndü.[91]

Kostantin, Murad Han'la anlaşmasının ve iyi ilişkiler kurmasının semeresini çok geçmeden Bizans imparatoru olarak da görecektir. Zira imparator VIII. Yuannis 31 Ekim 1448'de ölünce bunun yerine kardeşlerinden Thomas imparator olmak istemişti. Ancak yaşça büyük ve halk tarafından sevilmesi dolayısıyla Mora despotu Kostantin tercih olununca, valide Kraliçe İren ve devlet erkânı II. Murad Han'a bir elçi göndererek muvafakatini istemişlerdi. Murad Han'ın da oluru üzerine Kostantin Mora'da taç giymiş ve 1449 Ocak ayı ortalarında İstanbul'a gelerek tahta çıkmıştır.

ARNAVUTLUK SEFERİ

II. Murad Han Edirne'ye döner dönmez Arnavutluk meselesi ile ilgilenmeye başladı. Zira Jan Hunyad'la yapılan Morova muharebesinde biraderzadesi Hamza Bey'le birlikte ordudan kaçarak bozguna sebep olan İskender Bey, Arnavutluk'taki Akçahisar (Kroya) Kalesi'ni ele geçirerek uzunca bir süredir isyan bayrağını dalgalandırmaktaydı. Ancak çok geçmeden İskender Bey'le arası açılan Hamza Bey dönerek tekrar Osmanlıların hizmetine girmişti.

II. Murad Han Mora seferinden dönüşünde Hamza Bey'in de teşviki üzerine Arnavutluk seferine çıktı. Henüz on yedi yaşına basmış olan oğlu Şehzade Mehmed'i de sefere getirtmiş bulunuyordu. Murad Han, Kocacık Hisarı'nı fethettikten sonra Kroya (Akçahisar)

önüne gelerek kuşatma altına aldı. Burası sırtını dağa vermiş, son derece muhkem bir hisardı.

Osmanlılar kale önünde toplar döktürmek suretiyle surları bombardıman etmeye başladılar. İskender Bey ise şehri terk ederek dışarıdan baskınlar vermek ve Türkleri iki ateş arasında bırakmak için bir dağa çekilmişti.

Murad Han müdafilerin şiddetle direnmesi karşısında muhasaranın uzun süreceğini anlamıştı. Bunun üzerine şehrin su yollarını keserek teslime zorlamak istedi.[92] Kalenin düşmesi an meselesi iken Vidin beyinden ve Sırp despotundan haberciler gelmeye başladı. Jan Hunyad topladığı yeni ve büyük bir orduyla tekrar hareketlenmişti.

Bu haberler üzerine süratle kuşatmayı kaldıran Murad Han Sofya'ya gelerek düşmanın hareketlerini takibe başladı.

Evvelce Kral Vladislav'ın Varna savaşında ölümü üzerine Macar krallığına eski Macar kralı ve Alman imparatoru Albert'in henüz çocuk yaştaki oğlu VI. Ladislas getirilmiş ve Jan Hunyad da kendisine naip tayin edilmişti. Hunyad bundan sonra ülkeyi dilediği gibi yönetmeye başlamıştı.

Gelecekte Macar kralı olmak isteyen Hunyad'ın en büyük emeli Varna hezimetinin acısını çıkarmak ve zedelenen gururunu kurtarmaktı. Bunun da ötesinde Türkleri Balkanlardan çıkarıp atan kumandan olarak anılmak istiyordu.

Bunun için papanın da tasvibi ve teşvikiyle yeni bir Haçlı seferi tertiplemek için yoğun faaliyetlere girişmişti. Osmanlıların ilerlemelerine son vermek ve Balkanlardan atmak üzere girişeceği sefere katılmalarını sağlamak üzere bütün Avrupa ülkelerine müracaat etti.

Eflak voyvodası Vlad Drakul, Murad Han'ın Varna zaferi ve sonrasında gücünün daha da arttığını görerek Osmanlılara yakınlık göstermeye başlamıştı. Bu itibarla Hunyad'ın anlaşma ve tekrar bir Haçlı seferi tertipleme teşebbüsüne karşı çıktı. Bunun üzerine Eflak'ı işgal eden Hunyad, yakaladığı Vlad Drakul'u öldürerek yerine III. Dan'ı voyvodalığa tayin etti.[93] Yeni voyvoda da sekiz bin Ulah ile Hunyad'a iştirak etti.[94]

Fransızlarla İngilizler, Niğbolu meydan muharebesinde ordularının büyük kısmını kaybettiklerini belirterek Hunyad'ın isteğine menfi cevap verdiler. Eflak, Bohemya, Polonya ve Almanlar ise gönderdikleri kuvvetlerle Macarların yanında yer aldılar. Arnavutluk Beyi İskender Bey de Haçlı ordusuna kuvvet göndereceğini vaat etti.

İKİNCİ KOSOVA SAVAŞI

Böylece Hunyad kısa sürede Macaristan'dan çıkarabileceği en güçlü orduyu hazırladı. Macar, Alman, Leh, Çek, Slav ve İtalyanlardan meydana gelen Haçlı ordusu doksan bin kişi civarındaydı. Ayrıca bu kuvvetler derme çatma hazırlanmış olmayıp muntazam ve muharip şövalyelerden oluşuyordu. Hunyad, Varna savaşına katılmadığı için Sırp kralına kızgındı. Bu defaki savaşa da iştirak etmeyeceklerini öğrenince son derece hiddetlendi. Dolayısıyla ilk planda Sırbistan'ı işgal ederek[95] Osmanlı ülkesine yürüdü.

Sultan Murad Han ise Hunyad'ın Tuna'yı geçmek üzere olduğunu haber alınca süratle Arnavutluktan çıkarak Sofya'ya gelmişti. Burada ordusunu bir yoklamaya tâbi tutarak savaş hazırlıklarını tamamladı. Osmanlı ordusunun mevcudu kaynaklarda seksen ila yüz bin arasında belirtilmektedir. İki ordunun mevcudu hemen hemen birbirine denk durumdaydı.

Osmanlı ordusuna yaptıkları anlaşma gereğince Karamanlılar da yardımcı birlikler göndermişlerdi. II. Murad Han alay merasiminde Karaman kuvvetlerinin disiplinsiz, başı bozuk, giyim ve kuşamları dağınık hâllerini gördüğünde yanında bulunan komutanlarına tebessüm ederek:

"Askerimizin tek maskarası yok idi. Hele keremlerinden Karamanoğlu bu hizmeti de eda eylemiş" demişti.[96]

Biz ondan etmeziz imdad ümidin
Hemen tek bozmasın ahdin kilidin

Sayısı yüz bine ulaşan Osmanlı ordusu, ekili ve dikili alanlardan öylesine dikkatli ve hassas bir tarzda geçmişti ki bu durum

kaynaklarda padişahın adalet ve siyasetinin derecesini göstermek açısından zikredilmiştir. Şöyle ki:

"Hazreti padişahın adl u siyaseti bir mesabede idi ki askerin yolu üzerinde ziraat erbabından bir ferde darı danesi kadar ziyan ermedi. Bir çöpe ziyan veren bin çub-ı giran (ağır değnek) yerdi. Bir tane buğday yiyen adam padişahın hizmetinden kovulurdu. Bir başak zayi edenin dane gibi nice kere başı döğülürdü."[97]

Bu üslup üzere Kurşunlu Kilise'ye geldiklerinde casuslarından düşman birliklerinin Kosova'ya yaklaştıkları haberini aldı. Düşmanın güzergâhını takip eden Murad Han, Haçlı birliklerinin ardından kendisi de Kosova sahrasına geldi. Elli dokuz yıl önce Haçlı ordusunun yenildiği, fakat Murad-ı Hüdavendigâr'ın şehit düştüğü bu yerde şimdi yeni ve kanlı bir muharebe daha başlayacaktı.

Sultan Murad Han, Kosova sahrasına geldiği vakit Cuma günü gün doğmak üzereydi. Derhal sabah namazını kıldı. Yüzünü toprağa sürdü. Sonra ellerini açarak:

"Ya İlahi! Bu bir avuç ümmet-i Muhammedi sen koru! Bunlara inayet eyle. Mansur ve muzaffer eyle! Habibin iki cihan fahri Hazreti Muhammed Mustafa hürmetine yardımcıları sen ol! İlahi! Benim günahım çoktur. Benim hata ve kusurlarım sebebiyle küffâr elinde zebun eyleme ve zebun ettirme!" diyerek dua eyledi.

Murad Han, Türk-İslam ananesi gereğince, muharebeden önce sulh teklif etti. Reddedilmesi üzerine düşman ordusu hakkındaki bütün bilgileri değerlendirerek, harp nizamı aldırdı. Osmanlı ordusunun merkezinde bizzat padişah, oğlu şehzade Mehmed ve vezirleri yer almıştı. Sağ kolda Rumeli Beylerbeyi Dayı Karaca Paşa, sol kolda Anadolu Beylerbeyi Ozguroğlu İsa Bey bulunuyordu. Eski namlı akıncı beylerinin oğulları; İshak Beyoğlu İsa, Paşa Yiğitoğlu Turhan ve Mihaloğlu Hızır beyler de öncü kuvvetler olarak ordudaki yerini almışlardı. İhtiyat kuvvetleri ise Saruca Paşa'nın kardeşi Sinan Bey kumandasında toplanmıştı.

Jan Hunyad'ın kumandasındaki müttefik ordusunun sağında Macarlar, Sicilyalılar, sol kolda da Almanya, Polonya ve Roman-

ya kuvvetleri vardı. Ordusunun ön hattını olabildiğince uzatmak isteyen Hunyad, zırhlı birliklerden meydana gelen on yedi alayını yan yana dizmişti.

17 Ekim 1448 tarihinde Hunyad, zaferden emin bir şekilde taarruzla muharebeyi başlattı. Bu esnada Osmanlı çavuşları da asker içerisinde:

"Hani ol sultan ekmeğini yiyenler! Can ve baş oynatırız diyenler! Saladır. Bugün erler meydanında kimin anası er doğurdu? Gaza hil'atı kimin boynuna biçildi? Ecel kadehi kimin eline sunuldu? Hani, imdi ol erlik davasını kılanlar gelsin görelim!" diyerek askeri şevke ve gayrete getiriyorlardı. Müttefik askerler, coşkuyla hücum etmesine rağmen, Türkler karşısında birinci gün üstünlüğü sağlayamadılar. Türklerin geri çekileceğini uman Hunyad, ikinci gün öğleyin başlatılan taarruz da neticesiz kalınca, gece baskınına teşebbüs etti. Ancak tetikte duran yeniçeriler çok çabuk silaha davranmışlardı. Macar ordusu tunçtan bir sura çarpmış gibi kırıldı ve perişan bir şekilde çekildi.

Muharebenin üçüncü günü olan 19 Ekim sabahı başlayan taarruzda, Osmanlı ordusu sahte ricat taktiğini tatbik ederek, mukavemet etmeden geri çekildi. Sağ ve sol kollar açılarak, müttefiklere Osmanlı merkez kuvvetleri hedef tayin ettirildi. Türklerin kaçtığını zanneden Haçlı ordusu zafer kazandık hissiyle şuursuzca merkez istikametine ilerledi. Yeniçeriler de bir taraftan müthiş bir şekilde karşı koyarken, diğer taraftan kademeli bir biçimde geri çekiliyorlardı. Nihayet Haçlı kuvvetlerinin merkeze iyice girmeleri üzerine sağ ve soldaki Osmanlı birlikleri yandan ve geriden kendilerini sarmaya başladılar.

Özellikle Turhan Bey'in bulunduğu sağ cenahtaki birlikler Osmanlıların sol kolu ile çarpışmakta olan Jan Hunyad'ın cenahını çember içine almaktaydı. İyice çevrildiğini anlayan Hunyad ve Macarlar son bir hamle ve gayretle mücadeleye giriştiler.

Buhardan, tozdan havanın yüzü kapkara olmuştu. Kelleler birbiri ardınca düşüyor, kan ırmak gibi akıyordu. Anadolu şahbazları ki her

biri nazik nevalarda büyümüş merdane bahadırlar idi. Üzerlerine düşen Haçlıları Allah Allah avazeleri ile kırmaya koyuldular. Öyle ki ellerinde demiri sıksalar mum, taşı sıksalar kum ederlerdi. Bu arada Eflak birlikleri de Haçlılardan ayrılarak Osmanlı tarafına geçtiler.

Artık Haçlılar çekilmekten başka bir şey düşünemez oldular. Büyük bir kısmı kırılmış, imha edilmişti. Jan Hunyad yine de kurtularak geri siperlerine dönmeye muvaffak oldu. Gece olduğundan Osmanlılar da savaşı kesmişlerdi.

Kumandanlarını toplayarak görüşen Hunyad, sabah erkenden Alman birlikleri ile tüm topçu kuvvetlerinin Osmanlı merkez kuvvetleri üzerine yürümelerini isteyerek gece vakti ileri sevk etti. Kendisi ise geri kalan kuvvetleri ile Osmanlıları yandan saracaktı. Hunyad bu karardan sonra, en seçme birliklerini yanına alarak gizlice ordugâhtan çıktı ve savaş meydanını terk ederek kaçtı.

Ertesi sabah erkenden Türkler, nihai darbeyi indirmek gayesiyle düşman mevzilerine yüklendiler. Almanlarla Bohemyalılar kendilerini müdafaa etmek için direnmek istedilerse de komutanlarının kaçtığını anlayan Haçlılarda umumi bir panik baş göstermişti. Aralarında Macar asilzadelerinden pek çoğu da olmak üzere Haçlıların büyük bölümü yok edildi. Önceden kaçanların dışında, pek azı kurtulabilmişti.[98]

İkinci Kosova Meydan muharebesi neticesinde, Türklerin Balkanlardan atılamayacağı kesinleşince Avrupalılar taarruzu bırakıp, müdafaaya geçtiler. Bu zafer İstanbul'un fethi için, Balkanlar'daki emniyeti temin eden son büyük adımdır. Bu muharebe cihan hâkimiyetine girişmemizin de başlangıcıdır. Türkiye bu zaferden itibaren üç asır, dünyanın en büyük ve en kuvvetli devleti olma vasfını muhafaza edecektir. Dolayısıyla ikinci Kosova zaferinin Türk tarihinde çok mühim bir yeri vardır.

BU DÜNYADA MAKSÛD OLAN...

Gazi Hünkâr Kosova'dan devlet ve saadetle dönünce, Edirne tahtında karar etti. Bir gün veziri Çandarlı'ya:

"Halil dilerim ki, oğlum Mehmed'i everem. Dulkadıroğlu Süleyman Bey'in kızına ne dersin?"

"Layıktır sultanım..."

"Hem o Türkmen beyi, bizimle gayet dostluk ve doğruluk eder."

Gerçekten de Dulkadıroğlu Süleyman Bey Osmanlı padişahına bağlılığını belirtmek, dostluk ve iyi niyetlerini açıklamak yolunda her fırsatı gözetirdi. Bu bağlılıkla iki taraf arasında mektuplaşmalar, haberleşmeler sürüp gitmiş dostluk duyguları daha da pekişmişti.

Amasya Sancakbeyi Hızır Ağa'nın hatununu, padişahın düşüncelerini açıklamak ve durumu aydınlatmak için önceden kız evine gidip haber getirmesini istedi. Hızır Ağa buyruğu alınca derhâl eşini birkaç hatun ve mutemet adamlarıyla birlikte Süleyman Bey'in kızını görmek üzere Elbistan'a yolcu etti.

Süleyman Bey'in o vakit beş kızı vardı. Gelen heyetin maksadını öğrenince her biri güneş gibi parlak beş kızını da Hızır Ağa'nın hatununa gösterdi. İffet örtüsü ve ismet perdesi altında yetişmiş güzel ve hoş tavırlı kızlardan birini beğenen hatun seçildiğini belli etmek üzere ellerine yapışıp gözlerinden öptü.

Oradan dönüp hünkâra geldi. Süleyman Bey'in bağlılığını, dualarını ve söz konusu Sitti Mükerreme isimli kızın üstün ve beğenilen huylarını anlattı. Hünkâr dahi kabul eyledi.

1449 yılı baharında Sitti Mükerreme hatunu almaya gittiler. Hızır Ağa'nın hatunu ile birçok paşa ve ağa hatunları da beraber idiler.

Süleyman Bey sultanın adamlarının gelmekte olduğunu, düğün ve dernek alayının yaklaştığını öğrenince, tezce davranıp onları karşıladı. Sultanın şanına uygun hizmetlerde bulunarak iyi niyetlerini gösterdi. Düğün ve nikâh hazırlıklarını tamamlayıp derneği kurdu. Gönül çekici ve zevk okşayıcı çeyizlerle kızını Hızır Ağa'nın hatununa teslim eyledi. Düğün alayını kutlayarak, alkışlayarak devletli otağa yolcu etti.

Böylece Hızır Ağa'nın hatunu allı gelinciği alıp Edirne sarayına doğru yollandı.

Her konağı bir eğlenti yeri ettiler.
Her bahçeyi yeniden çiçeklerle bezediler.

Alay Edirne'ye yaklaştığında şeyhler, ulema, ülkenin ileri gelenleri, büyükleri, devlet erkânı hep karşılamaya çıktılar. Gereken ikram ve ilgiyi gösterdiler.

Hünkâr babasının huzuruna çıktığında gelinciğin çeyizine daha niceleri eklendi.

Öyle bir düğün yaptılar ki davetliler arasında padişahlardan neferine herkes vardı. Gani gönüllü Murad Han, zaten ihsana bahane aramakta idi. Bu vesile ile küçüğü büyüğü hazinesinin en kıymetli varlıkları ile sevindirerek bol bol armağanlar, kıymetli hil'atlar dağıttı. Ulema, seyyid ve şeyhler en büyük saygı ve hürmeti gördüler, ihsanların en değerlileri ile bezendiler. Söz gülistanının bülbülleri olan şairlerin düğünü kutlayan kasidelerine karşılık, değerli caizeler, hediyeler, bahşişler vererek her birini sevindirdi ve başlara taç eyledi. Düğüne fakir gelen her zevat da zengin olarak döndü.

Nice gün düğün olup gece gündüz eğlenceler sürüp gitti.[99]

Sonunda düğün bitip herkes muradına ererken gazi Hünkâr yanında bulunan veziri Çandarlı Halil Paşa'ya dönerek:

"Koca Çandarlı! Bu dünyada arzulanan nedir ki? Oğul evermek, kız çıkarmak... Bunları Allahu Teâlâ'nın izniyle yerine getirdik. Geriye iman ile gitmek kaldı" demişti.[100]

VEFATI

Şehzade Mehmed Edirne'de yapılan bu gösterişli düğünün ardından babasının elini öperek Manisa'ya doğru yola çıktı. Baba-oğulun son görüşmeleri bu oldu. II. Murad Han'ın son iki yılı daha çok imar faaliyetleri, devlet işleri ve âlimlerle sohbetlerle geçti.

Bir gün İshak ve Saruca paşalarla birlikte Edirne çevresinde gezmeye çıkmıştı.

Ada köprüsüne geldiğinde bir dervişin beklediğini gördü. Yakın varınca derviş:

"Hey padişahım hâlin nicedir?" diyerek seslendikten sonra şöyle devam etti:

Eyleme vaktini artık böyle boş yere sarf
Yanılıp hata ummanına ekletme bir harf

Padişahım durma yol hazırlığını tamamla
Bil ki ömrün devleti işte erişti sona

Kapına gelmek üzere yoldadır ecel peyki
Diyecek sana ey şah-ı cihan çabuk haydi

Davetinin tek çaresi bu emre uymaktır.
Şimdi iş teslim olup tevbeye yönelmektir.

Kim geldiyse bu cihana bir gün geçip gider
Akıllı kim ise ol fikri evvelden ider.

Ahiretin gereğini gör ona gayret et
Her ne ki Hak'tan yarar anı özüne iş et![101]

Hünkâr, İshak Paşa'ya dönerek:

"Şu dervişi araştır bakalım, kimlerdendir?" dedi.

İshak Bey sorup araştırdıktan sonra hünkâra gelerek:

"Hünkârım! O derviş Bursa'da Emir Sultan müritlerinden yüreği saf bir kimse imiş. Onun tarikatı yoldaşlarındanmış" diye bildirdi.

Bunun üzerine uyanık padişah Saruca Paşa'ya dönerek:

"Baka Saruca! Yarın rûz-ı mahşerde şahidim ol! İşte bütün günahlarıma tevbe ediyorum" dedi ve tevbe-i nasuh işledi. Defaatle tekrar eyledi.

Dervişe ve dergâhına çok ihsanlarda bulundu.[102]

Yürüyerek sarayına girdiği gibi başına da bir ağrı saplanmıştı.

Derhal vasiyetnamesini hazırlattı. Çandarlı'yı vezir ve oğlu Mehmed'i vekil tayin eyledikten sonra şunları bilhassa yazdırttı:

"Ve dahi vasiyet eyledik ki: Bir yakut yüzüğümüz vardır. Bir yanında deliği olup doksan beş bin akçeye satın alınmıştır. Vezni (ağırlığı) bir miskalden ziyadedir. [5 grama yakın]... Anı satalar ve

kabrimiz yanında Kur'ân-ı Kerim tilavet edenlere sarf edeler. Taa ki, tükeninceye dek…

Ve dahi vasiyet ederim ki: Bir elmas taşlı yüzüğümüzü dahi satıp, günde yetmiş bin kere kelime-i tevhit çektireler. Bir nice yedi gün buna devam edeler. Eğer ki satılmazsa rehin edeler. Badehu satıp borcumuzu ödeyeler."

Sultan Murad Han ayrıca vaktiyle öz parasıyla satın aldığı bazı mallarının da satılarak Bursa'da üstü açık bir türbe yapılmasını vasiyet etmişti.[103]

Üç gün yattıktan sonra 1 Muharrem 855 Çarşamba günü (3 Şubat 1451) Hakk'ın rahmetine vardı.[104]

Her ki dünyaya gelir âhir ölüm câmın içer
Ne aceb menzil kimi konar kimi göçer[105]

II. MURAD HAN'IN ŞAHSİYETİ

Osmanlı padişahlarının altıncısı olan Sultan II. Murad Han, 1404 senesinde Amasya'da doğdu. Babası Sultan Çelebi Mehmed, annesi ise Dulkadırlı Süli Bey'in kızı Emine Hatun'dur. Ailesinin yanında ilk terbiye ve eğitimini tamamladıktan sonra devrin âlimlerinden dersler aldı. Çocukluğu Amasya, Bursa ve Edirne'de geçti. 1415 yılında idarî ve askerî bilgileri öğrenip tecrübe kazanması ve devlet yönetimine hazırlanması gayesiyle lalası Yörgüç Paşa'nın yanında Amasya sancakbeyliğine gönderildi.

Osmanlıların doğu sınırı idarî bakımdan son derece hassas bir bölgeydi. Burada Türkmen ve Moğol toplulukları yaşamakta olup bağımsız hareket etme arzuları yüksekti. Onları disiplin altına almak güçtü.

Bir yıl kadar bu işlerle uğraşan genç şehzade, 1417'de lalası Biçeroğlu Hamza Bey'le beraber Cenevizlilerden Kâfir Samsun'u aldı. Aynı yıl Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal isyanlarının patlak vermesi üzerine Ege Bölgesi'ne gönderildi. Veziriazam Bayezid Paşa ile beraber, tehlikeli bir vaziyet almış olan isyanların bastırılmasında büyük rol oynadı.

1421 yılında tahta çıkmış ve otuz yıl saltanat sürmüştür. Türbesi Bursa'da Muradiye mahallesinde yaptırmış olduğu camii yanındadır.

Kırk yedi yaşında iken vefat eden Sultan II. Murad Han, orta boylu, yassı burunlu, açık alınlı, kırmızıya mail ak benizli, koyu ela gözlü, kumral saçlı, hafif seyrek dişli, güler yüzlü, güzel ahlak sahibi, cömert ve iyiliksever hoş tabiatlı bir padişah idi. Altı oğlu ve dört kızı olmuştur. Oğulları; Sultan Büyük Ahmed, Sultan Alaaddin, Sultan Mehmed Han, Sultan Orhan, ve Sultan Hasan ve Sultan Küçük Ahmed'dir. Büyük oğulları Sultan Ahmed ve Sultan Alaaddin birbiri ardınca Amasya sancak beylikleri sırasında vefat ederek Bursa'da defnedildiler. Sultan Orhan ile Sultan Hasan ise Edirne'de vefat eylemişler ve Tunca Nehri kenarında Darülhadis yanında toprağa verilmişlerdir. Kızlarından Erhondu Hatun Yakub Bey'le, Fatma Hatun Çandarlı İbrahim Paşa'nın oğlu Mahmud Çelebi ile, Şehzade Hatun ise beylerbeyi Sinan Bey'le evlenmişti. Babasının türbesine bitişik bir türbede yatan Hatice Hatun hakkında malumat yoktur.[106]

Sultan Murad büyük bir sarsıntıdan yeni çıkmış olan bir devletin hükümdarı olduğu zaman çok gençti. Anadolu'da Timur Han'ın ihya ettiği Türk beyliklerinin; Rumeli'de devletin zaafından istifade etmek için fırsat gözleyen Balkan ve Avrupa devletlerinin korkunç ihtiraslarıyla karşı karşıya idi. Bizans, devletin başına her gün yeni bir gaile, bir iç buhran açmak için sinsi sinsi çalışıyordu. Böyle buhranlı bir devirde devlet idaresini eline alan sultan Murad Han, bütün hayatı boyunca Anadolu'da Türk birliğinin kökleşmesi, Rumeli'de tabii hudutlar içinde yaşamayı tercih etmesine rağmen, memleket menfaati icap ettiği vakit asla vazifeden kaçmayan, rahatını değil, hayatını bu uğurda fedadan çekinmeyecek kadar cesur, metin iradeli ve azimkâr idi.

Hayatı boyunca o devirdeki en büyük Türk hakanı olan Timur Han oğlu Şahruh'a karşı çıkmayıp, çatışmamak için çok ince bir siyaset güttü. Böylece iki Sünni devletin karşı karşıya gelmesini önledi. İç ve dış gailelerle geçen hükümdarlık hayatı sonunda sade siyasî ve askerî bakımdan değil, medeniyet bakımından da yeni

çağı açacak olan oğlu sultan Mehmed'e mamur ve her türlü ilmî gelişmeye âmâde bir ülke bıraktı.

Halkının kendisine karşı duyduğu sevgi ve tazimden dolayı Koca Murad Bey, Koca Murad Gazi isimleriyle andığı Murad Han, ince ruhlu, hassas, lütufkar, adil, merhametli olup sözüne sadık, cesur ve tedbir sahibi, kumanda kabiliyeti yüksek bir devlet adamıydı.[107] On iki yaşında şehzade iken başlayan muharebe hayatı, vefatına kadar devam etti. İlmî sohbetleri sever, âlimleri himaye eder ve onların ihtiyaçlarını karşılardı. Haftanın iki gününü ilim meclisinde sohbetle geçirirdi. Kendisinin de ilmi ve ibadeti çok; zühd, vera ve takvası pek fazlaydı. Tek kaygı ve düşüncesi; son nefesini iman ile vermek, mahşer günü Allahu Teâlâ'nın huzuruna alnı açık, günahtan pak olarak çıkabilmekti.

Hemen bütün ömrünü gaza meydanlarında geçirdiği hâlde, imar işlerine ehemmiyet verip çok eser bıraktığı için Ebu'l Hayrat diye anılırdı. Saltanatı döneminde Bursa, Edirne ve başka şehirlerde yoksullar için imaretler ve ulema için medreseler yaptırdı.

Edirne'de Peygamber Efendimiz'in hadislerini öğretmek ve dini bilgilerde öğrenci yetiştirmek üzere cami, medrese ve şadırvandan ibaret bir külliye inşa ettirdi. Halk arasında bu külliyenin yaptırılmasının sebebi olarak Peygamberimizin, rüyasında II. Murad'a burada bir darülhadis yaptırmasını işaret ettiği rivayet edilir. Bu itibarla külliye yapımından günümüze kadar Darülhadis adıyla meşhur olmuştur.[108] Murad Han geliri Darülhadis külliyesine ait olmak üzere Tahtakale hamamını yaptırmıştı. Günümüzde Darülhadis külliyesinden cami ve şadırvanı ile bahçesindeki bir iki türbe kalmıştır.

II. Murad Han'ın Edirne'de yaptırdığı eserlerin en önemlisi Üç Şerefeli Camii'dir. Camiye adını veren üç şerefeli minarenin yüksekliği 67,62 metredir. Kırmızı taştan zikzaklar ve ak karelerle minareler canlılık kazanmıştır. Her şerefesine ayrı yollardan çıkılmaktadır. Üç Şerefeli Camii, Osmanlı sanatında erken ile klasik dönem üslubu arasında yer alır. Yirmi dört metre çapındaki büyük merkezi kubbe ikisi paye dördü duvar payesi olmak üzere altı dayanağa oturur.

Yanlarında daha küçük ikişer kubbe ile örtülü kare bölümler vardır. Mabet, bir yenilik olarak enine dikdörtgen bir yapıdır. Böylece enine gelişen camilere de örneklik teşkil edecektir

Ünlü mimar Ekrem Hakkı Ayverdi Bey, Üç Şerefeli Camii için şunları söylemektedir: "Osmanlı mimarisinin dönüm noktası olan abide budur. Bu abide Osmanlı mimarisinin araya araya kendini bulmasına bir örnektir ve başarılan bu hamlenin üç şerefeli fatihasıdır. Osmanlı mimarisi bu dönemden sonra Süleymaniyelere, Selimiyelere, Sultanahmedlere ulaşacaktır" demektedir.

II. Murad'ın Muradiye mahallesinde Sarayiçi'ne hâkim bir tepede yaptırdığı, yan mekanlı (zaviyeli) camilerin en güzellerinden biri olan ve kendi adı ile anılan cami ve külliyesi hakkında ise Hoca Sadeddin Efendi şunları söylemektedir:

"Güzelliği, zarafeti ile anılan bu cami Hünkârın güzel adı ile anılır. Yanı başında fakir ve miskinler için oturulacak yerler ayrılmış, misafirhaneler, gelen giden yolcular için gönül alıcı konaklar yaptırılmıştır. Sabah akşam pek zengin sofralar kurulur, ziyafetler verilir. Binek ve yük hayvanları için de geniş bir ahır inşa edilmiştir. Hayvanların yem ihtiyaçları burada kendiliğinden karşılanmakla yol yorgunluğu ile perişan olmuş yolcuların, yiyecek içecek hazırlamak sıkıntısı kalmamıştır. Ayrıca çocukların eğitimi, gençlerin yetişmeleri için bir de muallimhane bina ettirmiştir. Hazreti Mevlana dergâhında yetişmiş dervişler için ise bir mevlevihane yaptırmakla orası Cennet bahçelerini andıran bir yer olmuştur. Gönül sahiplerine yüreklerde yanan çerağlarla muhabbetullahdan nurlar saçmaktadır. Bir Cuma günü geçmez ki Mesnevi okuması bitince güzel sesli hafızlar Kur'ân-ı azimüşşandan tilavet etmeden kalksınlar."

Hoca Sadeddin Efendi Murad Han'ın Bursa'da bulunduğu semte adını veren türbesinin de yer aldığı cami, medrese ve imareti hakkında ise şöyle demektedir:

"Bursa şehrinde inşa ettirdiği Büyük Cami (Muradiye) de çok güzel olmuştur. Caminin giriş yerinde çeşitli yemeklerin pişirilmesi için geniş bir imaret yaptırıp, sabah ve akşam gün kararırken

herkese yemek vermek ve açları doyurmakla görevli kıldı. Böylece dul ve yetimler karınları doymuş, dua ede ede hanelerine giderler. Durakları Cennet olan ecdadının tuttuğu yol gereğince ilim öğrenen gençler için de ayrı bir yer yaptırmıştır. Her gün üç yüzden fazla öğrenci burada eğitim görürler."[109]

II. Murad Han bunlardan başka Edirne'de Ergene civarında bir köprü yaptırıp, Uzunköprü kasabasını kurdu. Selanik ve İpsala'da da camiler inşa ettirdi. Ankara bölgesinde Balıkhisarı adlı büyük bir subaşılığın köylerini; Mekke yoksullarına vakfetmişti. Bulunduğu şehirde her yıl on bin altını kendi eliyle seyyidlere paylaştırırdı. Tebaasının hakkına ziyadesiyle riayet eder, kul hakkından pek sakınırdı. Babası Çelebi Sultan Mehmed Han'dan kalma, Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere fakirlerine Resul-i Ekrem Efendimiz'in komşularına hediye gönderme âdetini devam ettirdi.

Bu vesile ile geçen şu olay onun pak ve temiz imanını ve ihlasını ortaya koymaktadır.

Aşıkpaşazâde tarihinde nakledildiğine göre Acem ülkesinden Fazlullah adında bir bilgin Osmanlı ülkesine gelmiş ve Sultan II. Murad Han'a yakınlaşmıştı. Sonunda vezirlik makamına kadar yükselmişti (1436).

Mutat olarak her yıl Beytullah'a gönderilmekte olan akçelerin o sene de hazırlanıp yollanması vakti gelmişti. Padişah veziri Fazlullah'a dedi ki:

"Fazlullah! Hazırlanan akçeleri Halilü'r-Rahmana, Kudüs-i Şerife, Kabetullaha ve Medine-i Resule gönder. Hem Mevlana Yegan hacca niyet etmiş, onunla yollayasın."

Fakat hazinede kâfi akçe bulunamadı. Çandarlı Halil Paşa'dan ödünç aldılar. Padişah:

"Halil! Bu verdiğin helâl para mıdır?" diye sordu. O da:

"Babamdan kalan miras paradır sultanım" dedi.

Vezir Fazlullah gördü ki, padişahın zaman zaman akçaya ihtiyacı olur. Dedi ki:

"Devletli sultanım. Padişahlara hazine gereklidir. Destur buyurursan toplayayım."

Padişah: "Nasıl toplarsın?" diye sordu.

"Milletin çoğu zekatlarını tam olarak hazineye vermez. Zorla alalım."

II. Murad gazaplandı:

"Bre vezir! Bilmez misin ki zekat ve sadaka yoksulların hakkıdır. Biz zekat yemeye müstahak mıyız ki, zorla alalım? Var git işine..." deyip yanından uzaklaştırdı.[110]

Sultan II. Murad Han, ilme ve âlimlere çok hürmet edip evliyaya izzet ve ikramda kusur etmediği için, memleketi âlim ve evliya yurdu oldu. Herkesin duasını aldı.

Büyük âlim Molla Yegan bile ona hac dönüşünde hediye olarak, Fatih'in hocası âlim Molla Gürani'yi getirmişti. Bu husus hiçbir milletin kültür tarihinde rastlanılmayan eşsiz bir hadise olup, II. Murad Han'ın ilme verdiği değeri de gösterir. Osmanlı Devleti'nde, devrinde en çok eser yazılan padişah olması bakımından dikkat çeker. Gerçekten onun devrinde manzum, mensur pek çok eser yazılmış ve Osmanlı sarayı, eserler hazinesi durumuna gelmiştir.

II. Murad'ın millî kültür alanındaki en büyük hizmeti, Türk diline verdiği önemdir. Yazılan eserlerde açık bir dil kullanılmasını emrederek Türkçe yazmak hususunda titizlik gösterdi. Devrinde pek çok Türkçe eser yazıldı. Özellikle Yazıcıoğlu Ali'nin Türk-Oğuz geleneklerini anlatan *Tevarih-i Âl-i Selçuk*'u, Molla Arif Çelebi'nin Anadolu fethini ve Türkleşmesini konu edinen *Danişmendnâme*'si, Şeyhi'nin *Hüsrev ü Şirin*'i, Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediyye*'si ile Mercimek Ahmed'in Farsçadan çevirdiği *Kabusname*'si dil tarihimiz açısından fevkalade önemli eserlerdir.

Padişahın dil konusunda ne kadar hassas olduğunu, *Kabusname*'nin mütercimi Mercimek Ahmed ile arasında geçen şu olay çok güzel anlatmaktadır:

"Bir gün Filibe yolunda padişahın hizmetine vardım. Baktım ki cihanın sultanı, zamanın galibi, sultan soyundan Sultan Murad Han, elinde bir kitap tutar. Bu hakir, hasta gönüllü, o âlicenap padişaha:

Bu ne kitabıdır diye sordum. O tatlı sözüyle: "*Kabusnâme*'dir" diye cevap verdi ve dedi ki:

Hoş kitaptır. İçinde çok yararlı şeyler ve öğütler vardır. Amma Fars dilincedir. Bir kişi Türkçe'ye çevirmiş fakat anlaşılır değil, açık söylememiş. Bundan dolayı hikâyelerden tat bulmayız. Amma bir kimse olsa, bu kitabı açık ve anlaşılır bir biçimde çevirse, ta ki anlamından gönüller haz alsa."

İşte bu söyleşiden sonra Mercimek Ahmed, kitabı Türk diline gayet güzel ve veciz bir tarzda çevirmiştir.[111]

Yine tezkirelerin kaydettiğine göre, Osmanlı padişahları içinde şiirleri ilk defa kaydedilen padişahtır.

Gerçi-kim haddim değüldür bûseni kılmak dilek,
Arif olan çün bilür anı ne lazım söylemek.[112]

gibi ustaca şiirler yazabilecek kadar kuvvetli bir şairdi.

Şu şiiri, onun duygu ve düşüncelerini yansıtması bakımından mühimdir.

Her kişi dünyada meşgul oldu bir kâr üstüne
Sana meşgul olmuşuz biz kâr-ber-kâr üstüne

Lalezârun seyrin eyler bâğ-ı dehre aldanan
Bize seyr ettür cemalün çeşm-i hûnhâr üstüne

Aşık olan kimsede nâmus u âr etmez karar
Dökseler bir katre âbı mahvolur nâr üstüne

Taşra çıkma noktayı devr eyle ey sahib-kemal
Dest-i kudrettir havale çünki perkâr üstüne

Ey Muradi oldu her bir ilmîn üstüne âlim
Çün anınçündür mukarreb geçdi ebrâr üstüne[113]

Açıklaması:

Ey sevgili, dünyada her insan bir işle uğraşarak ömür tüketmekte. Biz ise bu kadar işi bir yana bırakıp yalnızca seni iş edindik.

Dünya bağının güzelliğine aldanan ancak lale bahçelerinde oyalanır. Bizim ise sana ağlamaktan gözlerimiz kan dolu lalelere benzedi. Güzel yüzünü bize göster de göz yaşlarımız dinsin.

Aşık olan kimsede namus ve ar ne gezer. Ateş üstüne su damlaları dökülürse mahvolur gider.

Ey kemal sahibi! Emr olunduğun biçimde olmak için noktayı devreyle de sakın çizginin dışına çıkma. Çünkü seni o pergelin üstüne yönlendiren de Allah'ın takdiridir.

Ey Muradi her ilmin üstünde bir âlim (her şeyi bilen) elbette vardır. Nitekim onun için mukarreb ebrarın üstüne geçti.

Devrinde şuara tezkirelerine temel teşkil eden bazı nazire mecmuaları da onun adına ithaf edilmiştir. Ayrıca adına ithaf edilen pek çok eser vardır ve hemen hepsinde, İrşadü'l-Murad ile'l Murad, Mesnevi-i Muradiye gibi bu padişahın ismi geçer. Hâsılı devrinde geniş tabanlı bir kültür faaliyeti vardır ve bu hareket daha sonraki asırlara temel teşkil etmiştir.

EY BİRİCİK CİĞER-PÂREM

II. Murad Han'ın en mühim bir hizmeti de geleceğin Fatih'ini yetiştirmiş ve Türk tarihine sunmuş olmasıdır. Pek az hükümdarın gösterebileceği olgunluk ve ferasetle, saltanatını terk ederek onu tahta dahi çıkarmış ve devlet idaresinde iyice pişmesini sağlamıştır. Onun çok küçük yaşta kendisine uzun yılların verdiği tecrübelerini aktarması ise bir kitaba konu olmuştur.[114] Şöyle ki:

Sultan Murad Han bir gün saltanat merkezi Edirne'de tahtında oturuyordu. Çocuk yaştaki genç şehzadesi (henüz sancağa çıkmamıştı) sarayın avlusunda gezip oynarken ansızın babasının yanına koşarak geldi ve:

"Ey benim mutlu sultanım ve saygıdeğer babam! Mübarek ve muhterem huzurunuzu kaçırmayacağımı, kalplerinizi rahatsız et-

meyeceğimi bilseydim, son derece merak ettiğim hâlde içinden çıkamadığım bir konu üzerine size bir soru sormak istiyordum."

Sultan Murad Han oğlunun bu sözüne karşı:

"Ey benim biricik ciğer-pârem olan oğlum! Sorup öğrenmek istediğin nedir? Seni bir dinleyeyim. İnşallah doyurucu ve merakını giderici cevaplar vermeye çalışırım. Hem buna bütün gönlümle razı olurum."

İşte bu minval üzere başlayan ve Sultan Murad Han'ın bir kitap dolduracak nasihatleri ile devam eden konuşmasından bazı bölümler şu şekildedir:

"Ara sıra yüce ecdadımı hatırladığım olur. Benden sonra senin ve senden sonra gelecekler, yani neslimizin âkıbeti nasıl olacak, Soyumuz nasıl sürüp gidecek, diye düşünürüm. Bugüne kadar saygı, hürmet ve bağlılık görerek geldik, bugünden sonra da aynı şekilde devam etmemizi arzularım. Nasıl doğup, nasıl geldiysek yine öylece gidelim isterim.

Benim çoğu zamanlar, mütevazı ve iyiliksever kimselere yardımım dokunur. Bu yüzden halkımdan birçoğunu içinde bulundukları şartlar gereği, değersiz yerlerden çıkarıp, yüksek mevkilere getirmişimdir. Hâlâ, akıl, hareket ve tavırlarına göre, birçoğuna, kendilerine uygun ve yakışan rütbeler dağıtmaktayım. Bunların arasında, mesela Karamanoğulları ile Alâüddevle oğulları hesabına casusluk yapmış, sonradan işbirliğine girip onlarda kapılananlar bile vardır.

Bense konuya şöyle bakıyorum: Efendisine kalbinin bütün samimiyetiyle bağlı, aklı başında ve hareketleri düzgün olan bir kimseye efendisi de aynı davranışı gösterir. Böyle bir insanın yapmış olduğu hizmet ve fedakârlıkların, karşılık olarak, aynı hizmet veya parayla ödenemeyeceklerine inanıyorum.

Hâlâ hatırımdan çıkmaz: Nice kullarıma rütbeler vermiş, onları yükseltmişim, karşılığında ben de onlardan memnun kalmışımdır. Fakat, yine benim yardımlarımla yükselenlerin bir kısmıysa, bu yükselmelerinin karşılığını çok pahalı ödemişlerdir. Geldikleri makam onların başlarına çok belalar açmıştır. Çünkü, rütbeleri

küçükken yapageldikleri yaramazlıklar pek göze çarpmazdı. Makamları yükselince ne yapıp, ne yapmadıkları iyice ortaya çıktı ve bu vesileyle gereklerine bakmada gecikme olmadı.

Ey oğul! Şunu iyice bellemelisin:

Herhangi bir şeyin, devamlı olarak kaba kuvvet, kılıç, kahramanlık ve ezici güç zoruyla meydana gelmesiyle, akıl, tedbir, sabır, ileri görüşlülük, imtihan ve yorucu tecrübeler sonucu, dilediğimiz şekilde meydana gelmesi arasında büyük farklılıklar vardır. Birinci yol, her zaman geçerli olmadığı gibi, sakıncaları da çoktur.

Uygun ve münasip zamanlar, fırsat düşürmede sağlanan kolaylıklar, elbette ki, hayatta acele etmek ve kol gücünü kullanmak için verilmiş değildir. Bunu ben defalarca tecrübe edip durmuşum ve hep aynı sonuca ulaşmışımdır. Bunun için, elde edilmek istenen her varlığın, gerekli olan bütün şartlarına katlanmak gerekir.

Bir adam bir bahçe dolusu yemişi yiyebilmek için bir bahçeye girse, henüz olmamış ham meyveleri koparıp ağzına atsa, yemek istediği şey meyve değil, belki de zehirdir. Fakat olgunlaşmasını bekleyip ondan sonra koparıp yese, yediklerine ancak o zaman yemiş denebilir.

Ben yüce Allah'ıma karşı yaptığım ibadetleri en samimi duygularımla, can u gönülden yaparım. Onun, dürüst inancımla, benim her çeşit faydalı ihtiyaçlarımı zamanında karşılayacağını kati olarak diliyor ve buna inanıyorum.

Bunu bir başka misalle daha da güzel açıklayabilirim:

Mesela, sevgili ve hayırlı bir oğul, şefkatli bir babadan, verilmesi çok kolay bir şey istese, o babanın böyle bir oğula, böyle bir şeyi vermemesi bir yana, bunu vermekten, oğlunun arzusunu yerine getirmekten belki çok çok memnun olup sevinecektir.

İşte, biz insanların durumları ve arzularıyla, Allah tarafından vadedilen şeylerin durumunu bununla kolayca karşılaştırabilirsin.

Ben, bu çile ve ızdırablar dünyasında çektiklerimin karşılıklarının, Allah tarafından, gelecek, başka bir dünyada verileceğine inanıyor ve O'na her an yalvarıyorum. Ayrıca, kendi hâlimden de son derece memnunum.

Öyle ki, yarın ecelim gelse, önünden bir adım bile kaçıp sakınmaya yeltenmem. Belki daha çok memnun ve müteşekkir kalırım. Çünkü, bu şekilde dünyamı değiştirip, yeni, yepyeni bir âleme gideceğime sevinir, belki uçardım. Çünkü, benim gitmekte olduğum dünyanın, geldiğin, içinde yaşadığım bu dünya ile, bu ölümlü hayatla hiçbir ilgisi, hiçbir benzerliği yok. Oranın, buradan, yüz binlerce yönden mükemmel ve üstün olduğunu biliyorum.

…İnsanoğlu özellikle gençliğinde, yemek, içmek ve cinsi münasebetlerinde devamlı olarak normal çizginin üstünde dolaşır. Hâliyle bütün bu israflar insan bedenini zayıf düşürür, ihtiyarlık gelip yetiştiği zaman bedeni bitkin ve rezil, işe yaramaz bir durumda bulur. Bu durumda, ihtiyarlık öyle bir vücuda gelip çatmıştır ki, vücudun ona hürmet etmeye bile gücü yoktur.

Mesela sana bir at lazım oldu. Senin ahır beyin de getire getire güçsüz, zayıf bir at getirdi. Bu durumda suç senin midir, yoksa ata bakanın, atla yakından ilgilenenin mi?

Elbette atla ilgilenenindir. Sana sadece binmek düşer, bakımıyla ilgilenmek değil!

Ben nice ihtiyarlar görmüşümdür, çok yaşlandıkları hâlde hemen hiç doktor yüzü görmemişler ve hayatlarını sağlıkla tamamlamışlardır. Bunlar hep perhiz sayesindedir. Onlar gençliklerinde bile perhize dikkat etmişlerdir. Çünkü hayatın sonlarında doktor eline düşmek, insana dayanılmaz acılar çektirir.

…

Şunu da iyice bilmeni isterim.

Bu dünyada üç türlü insan vardır:

Birincisi akıl ve fikirleri yerinde, geleceği az çok gören ve düşünen, hiçbir anormallikleri olmayan kimselerdir.

İkincisi, yolların doğru veya eğri olup olmadığını bilmekten uzak olan kimselerdir. Ama bu duruma kendi istekleriyle değil, çevre etkisiyle düşmüşlerdir. Nasihat edildiğinde, kafaları alır ve kabul eder, söz dinlerler. Çoğu zaman, duyup, işittiklerine uyarak yaşarlar.

Üçüncüleri ise, ne kendileri bir şeyden haberdarlardır ve ne de yapılan ikazlara, nasihatlere kulak asarlar. Sadece kendi arzularına uyar ve her şeyi bildiklerini sanırlar. Bunlar diğerlerinden daha âdi, daha alçaktırlar.

Ey oğul!

Yüce Allah eğer seni ilk sırada saydığım kişiler arasında yaratmışsa, sevinirim. İlkinden değil de, ikinciler gibiysen, sana yapılan nasihatlere kulak vermeni tavsiye ederim.

Sakın üçüncü gruba dahil olmayasın! Onlar ne Allah'a, ne de insanlara karşı iyi bir durumda değildirler.

Padişahlar, elinde terazi tutmuş bir kimseye benzerler. Sen padişah olunca teraziyi doğru tutmanı isterim. O zaman yüce Allah da, senin iyiliğini arzular."[115]

HAKKINDA NE DEDİLER?

Gerek çağdaşı olan gerekse modern tarihçiler Murad Han'ın dehasında, büyüklüğünde, iyilik ve ihsanlarının bolluğunda, imar, medeniyet ve kültür hamlelerine verdiği önem hususunda birleşmektedirler.

Meşhur Bizans tarihçisi Dukas, II. Murad Han hakkında şu mütalaada bulunmaktadır:

"Allah bilir ki Murad halka karşı daima teveccühkar ve fukaraya karşı cömert idi. Bu lütuflarını yalnız kendi ırkından ve dininden olanlara değil Hıristiyanlara da ibzal ederdi. Hıristiyanlarla yaptığı yeminli muahedelerin hükümlerine riayet ederdi. Ancak Hıristiyanlardan bazılarının yeminlerinden döndükleri görülmüş ise de, bu muameleleri sebebiyle Cenab-ı Hakk'ın gazabına uğramışlar ve Murad'ın intikamından kurtulamamışlardır.

Murad'ın hiddet ve şiddeti çok sürmezdi. Muzafferiyetten sonra, düşmanını takip etmezdi ve herhangi milleti sonuna kadar mahvetmek istemezdi. Mağlup olanlar elçiler göndererek sulh talebinde bulundular mı, kendisi de elçileri memnuniyetle kabul eder ve bunlarla sulh aktederek, kendilerine yol verirdi."[116]

Halkondil:

"Sultan Murad kanunları, adaleti seven talihli bir adamdı. Yalnızca kendini savunmak zorunda kaldığında savaşırdı. Kimseye haksız yere saldırmazdı. Saldırıya uğrarsa savaşırdı. Bu korkudan veya tembellikten değildi. İcap ederse kışın dahi sefere çıkar, gözünü budaktan sakınmazdı."[117]

Hammer:

"Murad otuz yıl boyunca memleketi şeref ve hakkaniyetle idare ederek milletinin hatırasında mütedeyyin, lütufkâr, adil ve metin bir hükümdar namı bıraktı. Harpte olduğu gibi sulhde dahi sözünün sadık eri idi. Fakat ahdini bozanlardan müthiş intikam alıcıydı."[118]

Babinger:

"II. Murad'ın âdilliği, iyi huyluluğu, dürüstlüğü, açık sözlülüğü, sağlam karakteriyle yalnızca Osmanlı değil, Bizans tarihçileri tarafından da çok övülmektedir."[119]

Solakzade Mehmed Hemdemi Efendi:

"Çünkü ol Şehinşah-ı ali-nejâd
Bunca zaman etti gazâ ve cihâd

Sünnet-i ecdâdını yâd eyledi
Anların ervahını şâd eyledi

Yaptı nice hangah u medrese
Ta şecer-i cehli kökünden kese

Hâdi-i tevfik olup reh-nümâ
Yaptı nice cami-i cennet-nümâ
Sıdk u hulûs ile edip yapısın
Açtı imaretlerinin kapısın

Eyleye hayratını Mevla kabul
Çünkü budur dergâh-ı âliye yol"[120]

Neşri:

"Sultan Murad Han Gazi halka ve askerlere hâmi idi. Zamanında ulema ve suleha ve fukara refah ve emniyet içinde idiler. Onun zamanında memleket, bid'atten pak ve âbâd oldu. Seyyahların ittifakı bu idi ki, onun memleketleri gibi adaletle süslü bir ülke ve onun gibi şerefli bir padişah görülmüş ve işitilmiş değildi. Ülke ehl-i sünnet mezhebi ile süslenmişti. Yetmiş iki milletten kimseler gelerek Osmanlı ülkesinde karar kılmışlar emn ü aman içerisinde yaşarlardı."[121]

Şükrullah ise:

"Bu dindar padişahın çağında Rum (Osmanlı) ülkesi kaygı ve tasadan, kötü işlerden, dar düşünceden, eğlenceden uzak olup korkusuzluk ve doğruluk ile süslü, bolluk ve ucuzluk ile bezeli idi. Dinin ve dindarların değerini, erdemlilerin hakkını tanırdı. Acun (dünya) ülkelerinin durumunu iyi bilen araştırıcılar, görgülü gün görmüş kimseler bir ağızdan:

'Sultan Murad çağındaki Osmanlı ülkesi gibi, ehli sünnet ve'l-cemaat mezhebi ile süslü, doğruluk ve adaletle bezeli bir el ve ülke ne görülmüş ne de işitilmiştir' diyorlardı.

Müslümanlar, onun ülkeler donatan kutlu çadırının gölgesinde rahatlık ve korkusuzluk buldular. Bu dindar padişahın uğurlu çağında yapılan hayrât; din düşmanları ile yapılan gazalar; ülkeler fethi; medreselerin, mescitlerin, hangahların, camilerin, minberlerin, taştan köprülerin, kervansarayların ve başka hayır eserlerinin yapılması; bilginlerin uluğlanıp, yüceltilip yetiştirilmesi; zahitlerin, abidlerin el üstünde tutulması, ahalinin ve güçsüzlerin esirgenip, acınması hiçbir çağda görülmemiştir. Dedikten sonra nihai sonu şu ifadelerle bağlamaktadır.

Rabbinin gel buyruğu tatlılıkla erince
Ona doğru can kuşu nice uçmasın nice?[122]

İKİNCİ BÖLÜM

FATİH SULTAN MEHMED HAN

Bilmedim derd-i dilin ölmek imiş dermânı
Öleyin derd ile tek görmeyeyin hicrânı
Mihnet ü derd ü gama olmağ için erzâni
Avniyâ sencileyin mihnet ü gam-keş kanı
Gönül eyvây gönül vay gönül eyvây gönül

Gönüldeki aşk derdinin dermanı ölmek imiş, bilemedim. Tek o dert ile öleyim de ayrılığının acısını çekmeyeyim. Ey Avni Sevgilinin aşkının gereği olan eziyet dert ve üzüntüye layık olabilmek için senin gibi eziyet ve sıkıntı çeken nerede var? (Senin bunları çekmen ne büyük saadettir). Ah gönlüm eyvah gönlüm, vah gönlüm eyvah gönlüm.

İLK GÜNLER

1449 yılında Edirne'de Dulkadıroğlu Süleyman Bey'in kızı Sitti Mükrime Hatun ile evlenen genç Şehzade Mehmed, bir kez daha döndüğü Manisa'daki sarayında ancak iki yıl kalabildi. Babası Sultan II. Murad'ın vefat haberini alması üzerine, maiyeti ile beraber derhâl harekete geçip Gelibolu üzerinden süratle Edirne'ye gelerek 18 şubat 1451 Perşembe günü tahta çıktı.

Âdet olduğu üzere cülus günü padişahın huzurunda bir toplantı yapılmıştı. Büyük bir ihtimalle azledilmeyi bekleyen Çandarlı Halil Paşa ile diğer devlet büyükleri biraz uzakta yer almışlarken padişahın vezirleri yanında durmuşlardı. Genç padişah:

"Babamın vezirleri neden benden uzakta duruyorlar" diyerek katına getirtmiş ve Çandarlı'ya da eski yerini almasını bildirmiştir.[123] Böylece padişah eski yaşananları unutmuş veya devlet idaresinde kırgınlığa ve küskünlüğe yer olmadığını belirtmek istemiştir.

Diğer taraftan II. Mehmed'in tahta çıkışını haber alan Avrupalı devletler birbirleriyle yarışırcasına elçilerini Edirne'ye gönderdiler. Bunlar Bizans imparatoru, Sırp, Eflak ve Macar kralları, Trabzon-Rum imparatoru, Mora despotu, Raguza ve Ceneviz hükümetleri, Rodos şövalyeleri ile Midilli ve Sakız adalarının murahhasları idiler.

Daha babasının sağlığında henüz on iki yaşında iken bir müddet saltanatta kaldığında İstanbul'un fethini düşünen genç Mehmed, muhtemelen şimdi de aynı tasavvurlar içerisinde olduğundan bütün elçilere karşı yumuşak, güler yüzlü ve hoşgörülü davranıyordu. Fatih saltanatının ilk günlerinden itibaren uygulamaya koyduğu bu, tasavvur ve kararlarını gizleme alışkanlığını otuz yıllık padişahlığı boyunca da devam ettirecektir. Öyle ki bir defasında seferin nereye olduğunu soran vezirlerinden birine:

"Şayet sakalımdaki kıllardan biri bilse onu koparıp atardım" diyerek bu konudaki kararlılığını ortaya koymuş ve bu politikası kendisine pek çok seferinde avantajlar sağlamıştır.

Her devletin elçileri makul isteklerini sıralıyor ve genç Osmanlı padişahı da bunları kabul ediyordu. Venedik'le 10 Eylül'de yapılmış bulunan barış anlaşmasını yeniledi. Macar elçileriyle üç yıllık bir barış antlaşması imzalandı. Sırp elçilerine daha bir yakınlık gösterdi. Üvey annesi Mara Hatun'u kendi arzusu üzerine babasının yanına gönderirken Sırp hududu üzerinde birçok yerin gelirini de ona tahsis eyledi. Alacahisar (Kruşevac) Kalesi'ni anlaşma mukabilinde Sırplara bıraktı. Bundan başka Eflak, Midilli, Sakız, Rodos ve diğer devletler ile de anlaşmaları yeniledi.

Yeni Osmanlı padişahından en büyük yakınlığı ve güleryüzü ise Bizans elçileri gördüler. II. Mehmed Han, Şehzade Orhan'ı salıvermemesi karşılığında Çorlu ve civarını Bizans'a terk etti. Şehzade Orhan'ın masrafları için yıllık üç yüz bin akçe tahsisat verilmesini memnuniyetle kabul etti. Elçilerin arzuları üzerine bu tahsisat Selanik civarındaki Karasu mıntıkasının gelirlerinden tahsil ve tedarik olunacaktı.[124]

BİZİMLE SALTANAT LAFIN EDERMİŞ...

II. Mehmed'in, gelen elçilerle bu şekilde lütufkar ve müsamahalı bir tarzda anlaşmaları yenilemesi, batılıları bir kez daha onun hakkında yanlış düşüncelere sevk etti. Zira daha on iki yaşında iken babası tarafından tahta çıkarıldığında Osmanlı'nın üzerine bir Haçlı seferi tertip etmek isteyen batılılar, Şehzade Mehmed'i yalan yanlış beyanlarla küçülterek, bir ittifak meydana getirmeye çalışmışlardı. Osmanlı devlet adamlarının ise Varna'ya gelen müttefik düşman kuvvetlerini karşılamak üzere tecrübeli II. Murad Han'ı çağırmaları savaştan sonra ise gelişen olaylar neticesinde Mehmed'in tahttan indirilmesi, hakkında kesin bir kanaatin oluşmasını önlemişti. Hatta hakkında Avrupa'da olumsuz kanaatler yayılmış, kabiliyetsiz ve kudretsiz bir delikanlı olarak kabul edilmişti. Bu itibarla Sultan II. Murad'ın vefat edip onun tekrar tahta çıkması hemen her ta-

rafta tarifsiz bir sevince yol açmıştı. Osmanlı imparatorluğu güya bu beceriksiz hükümdar elinde dağılır ve kendiliğinden ortadan kalkar düşüncesi hâkim olmaya başladı. Bu itibarla her padişah değişiminde kıpırdayan ve Türklere karşı faaliyete geçen Balkanlar ve Avrupa bu kez sessizdi.

Bizans sarayında yedi yıl geçirmiş, politik emel ve beklentileri olan Toletinolu Francesco Filelfo, bu durumdan istifade edilmemesini acı bir lisanla tenkit ediyor ve batının topyekün harekete geçme zamanının geldiğini söylüyordu. Onun Fransa Kralı VII. Charles'a gönderdiği mektup batılıların geleceğin Fatih'i hakkındaki düşüncelerini yansıtması bakımından pek mühimdir.

Filelfo mektubuna: "Türklere karşı bir Haçlı seferi başlatma işinin Fransa kralına düştüğünü bildirmekle başlıyordu. Onun gibi kurnaz bir adam böyle bir seferin bahanesini kolaylıkla bulabilirdi. Osmanlıların çıkarabilecekleri kuvvet en fazla altmış bin kişi idi. Şu anda başlarına geçen hükümdar ise son derece beceriksizdi. Savaş tecrübesi hiç olmadığı gibi cahil ve toydu. Kendisini şaraba ve kadınlara vermişti. Türklere son darbeyi indirmek için bundan iyi fırsat bulunamazdı. Osmanlıların direnmesi dahi mümkün değildi. Haçlı ordusu hiç zorluk çekmeden Kostantiniyye'ye kadar ilerleyecek ve Bizans imparatoru ile güçlerini birleştirdikten sonra Türkleri Balkanlardan sonsuza dek çıkaracaktı. Hatta daha da fazlasını yaparak Asya'ya geçip aman vermeden ezebileceklerdi. Böylece bir daha toparlanmalarına imkân bırakılmayacaktı."

Kral Charles'a: "Karşınızda sadece kaba ve cahil insanlar var. Bir grup çapulcu, rüşvetçi ve ahlaksız kölelerden ibaret bir topluluk. Siz bütün düşüncenizi bu son derece lüzumlu, onurlu ve şanlı savaşa odaklayın. Dindarlığınızın ve yüce gönüllülüğünüzün sesine uyun" diyerek hitap eden Filelfo mektubunu:

"Haydi öyleyse Kral Charles ileri!" diyerek bitiriyordu.[125]

İşte zaman zaman Fatih hakkındaki, haremde şarap ve kadınlarla geçen sefih hayat tarzındaki yazıların ve değerlendirmelerin kaynağı... Bizans'ı ayakta tutmaya çalışan, Türkleri ezmekten ve yok

etmekten başka bir emeli bulunmayan, bunun için bütün Avrupa'yı harekete geçirmeyi planlayan, siyasî beklentiler içindeki bir kişiden başka ne tür ifadeler beklenebilirdi…

O, davası uğruna çırpınan biri. Ancak onun bu sözleri ne gaye ile kullandığına bakmadan ve hiçbir tenkide tâbi tutmadan kabul etmenin, ilmî prensiplerden ve disiplinden ne kadar uzak kalacağı aşikar değil mi?

Öte yandan Sultan II. Mehmed'e karşı ilk hareket, batı yerine doğudan geldi. Karamanoğulları her padişah değişikliğinde olduğu gibi bir kez daha Osmanlı topraklarını işgale kalkışmışlardı. İhtimaldir ki bu durumu fırsat bilen Avrupalıların da teşebbüse geçeceklerini düşünüyor ve Osmanlılardan tavizler koparacağını ümit ediyordu.

II. Mehmed Han, Karamanoğlu'nun faaliyetlerini haber alınca Anadolu beylerbeyliğine getirdiği İshak Paşa'yı önceden ileri sevk ettiği gibi kendisi de Rumeli'de gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra:

Bizimle saltanat lafın edermiş ol Karamani
Hüda fırsat verirse kara yere karam anı

Diyerek sefere çıktı. Hünkârın Akşehir'e geldiğini ve geçtiği yerlerde halkın kendisine büyük teveccühünü gören Karamanoğlu İbrahim Bey Konya'da da duramayıp Taşeli bölgesinde, dağlara çekilmek zorunda kaldı. Suçunun bağışlanmasını rica ederek barış yapmak üzere ulemadan Mevlana Veli başkanlığında bir elçilik heyetini kıymetli hediyeler ile birlikte padişaha gönderdi.[126]

Diğer taraftan Avrupa ve Bizans'ta genç Osmanlı padişahı hakkında varılan kanaat tam manasıyla zihinlerde yer etmiş bulunuyordu. Bu itibarla Bizans, anlaşma yapmakta acele ettiğine inanmış ve bu toy delikanlıdan daha çok menfaat elde edebileceği düşüncesine kapılmıştı. Karamanlıların Osmanlı topraklarını işgale başlamış olmaları da düşüncelerini doğrulamıyor muydu? Şiddetli tartışmalardan sonra yeni bir elçilik heyetini padişaha göndermeye karar verdiler.

ANLAŞMAYI BİZANS BOZDU

Nitekim Bizans elçileri, Osmanlılar Karaman seferi için Akşehir civarında bulunurlarken ordugâha geldiler.

Öncelikle Veziriazam Çandarlı Halil Paşa'yı ziyaret eden elçiler:

"Şehzade Orhan da Sultan Mehmed gibi Osmanlı hanedanındandır. Kendisini her gün yüzlerce insan ziyaret etmektedir. Bunlar onu padişah olarak görmek istemekte ve bu işe girişmeye teşvik etmektedirler. Sevenlerine ihsanda bulunmak ve gönüllerini elde etmek isteyen Orhan Bey ise maddi bakımdan yeterince güçlü olmadığından devamlı olarak imparatora müracaat etmektedir. İmparatorumuz ise onun bu isteğini karşılayabilecek durumda değildir. Bu itibarla Orhan için kararlaştırılmış bulunan üç yüz bin akçeyi iki katına çıkarmanız gerekecektir. Yoksa imparator kendisini serbest bırakmak zorunda kalacaktır. İmparatorumuz Osmanoğullarını beslemek zorunda değildir."[127]

Çandarlı Halil Paşa Bizanslıların maksadını anlamıştı. Ancak bu isteğin Bizans'la aralarının açılıp İstanbul'un fethine kadar gidecek olaylar manzumesinin başlangıcı olacağını sezinlemişti. Oysa kendisi de Bizans'la çatışmaya sebep olacak bir problem çıkmasını istemiyordu. Nitekim İstanbul kuşatması boyunca hep anlaşma taraftarı olacak ve muhasaranın kaldırılması yönünde görüş belirtecektir. Şimdi Bizanslıların bu girişiminden son derece huzursuz olmuştu. İhtimaldir ki Bizanslılar genç padişahı yanlış değerlendirmişler ve yapılan anlaşmayı bozma cüretini göstermişlerdi. Çandarlı şaşkınlığının da ötesinde büyük bir kızgınlıkla:

"Ey akılsız ve şaşkın Bizanslılar! Tasavvurlarınızdaki şeytanlıkları ben çoktan bilirdim. Bu bildiklerinizi unutun. Merhum II. Murad, halim tabiatlı, herkese karşı ciddi ve sadık bir dosttu. Bugünkü padişahımız ise zannettiğiniz gibi sizlere karşı o kadar iyi fikir beslememektedir. Kendisinin cesaretini, sertliğini ve şiddetini bildiğimden, şayet İstanbul onun eline geçmekten kurtulursa bunu Cenab-ı Hakk'ın size büyük bir lütfu bileceğim.

Ey akılsızlar! Daha dün denecek kadar yakın bir zamanda sizinle yeminle kararlaştırılmış bir sözleşme yaptık. Diyebilirim ki henüz mürekkebi dahi kurumamıştır. Şimdi ise Anadolu'ya sefer yaptığımızı ve Frigya'da bulunduğumuzu gördüğünüzden faydalanarak, âdetiniz olduğu üzere uydurduğunuz öcülerle bizi korkutmak, ürkütmek istiyorsunuz. Biz fikir ve kudretten mahrum çocuk değiliz. Orhan'ı Trakya padişahı yapmak isterseniz, hiç durmayınız! Macarları Tuna'dan bu tarafa geçirtmeyi düşünüyorsanız, onlar da gelsinler. Siz de çok zaman evvel kaybettiğiniz yerleri geri almak için taarruza geçmek isterseniz, bunu da yapınız.

Yalnız şunu biliniz ki, bunlardan hiçbirisine muvaffak olamayacaksınız, bilakis ellerinizde bulunanları da kaybedeceksiniz. Mamafih isteklerinizi padişahıma arz edeceğim. O ne arzu ederse o olacak!"[128]

EDİRNE'YE GELİNCE GÖRÜŞÜRÜZ!

Sultan II. Mehmed, imparator ve senatonun isteklerini ve veziriazamla görüşmelerini öğrendikten sonra hiddetlendi. Buna rağmen görüşmede duygularını belli etmemeye özen gösterdi. Elçileri güleryüzle kabul etti, sükunet içerisinde dinledi. Sonra kendilerine:

"Az zaman sonra Edirne'ye döneceğim. Orada görüştükten sonra arzularınızı yerine getireceğim"[129] diyerek kısa fakat manidar bir cevap verdi.

Çandarlı'nın aksine padişahtan yumuşak bir cevap alan elçiler biraz şaşkınlık ve biraz da ümit içerisinde geriye döndüler. Muhtemelen genç padişahın sözlerinin ne anlama geldiğini anlayamamışlardı.

İşte, Bizans'ın yeni senaryolar içerisine girmesi ve yapılan anlaşmayı çiğnemesi II. Mehmed Han'ı Karamanoğlu'nu takipten vazgeçirdi. Gelen elçilik heyetini ve kendi vezirlerinin barış isteklerini kırmadı.

Sultan Mehmed Bizans elçilerini gönderdikten ve Karamanoğlu ile sulh yaptıktan birkaç gün sonra Edirne'ye doğru yola çıktı. Gelibolu'ya doğru gidecek iken yolda Frenk gemilerinin Çanakkale

Boğazı'nda bulunduklarından haberdar oldu. Bunun üzerine Kocaeli üzerinden İstanbul Boğazı'na geldi. Anadolu Hisarı'ndan Rumeli'ye geçerken Çandarlı Halil Paşa'ya:

Lala buraya bir hisar gerektir, diyerek Rumeli Hisarı'nın ilk sinyallerini verdi. Sultan Mehmed'in kale yaptırmak istediği mevki Bizanslıların Harmaneum Promentarium dedikleri boğazın en dar yerlerinden biri olup Anadolu Hisarı'nın karşısında yer alıyordu.

Boğazın kontrol altına alınması şüphesiz Osmanlılara pek çok faydalar temin edecekti. Yeni hisar sayesinde boğazdan karşıdan karşıya geçmelerinin rahatlıkla sağlanması yanında düşman gemilerinin geçmesine mani olunacak ve Bizans'ın zahiresiz bırakılması da mümkün olacaktı.

Genç Osmanlı padişahı Edirne'ye varır varmaz ilk iş olarak Karasu havalisine adamlar göndererek Orhan'ın tahsisatı için ayrılan varidatın verilmemesini emretti. Bu vergiyi toplamak üzere oraya gelmiş bulunan imparatorun memurlarını da kovdurttu.[130] Bu hareketi ile padişah da anlaşmanın hukuken kalktığını göstermiş oluyordu.

İkinci iş olarak da memleketin bütün idarecilerine umumi bir emir göndererek duvarcı ustası, dülger, kafi miktarda amele ve kireççi ile gerekli her türlü malzemenin hazır edilmesini ferman etti.

BU PADİŞAH ÖNCEKİLERE BENZEMİYOR

Padişahın bu hazırlıklarını haber alan imparator ile devlet ileri gelenleri ilk kez bir felaketin yaklaşmakta olduğunu hissetmişlerdi. Derhal yeni bir elçilik heyetini Edirne'ye gönderdiler. Ancak bu defa elçilerin aldıkları talimat evvelkilere benzemiyordu. Orhan'ın tahsisatından hiç bahsetmeyecekleri gibi kalenin yapılmamasını temin edebilmek ve padişahla yeniden uyuşmak üzere her fedakarlığı yapacaklardı.

Elçiler Edirne'de huzura alındıklarında:

"Ceddin Murad Bey Edirne'yi alalı yüz seneden fazla bir zaman oluyor. O zamandan bugüne kadar gelen padişahların hepsi bizimle

ahitnameler yaptılar. Halbuki bu padişahların hiçbirisi İstanbul dahilinde bir kale veya bir kulübe inşasını düşünmedi. Şayet aralarında bir mesele çıksa veya harp olmuş olsa bile, bir hal şekli bularak, anlaşma yaparlardı. Büyük baban boğazın Anadolu kıyısında bir kale inşa etmek istediği zaman, bir evladın babasından talep ettiği gibi, rica ile imparator Manuel'den istedi. İmparator da Anadolu kısmının çok seneden beri Türkler tarafından meskun bulunduğunu nazar-ı itibara alarak bu kalenin inşa olunmasına razı oldu. Siz ise aramızda her şeyin düzgün bulunduğu bir zamanda, Karadeniz'e Frenklerin geçmelerine mani oluyor ve İstanbul'u açlıktan mahvetmek istiyorsunuz. Tahsil ettiğimiz gümrük resimlerinin bize verilmemesi için tedbir alıyorsunuz. Bu girişimlerinizde kararlı olduğunuzu görüyoruz ve size rica ediyoruz ki, bu arzunuzdan vazgeçiniz ve çok iyi bir padişah olan babanız ile aramızdaki dostluk gibi, iyi dost olalım."

Padişah ise bu sözlere karşılık:

"Ben şehirden bir şey almıyorum. İmparator şehrin hendeğinden dışarı hiçbir yere mâlîk değildir. Şayet boğazda bir kale inşa etmek istersem, beni menetmeğe bir hakkınız yoktur. Her yer benim hükmüm altında bulunuyor. Anadolu yakasında bulunan kaleler benimdir ve bunların içerisinde oturanlar da Türk'tür. Batıda meskun olmayan yerler de benimdir ve Bizanslıların orada oturmaya hakları yoktur. Macar kralı üzerimize yürüdüğü zaman, o karadan gelirken Frenklerin kadırgaları Ege Denizi Boğazı'na gelerek, Gelibolu Boğazı'nı kapatarak, babamın Trakya'ya geçmesine mani oldular. O zaman babam boğazda dedesinin inşa eylediği kaleye yakın bir yerden Allah'ın inayeti sayesinde, kayıklar ile boğazı geçti. Binaenaleyh babamın boğazı geçmek için ne zorluklara katlandığını ve ne sıkıntılara girdiğini pekala bilirsiniz. Babamın İstanbul Boğazı'nı geçmemesi için imparatorun kadırgaları keşiflerde bulunuyorlardı. Ben daha çocuktum. Edirne'de oturuyor, Macarların gelmelerini bekliyordum. Macarlar Varna civarındaki yerleri yağma ediyorlardı. Bunları gören imparatorunuz sevinç çığlıkları atıyordu. Müslümanlar elem ve ıztırab, kâfirler ise sevinç ve mutluluk içinde

bulunuyorlardı. Çok büyük tehlikeler ile boğazı geçen babam, karşı yakaya geçer geçmez, Anadolu kıyısında bulunan kalenin karşısına, batı tarafında diğer bir kale yaptıracağına yemin etti. O, bu yemini yerine getirmeye muvaffak olamadı. Allah'ın inayeti ile, ben bunu yapmak istiyorum. Neden buna mani olmak istiyorsunuz? Memleketimde istediğimi yapmaya kadir değil miyim?

Gidiniz ve imparatorunuza deyiniz ki; şimdiki padişah öncekilere benzemiyor. Onların yapamadıkları şeyleri bu kolayca yapabilecektir. Onların istemedikleri şeyleri, bu isteyecek ve yapacaktır. Şimdiden sonra bu husus için gelenlerin derisi yüzülecektir."[131]

BİZANS'IN BOĞAZI OSMANLI'NIN ELİNDE

Sultan Mehmed bundan sonra bir elçi daha görmedi. O, artık bütün gayretini İstanbul'un fethi için yapacağı hazırlıklara hasredecekti.

Nitekim ilkbaharın başlangıcı ile birlikte kış boyu yapılan hazırlıklar kendisini göstermeye başladı. Mart ayının sonlarına doğru otuz harp gemisi ile nakliye gemileri hisarın yapılacağı yere geldiler. Karadan gelen padişah da, kalenin yapılacağı sahayı bizzat kendisi tayin ederek hududunu tespit ettirdi. Yapılan projeye göre kale planı üç köşe olup bir köşesi deniz sahilinde diğer iki köşesi de kara tarafında yamaçta idi. Anadolu'dan taşlar, İzmit ve Karadeniz Ereğli'sinden keresteler gelirken bin inşaat ustası ile beş bin amele de hazır olmuştu.

Padişah masrafları da dahil olmak üzere Çandarlı Halil Paşa ile Zağanos ve Saruca paşalara birer burcun inşasını verirken, kale duvarları ile hisarın diğer yerlerinin inşasını bizzat üzerine almıştı. Hisarın yapımına başlanmasıyla birlikte Bizans'tan bazı milliyetçi gruplar gönüllü olarak toplanarak harekete geçtiler. Hisarın yapımına mani olmak maksadıyla saldırıya geçtiler ise de kısa sürede dağıtıldılar. Pek çoğu öldürüldü. Bunun üzerine padişah şehir dışındaki Bizanslılara karşı daha şiddetli davranılmasını istedi.[132]

İmparator ise erzak bakımından çekeceği sıkıntıları görerek köylülere bir zarar verilmemesi için her gün hisarda çalışanlara

yiyecek ve içecek göndermeye başlamıştı. Bu arada barışı tekrar temin edebilmek için son bir kez daha ricada bulundu ise de padişah reddetti.

Zaman zaman bizzat padişahın da çalışmalara iştirak etmesi neticesinde günümüzde Rumelihisarı diye anılan Osmanlıların Boğazkesen, Yunanlıların Yolları kesen dedikleri hisar dört ay gibi kısa bir sürede bütün haşmetiyle ortaya çıktı.[133] Kale karşıdan ve uzaktan seyredildiğinde Hazreti Peygamber'in ve Fatih'in ismi olan Muhammed kelimesinin Arapça yazılışını andırıyordu.[134]

İnşaatın tamamlanmasıyla birlikte Sultan II. Mehmed, hisarın kumandanlığına Firuz Ağa'yı tayin etti. Maiyetine dört yüz yeniçeri ile silah ve cephane verildi. Ve padişahın fermanı:

"Marmara'dan Karadeniz'e ve Karadeniz'den Marmara'ya gidecek olan gemiler hangi hükümete ait olursa olsun ve ne büyüklükte bulunursa bulunsun yelkenlerini indirerek kalenin önünde demirleyecekler. Tayin edilen gümrük vergisini ödedikten sonra yollarına devam edebileceklerdir. Emrin hilafına hareket eden olursa top atışıyla batırılacaktır."

26 Ekim 1452 günü Antonio Rizo'nun emrindeki bir Venedik gemisi Tuna'dan İstanbul'a doğru geliyordu. Deniz müsaitti. Rüzgârın da arkadan esmesi dolayısıyla rahat bir şekilde yol alıyordu. Yelkenlerini indirmek istemedi. Kale toplarından zarar göreceğini de ummadığından hisarın önünden pupa yelken geçmeye cüret etti. Ancak daha ilk atışta geminin ön direği parçalandı ve bu darbe neticesinde gemi boğazın ortasında bir anda denizin dibini boyladı.[135] Artık Fatih'in talimatına uymadan hiçbir gemi yoluna devam etmek cesaretini kendisinde bulamayacaktı.

SAVAŞA HAZIR OLUN

Osmanlı tarihlerinde, hisarın tamamlandığı günlerde Ağustos ayı içerisinde dinlenmek için gezintiye çıkmış birkaç Osmanlı askeri ile Bizanslı çobanlar arasında çıkan kavgadan bahsedilir. Arada yaralanan ve ölenler olmuş, imparator da bunun üzerine İstanbul kapılarını kapattırdığı gibi şehirdeki Türkleri tevkif ettirmiştir. Bir

müddet sonra Türkleri serbest bırakan imparator, padişaha bir elçi göndererek özür dilemiş, ancak elçiye yüz vermeyen II. Mehmed, bu hadisenin aradaki dostluğu bozduğunu, Bizanslıların ya şehri teslim etmelerini ya da savaşa hazır olmalarını istemiştir.

Oysa Bizans anlaşmayı çiğnediği günden beri genç Osmanlı padişahı adım adım İstanbul'un fethi yolunda ilerlemektedir. Böylece o, hisarın tamamlanması ve gerekli düzenlemelerin yapılması ile birlikte, bu olaylar olurken, yaklaşık elli bin kişilik kuvvetiyle İstanbul surları önüne gelmiş bulunmaktadır. İki gün kadar şehrin önünde kalıp surları ve hendekleri tetkik ettikten sonra kale önünde bir miktar kuvvet bırakarak Edirne'ye dönmüştür. Yoksa asker-çoban tartışması diyerek ordusunu harekete geçirip İstanbul önlerine gelip kuşatmayı başlatmamıştır. Zira hiçbir olay olmasa dahi bu gelişmeler aynen yaşanacaktır. Bunun böyle olacağı aslında Bizans'ın anlaşmayı bozup padişah Karaman seferinde iken elçi göndermesiyle anlaşılmıştı. Bu itibarladır ki Bizans kaynakları imparatoru o olayda şiddetle tenkit etmektedirler. Nitekim Dukas:

"Budala Bizanslılar iyi düşünmeden, boş bir fikir ortaya atarak, Mehmed'e elçiler gönderdiler" demekte sonrasında ise, Mehmed Bizanslılar için çok zararlı ve mahvedici bir teşebbüsü ele aldı" diyerek hisarın yapımını bir nevi savaşın başlangıcı kabul etmektedir.[136] Yoksa bazı araştırmacıların gerek hisarın yapımı sırasında gerekse tamamlandığında Osmanlı askerleri ile Bizanslı çobanların ve köylülerin arasında vuku bulan küçük çaplı vuruşmaları, fethe sebep teşkil edecek olaylar olarak göstermeleri gerçeği yansıtmaz. Bunlar ancak fetih yolundaki hazırlıklar sırasında ortaya çıkan basit tartışmalar olarak kabul edilebilir.

Olayların akışı incelendiğinde gerçeğin de bu olduğu anlaşılmaktadır. Sultan Mehmed'in hisarın tamamlanması ile birlikte, huzuruna gelmiş Bizans elçilerine ilan-ı harp etmesi, "artık gerçeği görünüz, İstanbul benim olacaktır. Kan dökülmesin diyorsanız, bir an önce teslim ediniz ya da savaşa hazırlanınız" demektir. Anlaşılan padişah artık düşüncelerini açıklamakta bir mahzur görmüyordu.

İstanbul'un fethi için yapacağı hazırlıklar ise henüz tamam olmamıştı. Padişah o kışı da çağının hiç görmediği şâhi topları döktürmekle geçirdi.

GÖZLERİME UYKU GİRMEZ

Genç Osmanlı padişahı II. Mehmed, Boğazkesen hisarını tamamlayıp Edirne'ye döndükten sonra bütün hücreleri ile tek bir hedefe kilitlenmişti. Gece-gündüz, yatarken ve uyanıkken, ister sarayında bulunsun ister hariçte gezsin ve ne işle meşgul olursa olsun zihni hep İstanbul'un fethi ile meşguldü. Çok defalar akşam olunca ata binerek tek başına tebdil-i kıyafetle bazen yanına bir iki kişi alarak bazen yaya yürüyerek Edirne'yi dolaşıyor neler yapılması gerektiğini tasarlıyor veya yanındakilerle müzakere ediyordu. Hiçbir şeyin eksik olmasını istemiyordu.

Bir akşam gece yarısından sonra saray bekçilerinden birkaçını göndererek Çandarlı Halil Paşa'yı sarayına davet etti. Bekçiler paşanın konağına giderek padişahın iradesini harem ağalarına bildirdiler. Bunlar da uykuda olan paşayı durumdan haberdar ettiler.

Halil Paşa bayılacak derecede korktu. Zira o, daha önce padişah aleyhine tertiplerde bulunmuş olduğundan, öldürüleceğinden endişe ediyordu. Hanımı ile vedalaşıp çocuklarını öptükten sonra evden dışarıya çıktı. Beraberinde altınlar ile dolu bir altın tepsi vardı.

Halil Paşa padişahın odasına girdiği zaman II. Mehmed'i oturmuş ve elbisesini giyinmiş bir vaziyette gördü. Önünde İstanbul şehrinin ve surlarının durumunu gösteren haritalar ile kuşatma plan ve projeleri duruyordu. Hemen etek öperek altın tepsiyi önüne koydu.

Padişah altınları görünce:

"Lala bunlar nedir?" diye sordu. O da cevaben:

"Ḫünkârım! Devletin büyüklerini, padişah fevkalade bir saatte huzuruna davet ettiği vakit, elleri boş girmek âdet değildir. Ayrıca huzurunuza çıkmak için getirdiğim bu altınlar benim değildir. Size ait olan altınları yine size takdim ediyorum."

Padişah sıkılmıştı:

"Lala! Benim senin altınlarına ihtiyacım yoktur. Hatta sana bunlardan fazla altın ihsan edeceğim. Senden yalnız bir şey istiyorum. Bana İstanbul'u ver. İstanbul'dan başka bir şey beni teskin etmez. Görmez misin gözlerime uyku girmiyor!"

Halil Paşa padişahın bu talebine karşı:

"Hünkârım! Bizans imparatorluğunun, büyük bir kısmına seni sahip etmiş olan Cenab-ı Hak, İstanbul'u da ihsan edecektir. Ben eminim ki şehir senin elinden kurtulamayacaktır. Allah'ın inayeti ile ben ve bütün kulların, bu büyük işte muvaffak olmak uğrunda birbirimiz ile yarışarak mallarımızı ve canlarımızı feda edeceğiz ve kanlarımızı dökeceğiz. Bu hususta müsterih olun" cevabını verdi.[137]

Belki de padişah öteden beri Veziriazam Halil Paşa'nın Rumları himaye etmekte olduğunu duyuyor ve endişeleniyordu. Şimdi bu konuşma ile rahatlamış bulunuyordu.

Genç padişah o gecelerde sabahlara kadar İstanbul'un fethi işi ile meşgul oluyordu. Eline şehrin haritası ile mürekkep alarak, şehrin etrafındaki mevkilerin şeklini resmediyor sonra harp fennine aşina olanlara topların ve muhasara aletlerinin nerelere konması lazım geldiğini tespit ettiriyordu. Yine lağım açılacak yerleri plan üzerinde belirliyor, hendeklerin başlarını ve merdivenlerin surların hangi taraflarına konması lazım geldiğini ilgililere gösteriyordu. Gece gündüz bu plan ve projeler ile uğraşıyordu.

Sultan Mehmed'in Edirne'ye dönmesi ile birlikte bizzat ilgilendiği işlerden biri de çağının görmediği büyüklükte topları döktürmesi olmuştur. Bu iş için Osmanlı top döküm ustalarından mühendis Muslihiddin ve Saruca Sekban ile Rumeli Hisarı'nın inşası sırasında İstanbul'dan kaçarak Osmanlılara iltica etmiş bulunan Macar Urban'ı görevlendirmiş bulunuyordu.

Mühendis Saruca Sekban çok büyük bir top dökmeye muvaffak oldu. Macar Urban da büyük çapta bir top yapılabileceğini fakat güllenin yapılmasına karışmayacağını bildirdi. Bunun üzerine padişah mermi meselesini bizzat üzerine aldı. Bunlarla atılacak gülleler

Karadeniz sahillerinden getirilen kara bir taştan veyahut yuvarlak bir hâle getirilen mermerden yapılıyordu.

Çok büyük emek ve masraflardan sonra yapılan bu topların adına Şâhi denildi. Padişah Urban'ın topu tamamlandığı zaman onu tecrübe etmek istedi. Topu o sene padişahın inşa ettirdiği yeni sarayın avlusunda büyük kapının önüne itina ile yerleştirdiler. İçine gülle kondu. Topun ertesi günü atılması kararlaştırıldı. Topun atılacağı Edirne halkına ilan olundu. Zira haberleri olmadan işiteceklerin şiddetli gürültüden şoka girmeleri, hamile kadınların korkudan çocuklarını düşürmeleri korkusu vardı.

Sabah olunca baruta ateş verildi. Büyük bir gürültü ile gülle topun ağzından fırladı ve ortalığı koyu bir duman ve sis kapladı. Taş gülle bir mil mesafe kat ettikten sonra bir kulaç derinliğinde toprağa saplandı.[138]

Genç padişah sonuçtan son derece memnundu.

Şunu da ifade etmek gerekir ki bazı yazarlar şâhî toplardan bahsederken sadece Urban'ın adını zikretmekle yetinir ve Osmanlı mühendislerine hiç yer vermezler. Oysa 1389'dan beri top kullanmaya başlayan Osmanlılarda top döküm sanatı oldukça ilerlemiş bulunuyordu. Fatih'in kendisi de topçuluk konusunda uzman olup topların balistik hesaplarını bizzat yapıyordu.

Şahi toplardan biri Urban'a ait iken diğerleri Mimar Muslihiddin ile Saruca Sekban'ın eseriydi. Çok övülen Urban'ın topu ise İstanbul kuşatması sırasında fazla ısınmaktan patlayacak ve kullanılmaz hâle gelecekti.

Urban'ın topçuluğundan ve Osmanlılara şahi toplardan birini kazandırmaktan öte bu hadiseden çıkarılacak daha mühim bir ders vardır. O da Osmanlıların ilmî ve teknik konulardaki açık tutumlarıdır. Peygamber Efendimiz'in "İlim Çin'de de olsa alınız" hadis-i şerifinin gerektirdiği biçimde dini ve milliyeti ne olursa olsun ilim ve fen adamlarından istifade etmekte ve onlara haklarını fazlasıyla vermektedirler. Nitekim Bizanslı tarihçi Dukas: "Şayet imparator, Urban'a Osmanlı padişahının verdiği paranın dörtte birini verseydi

kesinlikle gitmezdi" derken bu gerçeği de vurgulamaktadır.[139] Bu anlayış Osmanlılarda devletin sonuna kadar da devam edecektir.

NİYETİM VE HİMMETİM İSTANBUL ÜZERİNEDİR

Sultan II. Mehmed Edirne'de İstanbul kuşatması hazırlıkları ile meşgul iken devlet erkânı ile ulema ve komutanların fikirlerini öğrenmek için de onları bir toplantıya çağırdı. Ancak toplantının mahiyetini kimse bilmiyordu. Çünkü toplantıya gelenler ağırlanmış, yedirilip içirildikten sonra dualar edilmiş ve bundan sonra da vezirler tarafından padişaha devlet işleri hakkında alelusul bilgiler verilmişti.

Nihayet genç padişah mecliste olanlara hitap ederek:

"Uzun bir süredir hatırımda bir düşünce vardır, onu sizinle müşavere etmek isterim. Zira insanlar fikir, anlayış ve zeka bakımından ne derecede ileride olurlarsa olsunlar bu meziyetler, kendilerini başkalarıyla müşavere etmekten geri bırakmamalıdır. Hazreti Peygamber Efendimiz dahi bundan müstağni kalmamış ve böyle yapılmasını emir buyurmuşlardır. Bu itibarla ortaya atacağım mesele hakkında herkes fikirlerini açıkça ifade etmelidir."

Meclistekiler padişahın düşüncesi yanında kendilerininkinin bir şey ifade etmeyeceğini fakat padişahın emirlerini yerine getirmiş olmak için düşünebildiklerini arz edeceklerini söyleyince padişah tekrar söze başlayarak:

"Dünya devleti müebbet olmaz ve bu cihan-ı fanide kimse devamlı kalmaz. Kişinin yaratılmasındaki maksat, bir olan Allah'ı tanımak ve yaşandığı müddetçe O'nun dergâhına yaklaşmaya çalışmaktır. En faziletli insan küfür ve dalalet içinde bulunanlara karşı savaşandır. Bakınız Kostantiniyye beldesi ki bağ-ı İrem ondan bir köşedir. İsmi ve resmi ile illerde meşhur ve dillerde mezkurdur. Onun gibi bir menzil-i şerif ve makam-ı latif benim saltanat-ı zamanımda eyyam-ı devletimde küfür ocağı ve bağiler yatağı ve dağiler durağı olsun, layık mıdır? Niyetim ve himmetim onun üzerine çevrilmiştir" dedi.

Bu arada devletin kuruluşundan, Rumeli'ye geçişten, dedelerinin çektiği sıkıntılardan, Bizans'ın hile ve desiselerinden ve çevirdiği entrikalardan bahseden padişah, Bizans işini halletmeden hiçbir mühim işe girişmeyeceğini, bundan ötürü devlet erkânının bu hususta ki fikirlerini öğrenmek istediğini belirtti.

Devlet erkânının bir kısmı padişahın fikrine uyarken bir kısmı da muhalif kaldılar. Muhaliflere göre İstanbul alınması güç bir şehirdi. Çünkü içinde bol nüfusu ve etrafında çok kuvvetli bir suru mevcuttu. Şehrin şiddetle müdafaa edileceğine göre, alınmamak ihtimali de vardı. Bu takdirde devletin prestiji azalacaktı. Onun için bu teşebbüse girişmemek icap ederdi.

Muhalif grup Çandarlı Halil Paşa etrafında toplanıyordu. Padişahın bu muhalefetten fena hâlde canı sıkıldı ve:

"Ol kalenin benim elimde feth olunması mukadder olmuş ise burc u baruları taştan değil saf demirden dahi olmuş olsa, kahr u gadap ateşimle eritip mum gibi eylerim" diyerek fikrinde ısrar etti.[140]

Bundan sonradır ki Bizans'ın fethine, mecliste ittifakla karar verildi.

BİZANS'IN HAZIRLIKLARI

Osmanlıların Boğazkesen hisarını inşa etmeye başlamaları ile birlikte Bizans bir büyük kapışmanın kapıda olduğunu sezinlemişti. Zira defalarca yeni bir anlaşmaya varmak için her türlü fedakârlığı yapmaya hazır olduğunu padişaha iletmesine rağmen her defasında ret cevabı ile karşılaşıyordu. Bunun üzerine süratle hazırlıklara girişti.

İmparator ilk olarak yardım dilemek için Roma'ya elçiler gönderdi. Floransa'da alınan kiliseler birliği kararının tatbik edilmesini, büyük kilisede papanın isminin okunmasını ve patrik Grigorios'un İstanbul'a gelerek eski tahtında oturmasını teklif etti. İki mezhep arasında mevcut olan ayrılığın doğurduğu şiddetli düşmanlığı sulha ve sevgiye çevirmek için papa tarafından münasip bazı kimselerin gönderilmesini de talep ediyordu. İmparator bu birleşme neticesinde

papanın girişimleri sonucu Avrupa'dan büyük bir gücün toplanarak kendilerine yardıma geleceğini ümit ediyordu.

Bu davet üzerine Papa'nın elçisi kardinal Isidoros İstanbul'a gelerek 12 Eylül 1452'de Ayasofya'da kiliselerin birleştiğini ilan etti ve Roma usulünde ayin yaptı. Fakat Ortodoks Bizans halkının bu birleşmeye tepkisi sert oldu. Bizanslılar Müslüman Türklere teslim olmak istemiyorlardı; lâkin ruhlarını Roma'ya satmak ve dinlerinden vazgeçmek gibi bir teklifle karşı karşıya kaldıklarını görüyor ve bunu daha büyük bir şiddetle reddediyorlardı. Bu durumda Türk hâkimiyetini kabul etmek onlar için daha akıllıca ve daha uygun görünüyordu.

Birleşme aleyhtarları arasında bulunan Grandük Lukas Notaras'ın şu sözleri hem bu gerçeği hem de halkın duygularını dile getiriyordu:

"İstanbul'da kardinal şapkası görmek yerine sultan sarığını görmek daha iyidir."[141]

Bu arada imparator Kostantin bütün kışı harp hazırlıkları ile geçirdi. Surların zayıf noktalarını tamir ettirdi. Surların dış tarafları kuvvetlendirilirken hendekler de temizletildi ve su ile dolduruldu. Hendekler yaklaşık yirmi metre derinlik ve genişlikte olduğundan bir taraftan Marmara Denizi diğer taraftan Haliç'ten alınan sularla doldurulmuş ve İstanbul bir ada vaziyetinde kalmıştı.

İstanbul'un etrafını çepeçevre çeviren surlar esasen Bizans'ın en çok güvendiği müdafaa vasıtası idiler. Kendisini şimdiye kadar birçok saldırılardan bu kuvvetli duvarlar korumuştu. Şimdi yaklaşan tehlike karşısında İstanbul'un kara tarafındaki surları ile Marmara'ya bakan kısımdakiler tam manasıyla sağlamlaştırıldıkları hâlde Haliç'e bakan kısımdakiler zayıf kalmıştı. Ayrıca bu kısımdaki surlar tek kat idi. Buradan yapılacak güçlü bir hücumu önlemenin çok zor olacağını düşünen Bizanslılar Haliç'in ağzında yeni bir müdafaa hattı kurdular. Türk gemilerinin Haliç'e girmesini önlemek üzere Sirkeci'den Galata'ya kadar kalın bir zincir çektiler. Bu zincirin hemen iç kısmında ise Bizans gemileri ile yardıma gelmiş kadırgalar duruyordu.

Donanmada toplam yirmi altı gemi vardı. Bunların beşi Ceneviz'den beşi Venedik'ten, üçü Girit'ten ve birer tanesi Ankona, İspanya ve Fransa'dan gelmeydi. Geri kalanları Bizans gemileriydi.

Şehre altı ay yetecek erzak depolandı. Yeter derecede cephane ve sair savaş mühimmatı temin edildi. Civardaki köylerde bulunan ahali mevcut yiyecek maddeleri ve etlik hayvanları ile beraber şehre nakledildi. Adalar tahkim edilirken Mora despotlarına müracaat edilerek kendilerinden yardımcı kuvvet ve buğday istendi. Rumlarla meskun adalara ve ecnebi memleketlere buğday, şarap ve sair yiyecek maddeleri ile askerî malzeme almak üzere gemiler gönderildi.

İmparatorun yardım isteğine papa bir filo göndereceğini vaat etti.

Venedikliler imparatora karşı evvelce devlet başkanlarının kızını almaması dolayısıyla kırgın bulunmalarına rağmen on kadırgalık bir yardım yapmayı kararlaştırdılar.

Sakız Beyi Cenevizli Jüstinyani 26 Ocak 1453'te birçok harp makineleri ve malzemeleri ile yüklü iki büyük kadırga ve yedi yüz muhariple birlikte İstanbul'a girdi. Bu geliş Bizanslılara derin ve geniş bir nefes aldırdı. Zira Jüstinyani cesareti, gözüpekliği ve komutanlık vasıfları ile tanınmış bir zattı. İmparator kendisini derhâl başkumandanlığa tayin ettiği gibi şayet şehir kurtulursa Limni adasını da kendisine vereceğini vaat etti.

Jüstinyani maiyetine verilen iki bin kişi ile birlikte derhâl müdafaa tertibatını hazırladı. Surları bir kez daha gözden geçirtirken zayıf yerleri takviye ettirdi. Top ve mancınıkların yerlerini tespit ederek yerleştirdi. En ağır olan yüz elli librelik toplarını Mevlevihane kapısı ile Topkapı bölgesindeki surlara yerleştirdi. Ardından gönüllülerin talim ve terbiyeleri ile meşgul olmaya başladı. bunları muhasarada vazifelerini en iyi başaracak bir şekilde yetiştiriyordu.

Her birisine yenilmez bir kahramanmış gibi hitap ediyor kuvve-i mâneviyelerini artırmaya çalışıyordu.

Mâlî sıkıntıyı gidermek için kiliselerdeki bütün kıymetli madenden yapılmış eşyalar makbuz mukabilinde alınıyor ve para

bastırılıyordu. Bizans kendisini kurtarabilmek adına manevi kıymeti haiz nice tarihi değerlerini de yok ediyordu.[142]

EDİRNE'DEN HAREKET

Diğer taraftan şahi topların hazır olması ile birlikte bunların sevkinin çok ağır olacağını ve zaman kaybedeceğini düşünen genç Osmanlı padişahı 1 Şubat 1453 günü topları yola çıkardı. Hem bunlara refakat ve hem de o zamana kadar Bizans emrinde kalmış olan Karadeniz ve Marmara sahilinde bulunan kalelerle Trakya'daki birkaç kalenin zaptını gerçekleştirmek üzere on bin süvariden mürekkep bir birliğin başında olarak Karaca Bey görevlendirildi. Akçaylı Mehmed Bey komutasındaki bir filo ise bu hareketi denizden desteklemek vazifesini aldı.

Büyük topların her birisi kırk veya elli çift öküzle çekiliyor ve yardım için her topun yanında iki yüz kişi yürüyordu. Geçilecek yolların tamiri için ise önde iki yüz mütehassıs işçi ve elli arabacı çalışıyordu.

Emniyeti sağlamakla görevli Karaca Bey, Misivri, Vize, Midye ve Yeşilköy'ü zaptederek İstanbul önüne geldi. Sadece Silivri Kalesi mukavemet etmiş ve alınamamıştı. Karaca Bey İstanbul etrafında bir ileri mevzii tahkim ederek orada yerleşti. Hem yol güzergâhını açık tutacak hem de bir ölçüde İstanbul'u abluka altına almış olacaktı.

Akçaylı Mehmed Bey ise kalelerin alınmasında Karaca Bey'i destekledikten sonra filosunu iki kısma ayırdı. Bir kısmını Marmara Denizi'ndeki Bizanslı korsanlara karşı harekete geçirirken diğer kısmını Karadeniz'e çıkardı.

Nihayet bütün kışı harp hazırlıkları ile geçirmiş bulunan Sultan Mehmed de 23 Mart 1453 Cuma günü yanında Akşemseddin, Molla Gürani, Molla Hüsrev ve Akbıyık gibi âlimler ve şeyhler de olduğu hâlde Edirne'den hareket etti. Keşan'a geldiğinde bir müddet durarak Çanakkale Boğazı'ndan geçecek olan Anadolu kuvvetlerini bekledi. Anadolu beylerbeyi İshak ve Mahmud paşaların komutalarında Gelibolu Boğazı'nı geçerek Keşan'da kendileri ile buluşan kuvvetleri de alarak yürüyüşüne devamla 5 Nisan'da İstanbul önüne geldi.

Evvelce defalarca İstanbul önüne gelerek incelemelerde bulunan ve kimin ne yapacağını, hangi birliğin nerelere konuçlanacağını hesaplamış olan genç padişahın direktifleri sonucu, birlikler büyük bir disiplin içerisinde aynı günde yerlerini aldılar. Böylece kara surları Ayvansaray'dan Yedikule'ye kadar kamilen sarılmıştı.

Merkez kuvvetlerinin bulunduğu Topkapı'dan Edirnekapı'ya doğru uzanan hat asıl taarruz bölgesini teşkil etmekteydi. Padişah, Sadrazam Halil Paşa ve bütün kapıkulu birlikleri bu mıntıkada bulunuyordu.

Topkapı'dan Yedikule'ye kadar olan kısım sağ kolu teşkil etmekteydi. Bu kısımda Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa komutasında Anadolu askerleri yer almıştı.

Edirnekapı dahil Haliç'e kadar olan bölge ise sol kolu teşkil ediyordu. Bu bölge Rumeli Beylerbeyi Karaca Bey'in komutası altında bulunuyordu.

Beyoğlu tepelerinden Kasımpaşa'ya kadar olan bölgede Zağanos Paşa bulunuyordu. Özellikle Haliç Limanı'nı baskı altında tutacak Hasköy ile karşı sahil arasına bir köprü kurmak suretiyle irtibatı temin edecekti.

Padişahın altın sırmalarla süslü kırmızı çadırı Topkapı karşısında hâkim bir tepe üzerinde kurulmuştu. Maltepe'de surları ve tekfur sarayına kadar neredeyse bütün alanı görecek bir Otağ-ı hümayunun etrafında kapıkulu birlikleri hâle şeklinde dizilmişlerdi. Merkezde Yeniçeri piyadesi sağda sipahi ve sağ ulufeciler ve garipler, solda Silahtar ve sol ulufeci ile garipler bulunuyorlardı. Merkez hattının önünde topçular mevzi almışlardı.[143]

Büyük şahi toplar Edirnekapı ile Topkapı surlarına karşı yerleştirilmişlerdi. Ayrıca surlar önünde de top dökülmek veya bozulan topları tamir etmek üzere tertibatlar alınmış bulunuyordu.

Osmanlı ordusunun mevcudu yetmiş bin ila yüz bin arasında görülmektedir. Ancak gönüllü birliklerin katılımıyla bu sayıyı yüz elli bine kadar çıkaran kaynaklar mevcuttur.

Topkapı ile Edirnekapı arasındaki Bayrampaşa Vadisi'ne doğru inen hattın meyilli olması sebebiyle buradaki surlar zayıf bulunuyordu. Dolayısıyla II. Mehmed gibi imparator da karargâhını Topkapı'da kurdurmuştu. Bu kapının müdafaası imparator ve başkomutan Jüstinyani tarafından yapılacaktı.

Diğer bölgeler ise yirmi yedi kısma ayrılmış ve her biri bir kumandana verilmişti. Kumandanlar genelde Latin şövalyelerinden oluşuyordu. Venedik ve Cenevizlilerin yanı sıra İspanyollar da komuta kademelerinde yer bulmuştu. Kumkapı-Samatya arasındaki bölgede ise Osmanlı-Bizans arasındaki antlaşmanın bozulmasına sebep olmuş olan Emir Süleyman'ın oğlu Şehzade Orhan emrindeki Türkler ve gönüllü rahipler bulunuyordu.[144]

Bizanslı savaşçıların mevcudu yardımcı kuvvetlere nazaran daha çok olmasına karşılık komuta mevkileri genelde yabancılara verilmişti. On sekiz komutandan sekizi Bizanslı idi. Bu da müdafaa usul ve yöntemlerini iyi bilen ecnebilerin yardıma geldiklerini göstermektedir.

Şehri müdafaa eden kuvvetlerin miktarı hakkında çeşitli bilgiler mevcuttur. Kaynaklarda sekiz ila yirmi bin arasında rakamlar verilmektedir. En kuvvetli tahminlere göre muhasaranın hemen öncesinde imparatorun silahlı birliğinin miktarı yeni katılanlarla on bin olarak ifade edilmektedir. Bunlardan başka Venedik, Ceneviz ve İspanya ile Girit ve Sakız adalarından gelenler, Şehzade Orhan'ın maiyetindeki altı yüz kişilik Türk birliği ve donanma neferlerinin de ilavesiyle surlarda görevli asker miktarı yirmi bini buluyordu.

Bu muharip kuvvetinin gerisinde surların tamiri, askerlere malzeme ve yiyecek getirilmesi ve gerekirse çarpışmaya iştirak etmek üzere hazırlanmış bir o kadar da yardımcı kuvvet bulunuyordu.

Anlaşılıyor ki Bizans yediden yetmişe savunmaya hazırdı.

Bizans ve müttefik donanması ise zincir gerisinde Haliç ağzını tutmuş bulunuyordu.[145]

MUHASARA BAŞLIYOR...

Türkler genel olarak her hayırlı işe Cuma günü başlarlardı. İşte İstanbul'un fethi maksadıyla Cuma günü Edirne'den hareket etmişler ve şimdi 6 Nisan Cuma günü de kuşatmayı başlatmak üzere süratle hazırlıklara girişmişlerdi. Padişah kapı halkına silahların dağıtılmasını Cebecibaşı'ya emretmiş ve diğer askerlere de ertesi günü muharebe hazırlığı yapmalarını tembih etmişti.

Sultan II. Mehmed bu tertibatları alırken imparatora şehri teslim etmesi ve kan dökülmemesi teklifinde bulundu. İsteyenler mallarıyla birlikte diledikleri yere gidebileceklerdi. İmparator ise şehri müdafaa edeceğine yemin etmiş olduğunu ancak anlaşma gereği vergi verebileceğini beyan ederek teslim teklifini reddetti.

Bunun üzerine 6 Nisan Cuma günü sabah namazını hocalar, paşalar ve şeyhlerle birlikte kılan genç padişah hareket emrini verdi. İlk günkü mücadele daha çok surların mazgallarına ok atışı şeklinde geçti.

Ertesi günü topların ateşlenmesiyle birlikte gayrete gelen ordudaki sivil halk ve gönüllü gruplar surlara doğru saldırıya geçince, Rumlar hiç beklenmedik bir şekilde huruç hareketinde bulundular. Siperlerde bulunan düzenli ordu birlikleri yetişinceye kadar dağınık gönüllü alaylarından pek çok kişi şehit düştü. Yeniçerilerin yetiştiğini gören Rumlar, kaleye girerek kapıyı kapadılar. Bu olay şehirde büyük bir savaş kazanılmış gibi sevince sebep oldu. Ancak Rumlar bir daha kaleden dışarı asla çıkış yapamadılar.

İlk günlerde Osmanlı askerleri daha çok siper kazma ve mazgalları ok atışına tutmakla meşgul olurken küçük çaplı toplarla da kale bedenlerini dövdüler. Aynı zamanda hummalı bir faaliyetle muhasaranın altıncı gününde (11 Nisan Çarşamba) büyük şahi toplar Topkapı (Sen Romen) yakınında siperlere yerleştirildi ve atışa hazır vaziyete getirildi.

Aynı gün Macar imparatorunun gönderdiği elçiler Osmanlı ordugâhına geldiler. Elçiler, II. Mehmed'in cülus senesinde Hunyad ile imzalanmış olan Semendire mütarekesinin artık geçersiz oldu-

ğunu çünkü Hunyad'ın artık iktidarı genç Macar Kralı Ladislas'a bıraktığını bildirdiler. Dolayısıyla padişahın tuğrasını havi vesikayı iade ederek Hunyad'ın imzasını taşıyan kâğıdı geri istediler.

Jan Hunyad, böylece padişahı Macar ordusunun muhtemel bir hücumu ile tehdit etmiş oluyor ve gözdağı veriyordu. Ancak genç Osmanlı padişahı da bu nevi tehditlerle yolundan dönecek durumda değildi. Muhasaraya daha da şiddetlendirerek devam olundu.

Nitekim ertesi günü (12 Nisan) büyük topların atışa başlamasıyla asıl muhasara başladı. Artık Ortaçağ'a damgasını vuran surlar çatırdamaya başlamıştı. Büyük topun gürültüsü şehir halkının kuvve-i maneviyesini derinden sarstı.

Yine 12 Nisan Perşembe günü, Osmanlı donanması da gelerek şehir önünde göründü. Büyük küçük 400 gemiden ibaret olan bu donanmanın kalenin pek yakınından geçişi Bizans maneviyatı üzerinde ikinci bir darbe oldu. Bu defaki manevi tesir özellikle Bizans ve müttefik donanmaları üzerinde görülüyordu. Zira Osmanlı donanmasının hareket insiyatifini elinde bulundurması, Haliç'teki müttefik donanmasının gece gündüz muharebeye hazır beklemesini gerekli kılıyordu. Bu yorgunluğun yanı sıra denizden gelecek yardım ümitlerinin azaldığını da görüyorlar ve bunalıma giriyorlardı.

Büyük topun ateşlenmesiyle birlikte muharebe şiddetlendi. Şimdi ateş püsküren şahi toplar kale bedeninde durmadan gedikler açmaya çalışıyor, mancınıklar taş yağdırıyor, okçular da mütemadiyen ok atıyorlardı.

Bizanslılar açılan gedikleri süratle tamir ederek yeniliyorlar böylece kale duvarlarına karşı girişilecek umumi bir hücuma mani oluyorlardı.

Ancak şahi topların ateşi, oldukça ağır cereyan ediyordu. Bunlar günde ancak üç dört kez ateşlenebiliyordu. Toplar tunçtan olup uzun menzilli idiler ve büyük çapta taştan gülle atıyorlardı. Her top ateşlenişinde siyah barut dumanı etrafı kaplıyor, topun surlara çarpmasıyla evler sarsılıyor ve çarptığı yerden kopan parçalar etrafa savruluyordu.

Bizanslılar bu dehşete karşı halkın maneviyatını yükseltmek için sarayda bulunan Meryem tasvirini sokaklarda dolaştırıyorlardı.

Küçük toplar ise açılan gediklere mütemadi olarak atışa devam ediyorlardı.

Muhasaranın onuncu günü aşırı ısınan büyük toplardan biri patladı ve çevresindeki birkaç kişinin ölümüne sebep oldu. Bunun üzerine II. Mehmed Han topların her atışından sonra yağlanmasını emretti. Böylece toplar daha çabuk soğutulup daha seri atışlar yapabilir bir hâle getirildi.

Top atışları yoğun bir şekilde devam ederken siperlere giren veya hendeklere kadar ilerleyen yeniçeriler mazgallara fasılasız ok ve arkebüz yağdırmaya başladılar. Rumlar artık mazgallarda görünemez olmuşlardı.

Muhasaranın 12. günü (17 Nisan) şafakla birlikte yine irili ufaklı bütün toplar atışa başladığı sırada yeni bir savaş makinesi harekete geçti. Birkaç gün içerisinde hazırlanmış bulunan yürüyen kuleler kale önünde görünerek su dolu hendekleri doldurmaya başladı. Böylece genel bir hücum için hazırlıklar tamamlanmış olacaktı.

18 Nisan Çarşamba günü güneş battıktan sonra ilk genel hücum başladı. Edirnekapı kesimine yapılan dört ya da altı saat süren deneme mahiyetindeki bu hücumda, daha çok müdafaa kuvvetlerinin mukavemet gücü ölçüldü. Neticesiz kalan hücumdan sonra surların top atışıyla iyice tahrip edilmesine karar verildi.

Aynı gün donanma komutanı Baltaoğlu Süleyman Bey Kızıl Adalar diye bilinen Kınalı, Burgaz, Heybeli ve Büyükada'yı zapt etti.

Baltaoğlu Süleyman Bey ertesi gün Haliç'teki zincirin gerisine sıralanmış olan Bizans ve Latin gemilerine hücum etti ise de gemilerinin salvo ateşiyle karşılaşması ve zinciri kıramaması sebebiyle geri çekildi.

20 Nisan Cuma günü muhasara ve müdafaa kuvvetleri Marmara Denizi'nde vuku bulacak büyük kapışmaya kilitlenmişti. İstanbul'un savunmasını temin için Bizans'a asker, mühimmat ve erzak getiren üç Ceneviz ve bir Rum gemisinin Zeytinburnu önlerinde Osmanlı

donanması tarafından yolu kesildi. Sarayburnu önlerinde yapılan mücadele yaklaşık üç saat devam etti. Ancak Haçlı gemilerinin yüksek bordolu olmasının yanı sıra, rüzgârın da onların lehine esmesi Türk donanmasının muvaffakiyetsizliğine yol açtı.[146]

Zeytinburnu taraflarından bu büyük mücadeleyi seyreden Sultan II. Mehmed, savaşın kaybedilmekte olduğunu görünce hiddet ve teessüründen atını denize sürmüş ve Baltaoğlu'na emirler yağdırmıştı.[147] Daha sonra da Baltaoğlu'nu azlederek Kaptan-ı deryalığa Hamza Bey'i tayin etti.

Bizans bu galibiyeti şenliklerle kutlamaya başladı.

GEMİLER KARAYA YELKEN AÇTI

21 Nisan Cumartesi günü surlara büyük bir bombardıman başlatıldı. Top atışları Galata tepelerinden, Haliç'teki Bizans gemileri üzerine de tevcih edildi. Ancak bu atışların isabet kaydetmediğini gören Padişah, dik mermi yollu yeni bir top döktürdü ki, bu top dünyada ilk havan topu unvanını aldı.

Bizans kuvvetleri surlara yapılan bu hücumla meşgul edilirken, genç Osmanlı Padişahı yeni ve akıl almaz bir askerî planını daha yürürlüğe koydu. Dolmabahçe-Maçka Deresi ile Harbiye-Dolapdere-Kasımpaşa arasında tesviye edilen yoldan, bir gecede altmış yedi gemi kızaklar üzerinde karadan yürütülerek Haliç'e indirildi. Bu muazzam projenin nasıl yapıldığı ve yetmişe yakın geminin iki kilometrelik yolu aşıp bir gece içerisinde nasıl Haliç'e geçirildiği bu gün dahi anlaşılabilmiş değildir.[148]

Solakzade tarihinde bu husus şu ifadelerle anlatılmaktadır: Güzel tedbirli padişah, gönülleri aydınlık olan vezirlerini cem eyledi ve "Deniz tarafından da surları dövmeye çare bulmak gerektir. İstanbul ile Galata arasında olan liman üzerinde zincir çekilmiş olup, gemileri geçirmek mümkün değildir ve imkân dışıdır. Buna ilacınız var mı?" dedi.

Padişahın bu izahatı ve sorusu üzerine, devlet erkânı her ne kadar dikkat edip, tefekkür deryasına daldılarsa da liman tarafına gemi geçirmek tedarikinde aciz kaldılar. Nihayet ihtişam sahibi padişah

hazretlerinin gönlünde şu fikir sadır oldu. Yenihisar canibinden gemileri sürüp, Galata ardından aşırarak, Haliç'e indireler. Top ile, düşmanı deniz tarafından da vurarak şaşırtalar.

Gerçi böyle bir tedbir akla aykırı bir iş ve gerçekleşmesi hayli zor idi. Lâkin bu gönül açıcı tedbir, padişahın buyurması ile birlikte herkese sevimli ve kolay göründü. Mertlik gayreti ile, Beşiktaş dedikleri yerden Kasımpaşa Deresi'ne doğru, dağ parçası gibi gemilerin altına yağ ile terbiye olunmuş kütükler döşeyip bir rivayette yelkenler açarak, yürüttüler ve Haliç'e indirdiler. Böylece geniş şehri düşmanın gözüne dar düşürdüler.[149]

Ertesi günü güneşin ilk ışıklarıyla birlikte Haliç'e indirilen altmış yedi parçalık Türk donanmasını gören Bizanslılar hayrete düşerek dehşete kapıldılar. İmparator derhâl bir elçilik heyeti göndererek en ağır şartları kabul edeceğini bildirdi ve muhasaranın kaldırılmasını teklif etti. Padişah gelen elçilere, Ya ben Bizans'ı alırım, ya Bizans beni, diyerek cevap verdi. İstanbul'un teslimi karşılığında Mora despotluğunu verebileceğini belirtti. Böylece anlaşma teşebbüsleri neticesiz kaldı.

23 Nisan Pazartesi günü Kumbarahane ile Defterdar arasında Haliç üzerine bir köprü kuruldu. Binden fazla fıçı ve sandalın demir çengellerle birbirine bağlanması ve üzerlerine tahta döşenmesiyle meydana getirilen köprü oldukça genişti. Üzerinden top nakledilebiliyor ve yan yana beş kişi rahatça yürüyebiliyordu.

Bizanslılar ise Sen Mari Kilisesi'nde On İkiler Meclisi adıyla anılan bir toplantı tertip ettiler. Toplantıda Haliç'e giren Türk gemilerinin 24 Nisan gecesi ani bir baskınla yakılması kararlaştırıldı. Ancak baskın Galata Cenevizlilerinin teklifiyle dört gün sonraya ertelendi. Cenevizliler daha sonra baskından padişahı da haberdar ettiler.

28 Nisan Cumartesi günü güneş doğmadan iki saat önce baskın yapacak gemiler harekete geçti. En önde baskını idare etmekte olan Venedikli kaptan Jakomo Cocco'nun gemisi vardı. Gemiler Kasımpaşa'ya yaklaştıkları sırada birden bire Türk topları atışa başla-

dı. İsabet alan Venedikli kaptanın gemisi birkaç dakika içinde Haliç sularına gömüldü. Yüz elli mürettebatı boğuldu. Dehşete kapılan diğer gemiler süratle çekildiler. Böylece baskın neticesiz kaldı.[150]

Toplar gece gündüz surları dövmeye devam ederken Bizans'ta özellikle yiyecek sıkıntısı had safhaya ulaşmıştı. Nitekim, 1 Mayıs Salı günü Bizans'ta müdafaa yerlerine ekmeğin bizzat İmparator tarafından dağıtılacağı bildirildi.

3 Mayıs günü Bizanslılar Haliç suruna yerleştirdikleri iki topla Osmanlı gemilerini ateş altına aldılar ve bir gemiyi de batırdılar. Buna karşılık Türkler Kasımpaşa tepesine koydukları üç büyük topla Bizans topçusunun bulunduğu surları devamlı top atışına tuttular ve faaliyetlerine mani oldular.

ŞİDDETLİ ÇARPIŞMALAR

6 Mayıs Pazar günü güneş battıktan birkaç saat sonra Topkapı surlarına otuz bin kişiyle hücuma geçildi. Yaklaşık üç saat süren şiddetli çarpışmalardan netice alınamadı. Sonraki günlerde bombardıman bütün şiddetiyle devam ederken, Bizanslılar surların yıkılan yerlerini toprak, yün dolu çuvallar, fıçılar, kazıklar ve arasına çamur doldurulmuş ağaç kafesler ile kapatmaya gayret ettiler.

12 Mayıs Cumartesi günü Osmanlılar, gece yarısı Edirnekapı ile Tekfur sarayı arasındaki surlara elli bin kişilik büyük bir kuvvetle hücuma geçtiler. Şiddetle cereyan eden savaşlardan da bir netice elde edilemedi.

Türkler 16 Mayıs Çarşamba günü Edirnekapı ile Haliç arasındaki sur altlarına lağımlar (yer altı tünelleri) kazmaya başladılar. Ancak Türklerin lağım açma teşebbüslerini fark eden Bizanslılar ertesi gün mukabil hareketle lağımları çökertip faaliyetlerine mani oldular. Lağım açma teşebbüsleri ve yer altı çarpışmaları daha sonraki günlerde de devam etti.

18 Mayıs Cuma günü sabahı yeni bir Türk keşfi karşısında tekrar dehşete kapıldılar. Türkler o gece Topkapı civarındaki surlara yakın bir yerde, öncekilerine hiç benzemeyen yeni bir ahşap kule kurmuşlardı. Surlar yüksekliğindeki kulenin iskeleti, ateşe daya-

nıklı olması için iki kat yaş öküz derisiyle kaplanmıştı. Tekerlekler üzerinde hareket eden ve üst katlarına merdivenle çıkılan kulenin gövdesinde ateş açma pencereleri vardı. Müteharrik köprüsü vasıtasıyla surlara rampa edildi. Osmanlı mücahidiyle müdafiler arasında şiddetli çarpışmalar oldu. Fakat Bizanslılar gece grejuva ateşi ile, kuleyi yakmaya muvaffak oldular.

Şiddetli top atışları ve lağım çarpışmaları sonraki günlerde de devam etti. Bir taraftan Osmanlı topları surlarda gedikler açarken diğer taraftan Rumlar büyük bir gayretle tamire çalıştılar. Bizans'ın son anlarının geldiğini gören Osmanlı padişahı 23 Mayıs Çarşamba günü İsfendiyar oğlu Kasım Bey'i elçilikle imparatora gönderdi ve bir defa daha teslim teklifinde bulundu. Buna göre imparator bütün mal ve hazinesi ile istediği yere çekip gidebilecekti. İstanbul halkından da isteyenler servetlerini toplayıp gidebilecekler, isteyenler de yerlerinde kalıp mal ve mülklerini muhafaza edebilmek hakkına sahip olacaklardı. Teklife yine ret cevabı verildi.[151]

25 Mayıs Cuma günü Ayasofya'da toplanan mecliste ilk kez imparatorun şehri terk etmesi gündeme getirildi. Ancak imparator bu teklifi şiddetle reddetti. Bunun üzerine saray kadınlarının Jüstinyani'nin kadırgalarından birisine nakledilmesi kararlaştırıldı.

26 Mayıs Cumartesi günü Macaristan'dan Osmanlı ordugâhına yeni bir elçilik heyeti geldi. V. Ladislas'ın idareyi ele aldığını bildiren elçiler, bir Haçlı donanmasının İstanbul'a doğru yola çıktığını ve kuşatma kaldırılmazsa, Macar ordusunun da harekete geçmeye kararlı olduğunu söylediler.

Macar heyetinin ziyareti çeşitli söylentilerin çıkmasına sebep oldu. Bunun üzerine Osmanlı savaş meclisi son defa toplandı. Veziriazam Çandarlı Halil Paşa'nın Bizans'la anlaşma yapılarak muhasaranın kaldırılması yönündeki ısrarlı tezine rağmen Zağanos Paşa, Şehabeddin Paşa, Turhan Bey gibi devlet adamları ile Akşemseddin ve Molla Gürani gibi âlimlerin sözleri ve destekleri ile savaşa devam kararı alındı. Çandarlı'nın karşısında olanlar anlaşma teklifine; fetih alâmetleri belirdiği sırada işten el çekmek görev anlayışına sığmaz diyerek şiddetle karşı çıkmışlardı.[152]

SURUN İÇİ SADA-YI EZANLA DOLA!

Papalığın hazırlatmış olduğu bir donanma ile Macarların ordu gönderdiği yolundaki haberler asker arasında yılgınlığa sebep olmuş, genç padişah da endişeye kapılmıştı. İbni Kemal'in bildirdiğine göre son toplantıdan sonra musahibi Veliyyüddin oğlu Ahmed Paşa'yı Akşemseddin'e göndererek:

"Kaleyi fethetmek ve hasma zafer bulmak ihtimâlî var mıdır?" diye sordurdu. Akşemseddin bu suale karşı:

"Cenab-ı Hak cevad-ı mutlaktır. Bunca erbab-ı din ve nüfus-ı mücahidin yek vücut olarak hareket ettikten sonra bir kâfir kalesinin ne hükmü vardı ki ona muratları ermeye! Gayret ve ihtimama devam etsinler, inşallah en kısa zamanda arzularına kavuşacaklardır." Fakat padişah bu cevaptan tatmin olmamıştı. Veliyyüddin oğlunu tekrar gönderdiler. Bu defa uzun bir murakabeden sonra Akşemseddin fetih gününü tayin ederek şu müjdeyi verdiler:

"Ol gün subh-ı sadıkda tam bir ihlas ve himmetle falan yerden hisara yürüyüş ola. İzn-i Hüda ile zafer kapısı açılıp surun içi ezan sedaları ile dola." Bu haber Sultan Mehmed'in endişelerini giderdi. Gönlü açılıp ferah oldu. Tam bir gayret ve ihtimamla ol günün hazırlıklarını yapmaya koyuldu.[153]

Rumların surlarda yıkılan yerleri kapatmamaları için bombardımana gece gündüz devam ediliyordu.

27 Mayıs Pazar günü ordugâhta dolaşan münâdiler iki gün sonra umumî yürüyüşün yapılacağını ilan ettiler.

28 Mayıs 1453: Muhasaranın elli üçüncü günü. Son üç gündür yapılan bombardımanla İstanbul surlarının bir kısmı artık yıkılmış vaziyettedir. Rumların yıkılan yerleri kapatamamaları için Sultan Mehmed, geceleri dahi top atışını devam ettirmektedir. Osmanlı ordusunun her kesiminde yoğun bir hazırlık göze çarpmaktadır. Genç padişah atına binerek surlar boyunca birlikleri dolaşıyor, görevlilere gerekli tembihlerde bulunuyordu. Buna göre umumî hücum başladığında Osmanlı kuvvetlerinin harekâtı şu şekilde olacaktı:

Hamza Bey'in emrindeki Osmanlı donanması, Marmara Denizi sahilindeki surlara ok menziline kadar yaklaşacak; top, tüfek ve ok atışıyla surlar üzerindeki müdafileri sıkıştıracaktı. Böylece bu hattaki düşman birliklerinin başka cephelere yardıma gitmeleri önlenmiş olacaktı. Ayrıca, uygun noktalarda gemiler karaya yaklaşarak zırhlı gömlekli erler çıkarma yapacaklar ve merdivenlerle surlara tırmanmaya çalışacaklardı.

Zağanos Paşa kuvvetleri, Haliç'in iki sahilini bağlayan köprüden geçerek Haliç surlarına taarruz edecekler; bu sırada Haliç'teki Türk filosu sürekli top ve tüfek atışıyla bu birliğin harekâtını destekleyecekti.

Haliç'in doğu kısmındaki surlara ise donanmadaki azap birlikleri ile ulema ve şeyhler idaresindeki erler saldıracaklardı.

Edirnekapı ile Eğrikapı arasında, Karaca Bey kumandasındaki Rumeli ordusu yer alıyordu. Umumi hücum başlar başlamaz bu kuvvetler hendekleri aşarak dere kenarındaki surların yıkık bölümlerine yaklaşacaklar, buradaki müdafilerin hakkından gelerek surlara çıkmaya çalışacaklardı.

İshak ve Mahmud paşaların komutasındaki kuvvetler Silivri Kapı ile Mevlevîhane arasında mevzilenmişlerdi. Bu kuvvetler de hücum emri ile birlikte Silivrikapı'ya yakın konumdaki (Sığma bölgesi) surlara çıkmaya çalışacaklar ve bu hareketlerini topçular, tüfekçiler ve kemankeşlerle himaye ettireceklerdi.

Bayrampaşa Vadisi ile Topkapı arasındaki mevzi, bizzat genç padişahın komutası altındaydı. Padişahın emrindeki merkez kuvvetlerin sağ kanadına Sadrâzam Halil Paşa, sol kanadına ise, Saruca ve Sâdi paşalar komuta edeceklerdi. Bu kuvvetler, Topkapısı kuzeyindeki surlarda açılan büyük gedik üzerine hücum ederek nihaî darbeyi indirmeye çalışacaklardı.

Hücum kolları biner kişilik gruplara ayrılmıştı. Hücum eden birlikler yorulunca veya zayiat dolayısıyla zayıflayınca derhâl diğer birlikle değiştirilecek, böylece fasılasız olarak, kesin neticeye ulaşıncaya kadar hücumlar sürdürülecekti. Orduda bulunan âlimler

ve şeyhler ise hücum esnasında cepheyi gezerek askerleri gayrete getireceklerdi.

ŞAN VE ŞEREF SİZLERİ BEKLİYOR

Sultan Mehmed, ordu ve donanmanın büyük küçük bütün komutanlarını toplayarak onlara, alınan kararları tebliğ ettikten sonra şöyle konuştu:

"Paşalarım, beylerim, ağalarım, bugünkü savaşta silah arkadaşlarım!

Sizi, cesaretinizi bir kat daha artırmak için buraya toplamadım. Bunu daima, hatta lüzumundan fazla gösterdiniz. Fakat benim esas gayem, zaferle neticelenecek hücum vesilesiyle ebedî şan ve şerefin sizleri beklediğini hatırlatmaktır.

Bugün size, son derece kalabalık, büyük bir şehri hediye ediyorum. Bu eski Romalıların payitahtı olup güzellik, zenginlik ve şerefin doruğuna vasıl olmuş ve âdeta dünyanın merkezi olmuş bir şehirdir. Bunu size bahşediyorum.

Şimdi parlak bir muharebe için birbirinizi teşvik ediniz. Hatırlayınız ki parlak bir muharebe için üç ana şart vardır. İyi niyet, kötü hareketten çekinme ve amirlere itaat. Sükûnet ve disiplin içinde, verilen emirlerin tamamen yerine getirilmesi sonucunda başarılamayacak bir iş yoktur. Şimdi yüce bir azmin verdiği coşkunluk ile muharebeye koşunuz ve malik olduğunuz liyakati gösteriniz.

Bana gelince; sizin başınızda çarpışacağıma yemin ederim. Herkesin ne suretle hareket ettiğini bizzat takip edeceğim.

Şimdi herkes kendi mevkiine dönsün, çadırına gitsin. Yiyip içiniz ve birkaç saat istirahat ediniz. Maiyetinizdekiler de aynı şekilde hareket etsinler. Her tarafta mutlak bir sükûnet hâkim olmasını emrediniz. Sonra fecir ile beraber kalkar kalkmaz taburlarınızı tam bir intizam dahilinde tertip ediniz. Hiçbir şey ile ne de hiçbir kimsenin tesiriyle ağırbaşlılığınızı bozmayınız, sakin olunuz. Fakat savaş borusunun çaldığını duyunca ve sancakların dalgalandığını görünce, silah elde derhâl ileri atılınız!" [154]

Bu nutuktan sonra, yüksek rütbeli kumandanları bir müddet daha alıkoyan padişah, onlarla hücum plânlarını son kez gözden geçirdi.

Öte yandan İstanbul müdafileri ve şehir ahalisi elli üç gündür devam eden muhasara neticesinde gece gündüz çalışmaktan yorulmuştu. Zira Topkapı mıntıkasında yoğunlaştırılan top atışlarının yaptığı tahribatı tamir edebilmek için devamlı faaliyet göstermek gerekiyordu. Ayrıca her defasında açılan gedikler büyüdüğünden, tamir için de gerekli mesainin artırılması zorunlu hâle geliyordu. Bu durum ise müdafilerde yılgınlık ve bozgunluğa sebep oluyordu.

İmparator ise son umumi hücumu atlatabilmek için elinden gelen bütün gayreti gösteriyordu. O, bu hücumun da püskürtülmesi ile Türklerin ümitlerinin kırılıp geri çekileceklerini kuvvetle tahmin ediyordu. Rahipler her gün olduğu gibi yine halkın maneviyatını yükseltmek ve mukavemet fikrini arttırmak üzere ilahiler okuyarak, mukaddes resimleri taşıyarak şehri dolaşıyorlardı. İstanbul'u birçok muhasaradan kurtardığı zan olunan Meryem Ana tasviri yine ellerindeydi.

Ancak bu kez hiç beklenilmeyen bir olay cereyan etti. Mukaddes resim hiçbir sebep yokken rahiplerin elinden kayarak yüz üstü yere düştü. Herkes bağırarak resmi kaldırmaya koştu. Fakat resim sanki kurşun misali ağırlaşmış ve toprağa yapışık bir hâl almıştı. Bu vaziyette, resmi yerden kaldırmak mümkün olmadı. Herkes ağlaşmaya, istavroz çıkarmaya ve dua etmeye başlamıştı. Sonunda papazlar, resmi kaldırarak merasime devam ettiler ise de bu olağanüstü hadise bir hayır alâmeti olarak görülmedi ve kısa zamanda şehir halkı arasında yayılarak kalplere korku saldı.

Bu arada, umumi hücum kararının Türk ordusunda uyandırdığı şevk ve heyecanı gözleyen Bizanslıların maneviyatı tamamen sarsılmıştı. Sakız Başpiskoposu Leonardo, şehir halkının o günkü hâlini anlatırken:

"Eğer siz de bizim gibi Türklerin La ilahe illallah, Muhammedün Resulullah diyerek hep bir ağızdan cihanı dolduran haykırışlarını

işitmiş olsaydınız hakikaten teessür içinde kalırdınız" demektedir. Barbaro ise:

"Biz Hıristiyanlara gelince, bütün gündüz ve bütün gece, Tanrı'ya, mukaddes Meryem Ana'ya, semadaki bütün azizlere bizi muzafferiyete kavuşturmaları için dua etmekten başka ne yapabilirdik?"[155] diyerek son günlerdeki acziyeti ortaya koymaktaydı.

Buna rağmen Bizans tarafında askerî hazırlıklar bütün gün ve gece devam etti. Kadınlar ve çocuklar hücum edenlere atılmak üzere taş taşıyarak mazgalların üzerine yığmışlardı. Venedik Balyosu Minetto son hücumun ağırlık noktasının kara surları olacağını düşünerek Venediklileri buradaki surlarda vazifelendirdi. Baş komutan Jüstinyani şehri topyekün umumî hücumu karşılamaya hazırladı. Kuvvetleri yeniden teşkilatlandırıp birlikleri lazım gelen yerlere yerleştirdi. Devamlı bir surette çalışarak surların yıkılan kısımlarını tamire çalıştı. Topkapı kuzeyindeki gediğin gerisine derin bir hendek kazdırttı ve bunun önüne de muhkem bir şaranpol siperi yaptırttı.

28 Mayıs günü imparatorla Jüstinyani, beraber bütün surları gezerek noksanları mümkün mertebe gidermeye çalışırken, müdafileri de teşvik ettiler. Ardından, Ayasofya Kilisesi'nde Bizans ve ecnebî büyüklerini toplayan imparator, onlardan birlik ve beraberlik içinde çarpışmalarını istedi ve kendisinin milleti için ölmeye katî karar vermiş olduğunu söyledi. Nutku dinleyenler din ve memleket için ölmeye hazır olduklarına and içtiler.[156]

Umumî hücum için bütün hazırlıklarını tamamlayan Türk ordusu, 28 Mayıs akşam yemeğini müteakip istirahata geçti. Güneş battıktan bir müddet sonra, karanlık İstanbul'u örttüğünde şehir halkı bir alev kümesinin ortasında kaldığını dehşetle fark etti. Dört bir yanı alev alev yanıyordu. Hoca Sadeddin Efendi bu manzarayı şöyle nakletmektedir:

O gece padişah, zaferleri rehber edinen askerlerine kargı ve mızraklar üzerine meşaleler, şem'alar dikip ol yere batasıca kavmin karşısında mumlar yakalar deyü buyurdu. Böylece meşaleler gece karanlığında ışık salınca, yalın kılıçların çakıp parlatılmasına giri-

şildi. Düşmana aman ve gediklerin örtülmesine zaman vermeyeler deyü, padişahın fermânı gereğince asker, kalenin önünü yaktıkları ateşlerle aydın ederek hisar duvarlarını da çerağlarla ışıklandırarak; sanki kırmızı, yeşil çiçekler, gül ve lâleler ile çevreyi süsleyip gülşen eylediler. Her yerden tekbir sesleri ile geceyi şenlendirdiler. Şehadet suları ile günahların görüntülerinden ellerini yudular. Ol gece, cihanı aydınlatmak için tutuşturulan ateşlere, yıldızların gösterdikleri ışıklar da eklenince aydınlık o hâle geldi ki, gündüz gibi olan yörede, düşmanın kederlerle kararan gözleri hayretler içinde kalıp, dünya; gözüne, kara bahtı gibi simsiyah gözüktü. [157]

Naralardan titredi çarh-ı berin
Sayhalardan inledi rûy-ı zemin

Her taraftan zahir oldu velvele
Erdi ol sengin binaya zelzele[158]

Bizans halkı bu ışık ve sesleri dehşet içerisinde izlerken tam gece yarısı olunca Mum Donanması bir anda söndü. Bütün ordugâh karanlığa gömüldü. Bu hâl müdafîler ve Bizans halkı arasında daha büyük bir moral çöküntüsü meydana getirdi. Bundan sonra bir buçuk saat kadar yalnız topların sesi işitildi.

SON HÜCUM

Tahminen gece yarısından iki saat sonra boru, tabl ve nakkâreler harp havası çalmaya başladılar. Türk ağır topçusunun yaptığı kesif bir atışın ardından hücum kolları, "Allah Allah" sadaları ile düşman siperleri üzerine atıldı. Hendekleri kolayca geçtikten sonra bir anda yüzlerce merdiven surlara dayandı. Müthiş bir azim ve cesaretle yapılan bu teşebbüse, müdafiler, merdivenleri yıkmak, yere düşenleri taş, ok vesâir vasıtalarla öldürmek; "grejuva ateşi" ve kızgın yağ dökmek, mancınık ve diğer taş atma makineleriyle ağır taşlar atmak suretiyle mukabele ettiler. Türk hücum kolları birkaç kez surlara karşı çıkış hareketini yenilediler. Birçok defa Türk erleri surlara tırmanmayı başardılarsa da kâfi derecede kuvvetle desteklenemediğinden başarılı olamadılar.

İki saat süren bu mücadeleden sonra Sultan Mehmed, bu kolun yorulduğunu görerek geri çekilmelerini emretti. Ardından hiç vakit geçirmeden iyi teçhiz edilmiş kargı ve kalkanlarla mücehhez Anadolu piyadelerini ileri sürdü. Birinci kolun çekilmesiyle dinleneceklerini ümit eden müdafiler yanılmışlardı. Süratle ileri atılan Anadolu Türk kuvvetleri, bir hamlede hendekleri aşarak dış surlara tırmanmaya başladılar.

Bu ikinci hücumun başlaması şehirde büyük bir heyecana yol açtı. Artık çanlar mütemadiyen çalıyor ve herkesi surlara yardım etmeye çağırıyordu. Şehir ahalisi, süratle, bir ölüm kalım savaşı verilmekte olan surlara geldi. Zırh gömlekli müdafiler yukarı çıkmak isteyen Türk askerlerini mazgal deliklerinden istifade ile merdivenleri yıkarak önlerken, ardından yoğun bir şekilde ok, taş ve tüfek atarak öldürmeye ve hücumu önlemeye çalışıyorlardı. Türkler, kalkanları ile kendilerini müdafaa ederek büyük bir azim ve gayretle yılmak bilmeden hücumlarını tazelerken müdafiler de üzerlerine büyük taşlar yuvarlıyorlar "grejuva ateşi" saçıyorlardı.

Güzel bahtı yar oldu padişahın
Delik deşik oldu duvarı hisarın

Fetih yüzün gösterdi gediklerden
Fethin âyeti okundu her yönden

Genç padişah da zaman zaman birliklerin içine kadar giriyor, yorulmuş olanları takviye ediyor ve hücumun her an aynı şiddetle devamını temin ediyordu. Buna rağmen gerek merkezden gerekse diğer kollardaki hücumlardan bir netice alınamadı.

Sultan Mehmed, üçüncü kolu harekete geçirmeden evvel abdest alarak sabah namazını kıldı ve ellerini açarak şöyle niyaz etti:

"Ey Allahım! Sen rızık veren ve her şeyi bilensin. Tek sensin ve hiçbir şeye muhtaç değilsin. Doğmamışsın ve doğurulmamışsın. Buna rağmen kâfirler, teslisi ortaya atıp Baba-Oğul-Rûhu'l-Kudüs üçlüsünü getirdiler. 'Benden sonra gelecek ve adı Ahmed olacak bir Peygamberi müjdeleyin' âyetini İncil'in sayfalarından çıkardılar. Kurân-ı Kerim'deki 'Siz de, atalarınız da apaçık bir sapıklık

içerisindesiniz' ayetine muhatap oldular. Yarabbi! Ben aciz kulunun tek arzusu ise sana inanmayanlarla savaşıp elimden geldiğince sana lâyık iş yapmaya çalışmaktır. İrade senin, güç senin, kudret senin, yardım senindir. Bize sabır ver, sebatımızı artır. Bu inkâr eden millete karşı bize yardım et!"[159]

Namazdan sonra hücum mevkiine gelen padişah, bir buçuk saat süren amansız hücumlar sonucunda müdafilere yorgunluk ve bıkkınlık verildiğini gördü. Bu arada ikinci hücum kolu da artık yorulmuş bulunuyordu. Son darbeyi indirmek zamanının geldiğine kani olan Sultan Mehmed derhâl ihtiyattaki kuvvetlerle Yeniçerilere taarruz emrini verdi. Birliklerini bizzat hendeğe kadar sevk etti. Böylece, Türk ordusunun en iyi talim ve terbiye görmüş vurucu gücü savaşa girmiş bulunuyordu.

Tacizâde Cafer Çelebi bu son hücumu şu ifadelerle anlatmaktadır: "Önce toplar gök gürler gibi kaleyi dövmeye başladı. Onların ardından gâziler hücuma geçtiler. Aşağıdan ve yukarıdan ejderhalar gibi silahlar birbirlerine girdiler. Oklar atılıp yaylar çekilirdi. Mızraklar, kılıçlar can alıp, sancak göğe el açıp yere ulaşmak için can alırdı. Tuğlar baş açıp, kâfirler yenilsin diye dua ederlerdi. Zurnalar tabl ve nakkareler ve kösler İslam askerini harbe teşvik edip kalb kuvveti verirlerdi.

Kale halkı kazanlarla kızgın yağları, gaziler üzerine boşalttılar ise de Osmanlı dilâverleri yanan ateşe girer gibi yüz çevirmediklerinden fayda etmedi. Cihanı süsleyen güneş bu olayı görmek için henüz ufuk yerine ayak basmamıştı ki başarıya götüren hikmet saba rüzgârıyla gözüküp, zafer rüzgârı 'andolsun ki Allah size bir çok yerlerde yardım etmişti (Tevbe suresi ayet 25)' esiş yönünden nefeslenip esti ..."[160]

Öte yandan Bizans'ta da üçüncü hücumun başladığını haber veren çan sesleri üzerine İstanbul halkından eli silah tutabilen herkes surlara koşmuş, muhariplere yardım etmek üzere taş taşımaya başlamışlardı. Kadınlar ve çocuklar ise kiliselere doluşmuş, dualar ediyorlardı.

Bizans kuvvetleri komutanı Jüstinyani ise, padişahın yeniçerileri savaşa soktuğunu görünce bugünkü Fatih Camii yanında bulunan son ihtiyat kuvvetlerini cepheye, özellikle asıl vuruşmanın cereyan ettiği Topkapı ile Edirne kapısı arasındaki mevziye sürdü. Taze ihtiyat kuvvetlerinin savaşa katılması da müdafilere büyük güç vermiş ve cesaret aşılamıştı.

Şimdi, kıyametten numune bir cenk sürüyordu. Osmanlıların en seçkin ve zafere aşina birlikleri olan yeniçeriler, demir gibi bir disiplin içerisinde harekete geçmiş, surlara dayadıkları merdivenler üzerine kalkanlarını siper ederek bir an evvel surlara çıkmaya çalışıyorlardı. Müttefikler de bunların üzerine taş ve "grejuva ateşi" yağdırıyor; yaklaştıkları zaman ise mızrak, balta, kılıç kullanarak surlara çıkmalarına mani oluyorlardı. Bu arada yeniçeriler, kendileriyle düşmanlarını ayıran şarampol müdafaası önünde kanlı bir boğuşmaya girişmişlerdi. "Allah Allah" sesleri ortalığı inletiyordu.

ULUBATLI SURLARDA

Savaşın en kızıştığı esnada, müttefik kuvvetler başkomutanı Jüstinyani, elinden ve kolundan yaralandı. İmparator Kostantin, Jüstinyani'nin yaralandığını görünce yanına gelerek kalmasını rica ettiyse de o, yarasının vahametini ve çok kan kaybettiğini belirterek müdafaa hattını terk etti. Bu durum müdafiler arasında bir duraklama ve tereddüde yol açtı. İmparator ise derhâl komutanlık görevini üzerine alarak askerlerini gayrete getirmeye girişti. Ancak hücum hattında bulunan genç Osmanlı padişahı da müdafaa hattındaki tereddütlü hareketleri sezmişti. Düşmanın bozulmakta olduğunu ve zaferin muhakkak kazanılacağını belirtip askerini yeniden hücuma geçirtti. Yeniçeriler, karşı durulmaz bir şekilde tekbir, tehlil ve temcîd sesleri ile ileri atıldılar ve birbirleriyle yarışırcasına surlara çıkmaya başladılar.

Surlar hep dalgalandı derya gibi
Kılıçlar od saldı ejderha gibi

Yeniçeriler arasında iri yarı, Ulubatlı Hasan isminde bir yeniçeri kalkanını sol eli ile başının üzerinde tutarak, ağzında palası olduğu

hâlde surun üstüne çıktı. Bunu müteakiben otuz kadar yeniçeri derhâl surun üzerinde göründüler ise de müdafilerin ok ve taşları ile on sekizi şehit edildi.

Ulubatlı Hasan, yaralanmasına rağmen kalkanını siper yaparak pek çok arkadaşının surların üstüne çıkmasına yardımcı oldu. Nihayet büyük bir taşın isabeti ile iki surun arasına yuvarlandı. Üzerine yağdırılan ok ve taş darbeleri altında şehadet mertebesine kavuştu.[161] Ancak yeniçeriler de artık sur üzerinde tutunmuş bulunuyorlar ve mütemadiyen destekleniyorlardı. Çok geçmeden, topların tahrip ettiği şarampolü aştılar ve iki surun arasındaki sahaya girdiler. Buradaki müdafileri derhâl kılıçtan geçirmeye başladılar.

Fatih Sultan Mehmed'in devleti gücüyle
Düşüverdi, arşa dek baş çeken surlar

Vaziyeti gören imparator ve maiyeti de son bir hamle ile gemilere doğru kaçmak istediler. Kostantin omuzundan yaralanmış, yanındaki Kantakuzen maktul düşmüştü. İmparatorun kaçtığını anlayan ikinci sur müdafileri de paniğe kapılmış bir anda ortalık kıyamet gününe dönmüştü. Yeniçeri birlikleri aman vermeden ilerliyordu. Kimsenin kimseye bakacak ve yanındakini tanıyacak zamanı yoktu. Yorgun ve yaralı imparator kurtuluş ümidini yitirmiş olduğu hâlde: "Başımı kesecek bir Hıristiyan yok mudur" diye bağırıyordu. Yapayalnız kalmıştı. O sırada bir Türk askeri şiddetli bir darbe ile kendisini yere yıktı. Ancak imparator olduğunu bilmediğinden bırakıp gitti. O hengamede ayaklar altında kalan imparator hayatını kaybetti. Cesedi daha sonra bulunarak teşhis edilecek ve Hıristiyanlar kendisini hükümdara layık bir törenle defnedeceklerdir.

Şimdi Topkapısı da içeriden kırılmış, Türk kuvvetleri bu kapıdan grup grup şehre giriyorlardı.

Peygamber Efendimiz'in, "Kostantiniyye (İstanbul) mutlaka fethedilecektir. Orayı fetheden emir ne güzel emir, o ordu ne güzel ordudur"[162] müjdesine nail olduğunu gören genç padişah, atından inerek şükür secdesine kapandı. Böylece, 21 yaşında İstanbul'u fethederek FATİH unvanını alan Sultan II. Mehmed, öğleden son-

ra maiyetindeki vezir, ulema ve sâir ileri gelen devlet adamları ile birlikte, muhteşem bir alayla Topkapı'dan şehre giriyor, Avrupa ve Hıristiyan âlemi için, eski bir çağı nihayete erdirip yeni bir çağ başlatıyordu.

Sekiz asırlık hasrete son veren Fatih Sultan Mehmed bu kutlu günü, tarih düşürmek suretiyle ebedileştiriyordu.

Feth-i İstanbul'a fırsat bulmadılar evvelûn
Feth idüb Sultan Muhammed dedi tarih "ahirûn"[163]

Fatih henüz yirmi bir yaşında bir gençti ve başında tolgası vardı. Bizanslılardan şehirde kalanların kızları ellerindeki çiçekleri padişah sanarak at üzerinde yol alan yaşlı ve ak sakallı Akşemseddin'e uzattılar. O da padişah kendisinin olmadığını söyleyerek Fatih'i gösteriyor ve:

"Sultan Mehmed odur, ona gidiniz" diyordu.

Akşemseddin'in heyecanını sezen Fatih, hem onu rahatlatmak hem de kızların çevresini sarmasından kurtulmak için:

"Gidiniz, yine ona gidiniz. Evet Sultan Mehmed benim, lâkin o benim hocamdır" diyerek taltifte bulunmuştu. [164]

Alay bu tarzda şehri geçerek Ayasofya'ya geldi. Fatih mabedin kapısı önünde attan inerek içeri girdi. Mabedin içerisinde bulunan patrik ve halk yerlere atılarak ve padişahın ayaklarına kapanıp ağlaşmaya başladılar. Sultan Mehmed onlara elleriyle susmalarını işaret etti. Ortalığı sükunet kaplayınca patriğe:

"Ayağa kalk! Ben Sultan Mehmed sana ve arkadaşlarına ve bütün halka söylüyorum ki bu günden itibaren artık ne hayatınız ve ne de hürriyetiniz hususunda benim gazabımdan korkmayınız" dedi. Sonra ordusunun kumandanlarına dönerek:

Halka hiçbir fenalık yapmamaları hususunda askerleri uyarmalarını ve herhangi birisi bu emre itaat etmezse ölümle cezalandırılacağını bildirdi.

Ayasofya'yı gezen padişah, mabedin büyüklüğü ve azameti karşısında kazandığı zaferin ihtişamını bir defa daha hissetti. Ellerini açarak:

"Hüdâyâ! Padişâhâ! Çün sağîr u kebîr ve şâh u vezîr kimesne baki kalmaz. Sana binlerce minnet ki, ben kulunu bunun gibi bir feth-i azîme sebep kıldın" diyerek dua etti.

Ardından maiyetinde bulunan imamlardan birisine ezan okumasını emretti. Türkler huşu içerisinde ve gözyaşları ile ezan-ı Muhammediye'yi dinlediler. Bu sûretle Ayasofya, camiye çevrilmiş bulunuyordu. Fatih camiin minber ve mihrabının yapılarak Cuma namazına yetiştirilmesini emretti.

Nihayet 1 Haziran 1453 günü, fetihten sonraki ilk Cuma namazı Ayasofya'da kılınırken ilk hutbeyi de şehrin manevi fatihi Akşemseddin hazretleri okudu.

İSTANBUL'UN FETHİNİ GÖREN ÜSKÜDAR

İstanbul'un fethini günü gününe izleyenler vardı. Bunlar tarihlerine gün be gün neler olup bittiğini eserlerine yazdılar ve asırlar sonrasına bıraktılar.

Fethi yine gün be gün takip etmiş birinin duyguları ise asırlar sonrasında yazıldı. Yahya Kemal, feth-i mübini derin bir aşkla iştiyakla izleyen Üsküdar semtinin sözcüsü oldu. O, tam manasıyla Türk olan Üsküdar'ı bir semt olmaktan çıkarmış tarihi derinliği olan canlı bir kişiliğe büründürmüştür.

Üsküdar ulu rüyayı görenler şehridir. Bu bakımdan vatanın diğer şehirleri ona gıpta etmektedirler. Zira bu mübarek fethe bir Müslüman olarak tek o şahitlik etmiştir. Bu itibarla o ömrü asırlara ulaşmış bilge bir ihtiyardır.

Şahi topların Topkapı'dan gürleyişi; boğazdan karaya vuran gemilerin Tophane sırtlarından Kasımpaşa'ya doğru süzülerek akışı, fetih gecesinin muazzam ışık donanması ve nihayet sabahın büyük cihadı ardından gazilerin İstanbul'a doğru yüz bin melek gibi uça-

rak girmeleri... Bunları gören Üsküdar ve tepeleri artık sevinçten ağlamaktadır.

Üsküdar bir ulu rüyayı görenler şehri
Seni gıptayla hatırlar vatanın her şehri

Hepsi der: Hangi şehir görmüş onun gördüğünü?
Bizim İstanbul'u fethettiğimiz mutlu günü

Elli üç gün ne mehabetli temaşa idi o
Sanki halkın uyanık gördüğü rüya idi o

Şimdi beş yüz sene geçmiş o büyük hatıradan
Elli üç günde o hengame görülmüş buradan

Canlanır levhası hâlâ beşer ettikçe hayal;
O zaman ortada her saniye gerçek bir hâl

Gürlemiş Topkapı'dan bir yeni şiddetle daha
Şanlı namıyla büyük top denilen ejderha

Sarf edilmiş nice kol kuvveti gündüz ve gece
Karadan sevk edilen yüz gemi geçmiş Haliç'e

Son günün cengi olurken ne şafakmış o şafak
Üsküdar gözleri dolmuş tepelerden bakarak

Görmüş İstanbul'a yüz bin meleğin uçtuğunu
Saklamış durmuş asırlarca hayalinde bunu

İNSAN HAKLARI

Fatih'in İstanbul'u fethi ile birlikte Ortodoks din adamlarının ve İstanbul halkının Bizans'ta Katolik şapkası görmektense Türk sarığını tercih ederiz sözünün sırrı da ortaya çıkıyor ve Avrupa milletleri insan haklarının ne demek olduğunu anlıyordu.

Fatih öncelikle şehrin tamamen alındığını ve hâkimiyetin sağlandığını görünce, yağmayı durdurmuş ve şehirden kaçanların tekrar dönmeleri için gerekli tedbirleri almıştır. Ayasofya'da toplanan halka; serbestçe ve hiçbir şekilde korkuya mahal kalmadan evlerine

ve işlerine dönebileceklerini ilan etmiştir. Hatta bunlara mal, can ve ırz güvenliği teminatı da vermiştir.

Bir süre sonra Hıristiyan halkın temsil edilmesi için, İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethinden önce fonksiyonunu büyük ölçüde yitirmiş gözüken Ortodoks Kilisesi'ni ihya etmiştir. Georgios Skolarius, Gennadios unvanı ile İstanbul Ortodoks Kilisesi'nin reisliğine tayin olunmuştur.

Fatih Sultan Mehmed, Gennadios'u hazırlattırdığı bir ziyafete davet ederek, dostça ve samimiyetle bir görüşme yaptıktan sonra, kendisine bir âsa ve taç vermiştir. Sonra da: "Dostluğumdan her vakit faydalanabilirsiniz. Seleflerinizin her hususta haklarına ve imtiyazlarına mâlik olunuz" diyerek, Bizans devrindeki protokolde de olduğu gibi büyük bir törenle uğurlamıştır. Vezirlerin ve üst rütbeli komutanların katıldığı bir törenle, Gennadios yeni patriğe konut olarak tahsis olunan Havariler Kilisesi'ne kadar takip edilmiştir.[165] Aynı zamanda Fatih'in patriğe bir de berât verdiği ve berâtta şunların yazılı olduğu belirtilmektedir:

"Kimse patriğe tahakküm etmesin, kendisi ve maiyetinde bulunan büyük papazlar her türlü umumî hizmetlerden devamlı muâf olsun. Bu beratta, Rum halkının da şu imtiyazı elde etmekte oldukları yazılı idi: Kiliseleri câmiye tahvil edilmeyecektir. İzdivaç ve definleri ile sâir âdetleri Rum kilisesi usul ve kâidelerine göre eskisi gibi yapılacaktır."[166]

Böylece Ortodoks kilisesi ibadet hürriyetini, sinod meclisleri ile cemaat teşkilatını ve gerektiğinde bunları değiştirebilme yetkisini ve bazı kiliselerin de kendisine bağlılık hakkını elde etmiş oluyordu. Patrik, vezirlere eşit dereceye çıkarılmış, Rum reâyânın menfaatlerini korumak üzere divanda temsil hakkını da elde etmişti. Bu tarihten itibaren patriğin önemi oldukça artmıştır. Filistin ve Kıbrıs ortodoksları gibi, Rus ortodoksları da İstanbul patriğine bağlılıklarını sürdürmüştür.[167]

Bu bakımdan patrikler, Ortodoksların dinî, hukûkî ve idarî işlerinde en yetkili kimseler durumuna gelmişlerdir. Ortodoks patriği,

bu görevini ve yetkisini, başkanlığını da üstlendiği Sinod meclisi ile birlikte kullanıyordu. Osmanlı devleti de, patriğin emrine Yeniçeri çorbacılarından teşkil edilen bir muhafız birliği tahsis etmek sûretiyle, onun güvenliğini de sağlamış oluyordu.

Fatih'in Ortodoks kilisesini bütünüyle ortadan kaldırabilecek bir konumda iken bu derece güçlü duruma getirmesinin en mühim sebebi, büyük çoğunluğu Osmanlı idaresinde olan ve Roma kilisesi karşısında rakip bir unsur olan Ortodoks Hıristiyanların gönlünü kazanarak, Osmanlı devletine bağlılıklarını daha da güçlendirmek yolunda bir siyaset olsa gerektir. Öte yandan, Müslüman-Türk idarecileri, dinî inanışlara karşı duydukları müsamahalı politikalarını İslam tarihinin her safhasında ortaya koymuşlardır. Nitekim, Fatih'ten sonra gelen padişahlar da, Fatih'in berâtını yenilemekle birlikte, birtakım yeni imtiyazlar da vermekten kaçınmamışlardır.

Yine İstanbul'un fethini takip eden günlerde Galata'da oturan Cenevizlilerle diğer halkın Osmanlı yönetimini kabul ettiklerini sulh yolu ile bildirmeleri üzerine kendilerine Fatih tarafından bir ahitname verilmiştir. Zağanos Paşa'nın imzasını taşıyan bu belge, sadece siyasi tarih açısından değil, idari ve hukuki bakımdan da önem taşıyan bir belgedir.

Galata, Ceneviz ile bağlantılı olarak yürütülen ticarî faaliyetler için önemli bir merkez olduğundan kendine has bir yönetim tarzına da sahipti. Onun için İstanbul'dan ayrı olarak yönetiliyordu. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u kuşatması sırasında, Galata'daki Cenevizliler, hem Hıristiyan dünyasını hem de Türkleri gücendirmemeye çalışan bir politika izlemişler, bunda da başarılı olmuşlardı. İşte Fatih'in, bu politika sonucu Galatalılara verdiği söz konusu belgenin hem Galata, hem de İstanbul'un ticarî canlılığının yeniden kazanılmasında büyük rolü olmuştur.

Bu ahitnamede, halkın daha önce nasıl hareket ediyorlarsa, öylece yaşayışlarını devam ettirebilecekleri açıkça belirtiliyordu. Şöyle ki: Mallarına, mülklerine, bağlarına, değirmenlerine, gemilerine ve sandallarına hiçbir şekilde dokunulmayacaktır. Kölelerine, çocuklarına, kadın ve câriyelerine zarar verilmeyecektir. Ziraatta,

ticarette ve de dinî geleneklerinde serbest olacaklar, karada ve denizde istedikleri gibi dolaşabileceklerdir. Ancak vergilerini diğerleri gibi vermeye devam edeceklerdir. Ayrıca kendilerinden yeniçeri için oğlan alınmayacaktır. Halk da angaryadan muaf tutulacaktır. Kendi aralarında da istediklerini kethüda seçebileceklerdir.[168]

Fatih Sultan Mehmed, daha sonra 1461 yılında Bursa'daki Ermeni Piskoposu Hovakim'i, İstanbul'a getirterek, kendisini Ermeni Patriği olarak ilan etmiştir. Evvelce Ortodoks Patriği'ne tanımış olduğu hakların bütününü Ermeni Patriği'ne de vermiştir. Halbuki Osmanlı devletinin o tarihteki sınırları içinde yaşayan Ermenilerin sayısı, böyle bir patriklik kurulmasını ve benzeri hakların tanınmasını gerektirecek düzeyde değildi. Fakat, böyle bir patrikliğin kurulmasının arkasından, İstanbul'da kısa sürede Ermeni nüfusu artmıştır. Zaman içinde bu nüfus kültürel, ekonomik ve sosyal bakımlardan, diğer ülkelerdekinden çok daha yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Nitekim 1857 yılında Amerika'da yayınlanan bir kitapta Osmanlıların bünyesindeki Ermenilerin durumu şöylece tanımlanacaktır:

"Bu toplum(Ermeniler), Türkiye'de günlük hayatın esasını teşkil etmektedir. Zira pek uzun süredir hizmet etmekten ziyade idare etmeye alışmış olan Türkler, sanayiin bütün dallarını onlara bırakmışlardı. Dolayısıyla Türkiye'deki bankerler, tüccarlar çoğunlukla Ermeni idi. Ayrıca onlarla Müslümanlar arasında his benzerliği ve menfaat birliği mevcuttu. Çünkü, menşe itibariyle aynı bölgeden oluşları dolayısıyla duyguları ve âdetleri de aynîleşmişti. Bu sebeple de kendilerini Türklere rahatlıkla uydurmuş, emniyetlerini kazanarak, reayanın en nüfuzlusu hâline gelmişti ve hâlâ da öyledir."[169]

Galata Hıristiyanlarına verilen fermanın bir benzerinin, Galata'da ve İstanbul'da yaşayan Yahudilere de verildiği anlaşılmaktadır. Ancak bu ferman yandığı için aslı mevcut değildir. Fakat 1602 yılında verilen bir başka fermanda ilkine atıfta bulunulmasından böyle bir fermanın verildiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu fermanda, fetih sırasında Yahudilerin, Bizans'a yardım etmediklerinden dolayı, eskiden beri mevcut olan havralarının olduğu gibi kalacağı, kendilerine dokunulmayacağı, inançları gereğince ibadetlerine

devam edecekleri ve Tevrat okuyacakları belirtiliyordu. Dolayısıyla kimsenin kendilerine engel olmaması ve daha sonra gelenlerin de buradaki hükümlere muhalefet etmemeleri isteniyordu.[170]

İşte bütün bu uygulamalara atıfta bulunan Fransız tarihçi Jean Paul Roux: "Avrupalılar halkı krallarının dininde görmek isterler. Bunların aksine Türkler, cihanşümulluğu benimseyip hayata geçirmişler, barış içinde bir arada yaşamayı içtenlikle savunmuşlardır. Böylece Türkler, dünya medeniyetine en büyük katkıyı bu hususta yapmışlardır."[171] demekten kendini alamaz. Avrupalıların bu medeniyetten ne kadar nasipdar oldukları ise ayrı bir konudur.

MİHMANDAR-I RESULULLAH

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'un fethiyle birlikte şimdi de sahabe-i kiramın büyüklerinden Ebu Eyyûb el-Ensârî Hazretleri'nin kabrinin yerini buldurmak ve orayı bir cami, türbe ve medrese yaptırarak şenlendirmek istemektedir. Bunun için Akşemseddin hazretlerine müracaat etti. Ancak öncelikle asırlar öncesine bir göz atalım.

Miladî 622 Temmuz'unun 16. günü Peygamber Efendimiz Kusva ismindeki devesine binmiş, en önde bir sarığın bir mızrağa takılıvermesiyle yapılan bir bayrak, kılıçlarını yalın çekmiş Ensar'dan iki dizi muhafız ortasında, coşkun bir karşılayıcı kalabalığına sağlı sollu selam vere vere Medine'ye giriyor.

Bütün Ensar, O'nu kendi evine misafir etmek için yarışmaktadır. Medine'nin ileri gelenleri devenin yularına yapışıp: "Yâ Resulallah bize buyurun!" diyerek yakarmakta o şerefe nail olmak arzusundadır.

Peygamber Efendimiz ise, "Devemin yularını bırakınız kimin evinin önünde çökerse orada misafir olurum" buyurdular. Böylece kimsenin kalbinin kırılmayacağı, herkesin kabul edeceği en uygun yolu seçmiş bulunuyorlardı.

Herkesin merakla takip etmeye başladığı Kusva, nihayet bugünkü Mescid-i şerifinin kapısının bulunduğu yere çöktü. Kusva'nın üzerinden saadetle inen Resulullah Efendimiz:

"İnşallah menzilimiz burasıdır. Burası kimindir?" buyurdular.

"Yâ Resulallah Amr'ın oğulları Süheyl ve Sehl'indir" diye cevap verdiler.

Bu çocuklar yetim idi. Peygamber Efendimiz, akrabalarımızdan hangisinin evi buraya daha yakındır buyurdular. Zira Resulullah efendimizin dedesi Abdülmuttalib'in annesi Neccaroğulları'ndan idi.

Ebu Eyyûb el-Ensârî künyesini taşıyan Halid bin Zeyd Hazretleri sevinçle:

"Yâ Resulallah benim evimdir" diyerek hemen yakındaki kapıyı işaret etti.

Ebu Eyyûb el-Ensârî Hazretleri, Peygamber Efendimiz evinde yedi ay misafir olduğu için Mihmandar-ı Resul daha sonra savaşlarda kendisini bayraktar yaptığı için de Alemdar-ı Resul diye şöhret buldu.

İşte o hicret günü üzerinden yarım asır geçmişti. Emevi devletini kuran Hazreti Muaviye, Peygamber Efendimiz'in vahiy katipliğini de yaptığı için İstanbul'un fethi hakkındaki Kudsî hadisi gayet iyi bilmektedir.

O hadisin tebşir ettiği yani müjdelediği şerefi kendi saltanat zamanına kazandırmak ve o müjdeye nail olmak sevdasıyla Hicret'in 49'uncu, Milad'ın 669'uncu yılında kuvvetli bir donanma ile İstanbul'a bir fetih ordusu gönderdi.

Bu ordu içinde Peygamber Efendimiz'in sahabilerinden de otuz üç kişi bulunmaktaydı. Bunların hem en yaşlısı ve hem de en şereflisi Ebu Eyyûb el-Ensârî Hazretleri'ydi. O'nun bulunması ordudaki askere ayrı bir heyecan ve güç veriyordu.

Peygamber sancaktarı bu yüce sahabi kuşatma devam ederken hastalandı. Arkadaşlarına:

"Resul-i Ekrem'den İstanbul surlarının yakınına salih bir kimsenin defnolunacağını işitmiştim. Umarım ki o kimse ben olayım. Bu sebeple vefatımdan sonra beni gaslediniz. Naşımı da surlara en yakın bir noktaya götürüp defnediniz" diyerek vefat etti.

Arzusu üzerine bir askerî birlik tarafından surlara yakın bir yere götürülerek orada defnedildi. Durumu öğrenen Bizans imparatoru kuşatma kalktıktan sonra onu kabrinden çıkarıp vahşi hayvanlara yedireceğini bildirdi. Gönderilen cevapta böyle bir şey yapıldığı takdirde İslam ülkesinde yaşayan Hıristiyanların ve kiliselerin ortadan kaldırılacağı bildirilmişti. Bu sebeple kabre dokunmayacaklarına dair teminat verdiler.

Bu mübarek kabir, asırlarca Hıristiyanlar için de zor günlerde sığınma dergâhı oldu. Burada Müslümanlardan aziz bir zât yatar. Huzurunda yapılan dualar kabul edilir, derlerdi. Kıtlık ve kuraklık zamanlarında buraya gelip dualar ettikleri seyyahlarca ifade olunmaktadır. Ancak 1204 yılında vuku bulan Haçlı seferi sırasında Latinler İstanbul'u mahvettikleri gibi bu havalideki mabetleri de yerle bir ettiler. Artık Ebu Eyyûb Hazretleri'nin kabir yeri de belirsiz olmuştu.

Bu suretle Peygamber sancaktarı yalnız mezara gömülmedi, mezarı da kitabesiyle beraber yerin derinliğine gömüldü. Bunun böyle olduğunda Türk kaynakları gibi bütün Arap kaynakları da müttefiktir.[172] Ebu Eyyûb el-Ensari Hazretleri İstanbul surlarının dışında bir yerde yatıyordu. Fakat nerede?

İşte aradan sekiz asır geçtikten sonra 1453 baharında o kutlu müjdeye kavuşan İstanbul'u Türklere vatan yapan büyük Türk hakanı Fatih Sultan Mehmed de şimdi bu soruya cevap arıyordu.

Bir kez daha büyük veli Akşemseddin'in kapısını çaldı ve bu mübarek sahabinin kabrinin bulunmasını arzu ettiğini kendisine iletti. Akşemseddin Hazretleri:

"Sultanım kuşatma sırasında ben her gece şu semte bir nur indiğini görmekteydim. Muhtemelen Resulü Ekrem'in mihmandarı Halid bin Zeyd'in kabri o caniptedir" buyurdu.

Fatih bu habere oldukça sevinmiş ve heyecanlanmıştı. Derhal yakın maiyetini de yanına alarak Akşemseddin Hazretleri ile bugünkü Eyüp Sultan mahalline geldiler.

Şeyh hazretleri bir müddet teveccüh ve murakabeden sonra:

"İşte Halid bin Zeyd'in kabri şerifi burasıdır" diyerek baş ve ayak uçlarını işaretler. Fatih Sultan Mehmed o gün olaylara şahit olan silahtarını akşam olunca huzuruna çağırıp:

"Git şu yüzüğümü, Akşemseddin Hazretleri'nin işaretlediği kabir yerinin ortasına göm. Baş ve ayak ucuna diktiğimiz işaretleri ise alarak kıble tarafında yirmi adım ötesine aynı şekilde muntazamca dik. Kimseye görünmeden gizlice bu işi hallet" dedi.

Silahtar Ağa Fatih'in emrini harfiyen yerine getirdi.

Ertesi gün Fatih, Akşemseddin Hazretleri'nin yanına vararak;

"Hocam! Halid bin Zeyd'in kabri olarak işaretlediğimiz yerin üzerine bir türbe inşa ettireceğim. Herhangi bir hataya düşülmemesi için yapılan tespitin tarafınızdan bir daha kontrol edilmesini arzu etmekteyim" dedi.

Bunun üzerine heyet bir kez daha bölgeye vardı.

Akşemseddin hazretleri silahtarın diktiği dalların bulunduğu yere bakmadan doğruca gidip eski yerde durdu ve asasını bir gün önceki yerin tam ortasına dikerek:

"İşte burası Halid bin Zeyd'in kabridir" dedikten sonra, burada altın bir yüzük görüyorum. Onu da çıkarıverin buyurdu.

Genç padişah fevkalade heyecanlanarak:

"Şeyhim inanıyorum. Fakat kalben itminan bulmak istiyorum. Bu hususta başka deliller gösteremez misiniz?" deyince, Akşemseddin hazretleri belirlediği kabrin baş ucuna işaret ederek "şurasını kazınız, inşallahu teâlâ iki arşın derinlikte bir mermer taş çıkacaktır" buyurdu.

Gerçekten belirttiği yeri iki metre kadar kazdıklarında üzerinde İbranice; Bu Ebu Eyyûb'un kabridir, yazılı mermer bir taş buldular. Orada bulunanlar heyecanla tekbir getirmekten kendilerini alamadılar.[173]

İstanbul muhasarasında şehit düşüp sekiz asır surlar önünde yatarak fetih aşkını canlı ve diri tutan büyük sahabi bundan sonra ise şehre en kıymetli havayı verdi.

Yetişmez mi bu şehrin halkına bu nimet-i Bâri
Mihmandâr-ı Resulillah Ebâ Eyyûb-i Ensârî

İstanbul'u alan Fatih'in şehirdeki ilk eseri yalnız o türbeyi yaptırmak olmadı. Türbeyle beraber orada cami, medrese ve imaret de yapıldı. Böylece mukaddes Eyüp semti bir kutsiyet sitesi hâline gelmişti. Merkezde manevi bir sultan oturuyordu. Padişahlar o sultanın huzurunda kılıç kuşanıyordu. Her fâni onun etrafında bâki olmak aşkı ile yanıyordu. Ve Eyüb Sultan, bir hâle gibi çevriliyor çevriliyordu.

İSTANBUL ŞENLENİYOR

Fethi takip eden ilk Cuma namazından sonra Fatih Sultan Mehmed, Okmeydanı'nda fetih ve zafer alayı yaptırdı.

Şenlik ve ziyafet üç gün üç gece sürdü. Nice oyun ve eğlenceler tertip olundu.

Şehitler için hatimler indirildi. Dualar edildi.

Gazilere ise zafer hediyesi olarak mal, mülk, araziler dağıttı.

Orada bulunan Akşemseddin, toplanan gazilere yüksek bir sesle:

"Ey gaziler! Cümlenizin malumudur ki Sevgili Peygamberimiz İstanbul'un fethinde bulunanlar için ne güzel askerdir, buyurmuştur.

Bizler bu şerefli iltifata nail olduk. Hepinize mübarek olsun. Cümleniz mağfursunuz.

Amma size layık olan budur ki gazâ malını israf etmeyiniz.

Hayır ve hasenata sarf ediniz.

Padişahınıza her hâlükârda itaat ve muhabbet eyleyiniz.

Bütün bu işlerde de sizden sonra geleceklere örnek olunuz.

İyi insanlara güzel işler yaraşır" dedikten sonra dualar etti.

Akşemseddin bu kısa fakat etkili konuşmasıyla gazileri şehrin imarına ve hayır müesseseleri kurmaya teşvik etmiş oluyordu.[174]

Onun bu tespit ve teşviki son derece isabetliydi.

Zira İstanbul Türklerin eline geçtiği zaman fakir, tenha ve perişan bir hâlde idi. Bu tükenişin ve perişanlığın sebebi ise Türkler değil Latin Avrupa idi. Bir taraftan Comnenoslar devrinin taht mücadeleleri ve iç savaşları diğer taraftan Haçlı orduları bu güzel ve tarihi şehri harabe hâline getirmişlerdi.

Nitekim Batılılar dahi özellikle 1204 yılında şehre giren Haçlı ordusunun şehirde yaptığı tahribatı acı ifadelerle nakletmektedir.

Yıkılan kiliseler bir daha yapılamadı.

Kaçırılan sanat eserleri, tahrip edilen abideler ve yağmalanan saraylar bir daha eski hâlini alamamıştı. Eski heykeller Latinlerin taassubu yüzünden harap olmuştu.

En güzel binalar kireç elde etmek için tahrip edilmişti.

Paros ve Numidei'nin en makbul mermerleri yıkılmış veya kaba inşaatlarda kullanılmıştı. Heykellerin pek çoğunun yalnız kaideleri kalmıştı. Hemen hemen bütün sütunlar yıkılmış veya zarar görmüştü. Halk da fırsattan istifade ile altın ve gümüşten yapılan nice eserleri tahrip etmişti. Kala kala Çemberlitaş, Dikilitaş, ve Ayasofya kalmıştı. İstanbul'un içi sanki bir hayalet şehirdi.

Halk bitkin ve perişandı. Şehrin nüfusu oldukça azalmıştı. Ekonomi bozulmuştu.

Anlamsız tartışmalar bu güzelim kenti mahvetmişti.[175]

İşte Fatih Sultan Mehmed şehre girdiği gün bu manzarayı görmüş ve çok üzülmüştü. Meşhur âlim Molla Cami'ye ait bir beyti söylemekten de kendisini alamamıştı;

Perdedarı mikuned der kasr-ı kayser ankebut
Bum nevbet mizened der kubbe-i Afrasiyab

(Kayserin kasrında örümcek perdedar olmuş
Afrasiyab'ın sarayında baykuşlar ötüyordu)

Bu itibarla İstanbul'un Türkler eline geçmesine verilen Feth-i Mübin ismi daha bir derinlik kazanmaktadır. Fatih, kuşatma sırasında İstanbul'dan ayrılan Rumlara her türlü güvence vererek bunları geri çağırdı.

İskan siyasetine başvurdu. İstanbul'da boş bulunan evlerin sayımı yapıldı ve gelenler bu evlere yerleştirildiler.

Daha sonra fetihler yapıldıkça ele geçen şehirlerdeki bazı zengin, sanatkâr ve tüccar takımını da İstanbul'a yerleştirmeyi âdet edinmiştir. Bunun neticesi olarak; 1453 ve 1454 yıllarında Anadolu'nun muhtelif eyaletlerinden, 1455'te Foça'dan, 1458'de Mora'dan 1462'de Midilli'den, 1459'da Taşoz'dan, 1463 ile 1471 yılları arasında Konya, Larende, Ereğli ve Aksaray'dan birçok aile suriçine iskan edildiler. İstanbul'a gelenlerin bazıları yerleştikleri semtlere geldikleri yerlerin adını verdiler.

Anadolu'dan ilk gelenlerin arasında Bursalılar; Eyüp Sultan'a, Trabzonlular; Bayezid Camii civarına, Çarşamba Ovası halkı; Çarşamba semtine; Tireliler; Vefa semtine, Kastamonulular; Kazancı Mahallesi'ne, Gelibolulular Tersane'ye, Sinop ve Samsunlular: Tophane'ye, Eğridirliler Eğrikapı'ya, İzmirliler Büyük Galata'ya, Aksaraylılar; Aksaray'a, Konyalılar Fatih'e iskan edildiler. Diğer Müslüman Türkler umumiyetle Üsküdar'ı tercih etmişlerdir.

Avrupalı Müslümanlardan Üsküblüler; Cibali tarafına, Yenişehirliler ise Yenikapı sahillerine yerleşmişlerdir.

Mora Rumları; Fener mahallesine, Ermeniler; Langa, Kumkapı ve Hasköy'e, Yahudiler ise Tekfur Sarayı ile Çıfıt Kapısı civarına iskan edilmişlerdir.

Yine Fatih gaza ve savaşlarda esir edilen çiftçi ve ziraat ehlini, şehir dışındaki mümbit arazilere iskan ederek İstanbul'un iaşe meselesini halletmiştir.

Akşemseddin'in ve diğer ulemanın teşviki ve Fatih'in de takibi neticesinde gaziler, emirler, beyler, paşalar ve dervişler ile imar faaliyeti öyle süratli bir şekilde inkişaf etti ki şehre bir iki yıl içerisinde Türk damgası vuruldu.

Genç Osmanlı padişahının İstanbul'u alışı tarihlere "Feth-i Mübin" olarak geçerken kendisi de "Fatih" unvanını almıştı.

Padişahın uygulamaları Fatih ve Fetih kelimelerinin İstanbul'da tam manasıyla bir uyum ve ahenk arz ettiğini gözler önüne seriyordu.

Fetihle birlikte şehir Türklerin eline geçmekle kalmıyor, güzelliklere, ilme, zarafete, gelişmeye, canlı ve cıvıl cıvıl bir hayata geçiş yapıyordu.

İstanbul, sanki asırlardır Müslümanlar elinde bulunan bir belde konumuna girmişti.

ÜNİVERSİTELER ŞEHRİ

Fatih Sultan Mehmed'in akli ve nakli ilimlere duyduğu büyük ilgi dolayısıyla âlimleri teşvik ettiği, onlara çok değer verdiği kaynaklarda teferruatlı bir biçimde anlatılmıştır.

Osmanlılarda ilk tezkere yazarı olan Sehi Bey onun bu özelliğini şöyle anlatmaktadır;

"Her çeşit latifeye hayil ve her nev hünere mayil. Hususan ehl-i ilim taifesine bir mertebede rağbet ve bir veçhile iltifat ederdi ki bir padişah dahi etmemiştir. Bu sebeple her çeşit ilme talip ve ragıp olup okumaya canlar verirdi.

İlme ve ilmî çalışmalara âşıktı. İstanbul'u fethettiği zaman şehrin en büyük mabedi Ayasofya'da 1 Haziran 1453'te kıldığı Cuma namazından sonra bilim adamı ve müderrislere: 'Yarın Ayasofya'da derse başlanacaktır' buyurmuştur.

Fatih'in bu arzusu derhâl yerine getirildi. Ertesi gün Ayasofya çevresinde bulunan odalar dershane hâline getirildi ve eğitim başladı.

Hocası Molla Hüsrev'i bu yüksek okulun ilk müderrisi tayin etti. Şehrin ilk kadısı olan Molla Hızır Bey Çelebi'de Ayasofya Medresesinde ders veren ilk müderrisler arasında yer aldı.

Bu itibarla İstanbul Üniversitesi'nin temeli fetihle birlikte atılmış oluyordu.

Kısa bir süre sonra Zeyrek Medresesi düzenlenerek burada da eğitim başladı.

1204'te Latinlerin istilası sırasında karargâh olarak kullanılmış olan Pantokrator Manastırı şimdi Zeyrek Medresesi adıyla bir ilim yuvasıdır. Manastırın altlı üstlü elli odasına öğrenciler yerleştirilmiştir.

Molla Zeyrek Mehmed, medresenin ilk müderrisidir.

Daha sonra Molla Ali Tusi, Hocazade ve Molla Abdülkerim burada ders vereceklerdir.

Fatih Sultan Mehmed zaman zaman Sadrazam Mahmud Paşa ile birlikte Ayasofya ve Molla Zeyrek medreselerine gelerek müderrislerin derslerine katılırdı. Huzurunda ilmî tartışmalar yapılırdı.

Ardından Eyüb Sultan Camii avlusunun iki tarafında önlerinde birer revakın uzandığı her bir tarafta sekiz tane olmak üzere toplam on altı hücreden oluşan medreseyi inşa ettirdi (1459). Buraya günde elli akçe ücretle bir müderris görevlendirdi. Her gün peygamberimizin hadislerini açıklamak din ve bilim üzerinde öğrencilerini yetiştirmekle görevli idi.

Fatih döneminin asıl üniversitesi ise İstanbul'un yedi tepesinden biri üzerine yaptırdığı ve kendi adıyla anılan cami ve külliyesi içinde yer alan medreselerdir.

Fatih Camii ve külliyesi aynı zamanda büyük bir eğitim merkezi olarak inşa edilir. Caminin çevresinde yer alan Sahn-ı Seman ve Medaris'i Semaniye adlarıyla da anılan bu ilim yuvası, genç Türk hakanının, fiziki görünümü ve yeni eğitim anlayışı ile Türk ilmî hayatına kazandırdığı en muazzam müessesedir.

1463-1470 yılları arasında inşa edilen külliyede Fatih Camii merkez olmak üzere dördü Marmara ve dördü de Karadeniz yönüne simetrik olarak sekiz Sahn Medresesi yerleştirilmiş bunlara paralel olarak arka planda dörderden sekiz tetimme (hazırlık) medresesi yer almıştır.

Külliyede yer alan diğer başlıca birimler darüşşifa, tabhane, imaret, misafirhane ve kütüphane ve darü't-talimdir.

Sekiz medresenin her birinde kubbeli on dokuz oda ve birer dershane bulunuyordu.

Külliyede derse giren öğrencilere günde iki akçe burs ödenmekte idi. Cami bahçesindeki asıl kütüphanenin dışında her medresede birer seminer kütüphanesi bulunmaktaydı.

Medresede öğrenci sayısının çok az olması (takriben 120-150 arası) dikkat çekmekte ise de burada da Osmanlı devlet ve idare sahasında olduğu gibi keyfiyetin çok yüksek olmasına dikkat edilmiştir.

Bu dönemde Molla Hüsrev fıkıhta, Molla Gürani tefsirde ve Hocazade de kelamda, bütün İslam dünyasının tanıyıp saygı duyduğu, derslerini takip etmek istediği en büyük ilim adamları oldular.

Artık İslam dünyasının en değerli hocaları, bilgisi ve ilmiyle şöhret kazanmış kişileri İstanbul'daki medreselerde toplanmaya başlamıştır.

Bunlardan bir tanesi ünlü matematik ve astronomi bilgini Alaaddin bin Mehmed Kuşçu idi. Bu büyük âlimin Türkistan'dan İstanbul'a gelmesiyle matematik ve astronomi Osmanlı devletinde geçmişe nispetle büyük bir gelişme göstermiştir.[176]

SIRP MESELESİ

1454-1456 seneleri arasında esas faaliyetini Tuna'ya kadar hâkim olmak ve Sırp meselesini halletmek noktasında toplayan Fatih'in Balkan siyaseti yüzünden Macarlarla çarpışması kaçınılmazdı. Zira Sırplar 1451 senesinde Osmanlılara ait Alacahisar ve havalisini zaptetmiş fakat İstanbul'un fethi haberi üzerine iade etmişlerdi.

Onların bu hareketlerine İstanbul'un fethi arefesinde sessiz kalan Fatih, 1454'te Sırp Despotu George Brankoviç'e bir elçi göndererek ölen despot Lazar'ın eski memleketi olan Morova Vadisi'nin irsen kendisine ait olduğunu bildirdi.

Sırp despotu 1454 yazında Macar Kralı Jan Hunyad'dan yardım istemek üzere Tuna'yı geçtiği bir sırada Fatih de Morova Vadisi'ne sefere çıkmış bulunuyordu. Ostroviç, Omol ve Sivricehisar'ı fetheden Osmanlı kuvvetleri bölgeden çekilir çekilmez bu kez Sırp-Macar birlikleri harekete geçtiler.

Fatih, otuz bin kişilik bir kuvvetle Firuz Bey'i, Vidin-Niş bölgesini korumak üzere görevlendirmişti. Ancak Hunyad'ın kumandasındaki Macarlar ile Brankoviç'in emrindeki Sırplar Firuz Bey'i Kruşevac'da mağlup ve esir ettiler. Vidin ve Niş arasındaki Osmanlı toprakları müttefikler tarafından işgal olundu.

Bu olay üzerine Fatih 1455 baharında ikinci Sırp seferine çıktı. Üsküb'ün batısında bulunan ve gümüş madenleri ile meşhur olan Kratova (Karadonlu) Dağı aşıldığı sırada hudut komutanlarından Evrenosoğlu İsa Bey de orduya katıldı. Fatih, Evrenosoğlu ile istişareden sonra gümüş madenleriyle meşhur Novoberdo Kalesi'ni kuşatarak kısa bir sürede aldı. Ardından yine madenleriyle meşhur Trepeça ve çevresini zaptetti. Bu sırada Karaca Paşa da kuvvetleriyle Sırbistan'ın altını üstüne getirmişti. Brankoviç sulh istemek zorunda kaldı. Yapılan anlaşma ile Macarlarla ittifak etmekten vazgeçen Sırp despot, yılda otuz bin duka ödemeyi ve seferlere eskiden olduğu gibi belli miktarda asker göndermeyi kabul ediyordu.[177]

Padişah dönüşte Kosova'ya varıp ceddi Gazi Murad Hüdavendigâr'ın meşhedini ziyaret ederek dualar etti. Burada iken Karaca Paşa akıncılarla gelerek kendisi ile buluştu ve yapılanları rapor etti. Askerin sancaklarına gitmesine müsaade eden padişah, birkaç gün Selanik'te dinlendikten sonra İstanbul'a döndü.

Fatih son anlaşmaya rağmen, Sırbistan'ı Osmanlı tâbiyeti altında tutmanın Belgrad'ın Macarlardan alınmasına bağlı olduğunu düşünüyordu. Bu itibarla ertesi sene, 13 Haziran 1456'da Belgrad'ı zaptetmek üzere harekete geçti. Maiyetinde sipahi, azap ve yeniçerilerden müteşekkil yüz bin kişilik bir kuvvet ve üç yüz top bulunuyordu. Ayrıca iki yüz çektirmeden mürekkep ince bir Osmanlı donanması da refakat edip Tuna'dan yukarıya çıkmış idi.

Padişah kara ordusunun başında Morova'yı geçtikten sonra Sırp kralından haber almak üzere Aksakal İshak'ı Semendire, Hasan Bey'i ise Macarlar hakkında malumat toplamak üzere Belgrad tarafına göndermişti. Şamlıoğlu Mehmed Bey ile İştinoğlu Ali Bey ise Rudnik'te kalmak emrini aldılar. Bu ikisi düşman kuvvetlerini arkadan vuracaklardı.

Aksakal İshak Bey Macaristan'a giden Sırp kralının, yardımları mukabilinde Güğercinlik ve bazı şehirleri onlara bırakma vaatinde bulunduğunu haber verirken Hasan Bey ise Macarların savaşa hazır olduklarını bildirmişti. Padişah Belgrad önüne geldiği sırada ise Rudnik taraflarına gönderilmiş olan İştinoğlu ile Şamlıoğlu'nun Sivricehisar taraflarında toplanmış olan ve Türkleri arkadan vurmak isteyen düşman kuvvetlerini yendikleri haberini aldı.

BELGRAD MUHASARASI

Belgrad Kalesi bir yarımada vaziyetinde Tuna ve Sava nehirlerinin birleştikleri mahalde nehirlerin girdabındaki yüksek ve sarp bir yerde kurulmuş bulunuyordu. Kale burç ve bedenleri iyice tahkim edilmiş olduğu gibi kara tarafı içi su dolu geniş hendekler ile çevrilmiş bulunuyordu.

Denizden ve karadan kuşatılmış bulunan Belgrad'a sadece Sava yolu açık bulunuyordu. Fatih evvelce İstanbul kuşatmasında olduğu gibi burada da gemilerin bir bölümünü karadan yürüterek Sava Nehri'ne soktu. Lazım gelen bütün tedbirler alındıktan sonra Belgrad bombardıman edilmeye başlandı.

Kaledekilerin ümitsizliğe düştüğü sıralarda Tuna'nın öte yakasında Macar ordusunun toplanmaya başladığı haberi alındı. Hunyad'ın idaresi altında toplanan bu kuvvetlerin sayısı altmış bini aşmış olup Petervaradin'i geçerek ilerlemeye başlamışlardı.

Bunun üzerine padişah alınacak tedbirleri görüşmek üzere bir meclis topladı. Rumeli Beylerbeyi Dayı Karaca Bey Macaristan tarafına geçerek kaleyi kurtarmak için gelecek olan Macar kuvvetlerini karşılamayı teklif etti. Karaca Bey: "Padişahım şayet siz geçmez iseniz ben kuluna destur ver. Tuna suyunu öte geçeyim. Hisarın karşısına oturayım" dedi.

Bu gerçekten son derece parlak bir fikirdi, bu suretle Türk kuvvetleri Macarlarla Belgrad arasına girmiş bulunacaklardı. Neticede yardıma gelen Macar birlikleri ile müdafilerin birleşmesine imkân verilmemiş olacaktı.

Ancak bu çok isabetli görüşü beğenmeyenler: "Öte yandaki düşmanın bize ne zararı var? Onların gözleri önünde kaleyi yağmalatalım ki, saltanatın yüceliği ziyade olsun" dediler.[178] Özellikle Rumeli beyleri bu fikirde idi.

Aşıkpaşazâde ve Neşri tarihlerinde: "Rumeli beylerinin daha da ileri giderek, Belgrad fethedilirse bize çift sürmek düşer, zira gayri yerde düşman kalmaz düşüncesiyle almaya hile ettiler, beylerin himmeti olmadı" sözleri ise[179] abartılı görülmektedir. Zira Rumeli beyleri Belgrad'ın fethine değil, düşmanın karşılanması için ordunun bölünmesine rıza göstermiyorlar ve kalenin kolaylıkla düşecek duruma geldiğini savunuyorlardı. Ayrıca donanmaları ne güne duruyordu!

Beylerin ekserisinin bu fikirde olması dolayısıyla Fatih de onlara uydu. Oysa ertesi gün Karaca Bey'in fikrinin ne kadar isabetli olacağı görülecekti. Zira iki yüz parçalık Haçlı donanması Belgrad önlerine gelerek Osmanlı donanması ile savaşa tutuştu.

Beş saat süren şiddetli deniz savaşını Macarlar kazandı. Belgrad muhafızlarının da kırk kadar yelkenli ile katıldığı bu savaşta üç Türk gemisi batmış, dördü de Macarların eline geçmişti. Şimdi karşı sahilde bulunan Macarların Belgrad'a girebilmeleri imkân dahiline girdiği gibi müdafilerin moralleri de oldukça yükselmiş bulunuyordu.

Öte yandan Belgrad surları top ateşi sayesinde kafi derecede yıpranmış bulunuyordu. Kara tarafındaki su dolu hendekler de toprakla doldurulmuştu. Donanmasının mağlup olduğunu gören padişah, Macar kuvvetlerinin kaleye girmesinden önce fethi gerçekleştirmek üzere umumi hücuma geçilmesini emretti. Halbuki Osmanlı askerleri bir gün öncede sabahtan akşama dek vuruşmuşlar ve oldukça yorgun düşmüşlerdi. Hatta bu savaşta bulunduğu top metrisine bir düşman güllesi isabeti neticesinde kopan parçalardan biri Dayı Karaca Bey'e isabet etmiş ve bu cesur devlet adamını şehit etmişti.

Buna rağmen Türkler Temmuz'un 21'i sabahı seher vaktinde bir kere daha hücuma geçti. Şehir şiddetle savunuluyordu. Nihayet

yeniçeriler büyük bir gayret ve azimle hendeği geçerek açılan gediklerden şehre girmeye muvaffak oldular. Bunların sayısı henüz beş yüz kadardı. Buna rağmen kalenin fethedildiğine kanaat getirerek büyük bir sevinç içerisinde yağma hareketine girişmeye başladılar.

Halbuki bir gece evvel otuz bin Macar şehre girmiş bulunuyordu. Bunlar gediklerden çekilerek Türklerden bir miktarının içeri girmesini bekliyorlardı. Nihayet kafi miktardaki Türkün içeriye girdiği ve yağmaya daldığını görünce gedikleri tutarak Türk kuvvetlerini ikiye ayırdılar ve kaleye girmiş olanların çoğunu öldürdüler.

Özellikle Jan Hunyad ile Fransisken tarikatı rahiplerinden Kapistrano müthiş bir gayret göstermekte idiler. Kapistrano ateşli nutukları ile askeri galeyana getiriyordu.

Bu sırada nehrin öte yakasındaki Macarlar da beri tarafa geçerek kale dışında bulunan Osmanlı kuvvetleriyle şiddetli bir muharebeye girişmişlerdi. Bu durum karşısında Türk komutanları düşmanı içeri çekmek düşüncesiyle kale önünde sahte bir ricat hareketine girişti. Bunlar düşmanı ordugâha doğru çektikten sonra sarıp imha edeceklerdi. Ancak Belgrad Kalesi içerisindeki Hunyad, bu tehlikeli durumu sezdiğinden derhâl onların imdadına koştu.

Hunyad'ın da işe karışmasıyla savaş tamamen Osmanlılar aleyhine döndü. Düşman kuvvetleri büyük bir hızla Türk ordusunun karargahına doğru ilerliyordu. Bazı kaynaklara göre karargah yağmaya dahi uğramıştı.

Bunun üzerine muharebeyi bir kenardan idare etmekte olan Fatih'e vezirleri karargahtan çekilmesi tavsiyesinde bulundular. Fakat o "Düşmandan yüz çevirmek bozgun nişanıdır. Benim elhamdülillah 'hak üstündür ve ona karşı gelinmez' kavline itikadım tamdır. Kaçmak düşmana nasip olmaktır" diyerek bu teklifi reddetti.[180]

Durumun kendi aleyhine döndüğünü gören padişah daha fazla sabredemeyerek coştu, haykırdı ve yanında bulunan yeniçeri ağasını fena hâlde hırpaladı. Türk ordusu dağılmış, piyade ve süvariler birer tarafa sığınmışlardı. Bunun üzerine Yeniçeri Ağası Hasan Ağa

yalnız başına düşman alaylarının üzerine atıldı. Padişahta atını mahmuzlayarak düşman içine daldı.

O kadar şiddetle saldırmıştı ki yanında bulunanların söylediklerine göre hiddetinden dudakları çatlamış ve kanamaya başlamıştı. Adı efsaneleşmiş kahramanları imrendirecek bir tarzda galip düşman ordusunun üzerine atılan bu Türk padişahının bir yanında Ozguroğlu İsa Bey, bir yanında da İshakoğlu İsa Bey vardı. Padişahın önünde de Ozguroğlu İsa Bey'in oğlu Mustafa Bey ile İshak Bey'in diğer oğlu Mustafa Bey bulunuyordu. Padişahı bu nazik vaziyette iki aileye mensup iki İsa Bey ile iki Mustafa Bey yalnız bırakmamıştı.

İşte bu beş kahraman, muzaffer Macar ordusunun karşısına dikilecek ve panik hâlindeki Türk ordusunu mahvolmaktan kurtaracaktır.

Düşman alayları içine ilk dalan yeniçeri ağası kısa bir süre içerisinde şehadet rütbesine erişti. Ardından yeniçeri ağasını şehit eden iri yapılı düşman askeri bu kez bizzat padişahın üzerine atıldı. Fakat genç hükümdar onu ve ondan sonra üzerine gelen iki kişiyi daha öldürmeye muvaffak oldu. Fakat bu sırada alnından ve biraz sonra da dizinden yaralandı. Kemalpaşazade'nin ifadesi ile bacağı ağaç olup kalmıştı.

Bu hâli nakleden birisi şöyle ifade etmektedir: "Nasıl oldu, nice oldu anlayamadım. Küffâr sağdan ve soldan hamle kılup bizi dağıttı. Ben İshak oğlu İsa Bey'in yanındaydım. Onunla beraber hezimet yolunu tutmuş ve padişahın yanından bir miktar uzaklaşmış iken ansızın karşımızdan bir alay garip yiğitler zuhur etti. İçlerinden birisi İsa Bey'den geçerek bana geldi ve:

Şu kaçan İshak Beyoğlu değil mi? Atası bahadır erdi! Buna ne oldu? Avret gibi muhannes oldu? O kişiden bu sözleri işiten İsa Bey'in gayret ve hamiyet damarları kabardı. Bana seslenip:

Ol yiğit bizim için ne dedi, işittin mi? Halk içinde kişi kötü nam sahibi olup dost düşman her kimden bunun gibi söz işitmektense ölse daha iyi değil mi? Cihat meydanlarında mert olana, kötü adla diri olmaktansa yüzü suyu ile ölmek hoş değil mi? Bu sözü söyleyip

atının yönünü padişahın tarafına çevirdi. Ben dahi aynısını yerine getirdim. Padişahın yanına vardığımda gördüm ki ol garip yiğitlerin saldırısından düşmanın benzi hazan yaprağı gibi sararmış. Cihan padişahını düşmanlarından ayırmışlar. Bu arada hazır dinç bekleyen akıncı birlikleri de duruma müdahale edip düşmanı bir uğurdan kırıp geri püskürtmüşler."

İkisinin dahi yalın kılıcı
Yanar od gibi hamleler kılıcı

Padişahın yalın kılıç düşman üzerine hamlesi Türk ordusunun maneviyatı üzerinde son derece etkili olmuştu. Öteden beriden toplanan kuvvetler ve bir kısım akıncılar şiddetle düşmana saldırdılar. İşte savaşın tekrar kızıştığı bu hengamede devlet büyükleri padişahı bu tehlikeli sahadan atının dizginlerine yapışıp yalvaryakar ve büyük bir güçlükle uzaklaştırabildiler. Toparlanan Osmanlı askerleri ise Macarları ordugâhtan sürüp kaleye kadar kovaladılar.[181]

İşte bu vuruşma sırasında askerlerini gayrete getirmeye çalışan Jan Hunyad'ı takip eden bir Türk okçusu da fırsatına getirip okla yaraladı. Kapistrano'nun da yaralanmasıyla Macarlar bozgun hâlinde kaleye çekilmek zorunda kaldılar.

Fatih Sultan Mehmed'in zamanında cesareti, sebatı ve kahramanlığı büyük bir bozgunu önlediği gibi düşmanı tekrar saldırma cesaretinden de mahrum kılmıştı. Çünkü Haçlı ordusu oldukça hırpalanmış ve büyük kayıplar vermişti.

Buna karşılık Osmanlıların kayıpları da küçümsenmeyecek durumdaydı. Bir gün önce askerlikte maharet ve kudreti ile tanınmış olan Dayı Karaca Bey, bir gün sonra da tek başına bir orduya saldıracak kadar cesur ve gözü pek Yeniçeri Ağası Hasan Ağa şehit düşmüşlerdi. Birkaç bin asker kaybının yanı sıra üç yüz top da düşman eline geçmişti.

Kıyamete numune cengin sonunda, gece harp meclisi bir kez daha toplandı. Ordunun yorgun ve bitkin oluşu, silahların noksanlaşması ve kuşatmanın artık daha fazla uzayacağı göz önüne alınarak geri dönülmesine karar verildi.

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethine nispetle Belgrad'ın daha kolay zapt edilebileceğine inanıyordu. Ayrıca bütün tedbirlerini almış ve sebeplere yapışmıştı. Dayı Karaca Bey'in yardımcı Macar kuvvetlerini önleyici tedbirine, Fatih gibi askerlik işlerinde maharet sahibi bir hükümdarın kulak vermeyip karşı tezi benimsemesini anlamak güçtür. İhtimal ki padişah Macar kuvvetlerinin Tuna'yı beri tarafa geçebileceklerini tahmin etmemiş ve kuvvetli Türk donanmasının buna mani olabileceğini düşünmüştü. Ayrıca diğer devlet büyükleri ve Rumeli beyleri de karşı tezi savunmuş ve Macarların sadece kalenin düşüşünü seyredebileceklerini iddia etmişlerdi.

İşte aşırı güven ve kanaatin nelere mal olabileceği çok acı bir biçimde ortaya çıkmış bulunuyordu. Fatih'in şahsi kahramanlığı, dirayeti ve cesareti olmasa Osmanlılar için daha büyük bir bozgun kaçınılmaz olacaktı.

Belgrad muhasarası sırasında şehit olan Dayı Karaca Bey'in yerine Rumeli beylerbeyliğine Mahmud Paşa getirildi.

Öte yandan Belgrad'ın savunmasında mühim rol oynayan ve Türklere yıllardır büyük güçlükler çıkarmış bulunan Macar Kralı Jan Hunyad ile Rahip Kapistrano aldıkları yaraların tesiriyle kısa bir süre sonra öldüler.

ARNAVUTLUK MESELESİ

II. Murad Han döneminde Osmanlı sarayından kaçarak Arnavutluk'ta mücadele bayrağı açan İskender Bey, Balkanlar üzerinde istila emelleri taşıyan Napoli Kralı V. Alfons tarafından da destekleniyordu. Arnavutluğun Napoli hâkimiyetine girmesini istemeyen Venedikliler başlangıçta bu birlikteliğe karşı çıkmışlar ise de İstanbul'un Türklerin eline geçmesinden sonra takip ettikleri siyaseti terk etmeye ve İskender Bey'i desteklemeye karar verdiler. Macarların da İskender Bey'e tam destek vermesi üzerine Arnavutluk nerede ise Avrupa'nın Türklere çevrilmiş namlusu hâline geldi.

1452 yılından itibaren bölgede Türklere karşı saldırıları arttı. Bunun üzerine arka arkaya Arnavutluk'a gönderilen iki Türk birliği

İskender Bey tarafından mağlup edildi. Bu zaferler Arnavutluk'ta büyük bir coşkunun yaşanmasına sebep oldu.

Osmanlı Padişahı II. Mehmed ise İstanbul'un fethi ile meşgul olduğundan Arnavutluk'taki hadiseler ile yeterince ilgilenemedi.

Fatih, 1454-55 yılında Sırbistan meselesi ile ilgilenirken İskender Bey Napoli kuvvetleri ile birlikte Berat şehrini kuşattı. Padişah derhâl Evrenosoğlu İsa Beyi, kırk bin süvari ile Arnavutların üzerine sevk etti. 26 Temmuz 1455'te yapılan savaşta Arnavut ve Napoli askerleri büyük bir bozguna uğradılar. İskender Bey'in ordusunun büyük kısmı imha edilirken bir kısmı da esir alındı. Arnavut beylerinin çoğu ölüler arasındaydı. İskender Bey'in yeğeni Hamza Bey Türklere iltica etti.

Bu feci mağlubiyet üzerine Napoli Kralı Alfons, İskender'i takviyeye koştuğu gibi Papa'yı da harekete geçirdi. Nitekim Papa'nın girişimleri sonucu İskender Bey'e Sırp, Alman, İngiliz ve Fransızlardan yardım birlikleri geldi.

Fatih ise Hamza Bey'in de kendisine katılmasından istifade etmek üzere onu Evrenosoğlu İsa Bey'in yanında büyük bir kuvvetle bölgeye sevk etti.

Ancak İskender Bey bu kez arazinin kendisine tanıdığı imkânlardan istifade yoluna gitti. Sarp dağlara sığınarak çete savaşlarına girişti. Nihayet Türk kuvvetlerinin dağınık bulunduğu bir sırada düzenli bir biçimde dağdan inerek süratle hücuma geçti. Albulena Ovası'nda Mati Nehri kenarında 7 Eylül 1457'de Osmanlı kuvvetlerini bozguna uğrattı. İsa Bey canını zor kurtarırken Hamza Bey esir düştü.

Bu zafer İskender Bey'in Avrupalılar nazarında değerini büsbütün artırdı. Papa kendisine Mukaddes makamın genel komutanı unvanını verdi.

Ancak bu sırada Napoli'de kral Alfons ölmüş oğlu Ferdinand geçmişti. Ferdinand'a karşı büyük bir muhalefetin baş göstermesi üzerine İskender Bey yardım etmek üzere Napoli'ye gitmek zorunda kaldı ve Osmanlılara müracaat ederek anlaşma zemini aradı.

Fatih Sultan Mehmed de o tarihlerde kuzey Anadolu ile ilgilendiğinden Rumeli'de sükuneti siyasetine uygun buldu.

SÜNNET DÜĞÜNÜ

Belgrad kuşatmasının ardından Fatih, bir müddet Edirne'de dinlenmiş ve Arnavutluk'taki hadiseleri takip etmişti. Jan Hunyad'ın ölümü ve İskender'in ülkesini terk ederek kaçması padişahı memnun kılmıştı. Şimdi sıra hem babalık görevini hem de Peygamber Efendimiz'in sünnetini yerine getirmek üzere oğulları Bayezid Han ile Mustafa Çelebi'yi sünnet ettirmeye gelmişti. Edirne'de Meriç ve Tunca nehirleri arasındaki Ada'da (muhtemelen bugünkü saray içi şenliklerinin yapıldığı mahal) 1457 senesinde tertiplenen merasim kaynaklarda şöyle anlatılır:

"O vakit Sultan Bayezid, Amasya'da idi. Onu getirtti. Mustafa Çelebi dahi o vakit Manisa'da idi. Onu dahi getirtti. Bunları Edirne'ye götürdüler.

Etrafa ağırlıklarla davetçiler gönderildi. Bütün sancak beyleri ve her şehrin ulları ve ileri gelenleri geldiler. Edirne'nin çevresine konup doldular. Nice günlük yollar düğüncülerle dolmuştu.

İzin oldu. Düğüne başlandı. Padişahın otağları ve çadırlarını Ada'ya kurdular. Padişah dahi devletle Ada'ya geçip oturdu. Haber oldu. Her tarafın halkı tayfa tayfa, vakit vakit geldiler.

Önce ulema davet olundu. Padişah dahi gelip devletle geçti, devlet tahtına oturdu. Sağ tarafına fazıl kişilerden Mevlânâ Fahreddin oturdu. Solunda Mevlânâ Tûsî oturdu. Karşısında Mevlânâ Şükrullah oturdu. Onun yanına Hızır Bey Çelebi oturdu.

Emr olundu. Hafızlar Kur'ân-ı Kerim okudular. Ulema bu okunan ayetlerin tefsirini yaptılar. İlmî sohbetler olundu.

Ondan sonra izin verildi. Edipler, güzel methiyeler ve gazeller okudular. Padişaha layık konuşmalar yapıldı.

Ondan sonra izin oldu. Her ilim ehlinin önüne sini koydular. Hesaba sığmaz yiyecekler sunuldu. Çevirme kuzular, kızarmış tavuklar, kazlar, şekerden tatlılar, şirin zerdeler, güllaçlar, muhallebiler, tavuk

göğüsleri bunların bir kısmıdır. Bu ulemanın hizmetkârları futalar (bohçalar) doldurdular. Bu arada misk ve amberle terbiye olunmuş şeker şerbetleri fağfur kaplar ve camlar içinde ikram olundu.

Yemekten sonra yine edebiyatçılar okudular. Ondan sonra Kur'ân okundu.

Sonra padişah bu gelen hürmete layık kişilere ihsanlarda bulundu, hil'atlar giydirdi. Niceleri fakir geldi, zengin gitti. Bu padişahın devlet günlerinde ve kutlu saltanatında hoş zaman geçirdiler.

Bu dem ki şah, oğulları sünnet etti
Fazıllar izzetle geldi gitti
Yenildi türlü nimet lezzetinen
Ruhani gıdalar akla yetti.

Ondan sonra ikinci gün fukara tayfası ve genel olarak halk davet olundu. Onlara dahi gereği gibi hürmet olundu. Fakirler yetimler dullar doyurularak sevindirildi. Padişahın ihsanları bunlara dahi fazlasıyla ulaştı. Bunlar dahi fukara kanunu üzere saygı ve hürmetlerini sundular. Padişaha gayet hoş geldi. Padişah da sevgili halkına cömertliğini ve iyilik severliğini bol bol gösterme imkânı buldu.

Üçüncü günü beyler ve temiz inançlı askerler geldiler. Bunlara dahi padişah kanunu nasılsa öyle yapıldı. Konuşuldu, yenildi, içildi. Sonra silahşorlar meydana girip hünerlerini seyircilerin gözleri önüne serdiler.

At yarışları sonunda başarılı olanların hem binicilerine hem de seyislerine padişahın sayısız ihsanları ulaştı.

Yay gerenler nice nişanları, altın ve gümüş çelik levhaları deldiler. Okçular at sırtında dörtnala koşarken yüce sırıklara tutturulmuş yine altın ve gümüş kaplı kupalara delici oklarıyla nişan aldılar. Vurdukları armağan olarak kendilerine sunulurdu. Ayrıca hepsine başarılarından ötürü bahşişler verildi. Görevlerindeki rütbeleri yükseltildi, ulufeleri arttırıldı.

Onun için ki her padişah kurduğu derneği kendi değerini göstermek için yapar ki ululuğunu göreler. Bu padişah dahi ululuğunu

tamam, eksiksiz gösterdi. Alimler, dervişler ve başkaları hep hoşnut olup gittiler.[182]

Dediler şehâ bu mübarek düğün
Adûnun yüreğine ursun düğüm

Hemişe kapundan yayılsın sürûr
Gubârın ola çeşm-i dehre zerûr

Yinilsün taâmın kapında müdâm
Nevâle götürsün kamu hass u âm

Kapuna mülazım ola her ferah
Yörenmeye gönlüne asla terah

Gözün nûrı ya'ni ki şehzadeler
Olalar havâdisten âzâdeler

Husûl-ı murâdât ile ol Celil
Vire her birinüze ömr-i tavil[183]

Açıklaması: Dediler ki ey şah bu mübarek düğün düşmanın yüreğine düğüm olsun. Kapından her zaman sevinç yayılsın. Toprağın zamanın gözünde altın gibi olsun. Kapında devamlı yemekler yenilsin ve gelenler zengin olsun fakir olsun nimet ile dönsünler. Her sevinç ve mutluluk senin kapının askeri gibi olsun ve gönlüne asla gam keder ulaşmasın, yerleşmesin. Gözünün nuru olan şehzadelerin her an zamanın kötü hadiselerinden korunsunlar, azat olsunlar. Cenab-ı Hak muratlarınızın kabulü ile her birinize uzun ömürler ihsan eylesin.

Fatih Sultan Mehmed'in tertiplediği şenlikte ilk gün ulemanın, ikinci gün fukaranın ve halkın nihayet üçüncü gün beylerin ve askerin davet olunmaları ziyafetin kendisinden daha büyük bir mana taşımaktadır. Ziyafet ağırlamak ve değer vermek olduğuna göre burada Fatih'in sosyal tabaka ve zümreler karşısında aldığı tavır, kendisini açıkça göstermektedir. Onun nazarında toplum içinde itibar edilmesi gereken birinci sınıf âlimlerdir. İkinci sınıf fukara kesim ve genel olarak halktır. İdareci sınıf, ordu ve beyler ise en sonra gelmektedir.

SIRBİSTAN'IN KESİN İLHAKI

Macarlar Belgrad muhasarasının başarısından cesaret alarak sonraki yıllarda Sırbistan'a yeniden baskı yapmaya başladılar. Maksatları Sırbistan'ı tamamen işgal etmekti. Fatih ise Sırp meselesini kesin olarak halletmeye karar vermiş bulunuyordu.

Bu sırada Sırbistan tahtında da iki tarafın müdahalesini gerektirecek karışıklıklar ortaya çıkmıştı. Belgrad kuşatmasının hemen akabinde Sırp Despotu Brankoviç, hükümdarlığını birtakım şartlarla karısı İrene'ye bıraktıktan sonra hayatını kaybetti (24 Aralık 1456). Ölümü ile hayatta üç oğlu (Greguar, Stefan ve Lazar) ile Fatih'in üvey annesi olan kızı Mara kalmıştı. İrene her taraftan tehdit altındaki Sırbistan'ı korumasının zor olduğunu görerek saltanatı büyük oğlu Kör Greguar'a vermek istedi. Buna kızan Lazar, anasını zehirleterek öldürttü. Yine öldürülmekten korkan kardeşlerinden Stefan Macarlara, Greguar ile kız kardeşi Mara da Fatih'e sığındılar.

Fatih üvey anası Mara'ya Sırp tahtı üzerindeki hakkını müdafaa edeceğini vaat ile kendisine Serez taraflarında mülk verdi ve refah içinde yaşamasını temin etti. Lazar ise yılda yüz bin duka vergi vermeyi kabul ederek Osmanlıların hâkimiyetini kabul etmiş ve baskılarından kurtulmayı başarmıştı. Ancak Lazar'ın 1458'de ani olarak ölümü Sırbistan'ı bir kez daha kaosun içerisine attı. Zira şimdi ortaya iki varis daha çıkmıştı. Lazar'ın hanımı Helena (Elen) ile kızı Maria.

Lazar'ın yerine iktidarı ele alan karısı Helena kızını Katolik Bosna Kralı Stefan Thomas'ın kendi adını taşıyan oğlu ile nişanlarken Sırbistan'ı da Papaya malikane olarak teklif etti. Papa Pius bir kardinalini Sırbistan üzerindeki hâkimiyetini tescil ettirmek üzere bu ülkeye gönderdi. Bu durum ne Sırbistan'ı eskiden beri kendilerinin tâbii olarak kabul eden Macaristan'ın ne de Osmanlıların hoşuna gitti. Macarlar Sırbistan'daki taraftarlarını harekete geçirirken Osmanlılarda bu ülkede önemli bir nüfuz elde etmiş bulunan Mahmud Paşa'nın kardeşi Michael Angeloviç vasıtasıyla memlekette kendilerine bağlı bir zümre ortaya çıkarmaya muvaffak olmuştu.

Mahmud Paşa'nın mensup olduğu Angeloslar ailesi, Sırp despotluğunda Kantakuzenoslar ile birlikte en saygın iki aileden biri idi. Angeloslar Bizans imparatoru III. Aleksios'un (1195-1203) erkek kardeşi ya da oğlu Selanik despotu Manuel Angelos'un (1230-1240) soyundan gelmekteydiler. Ailenin o dönemki üyelerinden biri olan ve Novoberdo'da yaşayan Mihail Angelos (Mahmud Paşa'nın babası) Sırp bir kadınla evlenmişti. Bu kadın muhtemelen 1427'de, Tuna'ya kaçarken Türk süvariler tarafından esir alınmış ve diğer tutsaklarla birlikte Edirne'ye götürülmüştü.

Oğullarından biri devşirme edilerek saraya alınmıştı. Müslüman olarak Mahmud adını alan bu genç yetenekleriyle kısa sürede dikkat çekmiş ve Şehzade Mehmed ile çok iyi arkadaş olmuştu. Şehzade Mehmed ikinci kez saltanata geçtikten kısa bir süre sonra Mahmud Paşa'yı önce Rumeli beylerbeyiliğine ardından da sadrazamlık mevkiine atayacaktır.[184]

Diğer taraftan Mahmud Paşa'nın Sırbistan'da kalmış olan kardeşi Mihail Angeloviç de Sırp devleti içinde hızla yükselmişti. Nihayet Sırbistan'da en yüksek yargı mevkii olan baş voyvodalığa kadar gelmişti. İki kardeş devamlı görüşüyor ve ortak strateji belirliyordu. Mihail Angeloviç, Sırbistan'daki Papalık ve Macar taraftarlarına karşılık Osmanlı lobisinin başı gibidir. Bu itibarla batılı tarihçiler tarafından Osmanlı ajanı olarak değerlendirilir. Halbuki Sırbistan yönetiminde etkin rol oynayanların menfaatlerini koruma politikaları ile ülkeyi Macaristan'a veya papalığa peşkeş çekmek isteyenlere karşılık halk, Osmanlı idaresine taraftar bir siyaset takip etmekte ve bu maksatla Mihail Angeloviç'in etrafında toplanabilmektedir.

Helena ise Angeloviç'e karşı önceleri yumuşak bir siyaset takip etti. Güvenini kazandıktan sonra son gelişmelerle ilgili fikrini almak ve ortak bir görüş belirlemek üzere kendisini Semendire'ye çağırdı. Sırbistan'ın geleceği için bu teklifi seve seve kabul eden Angeloviç, gelir gelmez tutuklanarak zincire vuruldu ve Macaristan'a gönderildi. Böylece Osmanlı taraftarları başsız bırakılmış oluyordu. Ancak Macarların da desteği ile Katolik bir Bosnalı'nın Sırbistan'da idareyi ele geçirmeye çalışması karşısında Sırp boyarları (beyleri)

Osmanlı devletine müracaat ederek Sırbistan'ı kendilerine bağlamak istediklerini dile getirdiler. Bu talep üzerine Fatih, Sırbistan işinin halline Belgrad muhasarasındaki yararlığına mükafat olarak vezirliğe yükselmiş bulunan Mahmud Paşa'yı tayin etti.

Aynı zamanda Rumeli beylerbeyi olarak hareket eden Mahmud Paşa maiyyetine Fatih'in verdiği bin yeniçeriyi de katmak sûretiyle Sırbistan'a girdi. Başta Reşeva ve Kuruca kaleleri olmak üzere birtakım müstahkem mevkileri zaptettikten sonra Semendire'yi muhasara altına aldı.

Şiddetli bir bombardımanın ardından Semendire önünde kanlı çarpışmalar cereyan etti. Osmanlı erleri şehrin dış istihkâmlarını aldıysa da, asıl kaleye toplanan müdafilerin can ve başla sürdürdükleri mukavemeti kıramadılar. Bu durum karşısında Mahmud Paşa, burada kalarak daha fazla vakit kaybetmeyi istemediğinden kuşatmayı kaldırdı ve Fatih'in 1456 yılında inşa ettirmiş olduğu Havale Kalesi (Güzelcehisar)'ne çekildi. Burayı tahkim ettikten sonra harekâta devam eden Mahmud Paşa, evvelce fethedilmiş iken elden çıkmış bulunan Ostroviç (Sivricehisar) üzerine yürüyüp ikinci defa olarak aldı. Ardından demir madenleriyle meşhur Rudnik Kalesi'ni zaptetti.

Bundan sonra Ramazan'ı geçirmek üzere Niş civarındaki Yelliyurd'a geldi. Neşe içinde yenen iftar ve sahur yemekleri, namaz, evrad ve gazâ sohbetleri ile Ramazanı ihya eden Osmanlı serdengeçtileri bayramı yaptıktan sonra Güvercinlik (Golumbaç) Kalesi önünde göründüler. Ateşler saçan topların kuruluşu ve gazilerin tam bir disiplin içindeki cenk hazırlıkları müdafilerin gönlüne korku ve dehşet vermişti. Derhal hisarın anahtarlarını teslim ederek, canlarını gazilerin kahredici ellerinden kurtarmış oldular. Mahmud Paşa hisarı tahkim ettirirken Minnetoğlu Mehmed Bey'i de Macarların hareketlerini önlemek üzere bu ülkeye gönderdi. [185]

Son derece cesur ve gözüpek bir yiğit olan Minnetoğlu Mehmed Bey akıncı güçleriyle Macar topraklarına karabasan gibi çöktü. Trava'yı vurduktan sonra Sava ile Tuna nehirleri arasındaki zengin ovayı alt üst ederek dehşet saldı. Macarlar elli bin kişi ile geldikleri

sırada, Minnetoğlu binlerce esir ve sayısız ganimetle bölgeden ayrılmış bulunuyordu.[186]

Mahmud Paşa bundan sonra, Mora seferini tamamlayarak Üsküb'e gelmiş bulunan padişahın yanına geldi. Fatih bir müddet Macarların sınır hareketlerini takip etti. Nihayet Tahtalı'ya hücum eden Macarların, hudut boylarındaki Türk birlikleri tarafından bozguna uğratıldıkları haberini alması üzerine Edirne'ye döndü.

O kış Helena, Bosna Kralı Stefan Thomas ve Macar kralı Sırbistan'ı kurtarmak üzere son kozlarını oynamak üzere Segedin'de toplandılar. Mecliste aldıkları bir kararla Bosna'yı ölen despot Lazar'ın kızının müstakbel kocası genç Bosna prensi Stefan'a verdiler. Bosna kralının evvelce Osmanlılarla yaptığı anlaşma feshedildi. Macar Kralı Matyas, Bosna'nın savunmasını üzerine aldı. Ayrıca kendi güçlerinin dışında, ruhban reislerinin mülklerinde hafif süvari birlikleri yetiştirmeyi ve bunlardan da savaşlarda istifade etmeyi kararlaştırdılar.

Nihayet 1 Mayıs 1459'da Bosnalı genç Stefan'ın, Lazar'ın kızı Maria ile evlenmesiyle Bosna'nın Tuna boylarındaki Sırplarla birleşmesi de kesinlik kazanmış oluyordu.

Bütün bu gayretler Fatih'in denizler gibi kabaran ordusuyla yola çıkıp, Sofya'dan geçip Sırbistan ülkesine girmesiyle son buldu. Zira Sırplar Osmanlı ordusuna geçtiği yerlerde sevgi gösterisinde bulunuyor yardımcı oluyorlardı. Nihayet muzaffer Osmanlı padişahı Semendire önünde görünür görünmez Sırp boyarları kalenin anahtarlarını göndererek takdim ettiler (20 Haziran 1459). Şehir halkı da Fatih'i istikbal etmekten geri durmamıştı.

Bölgede bulunan Bosna Kralı Stefan Macar kıtaları ile birlikte yapılacak bir şey kalmadığını görüp 1459 Temmuz'u başında bölgeden çekildi. Helena ise hazineleri ile birlikte Macaristan'a kaçtı. Kısa bir süre sonra İtalya'ya geçip Papanın himayesine girdi. 1473 yılında Ayamavra (Santa Mavra) adasında bir rahibe olarak öldü.

Semendire'nin teslim olması ile birlikte, Vişeslav, Çernov ve Balastena gibi geri kalan Sırp kaleleri de padişahın itaati altına girdiler

(8 Kasım 1459). Bu sûretle Sırbistan, Semendire sancakbeyliği adıyla Osmanlı devletinin bir sancağı olarak teşkil olundu. Sancağın ilk beyi meşhur akıncı kumandanı Mihaloğlu Ali Bey oldu. Böylece Semendire, Belgrad'ın zaptına kadar Macaristan'a yapılacak akınlar için ve kuzeyden gelecek tehlikelere karşı üs vazifesi görecekti.

Sırbistan'ın ilhakından sonra Fatih analığı Mara Hatun'a, Serez'e yakın Yezevo malikanesini verdi. Mara Hatun burada 1478 senesinde vefatına kadar bir kraliçe gibi yaşadı. Hıristiyanlara ait işlerde zaman zaman Fatih'le görüşerek tavassutta bulunurdu.[187]

Semendire'nin düşüşü Batı'da neredeyse İstanbul'un fethi kadar sarsıcı bir etki meydana getirmiştir. Bazı kaynaklar şehrin hiçbir mukavemette bulunmadan teslim oluşunu utanç verici olarak kaydederler.[188] Gerçekte ise Sırp halkının, kendilerini Katolik yapmak için çırpınan Papa ve Macarlara karşılık dinlerine ve inançlarına tam bir serbestiyet tanıyan Osmanlı idaresini gönülden kabullerini çarpıcı bir tarzda yansıtan asıl sebebi, görmezden gelmektedirler.

MORA MESELESİ

Sırbistan meselesi hallolduğu sırada Balkanların diğer kısımlarında Fatih'in müdahalesini gerektirecek sıcak gelişmeler yaşanıyordu.

Mora'da son Bizans İmparatoru Kostantin Dragazes'in kardeşlerinden Mistra (Isparta)'da hüküm süren Despot Dimitrios ile Patras'da hüküm süren despot Thomas arasında ihtilaf baş göstermiş ve ülke karışmıştı. Venediklilerin burayı kendi nüfuz sahası sayarak müdahale etmeye hazırlanması üzerine Fatih de İstanbul'a sahip olması dolayısıyla İmparator Kostantin'e ait yerlere vâris olduğunu belirterek Mora'da hak iddia etti. Zira Fatih Mora'nın karada ve denizde coğrafi mevkiinin ehemmiyetini, tabii limanlara malik olduğunu ve ileride İtalya'ya düzenlenecek bir seferde buranın ne kadar büyük bir değer ifade edeceğini biliyordu.

Bu itibarla kuvvetli bir ordunun başında harekete geçerek Mora'da yer alan Tarsos, Rupeli, Patras, Agion, ve Korint'i zaptetti. Despotlar geri kalan şehirlere hâkim olmak şartıyla anlaşma istediler. Karşılığında Fatih'e her yıl üçer bin altın vereceklerdi. Mora'nın

üçte birine hâkim olan Fatih, despotlarla anlaşmayı uygun gördü. Pek çok Hıristiyan ailesini İstanbul'a sürdü. Bu gelenler çeşitli sanat şubelerinde ve ziraat işçiliğinde bulunarak İstanbul'un müstakil unsurları arasına yer aldılar.

Bu sırada Turhan Bey oğlu Ömer Bey, etrafı zeytinliklerle kaplı Atina üzerine yürümüştü. Zeytinliklerinin tahrip edilmesini istemeyen Atinalılar şehrin kapılarını Türklere açtılar. Fatih en eski medeniyetlerden birinin beşiği olan bu şehri görmek üzere Korint'ten Atina'ya geçti.

Dört gün kadar Atina'da kalan Fatih, Mora'da ele geçirdiği toprakları Teselya ile birleştirerek Turhan Bey oğlu Ömer Bey'e verdi. Mora'dan pek çok sanat ve ziraat ehli Hıristiyan ailesini İstanbul'a sürdü. Bu arada Fatih Despot Dimitrios'un güzelliğiyle meşhur kızı Helene'yi de babasından isteyerek haremine kattı.

Atina'dan Üsküb'e geçen Fatih, orada Sırbistan hareketini idare eden Mahmud Paşa ile buluştu.

Diğer tarafta üç ay kadar sonra Mora tekrar karıştı. Batılıların desteklediği Thomas, Dimitrios'a karşı harekete geçerek elindeki yerleri zaptetmeye başladı. Hazırlanmasına ön ayak olduğu askerî kıtaları Mora'ya sevk eden Papa II. Pius yarımadadaki Rumları ve Arnavutları da tekrar isyana davet etti.

Böylece gittikçe güçlenen Thomas karşısında mukavemet edemeyeceğini gören Dimitrios çekilmeye mecbur kaldı. Mora'da iktidar dizginlerini eline geçiren Thomas şimdi Osmanlı kalelerine saldırmaya başladı.

Thomas'ın bu faaliyetlerini haber alan Fatih gelişmelere mani olamayan Turhan Bey oğlu Ömer Bey'i azlederek Hamza Bey'i göreve getirdi. Hamza Bey Dimitrios'a yardım etmek istedi ise de netice hasıl edemedi.

Öte yandan birbirleri ile mücadeleden memleketlerinin harap olduğunu gören Thomas ile Dimitrios, Isparta metropolitinin devreye girmesiyle yemin ederek anlaştılar. Fatih bu ittifak üzerine Mora'ya kudretli emirlerinden Zağanos Paşa'yı gönderdi. Zağanos

Paşa'nın Thomas'ın emrindeki kaleleri vurmaya başlaması üzerine sulh talep edildi.

Muhalefetin bir netice veremeyeceğini gören Thomas, Türklerden aldığı kaleleri geri vermek, senelik vergisinden başka harp tazminatı olarak da peşin on bin duka ödemek kaydıyla anlaştı. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın Osmanlı topraklarındaki emelleri yüzünden Fatih, Thomas'ın isteğini geri çevirmemişti.

Ancak Thomas'ın söz verdiği parayı zamanında ödememesi üzerine Uzun Hasan meselesini ertesi seneye bırakan Fatih, muzaffer sancaklarının yönünü bizzat Mora üzerine çevirdi (13 Nisan 1460).

İkinci kez Mora yarımadasına giren Fatih, kuvvetlerini öncelikle kendi ittifakından ayrılıp kardeşi Thomas'la anlaşma zeminlerini kuran ve kendisini karşılamaya gelmeyen Dimitrios üzerine sevk etti. Sadrazam Mahmud Paşa Mistra (Isparta) önüne geldiğinde Dimitrios'u teslim olmaya ikna etti.

KARADENİZ SAHİLLERİ

Bizans'ın fethinden sonra hüküm sürmeye devam eden imparatorluk sülalesinin iki şubesinden batıdaki, Mora'nın fethiyle ortadan kalkmıştı. Şimdi tek Trabzon şubesi kalmış bulunuyordu. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, bir taraftan Osmanlılara düşmanlığını her fırsatta dile getirirken diğer taraftan Trabzon Rum imparatorunun kızı ile evlenerek burayı himayesine aldığını ilan etmişti.

Karadeniz'in doğu sahilindeki Trabzon'un, Rum imparatorunun elinde bulunmasının yanı sıra batıya doğru geldikçe, Sinop ve çevresi İsfendiyaroğulları'nın ve daha batıdaki Amasra da Cenevizlilerin hâkimiyeti altında bulunuyordu. Dolayısıyla Karadeniz'in bu sahil bölgesinde ticari bakımdan birçok büyük ve önemli şehirler sıralanmış olup her birisi bir başka devletin hükmü altında bulunuyordu. Gelişmiş limanlarının yanı sıra Trabzon doğudan ve İran'dan gelen büyük kervan yolunun üzerinde idi.

İskender Bey'le anlaşan ve Mora meselesini halleden Fatih'in yeni hedefi şimdi bu bölge idi. Ayrıca kendisine meydan okuyan Uzun Hasan'a da bir gözdağı vermek gerekiyordu.

Amasra Ceneviz Cumhuriyeti'nin önemli ticaret şehirlerinden birisi idi. İstanbul'un Türkler eline geçmesinden sonra etkisi azalmış ise de yine de liman ticaretini muhafaza ediyordu.

Buna karşılık gayrimeşru işlerin vuku bulduğu bir yer olarak da ünlenmiş bulunuyordu. Anadolu'dan kaçan esirler genelde buraya sığınıyordu. Korsan gemilerinin en gözde barınağı olmuştu. Bilhassa Amasralıların Karadeniz'de faaliyet gösteren ticaret gemilerini vurup kaçması ile şikâyetler gittikçe artmaya başlamıştı.

Öyle ki bir yılda verdikleri vergiyi bazen bir günde çıkarıyorlardı. Yapılan şikâyetlerde ise hep inkâr yolunu tutarak haberleri olmadığını ve bu işi levent gemilerinin yapabileceğini belirtiyorlardı.

Amasra'nın hem önemini takdir eden, hem de artan şikâyetler karşısında biraz da neden bu güne kadar alınmadığına hayret eden padişah, Sadrazam Mahmud Paşa'ya: "Mahmud, ol hisar ne yerdir kim, anı benim atam dedem almadı" diyerek serzenişte bulundu.

Zeki sadrazam bu soruya: "Her işin bir ânı, bir vakti vardır. Belki, aziz ve âlim olan Allahu Teâlâ bu kalenin anahtarlarını sultanımın güçlü ellerine sunmayı takdir etmiş ola" cevabını vererek derhâl fethe girişilebileceğini belirtti.[189]

1461 baharında yüz elli parçalık Osmanlı donanması Mahmud Paşa'nın komutasında boğazdan Karadeniz'e çıkarken Fatih'in idaresindeki kara kuvvetleri de güya avlanmak maksadıyla Üsküdar'dan harekete geçerek Akyazı'ya geldi. Ancak bundan sonraki yolculuk pek güç oldu. Sarp ve ormanlık bölgelerden ve Mengen civarındaki boğazlardan bin bir müşkülatla ve yollar açarak ilerleyen ordu Bolu'ya geldi. Ordunun nereye gittiğini padişahtan başka kimse bilmiyordu.

Bir toplantı sırasında ordu kadısının seferin hangi devlet üzerine yapıldığını sorması üzerine Fatih, "Eğer sakalımın kıllarından bir tanesi tasavvurlarıma muttali olsa (bilse) idi derhâl koparır atardım" diyerek devlet işlerinde sır saklamanın ehemmiyetli olduğuna işaret etti.

Öte yandan Fatih'in kendi üzerine gelebileceğini düşünen İsfendiyaroğlu İsmail Bey Kastamonu'yu terk ederek Sinop'a kapanmıştı. Fakat bir müddet sonra Osmanlı padişahının Amasra üzerine doğru gittiğini haber alarak rahatladı.

Amasralılar ise bir sabah kalelerinin karadan bizzat Osmanlı padişahının kuvvetleriyle denizden de muazzam armadası tarafından sarıldığını dehşetle gördüler.

Kendilerinden kat kat üstün bu kuvvetlere karşı durmanın faydasız olacağını gören Cenevizliler padişahın teslim teklifini kabul ederek kalenin anahtarlarını sundular.

Fatih Sultan Mehmed başta tekfur olmak üzere şehrin ileri gelenlerini İstanbul'a gönderdi. Eflani Kalesi muhafızlarını Amasra'da görevlendirdikten sonra Bursa'ya gitmek üzere ayrıldı.[190]

SİNOP'UN FETHİ

Fatih Sultan Mehmed Bursa'da iken İsfendiyaroğlu İsmail Bey'e haber göndererek Trabzon seferi için hazırlıklar yaptığını belirterek gerek Bakır Küresi varidatını gerekse oğlu kumandasında yardımcı birlikler göndermesini bildirmişti. Ayrıca, Sinop Limanı'na göndereceği gemilerinin tamir ve sair ihtiyaçlarının da karşılanmasını istemişti.

Fatih Amasra üzerine giderken seferin kendi üzerine gelebileceğini düşünen İsmail Bey Sinop'a kapanmıştı. Sinop Kalesi'nde dört yüz top ve on iki bin muhafız kuvveti bulunuyordu. Ayrıca büyük savaş gemilerinin de bulunduğu kuvvetli bir donanmaya sahip idiler. Bu sayede rahatlıkla Osmanlılara karşı mukavemet edebileceğini düşünüyordu. Ancak sefer Amasra üzerine olunca rahatlamıştı. Şimdi ise Fatih'in yumuşak ve içten yazılmış mektubu ile daha da ferahlamış bulunuyordu. Büyük bir arzu ile padişahın isteklerini yerine getirebilmek için faaliyetlere girişti. Zira padişahla iyi geçinmek onun için en emniyetli yoldu.

Aslında İsmail Bey Osmanlılara karşı çok da iyi hisler beslemiyordu. Mevkiini ve beyliğini koruyabilmek için Osmanlıların

düşmanları ile özellikle Karamanoğulları ve Hıristiyanlar ile ittifak kurmaktan geri durmuyordu.

Kendisine karşı çıkan kardeşi Kızıl Ahmed Bey, Fatih'in yanındaydı ve kendisine Bolu sancağı dirlik olarak verilmişti.

Hazırlıklarını tamamlayan Fatih, Trabzon niyetiyle Bursa'dan Ankara'ya geldiği sırada İsmail Bey'in oğlu Hasan Bey komutasında gönderdiği seçme İsfendiyaroğlu birlikleri de gelerek orduya iltihak ettiler.

Ancak Fatih, Hasan Bey'i gelir gelmez yanında alıkoydu. Ardından Kastamonu Beyliği'ni İsmail Bey'in kardeşi Kızıl Ahmed Bey'e verdiğini bildirdi ve kendisini Sadrazam Mahmud Paşa ile beraber büyük bir kuvvetle Sinop'a sevk etti.

Anadolu birliğini sağlamayı en büyük hedef olarak benimsemiş bulunan Fatih, artık bir küçük beyliğin devam etmesine gerek kalmadığını ve fetih zamanının gelmiş olduğunu düşünmüştü. Ancak kan dökülmesini de kesinlikle arzu etmiyordu. Bu itibarla planını gizli tutmuş ve Kastamonu beyinin en seçkin ve güzide birliklerini ülkesinden ayırmış hatta kendi yanına katmıştı.

Aldatıldığını gören İsmail Bey ne yapacağını şaşırmış, Sinop Kalesi'ne çekilerek kapıları kapatmıştı. Ancak kalesi denizden ve karadan sarıldığı gibi seçme birliklerini de kaybetmişti.

Kale önüne gelen Mahmud Paşa, İsmail Bey'i görüşmek üzere burca çağırdı ve:

"Hey beyim niçin kaleyi teslim etmezsin? Hem bu hisarda daha ne kadar durup kavga edersin? Bütün vilayetlerin ve limanın padişahımızın eline geçti. Ona mukavemetin imkânı yoktur. Ayrıca halk kardeşin Kızıl Ahmed'i tanıdı. Bundan sonra ömrünü huzur içinde geçirmek dilersen padişahın bendeleri (hizmetli) arasına giresin!" deyince İsmail Bey, Mahmud Paşa'nın tavsiyelerine uymanın en akıllıca bir hareket olduğunu bilmekle beraber, geçmişte Fatih'e karşı işlediği suçları düşünerek:

"Padişahtan korkarım, beni ve oğullarımı helak eder" dedi.

Mahmud Paşa ise:

"Hâşâ ki padişahımız bunun gibi bir fiil işlesin. O affedici ve cömerttir" diyerek İsmail Bey'i teslim olmaya ikna etti.

Ertesi gün Fatih de kale önüne gelmiş bulunuyordu.

Fatih kaleyi teslim ederek huzuruna gelen İsmail Bey'i çadırında ayağa kalkmak ve iki adım ileri yürümek suretiyle karşıladı. İsmail Bey elini öpmek üzere eğildiği zaman buna müsaade etmedi. Evvelce kız kardeşi Hatice Hatun, babası II. Murad'la evli olduğu için Fatih bu beye özel bir yakınlık gösterdi.

"Sen benim ulu kardeşimsin reva mıdır ki elim öpesin?" diyerek boynuna sarıldı.[191]

Yenişehir, Yarhisar ve İnegöl kazalarını İsmail Bey'e ve Bolu sancağını da oğlu Hasan Bey'e verdi.

Üç ay kadar Kastamonu beyi olarak kalan Ahmed Bey ise daha sonra Mora sancakbeyliğine tayin edildi. Ancak o bunu kabul etmeyerek önce Karamanoğlu ülkesine, oradan da Uzun Hasan'ın yanına iltica etti.

Uzun Hasan ile ittifak eden Karamanoğlu İbrahim Bey, Fatih'in İsfendiyar topraklarını aldıktan sonra Trabzon'a gitmek üzere Sivas taraflarına hareket ettiği sıralarda, İsmail Bey'e de isyan teklifinde bulunacaktır. İbrahim Bey, İsmail Bey'i tekrar Kastamonu'ya dönmeye teşvik ederek:

"Hey Tanrı kulu! Dön, Yenişehir'e varma. Osmanoğlu'nun fırsatın bulduk. Bu taraftan ben sana muin (yardımcı) olayım. O taraftan dahi Uzun Hasan'a haber edelim. Osmanoğlunu aradan götürelim. Yine sen vilayetine kavuş" demişti.

Fakat İsmail Bey:

"Bu sözler Müslümanlığa layık sözler değildir. Buna münafıklık derler. Şimdi bir gazi padişah gazâya gidiyor. Bizim onu yolundan alıkoymamız İslam'a sığan iş değildir. Hassaten kim bunun gibi fiilleri sen nice kere işledin. Ne başardın? Şimdi yine ne başarasın?" dedi.[192]

Bir iki gün olan cihana kalma
Ziyandır sevgisi ziyana kalma

Senin adın falan söylenir ancak
Hemin bir sözdür ol falana kalma

Yalandır da'visi güler yüzüne
Şivesi pür yalan sözüne kalma[193]

Ancak Kızıl Ahmed Bey'in hareketi Fatih'i endişelendirmişti. İsmail Bey'in de aynı yolu tutmasından çekinerek Anadolu'da durmasını mahzurlu gördü ve kendisine Filibe'yi dirlik olarak verdi. İsmail Bey bundan sonra vefatına kadar on sekiz yıl (v. 1479) Filibe'de kaldı.

Âlim ve mütefekkir bir zat olup devrinde Kastamonu mühim ilim merkezlerinden biri olmuştu. Kastamonu, Sinop ve civarında pek çok tesisi bulunmaktadır. İsmail Bey'in Kastamonu'da inşa ettirdiği en önemli külliyesi, önceleri Şehinşah Kayası ve sonraları Küçük İmaret, Aşağı İmaret diye bilinen cami, on odalı medrese, imaret, türbe ve kütüphaneden meydana gelen tesisidir. Bu külliyenin inşa tarihi 1454'tür. İsmail Bey ayrıca Kastamonu'da bir kervansaray, Sinop'ta çeşme, Araç'ta han ve çeşme, Boyabat'ta imaret, Taşköprü'nün Gökçe nahiyesinde kervansaray, Göl nahiyesinin Kemah ve Kavalca köylerinde cami ve çeşme, Devrekani'de mescid ve hamam ve Çayırcık köyünde bir mescid yaptırmıştı.

Fatih tarafından gönderildiği Filibe'de de imar faaliyetlerini devam ettiren İsmail Bey, daha sonra Bey Camii adını alan kubbeli bir cami, iki mescid, bir türbe ve oldukça zarif nakışlı tonozları ve kubbeleri olan bir büyük çifte hamam inşa ettirmişti. Markova köyü yakınlarındaki Rodop dağlarından Filibe'ye getirilen su kanalının da İsmail Bey tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Filibe'deki camii ile türbesi 1914'te Bulgarlar tarafından tahrip edilmiştir. Büyük çifte hamamı ise yakın zamanlara kadar açık bulunuyordu.

TRABZON'UN FETHİ

Fatih'in hedefi şimdi Trabzon olarak görünüyordu. Zira Bizans'la ilgili hemen her teşekkülü ortadan kaldırmayı düşünen padişahın,

Anadolu'nun kuzey kıyısındaki bir imparatorluğa uzun müddet hayat hakkı tanıması mümkün değildi. Hem de bu imparatorluk Bizans entrikalarını aratmayacak faaliyetlerin içerisinde bulunuyorsa...

İstanbul'un fethinden sonra birçok ileri gelen Rum aileler, Trabzon'a sığınmışlardı. Greklerin bu imparatorluğu bir ümit olarak görmeleri üzerine Fatih, Amasya Sancakbeyi Hızır Bey'i Trabzon üzerine göndermişti. Hazırlıksız yakalanan imparator yıllık üç bin altın haraç vermek sûretiyle anlaşma imzalamaya muvaffak olmuştu (1456).

Bundan sonraki hadiseler Fatih'in bölge ile ilgilenmesine imkân tanımazken İmparator IV. Yuannis hiç boş durmadı.

1458'de kızı Katerina'yı Uzun Hasan'la evlendirmek sûretiyle Akkoyunlularla dostluk kurdu. Kızına çeyiz olarak Kapadokya'yı vermişti. Buna karşılık Akkoyunlular, herhangi bir tehlike karşısında kendisini koruyacaklardı. Gürcistan'ı da ittifaka dahil eden IV. Yuannis, Karamanoğulları ve İsfendiyaroğulları ile irtibat kurmaya çalışırken öldü (1458).

Yerine geçen kardeşi David Comnenos Osmanlılara karşı ittifakı daha da genişletmeye çalıştı. O, Kafkasya ve Fırat'tan Fransa'da Burgond dukalığına kadar uzanan sahada yaşayan bütün milletleri Türklere karşı ayaklandırmak sûretiyle bir ittifak düşünüyordu.

Papalıkla temasa geçerek ciddi müzakerelerde bulundu. Şayet batıda Osmanlılara karşı bir sefer düzenlenecek olursa, doğudan da Rum imparatorluğunun yanı sıra Akkoyunlular, Gürcistan beyleri, Karamanoğulları ve İsfendiyaroğulları hiç tereddüt göstermeden ittifaka dahil olacaklardı.

David ayrıca karada ve denizde silahlanmaya büyük ağırlık verdi. Bir taraftan donanmasını güçlendirmeye çalışırken diğer taraftan asker sayısını yirmi bine çıkarmak üzere gayret sarf ediyordu.

Papadan da gördüğü ciddi desteğin sonunda David daha cesur adımlar atma gereğini duymuştu. Uzun Hasan'a müracaat ederek artık Osmanlılara vergi vermeyeceğini belirterek desteğini talep etti.

Bunun üzerine Uzun Hasan da Fatih'e bir elçilik heyeti göndererek Trabzon'un vergiden muaf tutulmasının, yanı sıra evvelce Akkoyunlulara verilmesi gündeme gelmiş fakat verilmemiş olan verginin de ödenmesini talep etti (1460).

Elçilerin taleplerini dinleyen Fatih ise:

"Haydi siz rahatça gidiniz. Gelecek sene ben kendim gelir borcumu öderim" diyerek manalı bir cevap vermişti.

Uzun Hasan bununla da yetinmemiş Fatih'e bağlı bulunan Koyulhisar Kalesi'ni zaptettiği gibi Osmanlı sınır bölgelerine tecavüzi hareketlerde bulunmaya başlamıştı.

İşte Sinop'u alarak İsfendiyar meselesini halleden Fatih'in sahilden Trabzon üzerine yürümesi beklenirken sefer güzergâhı birdenbire değişti. Şimdi Fatih'in muzaffer sancakları Sivas üzerinden geçerek Erzincan'a doğru yol almaktaydı.

Uzun Hasan'ın elde ettiği Koyulhisar Kalesi üç günlük bir kuşatmanın sonunda tekrar ele geçirildi. Bu arada Gedik Ahmed Paşa'nın idaresindeki Osmanlı birlikleri de Hurşid Bey komutasındaki Akkoyunlu kuvvetlerini bozdular.

Fatih, Koyulhisar'dan sonra Erzincan üzerine yürüdü.

Uzun Hasan gafil avlanmış, hazırlıksız yakalanmıştı. O henüz Fatih'le bir meydan harbine kendisini hazır olarak görmüyordu. Fatih'in Trabzon üzerine yürüyeceğini hesaplıyor ve arkadan müdahale ile Osmanlıları dağlık arazide mahvedeceğini tahmin ediyordu. Evdeki hesap çarşıya uymamıştı.

Bu itibarla derhâl bir elçilik heyetini padişah katına gönderdi. Fatih, Yassı Çimen mevkiinde iken, elçilik heyeti huzura geldi. Heyette Uzun Hasan'ın annesi Sara Hatun ile Çemişkezek Beyi Kürt Hasan da bulunuyordu.

Yetmiş yaşında ihtiyar ve muhterem bir kadın olan Uzun Hasan'ın annesinin ricasını kırmayan Fatih Sultan Mehmed, Osmanlı memleketlerine ve onların himayeleri altındaki yerlere tecavüz etmemek ve Trabzon Rum İmparatorluğu'na yardımda bulunmamak sûretiyle anlaşma yaptı.

Uzun Hasan'ın elçilik heyetinden bir kişi ile kendi elçilerini bir name ile Akkoyunlu ülkesine gönderen Fatih, annesi ile diğer elçilik heyetini seferden sonra iade edeceğini ifade etmişti.

Anlaşıldığı üzere Fatih, Uzun Hasan'a güvenmiyordu. Ancak çok hürmet gösterdiği Uzun Hasan'ın annesini de üzmek istemiyordu. Bu sebeple Sara Hatun'a:

"Ana! Muhterem oğlunuz gelemeyerek sevab-ı gazâdan mahrum kaldılar. Hiç olmazsa sizin ve ileri gelen zevatın gazâda bizimle beraber bulunması yerinde olacaktır" diyerek gönüllerini aldı.

Böylece Erzincan civarında istikamet değiştiren ordu şimdi yolsuz bir bölgeden, sarp kayalıklardan ve yüksek dağlardan geçmek mecburiyetinde idi. Zigana dağları Fatih'i ve ordusunu oldukça yordu.

Kaynaklarda bu seferde çekilen sıkıntılar pek az yerde görülür. Nitekim Kemalpaşazade şöyle tasvir etmektedir:

"Meşhur bölgenin yolu gayet çetin ve zordu. El ayası miktarı ayak basacak düz yer yoktu. Ya dar vadi ya aşılmaz dağlardı. Karadeniz kenarındaki dağlar sedd-i İskender gibi sağlam ve metindi. Fatih ve askerleri sanki yerin dibine geçmiş vadilere coşkun akan bir sel gibi girip gittiler. Erişilmez dağlara bulut gibi ağıp çıktılar."

Hele Trabzon yakınında bulunan çok kayalıklı ve yüksek bir dağı geçmek çok güç olmuştu. Burada at değil insan bile zor yürüyordu. Bu sebeple padişah uzun müddet atından inip yaya yürümek mecburiyetinde kalmıştı. Padişahın çehresinde hasıl olan ter katreleri mübarek burunları ucundan sakal-ı şeriflerinden nisan yağmuru gibi zemine dökülürdü. [194]

Padişahın bu hâlini gören Sara Hatun fırsatı kaçırmak istememişti:

"Oğul! Senin gibi, nice beyleri kapısında ırgat diye kullanan bir padişahın kuş tüyü yataklarda yatması lazım gelirken bir Trabzon Kalesi için bunca sıkıntı ve meşakkat çekmesine değer mi? Burasını da gelinime bağışlasan olmaz mı?" diye seslendi. Fatih ise:

"Hey Ana! Sen bu eziyet ve meşakkati Trabzon Kalesi için mi çeker zannedersin? Bizim elimizde tuttuğumuz kılıç İslam kılıcıdır. Bu gayret ve çalışmalar da din yolunadır. Bu yolda eza ve cefayı çekmezsek bize gazi demek yalan olmaz mı? Allah'ın rızasını ve cihat sevabını kazanmak yolunda bu sıkıntılardan daha çoğunu da çeksek yine azdır!"

Sara Hatun padişah tarafından verilen cevap üzerine ses çıkarmayarak bir daha böyle bir mütalaada bulunmadı.[195]

Osmanlı donanması, kara ordusundan bir ay evvel Trabzon önüne geldiği için şehri ve kaleyi denizden çevirip top muharebesi yapıyordu. Sarp yerleri aşarak kara kuvvetlerinin gelmesi pek ümit edilmemişti. İmparator David, Fatih'i ve ordusunu görünce büyük bir şaşkınlığa uğradı. Uzun Hasan'ın annesinin de orduda olduğunu öğrenince hamisi Uzun Hasan'dan da bir yardım gelmeyeceğini anlayarak bütün ümitleri kırıldı.

Baş mabeyincisi bulunan Georgios Amirutzes, Sadrazam Mahmud Paşa'nın arkadaşı olması hasebiyle anlaşma zeminini hazırladı. İmparator ve şehir halkının hayatlarına dokunulmaması kaydıyla antlaşma yapıldı.

İmparator David Komnenos ailesiyle beraber deniz yoluyla evvela İstanbul'a oradan da Edirne'ye gönderildi. Kendisine Serez taraflarında Ustroma Karasu Nehri civarında senevi üç yüz bin akçelik has verildi. Ancak daha sonra Uzun Hasan'la gizlice mektuplaştıkları anlaşılınca imparator, üç oğlu ve bir yeğeni idam edileceklerdir (1463).

İki gün Trabzon'da kalan Fatih Sultan Mehmed, Rum askerlerinin mallarını muharebeyi kazanan Türk askerlerine temlik etti. Trabzon Rum İmparatorluğu hazinesinden en kıymetli eşyaları Sara Hatun'a vererek onu oğluna iade etti.

Uzun Hasan da bu jeste mukabele olarak kıymetli hediyelerle beraber heyet göndererek hem Trabzon'un fethi dolayısıyla padişahı tebrik hem de validesi hakkındaki hüsnü muameleye teşekkür edecektir.

Fatih, Trabzon'un idaresini donanma komutanlarından Kazım Bey'e bırakarak sahil yolundan geriye döndü.

EFLAK MESELESİ VE KAZIKLI VOYVODA

Osmanlılar tarafından Kazıklı Voyvoda, kendi milleti olan Ulahlar tarafında Tepeş (cellat), Macarlar tarafından ise Drakul (şeytan) diye adlandırılan Eflak Beyi III. Vlad, Fatih Trabzon seferinde iken Tuna'yı geçerek Bulgaristan topraklarını yağma ve tahrip etmişti. Ayrıca Macarlar ile de irtibat kurmaya başlamıştı. Padişah seferden döndüğünde ise elçilerini göndererek zaferini tebrik etmiş, bağlılıklarını arz etmişti.

Vlad'ın faaliyetlerinden haberdar olan Fatih ise onu, hissettirmeden ele geçirmek istiyordu. Zaferi tebrike gelen Eflak elçilerine kendi elçisini de katarak gönderdi ve Vlad'ı eski tâbiiyet şartlarını yerine getirmeye davet etti. Buna göre Vlad'ın göndermemiş olduğu vergiyi bizzat İstanbul'a getirmesi isteniyordu.

Vlad Tepeş 1442'de rehine olarak Osmanlı saraylarına bırakıldığında on iki, kardeşi Radul ise altı yaşındaydı. İki kardeş önce Kütahya'da Eğrigöz Kalesi'nde, sonra Tokat'ta daha sonra Edirne sarayında ikamet etmişlerdir.

Rehineler seçkin bir topluluk içinde yetişir ve eğitim görürlerdi. Vlad Tepeş ve kardeşi Radul, II. Murad Han'ın sarayında Şehzade Mehmed ile birlikte Molla Gürani'den ders almışlardı. Rehinelerin eğitimi daha çok İslam akaidini, nazari ve uygulamalı matematiği ve mantık bilgilerini ihtiva ediyordu.

Osmanlı saray hayatı, ve sarayda gördükleri ileride Eflak ve Boğdan tahtına geçecek veya devlet kademelerinde önemli görevler üstlenecek bu genç çocukların kişiliklerini şekillendirirdi. Bu suretle rehinler Osmanlı üst tabakasının davranış kurallarını öğrenirlerdi. Ayrıca onların Osmanlı devletine saygı ve bağlılık duymaları, görevde iken iyi ilişkiler içerisinde olmaları arzu olunurdu.

Vlad Tepeş 1448 yılına kardeşi Radul ise 1462 yılına kadar Osmanlı topraklarında kalmışlardır.

Fatih Sultan Mehmed kendisi ile iyi ilişkiler içerisindeki Vlad'ı 1456'da Eflak prensliğine tayin etmişti. Çok zeki, aynı zamanda çok cesur olan Vlad Osmanlılardan aldığı komutanlık ve idare kabiliyetleri ile de kısa sürede kendisini kabul ettirmişti. Boğdanlıları yenmiş Macarları da birkaç defa bozguna uğratmıştı.

Osmanlı devletine sadık görünüyor ve her yıl haracını bizzat getiriyordu. Padişah da kendisini layık olduğu üzere kabul edip hil'at ve börkle altın üsküflü serpuş giydirip memleketine iade ediyordu.

Ancak Fatih'in Mora ve Karadeniz sahilleri ile uğraştığı sıralarda Vlad da eski bağlılığını çözmeye başlamıştı. Artık vergilerini getirmek şöyle dursun göndermiyordu bile. Kendi tebaası da başta olmak üzere zalimliği had safhaya varmıştı. Batılı kaynaklar onun işkencelerinden uzun uzun söz etmekte ve gittikçe, azgın bir canavara dönüştüğünü vurgulamaktadırlar. Öldürmek istediği kişileri kazığa vurdurduğu için Kazıklı Voyvoda diye anılmaya başlanmıştı. En sevdiği temaşa kazık işkencesi idi. Bilhassa kazıklara vurulmuş ve işkencelerle can vermekte olan Türklerin teşkil etmiş oldukları kalın bir dairenin ortasında sarayının halkı ile birlikte yemek yemekten büyük bir haz duyardı.

Eline Türk esirleri geçince, ayaklarındaki derinin yüzülmesini, meydana çıkan kırmızı etlerin tuz ile ovuşturulmasını sonra da elem ve azabın artması için keçilere yalattırılmasını emrederdi. Bir gün memleketin bütün dilencilerini büyük bir ziyafete çağırarak, iyice doyurduktan sonra sofra masasını ateşlettirip hepsini yakmıştı. Bir defa da birtakım zavallı kadınların memelerini kestirerek onların yerine çocuklarının başlarını yapıştırtmıştı. Bazı çocukları ise validelerinin ateşte kızartılmış etlerini yemeye mecbur etmişti.

İnsanları sebze gibi doğramak ve çömlek içinde pişirip kaynatmak için hususi usuller uygulamıştır. Bir gün eşek üzerinde tesadüf ettiği bir papazı eşekle beraber kazıklatmıştır. Hamile olduğunu söyleyen bir sevgilisinin karnını yarmıştı. En büyük zevki birçok kişiyi birden işkenceye koymaktı. Lisan öğrenmek için Eflak'a gönderilmiş olan dört yüz Macar ve Erdelli delikanlılarının hepsini birden

ateşte yakmıştır. Altı yüz Bohemya tacirini Pazar yerinde kazığa vurdurmuştur. Bütün bunları bir şenlik düzenleterek yapardı.[196]

İşte onun bu yaptıklarından haberdar olan Fatih, şimdi kendisini suhuletle ele geçirmek istiyordu. Fatih, Silistre Beyi Katip Yunus Bey'i Vlad'a göndererek vergisini bizzat İstanbul'a getirmesini istedi. Vlad ise kendisi bulunmadığı sırada ülkesinin korunması için asker talep etti. Bunun üzerine Niğbolu Sancakbeyi Hamza Bey Eflak sınırına gönderildi. Fatih, Hamza Bey'e Vlad'ın mutlaka yakalanarak getirilmesi emrini de vermiş bulunuyordu. Hamza Bey Tuna önüne geldiğinde nehrin donmuş olduğunu görüp beklemeye başladı.

Vlad ise Fatih'in tertibatından haberdar mı olmuştu yoksa bir planla mı asker istemişti bilinmez donmuş bulunan Tuna'yı geçerek, rahat bir şekilde bekleyen Hamza Bey kuvvetlerine müthiş bir baskın yaptı. Bu baskında Katip Yunus Bey şehit, Hamza Bey de esir düştü. Elde ettiği bütün esirlerin kol ve bacaklarını kırdırdıktan sonra kazığa vurdurdu. Hamza Bey'i ise mevki ve rütbesinden dolayı daha yüksek bir kazığa vurdurmuş ve başını da Macar kralına yollamıştı. Ayrıca kendisinden yardım isteğini de belirtmişti.[197]

Kazıklı Voyvoda bundan sonra Niğbolu, Vidin ve bütün nehir boyu şehirlerini tahrip ile katliam yaparak yağmaladı. Yirmi beş bin kişilik bir esir kafilesiyle Eflak'a döndü. Bu feci vaziyet haber alınınca padişah çok müteessir oldu. Derhal sefer hazırlıklarını başlattı. Padişahın Eflak üzerine sefere çıkacağını haber alan Boğdanlılar da, Vlad'a düşman olduklarından ittifak teklif etmişlerdi.

Fatih Sultan Mehmed 1462 baharında harekete geçti. Filibe'de yapılan yoklamada askerinin miktarı yüz elli bini bulmuştu. Mahmud Paşa, asıl ordudan evvel Tuna'yı geçip Eflak'a girdi. Padişah ise yirmi beş kadırga ve yüz elli nakliye gemisiyle deniz yoluyla Karadeniz'den Tuna'ya girdi ve Vidin'e kadar ilerledi.

Ne padişah ne de Mahmud Paşa Vlad'ın kuvvetlerine tesadüf etmişlerdi. Bunun üzerine Evrenoszade Ali Bey'in oğlu Evrenos Bey akıncı birlikleri ile Eflak topraklarını vurmaya yollandı.

Vlad ise kuvvetlerini iki kısma ayırıp bir kısmını Türk ordusuna yardıma gelmesi muhtemel Boğdanlılara saldırmaya memur etmişti. On bin kişilik diğer grubu ise, kendi kumandasına alarak Padişahın geçebileceği ormanlık bir alana gizlenmişti.

Kazıklı Voyvoda'nın Boğdan üzerine gönderdiği kuvvetler Evrenos Bey'in sayısız ganimetlerle akından dönmekte olduğunu haber almışlardı. Bu sebeple geçitleri tutarak Türk akıncılarının kritik bir mevkide yollarını kestiler. Halbuki Mahmud Paşa komutasındaki Rumeli birlikleri onlara yakın bir yerde idiler. Eflaklılar bunları görmüş ise de akıncıların küçük bir kolu zannederek önemsememişlerdi.

Eflak birlikleri çığ gibi akıncılar üzerine akarak onları Mahmud Paşa kuvvetlerine doğru sürdüler. Mahmud Paşa ise olaylardan haberdar olarak askerlerine savaş tertibatını aldırmıştı. Bu tertibe göre sağ kanatta Turhanoğlu Ömer, Evrenoszade Ahmed, Mihaloğlu Ali ve Malkoçoğlu Bali beyler, sol kanatta da Arnavut Beyi Nasuh, Yanya Beyi Umur ve Mihaloğlu İskender bulunuyordu.

Akıncıları mahvetmek isteyen Eflaklılar ormanlık alandan bir anda düzenli birliklerin çıktığını görünce şaşkına düştüler. İşin mahiyetini o zaman anlayarak derhâl kaçmaya yüz tuttular. Fakat buna imkân kalmamıştı. Zira etrafları çoktan sarılmış bulunuyordu. Yedi bin kişi oldukları tahmin edilen Eflaklılardan yedi yüzü dahi kurtulamamıştı.

Osmanlı birlikleri bu vakadan sonra bir ay daha Voyvodayı aramışlar ise de bulamamışlardı. Boğdan'a gönderdiği birliklerin mahvedildiğini duyan Vlad ise delice bir teşebbüse geçecekti. Maksadı bir fırsatını bulup kuvvetli bir hamle ile padişahın karargâhına kadar girmek ve onu öldürmekti.

Türkçe bilmesinden de istifade eden Vlad, kıyafet değiştirerek bizzat padişahın askeri arasına girerek keşifte bulunmayı başarmıştı. Nihayet bir gece yarısı Vlad Drakul'un süvarileri fenerler fanuslar tedarik etmiş oldukları hâlde Osmanlı ordusunun üzerine düştüler. Lâkin yanılarak Mahmud Paşa ile İshak Paşa'nın çadırlarına

hücum ettiler. Bu ilk saldırıda insanlardan ziyade atları ve develeri öldürdüler.

Eflaklılar padişahın çadırına vardıkları zaman yeniçerileri silahlı bir vaziyette bekler bulmuşlardı. Yeniçerilerin devreye girmesi Eflaklıların çil yavrusu gibi dağılmalarına yol açmıştı. Sabaha kadar bütün gece karakol muharebeleri devam etti. Güneş doğarken Vlad Drakul ricat etti. Ali Bey'e bağlı akıncılar kaçanları şiddetle kovalayarak bin esirle döndüler.

Osmanlı ordusu Eflak'taki harekâtına devam ediyordu. Turhanbey oğlu Ömer Bey Eflak içlerinde Vlad'ın süvari kuvvetlerini perişan ederek iki bin baş ile ordugâha geldi. Hizmetine karşılık kendisine Teselya sancakbeyliği verildi.

Her şeyin kaybolduğunu gören Kazıklı Voyvoda önce Moldavya'ya oradan da Macaristan'a iltica etti. O Macarlardan alacağı yardımlarla Fatih çekildikten sonra tekrar tahtına kavuşabileceğini ümit etmekteydi. Oysa Osmanlı devleti ile sulh yapmış olan ve hiç yoktan başına gaile açmayı düşünmeyen Macar Kralı Matyas Corvin, bu fikirde değildi. Zulümlerinden Macarların da çok pay aldığı Vlad Drakul'u daha gelir gelmez hapsetti. [198]

Fatih, Kazıklı Voyvoda'nın yerine küçük kardeşi Radul'u yıllık on iki bin duka vergiye bağlayarak Eflak beyliğine getirdi. [199] Bu sûretle Eflak Osmanlıların mümtaz bir eyaleti hâline geliyordu.

Kendisi de Osmanlı sarayında yetişen Radul, ölünceye kadar, on yıl bağlılığını hiç bozmadan beyliğini devam ettirecektir.

Uzunca bir süre Vişegrad'da hapis kalan Vlad ise 1476 yılında Eflak ülkesinde bir kabus gibi tekrar görünecek ve Boğdan ve Erdel birliklerinin yardımı ile tahtını elde etmeye muvaffak olacaktır. Ancak bu kez Mihaloğlu'nun akıncıları teyakkuz hâlinde idiler. Aynı yılın Aralık ayı içerisinde Vlad'ı, Bükreş yakınlarındaki Balteni'de iken ansızın bastırarak yakalayıp aman vermeden boğazladılar.[200]

ADALAR MESELESİ VE MİDİLLİ

Sultanü'l-berreyn ve hakanü'l-bahreyn Anadolu ve Rumeli'nin sultanı, Akdeniz ve Karadeniz'in hakanı, Fatih Sultan Mehmed'in

yeni inşa ettirdiği Saray-ı Cedid'in (Topkapı Sarayı) giriş kapısında yazdırmış olduğu unvanı idi.

İstanbul'un fethinden sonra Rumeli'de özellikle Balkanlarda tam hâkimiyet tesis edilirken Akdeniz'de adalar üzerinde de önce hâkimiyet sonra fetih politikası durmadan devam etmekteydi.

Osmanlı donanmasının merkezi Gelibolu'da idi. Fakat gemi inşa tezgahları yalnız burada değildi. Ege, Marmara, Akdeniz ve Karadeniz'de daha evvel donanmaya sahip olan Anadolu beyliklerinin gemi tezgahlarından da istifade ediyorlardı.

İstanbul'un fethi ile birlikte Limni, Taşoz, Enez, Sakız adası ve Midilli adasındaki Cenevizliler ile daha küçük adalardaki Rumlar, Fatih'e başvurarak tabiiyetlerini arz etmişler ve verdikleri vergileri arttırmışlardı. Fatih de onların isteklerini kabul etmişti. Ancak Rodos adasının vergi vermek istemeyişi Ege Denizi'nde Türklerle Hıristiyanların mücadeleye atılmasına sebep oldu.

Zira Türklerin bu fetih hareketlerine karşı Papalık, Venedik Cumhuriyeti ve Napoli krallığı güçlü donanmalarıyla buna mani olmak üzere teşebbüse geçeceklerdi. Bu sebeple adalar kesin bir hâkimiyet sağlanıncaya kadar taraflar arasında birkaç kez el değiştirecekti.

1454 baharında Osmanlı donanması önce Sakız ardından Rodos Adası önünde görünerek bazı limanları bombaladı. Fakat kesin bir netice elde edemeyince Fatih donanma komutanı Hamza Bey'i görevinden aldı ve yerine Has Yunus Bey'i getirdi.

Sırbistan seferinden döndükten sonra Fatih'in Enez'i zaptetmesini gerekli kılan şartlar ortaya çıkmıştı. Enez, Cenevizli Doryos ile yengesi tarafından müşterek idare edilmekteydi. Aralarında çıkan ihtilaf sebebiyle kadın yüksek hâkimiyetini tanımış olduğu Fatih'e Doryos'tan şikâyette bulundu. Ayrıca Doryos'un sadece Türklere vermekle mükellef olduğu tuz hasılatını yabancı gemilere satması ve Enez halkının İpsala ile Firecik taraflarındaki Türklerin köle ve cariyelerini kaçırarak satmaları üzerine Enez'in elde edilmesi kararlaştırıldı.

Fatih Sultan Mehmed'in âdeti gereğince yapılacak hareket gizli tutulmuştu. Edirne'ye davet edilen donanma komutanı Has Yunus Bey'e de padişah gizli talimat vermişti.

Kış mevsimi olmasına rağmen Has Yunus Paşa on kadırga ile denizden ve Edirne'de bulunan padişah da karadan ansızın gelerek kaleyi abluka altına aldılar. Yapacak bir şey yoktu. Enezliler mukavemetin neticeyi değiştirmeyeceğini görerek şehri teslim ettiler (Ocak 1456). Ardından Semadirek, Taşoz ve İmroz adaları zapt edildi (Şubat 1456).

Semadirek'e gitmiş olan Enez Prensi Doryos yakalanacağını anlayınca, kendisine ait bir gemiyle Enez'e oradan da Edirne'ye gelerek padişahla görüşmüş ve kızını da kendisine vererek affa mazhar olmuştur. Serez civarındaki Zihne kasabası kendisine dirlik olarak verilmiştir. Ancak Doryos buraya giderken yaptığı işten pişmanlık duyarak yanında kendisine rehberlik yapanları öldürdükten sonra Avrupa'ya firar etmiştir.

Osmanlıların adalar üzerindeki tahakkümü, Enez'i zaptı ve son Belgrad kuşatması, Hıristiyanlara verilen büyük zayiat yeni Papa III. Kalikstus'u harekete geçirdi. Papalık hazinesinden sekiz büyük gemi donatarak 1457'de kardinal Louis Serampa komutasında Adalar Denizi'ne sevk etti. Kardinal Louis, Rodos önüne geldiğinde kendisine katılan kırk kadar Venedik ve Katalan korsan gemileriyle daha da güçlenmişti.

Hıristiyan filosu ilk olarak Limni'ye saldırdı. Emrinde yüz kadar asker bulunan Subaşı Murad Bey adayı teslim etmek zorunda kaldı.

Taşoz adası teslim olmayı reddedince bombardımana tutuldu. Altmış kadar muhafızın şehit düşmesi üzerine ada işgal olundu.

İmroz'un hâkimi Kritovulos pek çok hediyeler sunmak suretiyle adayı Hıristiyan işgaline uğramaktan kurtardı. Kardinal Louis daha sonra Midilli adası önüne muzaffer bir şekilde gelerek Midilli prensiyle ittifak yaptı. Bir kısım Latin askerlerini adayı muhafaza etmek üzere burada bıraktı.

Midilli prensinin Latin askerlerini kabul etmesi ve Haçlılarla ittifakı duyulunca sancakbeyi ve donanma komutanı Hadım İsmail Bey yüz elli parça gemi ile derhâl adaya gönderildi.

Papalık donanması Sakız önünde iken Midilli'ye gelen Osmanlılar adayı bombardımana tutarak döndüler. Papalık donanması tekrar Midilli önüne geldi ise de ada halkı Latinlerin bu kadar yakında dahi kendilerini koruyamamasından kızgındılar. Kendilerine hiç yüz göstermeyip ilgilenmediler. Ayrıca Osmanlılara karşı muhalefetin vahametini takdir ettiklerinden yeniden padişahla anlaşabilmenin çarelerini aramaya başlamışlardı. Eski taahhütlerine bağlı kalacaklarını ve vergilerini ödeyeceklerini teyit ettiklerinden anlaşma yenilendi. [201]

Buna rağmen Midilli ile sulhun uzun sürmeyeceği belli olmuştu.

Türk sahillerine pek yakın olan Midilli adası hem zengin hem de büyük bir adaydı. Gateluzi denilen Cenevizli bir ailenin elindeydi. Fatih döneminde Midilli, Nikola ve Dominik adında iki kardeş tarafından idare olunmaktaydı

Osmanlı ve Latinlerin ada üzerindeki nüfuz mücadelesi iki kardeşi de karşı karşıya getirmişti. Nitekim 1459'da II. Nikola Türklere temayül göstermekle suçladığı Dominik'i boğdurarak öldürttü.

Bundan sonra eskiden olduğu gibi Anadolu sahillerini vurup yağmalayan Katalan korsanlarını adada konuşlandırmaya devam etmeye başladı.

Ayrıca her sene göndermekle yükümlü olduğu vergiyi de göndermeyi boşlaması üzerine Midilli beyinin hakkından gelinmesi kararlaştırıldı. [202]

Nitekim Kazıklı Voyvoda'nın hakkından gelen Fatih 1462 yılı sonuna doğru Edirne'ye döner dönmez hiç vakit kaybetmeden adayı zaptetmek üzere harekete geçti.

Mahmud Paşa'yı altmış kadırga ve yedi nakliye gemisinden mürekkep bir donanma ile ada üzerine gönderdi. Gemilerde kuşatma makineleri, mancınıklar, toplar ve iki bin kadar taş gülle vardı. 1 Eylül'de ada önüne gelen Mahmud Paşa âdet olduğu üzere muha-

rebeden evvel şehir ve kalenin teslim edilmesi teklifinde bulundu. Ancak kalenin çok müstahkem oluşuna, beş bin kadar muntazam askerine, büyük toplarının bulunuşuna ve yirmi bin kişiye ulaşan şehir nüfusuna güvenerek:

"Hayatta kaldığım müddetçe ada ve halkına asla hıyanette bulunmayacağı" cevabını verdi. Bunun üzerine Mahmud Paşa surları şiddetli top atışı ile dövmeye başladı.

Bu arada padişah da kara ordusu ile Bursa üzerinden Edremit Körfezi'ne gelmiş ve Ayazmend'de çadırını kurmuştu. Padişah muhasaranın iyice şiddetlendiği bir sırada bir harp gemisiyle adaya geçmiş hareket planlarını inceledikten sonra tekrar Ayazmend'e dönmüştü.

Padişahın dönüşünden birkaç gün sonra muhasaranın 19. gününde Türkler yıkılmış olan surlardan hisara girdiler. Muhafızlar öldürülürken yakalanan Prens Nikola ile adanın ileri gelenleri esir edilerek padişaha getirildiler (19 Eylül).

Nikola padişahın ayaklarına kapanarak ilk ihtar üzerine teslim olmamış olmasından dolayı affını rica etti. Padişah antlaşmalara aykırı hareket etmesi sebebiyle azarladığı Nikola'yı affetmiş ise de daha sonra hıyaneti ve aleyhte faaliyetleri dolayısıyla öldürtmüştür. [203]

Midilli halkından suçlu görülenler esir edilirken bir kısmı İstanbul'a nakledilmiş büyük bir kısmı da vergiye bağlanarak yerlerinde bırakılmıştır.

Adanın idaresine Ali el-Bistami getirilmiştir. Midilli'nin alınması ile birlikte Osmanlılar yakın sahillerini korsanların tecavüzünden kurtarmışlar aynı zamanda Ege Denizi'nde önemli bir üsse sahip olmuşlardı.

BOSNA'NIN FETHİ

Eflak beyinin muhalefeti sırasında Bosna Kralı Stefan Tomaseviç de aynı surette harekete başlamış ve her sene göndermekte olduğu elli bin duka olan vergisini kesmişti.

Aslında Bosna kralının tabiiyetini bozması Sırp Kralı Lazar'ın 1458 yılında ölümü ile başlamıştı. Ölen despota damat olması do-

layısıyla Semendire Kalesi üzerinde hak iddia etmiş ve kalenin Osmanlılar tarafından fethini geciktirmişti. Macarlar, Venedikliler ve Papalık tarafından Osmanlı devletine karşı mütemadiyen kışkırtılıyor ve destek vaatleri alıyordu. Mihaloğlu Ali Bey onun son zamanlardaki hudut tecavüzlerinden ve diğer devletlerle münasebetlerinden padişahı devamlı haberdar etmekteydi.[204]

Fatih 1462'de Kazıklı Voyvoda üzerine giderken Bosna kralına son kez bir çavuş göndererek birikmiş olan vergilerin ödenmesini istedi. Kral gelen Osmanlı çavuşunu hazinesine götürerek zenginliğini gösterdikten sonra:

"İşte gördüğün gibi para burada hazırdır. Lâkin padişahına göndermek niyetinde değilim. Çünkü benimle muharebeye karar vermiştir. Daha ziyade muvaffakiyetle harp edebilmek ve vatanı terke mecbur kalırsam refah içinde geçinebilmek için bu paraya ihtiyacım vardır" demişti.[205] Ardından elçiyi ölümle tehdit ederek hapse attırdı.

Bunun üzerine Fatih Bosna'ya sefere karar verdi. Ayrıca kuvvetli bir deniz devleti olan Venedik'i sıkıştırabilmek için Bosna'ya sahip olması gerekmekteydi. Kaldı ki kendisine düşman bir Bosna devleti, Venedik'le harp sırasında büyük sıkıntılar doğurabilirdi.

Eflak'tan zaferle dönen Türk padişahı 1463 yılı baharında muzaffer sancaklarını Bosna üzerine çevirmişti. Macarlardan ve Venediklilerden hiçbir yardım gelmediğini gören Stefan Tomaseviç, Osmanlı çavuşunu hapisten çıkarttıktan sonra özürler dileyerek gönderdi ise de artık çok geçti.

Fatih Üsküb'de toplanan ordusuna resmi geçit yaptırdı. Yolda iken Mihaloğlu Ali Bey'den Bosna kralının Türk kalelerine hücum ettiği ve Ağaçhisarını yaktığı haberi geldi. Bu hadise padişahı büsbütün sinirlendirmişti. İki aylık bir yolculuktan sonra Bosna topraklarına girmiş olan padişah yolu üzerindeki Bobovaç ve sair kaleleri birer birer zapta başladı. Kralın Bosna'nın merkezi Yayça Kalesi'nde olduğu ve müdafaaya hazırlandığı duyulunca Mahmud Paşa'yı derhâl yirmi beş bin kişilik bir kuvvetle üzerine gönderdi.

Süratle Yayça'ya gelen Paşa, Stefan'ın bir gün önceden Sokol Kalesi'ne kaçtığını öğrendi. Yayça'yı kuşatmadan kralın takibine başladı. Sokol'a geldiğinde kral kapağı Kiloç Kalesi'ne atmış bulunuyordu. Turhanoğlu Ömer Bey'i önden sevk eden Mahmud Paşa maiyetinin muhalefeti ile karşılaştı. Zira Sokol'dan Kiloç'a geçebilmek için tehlikeli ve dar bir vadiden geçmek gerekiyordu. Burada bir baskın yemekten korkan devlet adamları Sokol kasabasının zaptedilerek Yayça üzerine dönülmesinde ısrar ediyorlardı.

Öte yandan Ömer Bey'in Kiloç Kalesi önünde görünmesi Bosna kuvvetleri ve kralı üzerinde hiçbir şaşkınlık ve korku doğurmamıştı. Zira onlar asıl Osmanlı birliklerinin çok uzakta olacağını, hatta oralara kadar gelmelerinin imkânsızlığını düşünüyorlardı. Kral belki de bu sebeple Kiloç gibi muhkem olmayan bir kasabaya kaçmıştı.

Türk akıncıları kalenin önündeki nehri geçerek kasabanın yanına geldikleri vakit Bosna kralının nehir üzerindeki köprüyü tuttuğunu gördüler. Turhanoğlu üstün kuvvetler karşısında pek fena bir vaziyete düşmüştü. Bosna birlikleri onu her taraftan sarmış bulunuyorlardı. Savaşı kabul etmekten başka çaresi kalmamıştı. Stefan Tomaseviç ise muzaffer bir komutan edasıyla, akıncıların mahvolmasını seyretmek üzere kaleye çıkmış bulunuyordu.

Yoldaşlarına işte şehadet günü bu gündür diye haykıran Ömer Bey ateş saçan keskin kılıcını çekip düşmanın üzerine atıldı. Bir anda akıncılarla Bosnalılar arasında müthiş bir çarpışma başladı.

Savaş ateşinin bütün şiddeti ile yandığı ve akıncıların büyük bir gayretle vuruşmayı sürdürdüğü sırada Mahmud Paşa'nın idaresindeki kuvvetler nehrin kenarına geldiler. Fikrinde ısrar eden Paşa bütün gece meşalelerin ışığında ordusunu yürüterek vadiyi geçmiş ve Ömer Bey'in arkasından yetişmişti.

Türk kahramanları köprüye kadar gitmek sabrını kendilerinde bulamamışlardı. Nehri yüzerek geçenler hemen muharebeye katıldılar. Şimdi durum tamamıyla tersine dönmüştü. Kılıçtan kurtulabilenler kendisini kaleye zor atmıştı.

Mukavemetin manasız olduğunu, Bosna şehirlerinin teker teker Türklerin eline geçtiğini ve başkent Yayça'nın da padişah tarafından kuşatıldığını haber alan kral aman istemek suretiyle Mahmud Paşa'ya teslim oldu.[206]

Bu sırada Bosna'nın merkezi Yayça'da su ve yiyecek sıkıntısı had safhaya ulaştığından padişaha teslim olmuş bulunuyordu (1463). Fatih, hücumla alınması kolay olan Kiloç'u zaptetmeyerek krala verilen teminat ile teslim alınmasından dolayı Mahmud Paşa'ya kızdı, söylendi. Zira Bosna topraklarını tamamen Osmanlı topraklarına katmayı hedefleyen padişah orada hüküm sürmüş bir ailenin hayatta kalmasını istemiyordu.

Bir müddet verilen söze ve edilen yemine sadık kalan padişah daha sonra ulemadan Küçük Musannif demekle meşhur Ali el-Bistami'nin verdiği fetva gereğince kralı ortadan kaldırttı.[207] Ali el-Bistami fetvayı muhtemelen padişaha yeminle bağlı olan kralın üzerine ordu sevk edilmişken Türk topraklarına saldırıp Ağaçhisarını yakması ve yaptığı katliamlar sebebiyle vermişti.

Bölgede harekât devam ediyordu. Bu vilayete bitişik Kovacili ve Pavliili denilen iki beyliği zapteden Osmanlılar, beylerinin hayatlarına son verdiler.[208]

Mahmud Paşa ise Hersek'e girmişti. Hersek Kralı Stefan Kosaroviç, Osmanlı himayesini kabul ettiğinden memleketinin bir kısmı kendisine bırakıldı. Diğer kısmı ilhak olundu. Küçük oğlunu rehine olarak padişaha gönderdi. Osmanlı sarayında Türk terbiyesi alarak yetişen ve Müslüman olan bu çocuk, geleceğin kudretli sadrazamlarından Hersekzade Ahmed Paşa olacaktır.[209]

Fatih Sultan Mehmed Bosna şehirlerindeki halkın bir kısmını iskan için İstanbul'a yolladı. Yayça ile diğer büyük kalelere muhafızlar koydu. Bosna sancakbeyliğine Minnetoğlu Mehmed Bey'i Macar hududuna yakın olan İzvornik Kalesi'ne de Mihaloğlu İskender Bey'i tayin ederek İstanbul'a döndü.

BÜYÜK SAVAŞ BAŞLIYOR

Venedik Cumhuriyeti Osmanlı fetihlerinin kendi aleyhlerine gelişme göstermesine rağmen Avrupa'daki rakipleri sebebiyle hasmane bir vaziyet almaya çekiniyordu. Nihayet Türklerin adalardaki muvaffakiyeti, Mora'daki Venedik kolonilerini zapta başlamaları ve nihayet Bosna'nın fethi, Cumhuriyeti Osmanlılara karşı ittifak arayışlarına sevk etti.

Önce Arnavutluk ile 1463'te tecavüzi bir ittifak aktolundu. Anlaşmaya göre Venedik Cumhuriyeti hem para ve hem de askerle İskender'e yardım edecekti. Her yıl Nisan ayından Haziran'a kadar Arnavutluk'a akın yapmaları mutat olan Türklere karşı Venedik, silahlı kadırga ve gemilerini halkı korumak için Arnavutluk sahillerine göndereceklerdi. Şayet Cumhuriyet Türklerle barış yapacak olursa bu barışa İskender Bey'i de dahil ettirecekti.

Aynı senenin Eylül ayında Macarlarla da yine böyle bir anlaşma yaptılar. Her iki muahede de gizli tutulmuş, yalnız Papa haberdar edilmişti. Papanın tesiriyle Burgonya da ittifaka dahil edildi.

Gerçekten de Osmanlıların Eflak ve Midilli seferleri artık denizlerde dünyanın en güçlü devleti kabul edilen Venediklilere karşı kendilerini koruyabilecek hatta boy ölçüşecek bir hâle geldiklerini göstermişti. Bosna seferi ile de karadan, Venedikliler ile Macarlara daha ziyade yaklaşmışlardı.

Nitekim Bosna seferinden sonra iki devlet arasında hudut çatışmaları başlamış bunun neticesi olarak da akıncı komutanları Evrenosoğlu İsa Bey'le Turhanoğlu Ömer Bey İnebahtı (Lepanto) havalisindeki Venedik arazisini zaptederek Modon ve Koron müstemlekelerine baskınlar yapmışlardı. Bu durum zahirde gergin olan iplerin kopmasına yol açtı.

İşte Fatih'in Bosna seferinden dönmesi ile birlikte aralarındaki ittifak gereğince Venedikliler Mora'da, Macarlar da Bosna'da taarruza geçerek büyük harbi başlattılar. Daha sonra bu müttefiklere batıda Kastilya, Aragon, Napoli ve Polonya doğuda ise Karaman ve Akkoyunlular da iştirak edecekler, Almanlar tarafından da destek-

leneceklerdir. Fatih zaman zaman üç beş devletle birden savaşmak durumunda kalacaktır.

Venedik Cumhuriyeti 1463 Ağustos'unda Mora'da büyük bir harekât başlattı. Taddeo dükünün oğlu ünlü Bertoldo Este'nin komutası altında binlerce savaşçı, Amiral Loredano'nun idaresindeki otuz beş kadırga ve on iki büyük gemiye binerek Mora'ya geldi. Venedik donanması süratle Korint berzahını işgal etti.[210]

5 Ağustos'ta Argos'u geri alan Bertoldo buraya beş yüz okçu muhafız bırakıp Germe hisarına geldi. Sultan II. Murad'ın yıktırmış olduğu Germe hisarının yerine otuz bin amele ile çalışarak on beş günde iki deniz arasına altı mil mesafede ve on iki kadem yüksekliğinde bir sur yaptırdılar. Surları müdafaa için de önüne çifte hendek açmışlar ve yüz otuz altı kule inşa etmişlerdi. Kulelerin ortasına kurdukları ibadethanede Sen Mark'ın bayrağı dalgalanıyordu. Bu muhkem üs sayesinde Fatih'in Mora'ya imdat göndermesini önleyerek yarımadadaki Türk şehirlerini birer birer elde edeceklerdi.

Surlar tamamlandıktan sonra Mora Sancakbeyi Elvanoğlu Sinan Bey'in[211] bulunduğu Gürdüs (Korint)'ü kuşattılar. Bu arada Mora halkını da isyana teşvik ederek Isparta, Arkadya, Epidamnos, Atina ve daha nice şehirlerin halkını ayaklandırdılar.

Venediklilerin Mora'ya Macarların Bosna'ya tecavüz ettiklerini İskender Bey'in de faaliyete geçtiğini haber alan padişah durumu divanda müzakere ettikten sonra öncelikle Mora'ya yürünmesi kanaatine varmıştı. Arnavutluk meselesi kolay çözülebilirdi. Bosna kaleleri ise daha uzun süre dayanabilirdi. Oysa Germe hisarının yapılması ile birlikte Mora'daki Türkler tamamen mahsur kalacaklardı. Mora'yı Frenk ülkelerine giden yolun kilidi olarak gören padişah bölgeye iskan edilmiş olan Müslümanlara da derhâl imdat olunmasını düşünmüştü. Bu itibarla Fatih, Mahmud Paşa'yı Eylül 1463'te büyük bir kuvvetle Mora'ya sevk etti.[212]

Öte yandan Elvanoğlu Sinan Bey düşmandan yüz döndürmez cesur ve cengaver bir yiğitti. Venediklilerin kaleye düzenledikleri hücumlarda yoldaşları ile öyle bir vuruşmuş ve çarpışmıştı ki düş-

man bu mert yiğide çattığına bin pişman olmuştu. Mecburen yoğun top atışları ile hisarın bedenlerini perişan hâle getirdiler. Sinan Bey artık surların yıkılmaya yüz tuttuğunu ve sonucun felaket olacağını anlamıştı. Büyük bir gayretle kaleyi savunmakta olan dilâverlerine:

"Yoldaşlarım! Gecikmede felaket vardır sözü gereğince kuşatma böyle giderse acı sonuçlar alabiliriz. Zira hisarımızın yıkılmak üzere olduğu, direnmemize de gücümüzün yetmediği artık belli ve âşikâr olmuştur. Gelin bu akşam karanlık bastırdığında şu kara bahtlılara bir gece baskını edip ateş saçan kılıcın alevlerini düşmana iletelim. Ümit ederim ki karanlık gecemiz kılıçların yalmanıyla aydın olup başarı ve zafer bizlere yaverlik eder. Yüz aklığı ile bu işin içinden çıkarız."

Gaziler "can baş üstüne deyip" hazırlıklarını gördüler. Venedikliler hisarın sonu geldi diyerek sevinç içinde ertesi gün için dinlenmeye geçmişlerken, kös ve boru sesleri tekbir ve tehlil avazeleri yüreklerine dehşet saldı. Osmanlı cengâverleri üstlerine öyle bir çullandılar ki atlıyı yayadan, tepedekini düzden ayıramadan ve ne olduğunu anlayamadan kaçış yolunu tuttular. Ünlü komutanları Bertoldo ölümcül yaralar alarak çekilmiş ve çok geçmeden de hayatını kaybetmiştir.[213]

Evvelce casusları, Mahmud Paşa'nın Germe hisarına doğru yaklaşmakta olduğunu haber verdiklerinden, Venedikliler baskını Mahmud Paşa kuvvetlerinin yaptığını zannetmişlerdi. Bu sebeple el ve ayakları tutmaz olmuş direnme güçleri kırılmıştı. Panik hâlinde Germe hisarına ulaştılar. Mahmud Paşa'nın süratle yaklaşmakta olduğunu haber alınca burada da duramayıp son sığınak olarak gemilerine kaçıştılar.

Venediklilerin bozgunundan haberdar olan Mahmud Paşa ise bütün bir gece yürüyerek Germe hisarına ulaşmıştı. Burayı kolayca zaptettikten sonra denize doğru kaçan Venediklilerin bir kısmını imha ettirdi. Ancak gemilerine iltica edenler hayatlarını kurtarabilmişti (20 Ekim 1463).[214]

Germe hisarını tekrar yıkan Mahmud Paşa süratle isyan hâlindeki Mora şehirleri üzerine giderek sükûneti sağladı. Argos şehrini zaptetti. Ahalisinin bir kısmını İstanbul'a gönderip kaleye mühim miktarda asker yerleştirdi. Turhanoğlu Ömer Bey'e Venediklilerin Mora'daki şehirlerini yağma ve tahrip etme görevini verip kendisi padişahla buluşmak üzere bölgeden ayrıldı.

KOMUTANLARI DELİRDİ!

Öte yandan Fatih Sultan Mehmed Mora'daki askerî başarıları haber alınca hiç vakit kaybetmeden Macarlarla savaşmak üzere yola çıkmıştı. Ancak Sofya'ya vardığında Midilli'den imdat çığlıkları geldi. Huzuruna çıkan haberciler Mora'dan kaçan Venedik gemilerinin adayı kuşatma altına aldıklarını ve kaleyi kendilerine dar ettiklerini bildirip acele yardım beklediklerini kaydettiler. Bu durum karşısında padişah, Mahmud Paşa'yı Midilli üzerine sevk etmiş kendisi Sofya'da beklemeye mecbur kalmıştı.

Mahmud Paşa aldığı buyruk üzerine askerlerini donanmaya doldurup süratle Midilli üzerine aktı. Tenedos Adası açıklarında karşılaştığı dört Venedik gemisinden ikisini yakaladı. Diğerleri hızla Midilli önüne giderek, Osmanlı donanmasının Veziriazam Mahmud Paşa komutasında gelmekte olduğunu haber verdiler. Dünyanın en güçlü donanmasına ve kaptanlarına sahip oldukları ile öğünen Venedikliler, Mahmud Paşa gelmeden sekiz saat önce ada önünden Ağrıboz'a doğru çekildiler. Böylece Osmanlı donanması Hıristiyanların takımadalardaki başarılarını kısa bir süre içinde sona erdirmişti.

Oysa 27 Kasım 1463'te kardinal Bessarion'un elinden takdis edilmiş altın sırmalı bayrağı alan Venedik donanma komutanı Orsato, deryayı Türklere dar edeceği vaatiyle işe koyulmuştu. Midilli adasındaki başarısızlığın verdiği utanç içerisinde, çok geçmeden delirdi ve kısa bir süre sonra da Venedik'te ümitsizlik içinde öldü.[215]

Mahmud Paşa ise kalenin surlarını tamir ettirip idarî düzenlemeleri gördükten sonra tekrar padişahın yanına dönmek üzere ayrıldı.

Ancak Sofya'ya geldiği vakit mevsim ilerlemiş kışın sert günleri başlamıştı. Bu itibarla sefere devam olunmayarak geri dönüldü.

Öte yandan Macarlar, Osmanlı kuvvetlerinin Mora ve Midilli ile uğraşmalarından dolayı Bosna'da son derece rahat hareket etme imkânını bulmuşlardı. Kral Matyas pek çok kaleyi aldıktan sonra Yayça'yı kuşatmıştı. Macar kaynaklarında adı Haram Bey olarak geçen Hurrem İlyas Bey kaledeki dört yüz yeniçeri ile uzun müddet direndi. Şehirdekilerin kendilerine su ve yiyecek vermemeleri yüzünden bunalan müdafiler üç ay sonra yapılacak umumi bir hücuma dayanamayacaklarını düşünerek kaleyi aman ile teslim ettiler.

Kral Matyas taç giyme gününe yakın bir tarihte elde ettiği bu başarı sebebiyle müthiş sevinmişti. Esir Osmanlı askerlerini geçit merasimlerinde arkasında yürüttükten sonra salıverdi.

Kışı harp hazırlıkları ile geçiren Osmanlı ordusu, 1464 baharıyla birlikte yine Bosna yollarındaydı. Macarlar ise Osmanlıların Venediklilerle uğraşmasından ve geçen seneki seferi iptal etmesinden yararlanarak Yayça ile birlikte bazı kaleleri elde etmeyi başarmıştı. Macar kralı özellikle Yayça'yı muhkem bir hâle koyduktan sonra bölgeden çekilmişti.

MACARLARLA SAVAŞ VE MÜSLÜMAN BOSNALILAR

Padişah öncelikle Bosna'nın kalbi mesabesindeki Yayça'yı almayı planlıyordu. Fakat zaten müstahkem bir kale olan Yayça Macarlar tarafından her bakımdan takviye olunduğundan bütün uğraşmalara ve şiddetli bombardımanlara rağmen bir türlü düşürülemedi. Bu arada Macar kralı da büyük bir kuvvetle Türk ordusunun arkasındaki geçit noktalarını tutmak üzere harekete geçmişti.

Bir taraftan Yayça'yı düşürmeye çalışırken diğer taraftan Macar ordusunun hareketlerini takip ettiren padişah gittikçe tehlikeli bir duruma düştüklerini sezinlemişti. Yayça kuşatmasını Minnetoğlu Mehmed Bey'e bırakarak süratle Macarların tutma ihtimâli olan geçitleri kontrol altına aldı. Böylece yorgun kuvvetlerini zinde Macar birliklerinin vurmasının önünü almış bulunuyordu.

Macar kralı ise Türk ordusunu kuşatma planından mahrum kalınca İzvornik Kalesi'ni zaptetmeye karar verdi. Bunun üzerine Fatih, Mihaloğlu İskender Bey'i beş yüz kişilik bir kuvvetle İzvornik'e göndererek müdafileri takviye etti. Kışın yaklaşması üzerine de Sofya'ya döndü.

Osmanlı ordusunun çekilmesinden sonra Macarlar kış şartlarına bakmadan İzvornik'i daha şiddetle muhasaraya başladılar. Mihaloğlu İskender Bey büyük bir gayretle kaleyi savunmasına rağmen kalenin fazla dayanması mümkün görünmüyordu. Bu sebeple Fatih, Mahmud Paşa'yı İzvornik'e gönderdi.

Mahmud Paşa kışın şiddeti ve yolların karla kaplı oluşu sebebiyle süratli ilerleyemiyordu. İzvornik'e üç günlük mesafede Drin Nehri'nin açmış olduğu dar vadiye geldiklerinde işleri daha da güçleşti. Yüksek ve kayalık dağlarla çevrilmiş bu yol neredeyse iki kişinin yan yana yürümesine imkân verecek kadar geniş değildi. Ayrıca bölgenin ahalisi de Türk düşmanı olup Macarlara bağlı idiler.

Bu itibarla devlet adamları daha emin bir yolu seçmenin lüzumu üzerinde durdular. Bu defa da İzvornik'e ulaşma süreleri uzayacaktı. Bu ise kalenin düşman eline geçmesi demekti. Nihayet kaledekilerin gayretlerini artırmak maksadıyla haberci göndermeyi kararlaştırdılar. Bu iş için bölgedeki Macar düşmanı Martoloslardan istifade ettiler. Onları para vermek ve timar vaat etmek suretiyle İzvornik'e gönderdiler. Böylece kendileri emin bir yoldan ilerlemeye başladılar.

Gizli yollardan ve kimseye görünmeden bir gece karanlığında İzvornik surları önüne gelen Martoloslar gazilerin meşhurlarını adlarıyla çağırarak "Kale kimindir?" diye bağırdılar. Bu sesin dost sesi olduğunu sezen kaledekiler:

"Padişah-ı âlem-penahındır" diyerek cevap verdiler. Bunun üzerine martoloslar:

"Ne çareniz varsa kılıp üç güne dek hisarı vermeyiniz. Merdanelik meydanında aşk u gayreti biraz daha gösteriniz. Sadrazam gelmek üzeredir" diye haykırıp gözden kayboldular. Konuşma Macarlar tarafından da işitilmişti. Belki de Mahmud Paşa onlara da duyur-

malarını arzu etmiş olabilirdi. Böylece Macar ordusunda bir panik ve heyecan doğurmuş olacaktı.

Gerçi kalede davul ve trampet çalınarak başlayan şenlikler her şeyi ortaya koyuyordu. Macarlar duydukları haberin doğruluğundan artık şüphe duymuyorlardı. Macar kralı şiddetli kış şartlarında Osmanlı ordusunun oraya geleceğine ihtimal vermemişti. Ancak eğer gelirlerse zaten yorgun ve bitkin düşen ordusunun ne olacağını iyi biliyordu. Bu itibarla bir taraftan duyduklarının doğruluğunu araştırırken diğer taraftan ağırlıklarını kale önünden uzaklaştırmaya başladı.

Buna rağmen kaleyi son bir hücumla ele geçirmek için de teşebbüse geçti. Ancak aldıkları manevi güçle şahlanan Türkler bu hücumu kolaylıkla defetmeyi başardılar. İşte tam bu sırada Mahmud Paşa'nın önden sevk ettiği Mihaloğlu Ali Bey'in komutasındaki akıncılar gözükmüştü. Macar gözcüleri bunları asıl Osmanlı birlikleri zannetmişlerdi. Kralı durumdan haberdar ettiklerinde orduda büyük bir panik başladı. Toplarını ve tüfenklerini kale önünde bırakarak başlarının derdine düştüler.

Düşkünlük yoluna bineğin sürdü
Edip işlediğin sonucun gördü.

Koca Macar ordusu Mihaloğlunun küçük kuvvetleri karşısında düzensiz bir biçimde çekilmeye başladı. Macar ordusundaki, telaş ve dağınıklığı iyi gözleyen Mihaloğlu Ali Bey ordugâha pervasızca saldırdı. Kaledeki birliklerin de dışarı çıkarak savaşa katılmaları, Macar ordusundaki bozgunu umumileştirdi.

Üç günlük yolu hiç dinlenmeden bir gecede alan Mahmud Paşa kuvvetleri de düşman takibine katılmış bulunuyordu. Sava Nehri'ne kadar takip edilen Macarlara büyük zayiat verdirildi. Ayrıca birçok asker de Sava Nehri'ni geçerken boğulmuştu. Kral bir kısım kuvvetlerle güçlükle nehri geçerek kurtulmaya muvaffak oldu.[216] Bundan sonra Türk ordusu geriye döndü.

BUYURDUM Kİ!

Son Bosna seferinde Macarlar, Yayça dışında elde ettikleri diğer bütün kalelerden atılmışlardı. İzvornik önünde uğradıkları bozgun ise uzun müddet büyük çaplı bir hareketten onları men edecekti.

Fatih'in Bosna kralını ortadan kaldırıp bölgeyi doğrudan doğruya devletine bağlamış olmanın önemi son seferle ortaya çıkmış bulunuyordu. Zira hayatta bulunan Bosna beyleri muhtemelen Macar tahrikleri ile her zaman isyan içerisinde olabileceklerdi. Nitekim Hersek beyi, Macar kralı ile ittifak etmiş ve Yayça'nın düşmesinde rol oynamıştı.

Oysa Fatih, Bosna'yı aldığı zaman Bogomil mezhebindeki Bosna Hıristiyanları hakkında çok müsamaha göstermişti. Bogomillerin Hazret-i İsa'yı Allah'ın kulu ve peygamberi tanıyan inançlarının Müslümanlarla aynı oluşu; Türklerin, Katoliklerin aksine din ve vicdan hürriyetine hürmet etmeleri ve nihayet adil idareleri Bosna halkını hayran bırakmıştı.

Birkaç asırdır Katolik kilisesinin ve bu mezhepteki kralların ve Macarların zulüm ve baskılarına maruz kalan Bosnalılar, Türklerdeki her güzelliğin dinlerinden geldiğini çabuk kavradılar. Bu itibarladır ki bir millet hep birden denecek şekilde İslam dinini kabul etti.

Fatih Sultan Mehmed Bosnalıların böyle topyekün bir biçimde İslamiyet'i kabullerinden fevkalade memnun kalmıştı. İleri gelenlerine bir dileklerinin olup olmadığını sorduğunda onlar da devlet hizmetinde istihdamlarının mümkün kılınmasını arzu ettiklerini bildirmişlerdi. Bosnalılar bu tarihten itibaren ordu, saray ve devlet hizmetinde namuslu ve sadakatli olarak görevlerini yapmışlardır.

Fatih'in Bosna rahiplerine verdiği ahitname Osmanlıların din adamlarına yaklaşımını ve inanç özgürlüğüne verdiği değeri gösterdiği kadar Bosnalıların veya Balkanlardaki milletlerin hiçbir zorlama olmadan İslamlaşmasına da ışık tutmaktadır. Ahitnamenin sureti şu şekildedir:

"Yardım Allah'tandır.

Ben ki, Sultan Murad Han oğlu Sultan Mehmed Han'ım.

Üst ve alt tabakada bulunan bütün halk tarafından şu şekilde bilinsin ki, bu fermanı taşıyan Bosna rahiplerine lütufta bulunup şu hususları buyurdum.

Söz konusu rahiplere ve kiliselerine hiç kimse tarafından engel olunmayıp rahatsızlık verilmeyecektir. Bunlardan gerek ihtiyatsızca memleketimde duranlara ve gerekse kaçanlara emn ü aman olsun ki, memleketimize gelip korkusuzca meskun olsunlar ve kiliselerinde yerleşsinler. Ne ben ne vezirlerim ve ne de halkım tarafından hiç kimse bunlara herhangi bir şekilde karışıp incitmeyecektir. Kendilerine, canlarına, mallarına, kiliselerine ve dışarıdan memleketimize getirecekleri kimselere dahi.

Yeri ve göğü yaratan Allah hakkı için, Ulu Peygamberimiz hakkı için, yedi Mushaf hakkı için, yüz yirmi dört bin Peygamber hakkı için ve kuşandığım kılınç hakkı için en ağır bir yemin ile yemin ederim ki;

Yukarıda belirtilen hususlara söz konusu rahipler benim hizmetime ve benim emrime itaatkâr oldukları sürece hiç kimse tarafından muhalefet edilmeyecektir.[217]

28 Mayıs (1 Muharrem sene H. 883- M. 1478)."

OSMANLI-KARAMAN MÜNASEBETLERİ

Karamanoğlu İbrahim Bey II. Mehmed'in tahta çıktığı sırada son defa 1451'de Osmanlılara karşı şansını denemiş fakat padişahın vezirlerinin şefaati ile beyliğini kurtarabilmişti.

Buna rağmen İbrahim Bey'in Osmanlılara karşı kini ve düşmanlığı sönmedi. Fakat İstanbul'u fethederken İslam dünyasında muazzam bir konuma yükselen ve büyük bir güce erişen Fatih'e karşı da harekete geçmeye cesaret edemedi.

Sadece fırsatını buldukça gerek doğuda gerek batıda Osmanlıların düşmanları ile ittifak arayışlarının içinde bulunmaya devam etti.

Nitekim Fatih'in, İsfendiyar topraklarını aldıktan sonra Trabzon'a gitmek üzere Sivas taraflarına hareket ettiği sıralarda İbrahim Bey,

İsfendiyaroğlu İsmail Bey'i Uzun Hasan'a sığınmaya ve isyana teşvik etmişti. Ancak İsmail Bey:

"Bir padişah ki gazâya gidiyor, bizim onu yolundan alıkoymamız İslam'a sığan iş değildir. Hem sen bunun gibi fiilleri nice kere işledin. Ne başardın ki şimdi ne başarasın?" diyerek azarlamıştı.

İşte İbrahim Bey, Osmanlılarla anlaşması bulunmasına rağmen, her fırsatta aleyhlerine çalışmaya devam etmiş fakat bu çalışmalar bir çatışmaya dönüşmemişti.

İbrahim Bey'in ölümünden (1464) sonra oğulları arasındaki taht mücadeleleri Karaman ülkesini Osmanlı, Memlüklü ve Akkoyunlu devletlerinin nüfuz sahası hâline getirdi.

Daha babasının sağlığında veliaht gösterilen İshak Bey, kardeşi Pir Ahmed'in muhalefeti ile karşılaşıp mücadeleyi de kaybedince Uzun Hasan'a sığındı. Bunun üzerine Karaman meselesine müdahale eden Uzun Hasan, büyük bir Akkoyunlu kuvvetini yardımcı olarak gönderdi.

Uzun Hasan'ın kuvvetleri karşısında duramayacağını gören Pir Ahmed Bey ise topraklarını terk ederek Fatih'e sığındı. Fatih, halası oğlu olan Pir Ahmed'e destek sözü verdi.

Öte yandan Akkoyunlu kuvvetleri Karaman ülkesine girdikleri her yeri tahrip etmiş, soymuş ve yağmalamışlardı. Bu itibarla İshak'ın idaresinden memnun kalmayan Karaman halkı da Pir Ahmed'i başlarında görmek istemekteydi. İshak Bey Fatih'le anlaşmak için teşebbüse geçti ise de Çarşamba pazarını sınır olarak görmek isteyen padişahla uzlaşamadı.

Neticede Antalya, Karahisar ve Kayseri sancak beylerinin desteğiyle ülkesine dönen Pir Ahmed Bey, Dağpazarı'nda karşılaştığı İshak'ı mağlup ederek Silifke hariç beyliğin tamamına hâkim oldu. Ailesini ve bir oğlunu Silifke'de bırakan İshak Bey ise çaresiz Uzun Hasan'ın yanına kaçtı ve çok geçmeden de 1465'te vefat etti.[218]

Pir Ahmed Bey yardımlarına mukabil Akşehir, Beyşehir ve Ilgın taraflarını Osmanlılara terk etmiş olmasına rağmen çok geçmeden tekrar düşmanca faaliyetler içerisine girmeye başladı. Öte yandan

Akkoyunlular ile Memlükler de, Karamanlıların Osmanlı tabiiyeti altına girmesini uygun görmeyerek hazırlıklar yapmaya başlamışlardı. Öncelikle Uzun Hasan, Osmanlılar için ciddi bir tehlike arz ediyordu.

Bunun üzerine Fatih 1466'da doğuya doğru sefere çıktı. Yolculuğun kimin üzerine olduğunu kimse bilmiyordu. Pir Ahmed'e haber gönderen padişah kuvvetleriyle gelerek ordusuna katılmasını istemişti.

Ordu Afyonkarahisar'a geldiğinde Karamanoğlu'na gönderdiği adamı gelerek Pir Ahmed'in emre itaat etmediğini bildirdi. Bu haber üzerine padişah Mahmud Paşa'yı Larende'ye gönderirken kendisi Konya üzerine yürüdü ve zaptetti. Padişah ardından çok müstahkem bir hisar olan Gevele Kalesi'ni ve Ereğli'yi aldı. Mahmud Paşa'ya karşı direnen Pir Ahmed Bey ise mağlup olarak Karataş taraflarına çekildi. Mahmud Paşa bundan sonra Osmanlı topraklarında karışıklıklar çıkaran Turgutoğulları üzerine yürüyerek cezalandırdı.

Karaman'da fesadın kökünü kurutmak isteyen padişah halktan bir kısmının İstanbul'a tehcirini emretti.

Bu vazifeyi yerine getirmekle yükümlü olan Mahmud Paşa yaptığı işten memnun değildi. Gitmesi gereken Karamanlılardan bir kısmını yerlerinde bırakırken gidenleri de; "İhtiyar benim elimde değil, mazuruz" gibi sözlerle teselli etmişti. Bu tavırları muarızlarını harekete geçirmeye yetmişti.

Zenginlerden rüşvet alıp yerlerinde bıraktığı ve fakirleri sürdüğü iddiaları ayyuka çıktı. Ayrıca hasımlarından Rum Mehmed Paşa, Pir Ahmed'in kaçmasında da Mahmud Paşa'nın ihmâli olduğunu ileri sürmüştü. Bu sebeple Mahmud Paşa Afyon'da iken azledildi. Manisa'dan getirttiği Şehzade Mustafa'yı merkezi Konya olan Karaman vilayetine tayin eden Fatih, İstanbul'a döndü.[219]

Karamanoğlu Pir Ahmed ve Kasım beyler Osmanlı ordusunun çekilmesinden sonra tekrar kuvvet toplayarak Larende'yi geri almaya muvaffak oldular. Bunun üzerine Fatih 1468'de Karaman ailesini

tamamen elde edip ortadan kaldırmak ve onlara yardımcı olanları cezalandırmak üzere Rum Mehmed Paşa'yı bölgeye sevk etti.

Ancak Rum Mehmed Paşa bu seferde insafsız uygulamalarda bulundu. Halkı ağır vergiler altında ezdi. Karşı çıkanları öldürdü. Böylece ahalinin Osmanlılara karşı cephe almasına yol açtı. Nitekim Varsaklar üzerine yürüdüğünde Uyuz Bey'in pususuna düşerek bütün ağırlıklarını yitirdi ve canını güçlükle kurtarabildi. Gerek Karaman ilindeki davranışları gerekse başarısızlığı Rum Mehmed Paşa'nın önce azline sonra da katledilmesine sebep oldu.[220]

Bu mağlubiyet bölgede Pir Ahmed ve Kasım beylerin gücünü daha da artırdı. Bilhassa Kasım Bey beş bin kişilik bir kuvvetle Ankara ve dolaylarını talana başlayarak civardaki köyleri harabeye çevirdi.

Ankara Sancakbeyi Küçük Sinan Bey ile kadısı Emre Çelebi topladıkları kuvvetlerle Karamanlıların üzerlerine yürüdüler ise de pusuya düşürülerek dağıtıldılar. Kadı Emre Çelebi çarpışmada şehit düştü. Bu suretle iş daha ciddi bir hâl almıştı.[221]

Ağrıboz seferinden dönen Fatih Sultan Mehmed, Turgutoğlu ve Adalıoğlu ile birlikte hareket eden Karamanoğulları üzerine, Sadrazam İshak Paşa'yı büyük bir kuvvetle sevk etti. Karamanlılar Osmanlı güçlerinin baskısından çekinerek Pir Ahmed'e destek olmadılar. Bunun üzerine önce Pir Ahmed ardından Kasım Bey Akkoyunlu ülkesinin yolunu tuttular. Ülkenin büyük bölümü bir kez daha Osmanlı'ya geçti.

1471'de ise Gedik Ahmed Paşa Karaman ilinin geri kalan kısımlarını zaptetmek üzere bu ülkeye girdi. Öncelikle Karaman ülkesinin muhafazası açısından önemli olan Alaiye beyliği üzerine yürüdü. Kılıç Arslan Bey mukavemetin faydasızlığını gördüğünden kendi arzusuyla kalenin anahtarlarını paşaya teslim etti.

Paşa da kendisini hanımı ve oğlu ile padişah katına gönderdi. Kılıç Arslan Bey padişahın yüzünü görür görmez ol dem yüzünü yere koydu.

Padişah ise:

"Hey Kılıç Arslan korkma sana ziyanım ermez. Hem sana öyle bir timar vereyim ki bıraktığından daha makbul ola." dedi. Gümülcine'yi köyleriyle birlikte dirlik olarak kendisine verdi. Hatununa oğluna iyi hilatler giydirdi. Hazinesinden dahi hiçbir nesne almayıp hepsini yine ona bıraktı.

Buna rağmen Kılıç Arslan bir müddet sonra hanımını çocuğunu bırakıp önce Mısır'a ardından Akkoyunlulara iltica edecektir.[222]

Dediler ahmak u mecnundur ol er
İki nesneyi kim ol heves eder
Biri geçmiş ola giden ko gitti
Biri muhal olanı durmaz umar

Diğer taraftan harekâta devam eden Gedik Ahmed Paşa, Silifke'yi ve İçel'in en mühim kalelerini zaptetti. İşte Karaman Beyliği'nin tamamen Osmanlı hâkimiyetine girdiği bir sırada Akkoyunlu Uzun Hasan'ın müdahaleleri gecikmedi. Hem Karaman'a hem de Orta Anadolu'ya sevk ettiği kuvvetlerle ortalığı kan ve ateşe boğdu. Doğuda hava bir kez daha kararıyordu (1472).

VENEDİK'LE SAVAŞLAR

Mora'da bozguna uğrayan, Midilli seferinden ise bir netice alamayan Venedik 1467'de sulh yapmak üzere Osmanlı hükümetine müracaat etti. İmroz ve Limni adalarının kendilerine bırakılmasını buna mukabil vergi alınmasını teklif ediyorlardı.

Fatih ise: "Benimle sulh yapmak isterseniz gidiniz daha iyi düşününüz" sözleriyle cevap vererek gelen heyeti geri çevirdi.

Bu ret cevabı üzerine Venedikliler Nikolas Kanale komutasında kırk gemi ve iki bin kişilik bir kuvvetle Kuzey Mora'da tekrar gözüktüler. Patras'ı kuşatma altına aldıran Kanale kendisi Ağrıboz'a gitti. Buradan da aldığı kuvvetlerle Limni ve İmroz'u işgal etti. Ardından Enez'e saldırdı. Merdivenler kurup kaleye çıkarak şehri zaptetmeye muvaffak oldu. Adaların zaptı ve Enez'in işgali Venedik'te günlerce çanlar çalınarak ve şenlik ateşleri yakılarak kutlandı.

Venediklilerin şehirde yaptıkları rezaletler ise batılı kaynaklar tarafından dahi esefle anlatılıyordu. Şöyle ki:

"Şehir yağma edilerek kan ve ateşe boğuldu. Kılıçtan kurtulanların büyük kısmı esir edildi. Kadın ve erkek ahaliden bir kısmı da gayri insani muamelelere maruz kaldılar. Hıristiyanlık namına hiçbir hürmet gösterilmeksizin mukaddes makamlar kirletildi. Şehir Türk hâkimiyetinde olmakla birlikte ahali din değiştirmiş bulunmuyordu. Türklerin elini sürmekten uzak durdukları rahibelerin namuslarını dahi kirlettiler. Ganimetlerle ve iki bin esirle Kanale'nin bulunduğu Ağrıboz'a döndüler. Enez kadısı ve hatibi de esirler arasındaydı."

Kanale bundan sonra Anadolu sahilindeki Yeni Foça'yı almaya teşebbüs etti ise de büyük zayiat vererek tekrar Ağrıboz'a çekildi.

Patras'ı kuşatan Venedikliler ise Turhan Bey oğlu Ömer Bey'in tuzağına düşerek dağılmışlardı. Pek çok Venedikli denizde boğulurken Ömer Bey aldığı esirleri İstanbul'a göndermişti.

Fatih Sultan Mehmed, Venedik donanmasının adalarda ve Enez'de yaptığı tahribata karşılık olmak üzere 1468'de Mahmud Paşa'yı yüz on kadırga, üç çektiri ve iki yüz kadar sair gemilerle Ağrıboz adasına sevk etti. Limni Adası'nı geri aldıktan sonra yolu üzerindeki Şira Adası'nı zapteden Mahmud Paşa Ağrıboz önünde demirledi. Venedikliler Türk filosunun Ağrıboz kanalına girmesine mani olmak istemişlerse de muvaffak olamamışlardı.

Ağrıboz adası Venediklilerin Adalar Denizi'nde en mühim üslerinden birini teşkil etmekte idi. Mora sahillerinde henüz Venediklilerin elinde bulunan şehirlerin güvenliği bakımından önemliydi. Türk gemilerine ve kıyılarına saldıran hem korsan hem de Venedik gemilerinin sığınma yeri idi. Birçok köyleri ve kaleleri bulunan ada bir köprü ile de karaya bağlıydı. Köprü gerektiğinde kaldırılabiliyor ve ada bu suretle tam bir güvenlik altına alınabiliyordu.

Donanmanın Ağrıboz önüne gelmesinden az sonra Fatih de yüz bin kişilik ordusuyla karadan Ağrıboz karşısına gelip yerleşmişti. Gemilerini adanın karaya en yakın olan yerine toplayan Fatih üç

gün geceli gündüzlü çalışmak suretiyle bir köprü kurdu. Böylece Ağrıboz'u karaya bağlayarak köprüden toplar nakledildi.

Şimdi Ağrıboz Kalesi hem denizden hem de karadan sarılmıştı. Yalnız deniz yolunun bir tarafı açıktı. Burayı kapatmak için kalenin önünden geçmek gerekiyordu ki tehlikeli bir işti.

Ancak Fatih İstanbul'da ve Belgrad'da yaptığı gibi bir kez daha bir kesim gemilerini karaya vurdu ve adanın diğer tarafında denize indirdi. Böylece kale her taraftan sarıldı.

Kaleyi her taraftan müthiş bir bombardımanla sarsmaya başladı. Müdafiler ise açılan gedikleri süratle kapatıyor ve savaşmaktan geri durmuyorlardı. Buna rağmen gün geçtikce kalenin surları harap olmaya yüz tuttu. Artık yürüyüş düzenlenebilirdi.

İşte bu sırada kaptan Zuan Longo idaresindeki Venedik donanması yardıma Ağrıboz önüne geldi.

Ağrıboz müdafilerine cesaret gelmişti. Amiral Nikolas Kanale Fatih'in yaptırmış olduğu köprüye hücum etti ise de yıkmaya muvaffak olamadı. Nihayet Venedik donanması da limana girerek Türk donanmasına saldırdı.

Dar alanda top, tüfenk ve oklarla yapılan müthiş deniz savaşı Türklerin zaferiyle son buldu. Pek çok Venedik gemisi batırılırken kaptan Zuan Longo da dahil olmak üzere ileri gelen Venedikliler öldürülmüştü.

Bütün bu bozgunlara rağmen müdafiler gayretle savunmalarına devam ettiler. Nihayet yirmi günlük muhasaranın sonunda 11 Temmuz 1470 Çarşamba gününün gecesinde başlatılan umumi hücum sabaha karşı burçlarda Türk bayraklarının dalgalanmasıyla neticelendi. Venedik donanması burçlardaki bayrakları görür görmez süratle bölgeyi terk etti.

Venedik'in ihtişam ve manzarasına sahip olan Ağrıboz'a karşı girişilen mücadele çok şiddetli cereyan etmiş ve iki tarafta büyük kayıplara uğramıştı. Fakat Ağrıboz'u almakla Osmanlılar hem büyük bir servete kavuşmuşlar hem de pek çok esir almışlardı. Ağrıboz'un düşmesi ile bütün ada halkı Osmanlı idaresini tanıdı.

Fatih, Enez'de Venediklilerin yaptıklarını unutamıyordu. Bu itibarla Venediklilere indirdiği darbeyi yeterli görmeyerek Has Murad Paşa'yı Mora'daki Venediklilere ait liman ve kasabalarına varmasını emretti. Rumeli askerlerini yanına alan Has Murad Paşa padişahın emrini istediğinden daha fazla yerine getirdi. Akıncılar Venedik sahillerini dalga dalga vurdular. Murad Paşa bundan sonra Davud Paşa ile ve beylerinden İshak Beyoğlu İsa Bey'i Vostitza Kalesi üzerine gönderdi. Bu kuvvetler Venediklilerle çarpışmalarda büyük başarı gösterdi. Bilhassa Davud Paşa yaralı olduğu halde Venediklilerin sahile doğru gemi aramak üzere kaçtıklarını duyduğu vakit çadırında yatamamış derhâl üzerlerine vararak bir kısmını kırmış kalanlarını da esir etmişti. Murad Paşa gelmeden Vostitza alınmıştı.

Osmanlıların Ağrıboz'u zaptı Avrupa'da büyük bir hayret ve teessüre yol açtı. Osmanlılarla ittifak hâlinde bulunan Napoli Kralı Ferdinand Fatih'in Ağrıboz'u fethini bildirdiği namesine oldukça içerlemişti. Sultan Mehmed'e gönderdiği 4 Eylül 1470 tarihli cevabî namesinde artık Venediklilerin yanında olacağını ve Türklere karşı beraber çarpışacaklarını yazmıştı. Zira Napoli'de artık asilzadeler haçın Roma'da bile yerlerde sürüneceğini konuşuyor ve gözlerinden akan yaşa engel olamıyorlardı. Venedik'te ise görülmemiş matem yaşanıyordu. Her yerde yas vardı. Bütün bunlar İtalya'daki devletleri bir araya getirmeye yetmişti.

Napoli kralı ile Venedik kralı 1471 senesi yılbaşı günü Türkler aleyhine olmak üzere Türk ittifakı yaptılar. 18 Haziran 1472'de Burgonya dukası cesur Charles de bu ittifaka katıldığını bildirdi.

Aynı yıl içinde Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan devreye giriyor Karaman meselesine müdahale ederken hem de Anadolu'ya tecavüz ediyordu.

Rodos ve Kıbrıs da vakit geçirmeden ittifaktaki yerini alıyordu.

Neticede 1473 yılına girildiğinde Akkoyunlu, Karaman, Venedik, Papalık, Napoli, Burgonya, Sklavonya, Kıbrıs ve Rodos güçleri Osmanlılara karşı harekete geçmeye hazırdılar.

Fatih için ise öncelik Uzun Hasan'daydı. Zira...

UZUN HASAN

Bayındır boyundandır. Akkoyunlu hükümdarı Kara Yülük Osman Bey'in torunu ve Celaleddin Ali Bey'in oğludur. 1423 yılında Diyarbakır'da doğdu. Sıkı bir tahsil ve terbiyeden sonra henüz on dört yaşında iken Birecik'in idaresine getirildi.

Bu sırada ağabeyi Cihangir, Akkoyunlu emiri olan amcası Hamza Bey'e karşı mücadeleye girişmişti. Uzun Hasan da ağabeyini desteklevince Hamza Bey yeğenleri ile başa çıkamadı. Kızını Cihangir'e vermek suretiyle barış sağladı.

Hamza Bey'in vefatından sonra Akkoyunlu tahtına ağabeyi Cihangir geçti. Cihangir Han ilk günlerden itibaren kendisini tanımayan amcaları Mahmud, Şeyh Hasan, Kasım Bey ve amca oğulları ile müthiş bir mücadeleye atıldı. Uzun Hasan Bey'in de gelerek hizmetine katılmasıyla bu mücadeleden galip çıktı. Bu yardımına karşılık kardeşine Ergani'yi ıkta olarak verdi.

1450 yılında Karakoyunlular ile mücadeleye girişen Cihangir iki yıl süren savaşlar sonunda mücadeleyi kaybederek Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah'ın tabiiyeti altına girdi.

Akkoyunluların, Karakoyunluların hükümranlığına girdiği bu barışı Uzun Hasan Bey tanımadı ve ağabeyi Cihangir'e karşı cephe aldı. Ağabeyinin Çemişkezek hâkimi Şeyh Hasan'la mücadelesinden istifade ederek süratle Amid (Diyarbakır) önüne geldi ve şehre hâkim oldu. Kardeşi ile başa çıkamayacağını anlayan Cihangir Mirza amansız düşmanları Karakoyunlular ile ittifak ederek yardım istedi. Cihan Şah 1457 yılında Piri, Savalan, Rüstem, Şah Hacı, Gaverudi ve Ali Şeker Bey kumandalarındaki büyük bir kuvveti Cihangir Mirza'nın yardımına göndermiştir.

Uzun Hasan Bey bu müttefik kuvvetlerini Diyarbakır yakınında büyük bir hezimete uğrattı. Savaş sonunda Akkoyunlu ve Karakoyunlu beylerinden bir kısmı maktul ve bir kısmı esir düşerken Cihangir Mirza canını güçlükle kurtarabilmişti. Bu savaş sonunda Akkoyunlu Türkmenleri Uzun Hasan etrafında toplanmaya başladılar. Cihangir Mirzada oğullarından Ali Han Mirza'yı Hasan

Bey'in katına göndermek sûretiyle kardeşinin metbuluğunu tanıdı ve ölümüne kadar (1469) kendisine sadakatle bağlı kaldı.

Amid Meydan Muharebesi neticesinde kardeşlerini kendisine itaate mecbur eden Uzun Hasan, aynı yıl içerisinde Erzincan'ı da beyliğine katarak Akkoyunluları büyük bir imparatorluğa götürecek yolu açtı. 1458'de müttefiki Karaman oğullarına saldıran Dulkadırlı Arslan Bey'i mağlup ederek geri çekilmeye mecbur etti.

1459'da çıktığı Gürcistan seferinden altı kale fethederek döndü. Dönüşte yolu üzerinde bulunan ve Selçuklu hanedanından olduklarını iddia eden Eğil beylerini de ortadan kaldırdı.

O, artık Osmanlı Devleti ile komşu vaziyettedir ve hesaplarını bir gün bu devleti de yok etmek üzerine kurmaya başlayacaktır.

Nitekim ilk olarak Anadolu beyliklerinden Karamanoğulları ve İsfendiyaroğulları ile ittifaklar kurdu. Venedik Cumhuriyeti ile anlaştı. Trabzon Rum imparatoru IV. Yuannis'in kızı Katerina ile evlenerek dostluk tesis etti. Onlara, Fatih'e karşı savunacağına dair söz verdi (1458).

Ancak Fatih'in 1462'de Trabzon'u fethetmesine mani olamadı.

Buna rağmen fetihlerine ve zaferlerine devam ediyordu.

1462'de Gürcistan'a ikinci defa sefer yaparak muvaffakiyetle döndü. Aynı yıl Hısn-ı keyfa şehrini fethederek bu şehirdeki Eyyubi hâkimiyetine son verdi. 1463'te Gerger Kalesi'ni fethetti.

1464'te Karaman şehzadeleri arasındaki taht mücadelelerine karıştı. Buna rağmen Fatih'in desteklediği Pir Ahmed'in tahtı elde etmesine mani olamadı.

1465'te Dulkadır Oğulları üzerine yürüyen Uzun Hasan, Arslan Bey'i bozguna uğratarak hükümet merkezi Elbistan'a kadar ilerledi ve Harput'u zaptetti. Neticede Harput Akkoyunlularda kalmak üzere sulh yapıldı.

Uzun Hasan 1467 yılında Akkoyunluların en müthiş rakipleri olup Horasan hariç bütün İran'a, Irak-ı Arab, Irak-ı Acem, Erran ve Anadolu'da Van Gölü havzasına kadar hâkim bulunan Karakoyunlu

hükümdarı Cihan Şah üzerine yürüdü. Sefer zamanını çetin kış şartlarının hüküm sürdüğü ve Cihan Şah'ın eyalet ve aşiret askerlerini terhis ettiği beklenmedik bir vakte denk getirmişti. Altı bin kişilik seçme bir kuvvetle Cihan Şah'ı sarayında bastırdı ve maiyeti ile beraber öldürdü.

Ertesi sene Cihan Şah'ın halefi ve oğlu Hasan Ali'yi de Hemedan'da bozguna uğratarak Karakoyunlu devletini tamamen çökertti. İran ve Irak-ı Acem taraflarını ele geçirdi.

Karakoyunlu Hasan Ali, Timurlulardan Ebu Said Han'a sığınarak yardım talep etti. Maveraünnehir ve Horasan hükümdarı Ebu Said büyük bir orduyla Akkoyunlular üzerine harekete geçerek Azerbaycan üzerine yürüdü.

Ancak Uzun Hasan, Karabağ'da kışlamak üzere Aras Nehri'ne doğru ilerleyen Maveraünnehir kuvvetlerini ani bir baskınla kıskaç altına alarak perişan etti. Yakalanan Ebu Said Han'ı da katlettirdi (1469). Şimdi nüfuzu Horasan'a kadar ulaşmış bulunuyordu.

Bölgenin en güçlü hükümdarlarından Ebu Said'i mahvedişi Uzun Hasan'ın gururunu da okşamıştı. Zafer sevinci ile meydanda gezerken yanındakilere:

"Bu diyarın serdarları şecaatim asarını gördüler. Fırsat el verirse cüret ve celadetimi Hüdavendigâr'a (Osmanlı sultanı) da gösterem diyerek haykırmıştı."[223]

TOKAT BASKINI VE KIRELİ MUHAREBESİ

Nitekim Uzun Hasan artık yönünü Osmanlı ülkesine çevirmiş bulunuyordu. Bir taraftan Avrupa'daki müttefikleri ile irtibata geçerken diğer taraftan Karaman meselesi ile ilgilenmeye başladı. Bu sebeple kendi yanında bulunan Karamanoğullarından Pir Ahmed Bey'le Kasım Bey'i elli bin kişilik bir kuvvetle bölgeye sevk etti.

1472'de otuz bin kişilik bir kuvveti Bektaşoğlu Ömer Bey komutasında Karaman ülkesine gönderdi. Amcazadesi Yusufca Mirza da bu kuvvetlerle beraberdi. Akkoyunlular, Amasya Sancakbeyi Şehzade Bayezid ile Tokat'ta oturan Rum Beylerbeyi Hamza Bey'e

elçiler göndererek maksatlarının Dulkadırlı Kılıçarslanoğlunu atasının yerine geçirmek olduğunu bildirmişlerdi. Bu itibarla Osmanlı sınır kuvvetleri gafil avlanmışlardı.

Sivas'tan itibaren yağma ve tecavüze başlayan Akkoyunlular bir sabah ansızın Tokat'a baskın verdiler. Şehir baştan başa yıkılarak tahrip olundu. Halka karşı pek merhametsizce davranmışlar ve karşı koyanı acımadan katletmişlerdi. Hoca Sadeddin Efendi Tokat'ta yapılan mezalimleri:

"Nice zulüm ve zorbalıkla ol diyar reayasının ciğerin deldiler. Tokat şehrini ansızın basıp beldenin asil ailelerini parçalayıp,halkını kargaşa deryasında boğdular. Şehrin evleri genellikle kargir ve kerpiçten olmağın bunları edepsizce tutuşturup bir anda yaktılar. Beldenin zenginleri bunların sundukları kahır ateşiyle öyle düşkün bir hâle geldiler ki yatak yastık yerine taş ve toprakta yatmayı arzular oldular. Zulüm ateşiyle tutuşturdukları kitaplar ve belgeler ayrılık ateşiyle yananların gönülleri gibi alev alev yandı. Mescid ve medreseler de ateş almakla tutuşup nice mihrap ve minberden ne iz ne de nişan kaldı" diyerek nakletmektedir.[224]

Kazova ve Sivas taraflarını da yağma ederek Kayseri'ye saldıran bu kuvvetlerden Ömer Bey komutasındakiler geriye ülkelerine dönerken Yusufca Mirza'nın emrindeki on bin kişilik birlik Karaman iline girdi. Karaman kuvvetleriyle de birleşen Yusufca Mirza ortalığı kan ve ateşe boğarak ilerledi. Hamidili'nde yağma ve tecavüzlerine devam ederek Kıreli'ne geldi. İşte tam bu sırada Konya Valisi Şehzade Mustafa Anadolu askeriyle Yalvaç'tan geçip Kıreli'nde Akkoyunluların karşısına geçti.

Şehzade Mustafa'nın talimli, çevik yiğit atlıları savunmasız şehir ve kasabaları yakarak ilerleyen Akkoyunlu ve Karamanlı müttefik birlikleri üzerine bir anda yalın kılıç daldılar. Osmanlı yiğitlerinin kılıçlarını gözle takip etmek mümkün değildi. Akkoyunluları bir anda sıcaktan eriyen muma ve dirençlerini toza çevirdiler. Akkoyunlu askerleri eli ayaktan ve astı üstten ayıramayıp ne tarafa gideceklerin bilemediler. Bir nicesi oklarla vurulurken çoğu da kılıç vuruşlarıyla cansız düşmüşlerdi. Tutsak edilenlerin haddi hesabı yoktu. Onda

biri ancak canını kurtarabilmişti. Reisleri Yusufca Mirza da esirler arasındaydı. Pir Ahmed ise güçlükle canını kurtarıp yine Uzun Hasan'ın yanına doğru kaçmıştı.[225]

Hoca Sadeddin Efendi bu başarı sebebiyle, Osmanlının hasımlarına nasihat edercesine şöyle seslenmektedir.

Âl-i Osman'a kim ki kılıç çeker
Gönül bağına mihnet dikenin eker

Beylik istersen ey aklı olan kişi
Bu şahların gölgesinde al yerini

Dilediysen saf olsun hayat iksiri
Kılıcı zıtça çekme onlara karşı

Onların ululuğunu Hak diledi
Din yolunda kılıçlarını biledi

Dilersen cihanda bulmak saygı huzur
Osmanoğlu'na mutluluk dilemekle olur.

Öte yandan Uzun Hasan aynı yıl Gürcistan'a üçüncü seferini yaparak Tiflis dahil birçok şehirleri zaptetmiş ve Gürcü prenslerini itaati altına almıştı.

Öte yandan Tokat'ın tahribi ve Uzun Hasan kuvvetlerinin Karaman topraklarına girdiği haberi Fatih'i son derece üzmüş ve gadaplandırmıştı. O kızgınlıkla kışın yaklaşmakta olduğunu dahi hesaba katmadan acele bir kararla sefer hazırlıklarına başlanmasını emretti ve otağını da Üsküdar'a kurdurdu.

Dört bir yana sefer için emirler gönderilmesine rağmen devlet adamları kış mevsiminde seferin zorluklarını bildiğinden ağırdan alıyorlardı. Bunun üzerine ordunun başında daha dirayetli birinin bulunmasını isteyen Fatih, Mahmud Paşa'yı tekrar veziriazamlığa getirdi. Ancak Mahmud Paşa'da derhâl seferden yana değildi. Padişaha:

"Seferden maksat Uzun Hasan'a haddini bildirmekse bu mümkün olmayacaktır. Çünkü ordu Karaman'a vardığında kış mevsimi geleceğinden ileri gidilemeyecek ve orada kışlamak zorunda

kalınacaktır. Halbuki orduyu oralarda beslemek çok zordur. Yok eğer Uzun Hasan'ın gönderdiği kuvvetleri ezmek ise bunun için de bizzat padişahın hareketine ihtiyaç yoktur. Konya Valisi Şehzade Mustafa desteklenmekle bu işi her zaman ve rahatlıkla yapabilecek kudrettedir. Onun için hazırlıklarımızı tamamlayalım ve baharı bekleyelim demişti."

Padişah bu fikri kabul etmiş fakat çadırını Üsküdar'dan geri getirtmemişti. Bu durum padişahın her ne olursa olsun fikrinden geri dönmeyeceğinin göstergesiydi.

Osmanlı harp hazırlıklarının devam ettiği bir sırada Uzun Hasan büsbütün cesaretini arttırarak Padişaha bir mektup göndermiş Kapadokya ile Trabzon'un derhâl kendisine terk edilmesini istemişti.

Yine tarihi belli olmayan ve Hamza Bey adına gönderilen bir mektupta Uzun Hasan ile Timur'un mukayesesi yapılarak Uzun Hasan'ın kuvvet ve kudretine vurgu yapılıyor, Fatih'e ve Osmanlılara gözdağı verilmek isteniyordu.

Mektuba göre Uzun Hasan'la Timur arasında şu farklar vardı.

Timur Han Alıcak Kalesi'ni bizzat kuşattığı hâlde alamadı. Halbuki Uzun Hasan'ın adamlarından birisi bunu Allah'ın lütfu ile bir günde almaya muvaffak oldu.

Timur'un yüzü pek soğuktu. Halk ondan nefret ederdi. Halbuki Uzun Hasan böyle değildir.

Timur bir kuyumcunun oğludur. Uzun Hasan ise yüksek bir soydandır. Hasep ve nesebinde padişahlık olan Uzun Hasan, huzuruna gelenleri değerlerine göre şefkat ve merhamet gösterir.

Uzun Hasan Karamanoğlu, İşfendiyaroğlu, Germiyanoğlu, Dulkadıroğulları, İnaloğlu, Bozca beyleri, Bazarlu Beyoğlu ve Tozanlu oğullarının maddi ve manevi yardımlarına sahiptir. Halbuki Timur Han bunların çoğundan mahrumdu.

Mektup, Timur Han'ı aşağı tutan buna karşılık Uzun Hasan'ı yücelten kıyaslamalar ile devam ediyor ve sonunda da aradaki dostluğun sulh yoluyla halledilmesi arzusuyla bitiyordu.[226]

Osmanlılara karşı harekete geçen doğu Türk devletleri her zaman Timur Han ve Ankara Savaşı'nı hatırlatarak rakibin maneviyatını bozma girişimlerinde bulunurlardı. Muhtemelen bu mektupta da aynı gaye güdülmekteydi.

SEN VİLAYET YIKMAYI PADİŞAHLIK MI ZANNETTİN?

Fatih ise seferlerinde uyguladığı gizlilik prensibini ilk kez çiğniyor ve Uzun Hasan'a mektup göndererek hazır olmasını, baharda üzerine yürüyeceğini bildiriyordu.

Fatih mektubuna: "Kuvvet ve kudret ancak Cenab-ı Hakk'a mahsustur" dedikten sonra şöyle devam etmişti.

"Bundan önce annenin ricası ile pençe-i gazabımdan kurtulmuştun. Biz de seni ıslah olmuş ve semt-i salaha yönelmiş kabul ederek affetmiştik. Halbuki senin gibi bir zalimin benim zamanımda saltanat davasında bulunması haramdır. Senin kendin gibi birkaçına şiddet yoluyla galip gelmene, kendi topraklarında gösterdiğin gurur ve azametine hatta bütün kudret ve şevketine bizim müsaade ve müsamahamız sebep oldu. Buna rağmen gururlanarak ve kendinden geçerek padişahanem hukukunu unutarak adaletli idarem altında rahat yaşayan Tokat'a ve sonra da Karaman ülkelerine askerlerini göndererek ahaliye zulmettiğin birtakım şiddetlere başvurduğun ve rezaletlere sebep olduğun malumumuzdur.

Onun için cezanı vermek üzere bu yılın baharında harekete karar verdik. Seni affetmek katiyen düşünülmemektedir. Beyhude zahmet çekme. Bundan sonra elçimiz ok ve görüşme dilimiz kılıçtır. Sen vilayet yıkmayı padişahlık mı zannettin? Çekinmeden, korkmadan topraklarımıza tecavüz ettiğin için kılıcımız senin göğsünde kana bulanmalıdır. Mert isen meydana gel. Namert gibi delikten deliğe girme. Hazırlıklarını yap, haber verilmedi deme. Zira ki vücud-ı habisin arza-i telefdür ve bu babda özür ve bahane bertaraftır."[227]

Halbuki bu tarihlerde Fatih, Macarlar ve Venedikliler ile de savaş hâlinde bulunuyordu. Ayrıca Venedikliler Akkoyunlularla müttefik idiler. Fatih'in bu kararıyla şimdi müttefikler arasında

işbirliğinde gözle görülür bir artış başlamıştı. Elçiler gidip geliyor, işbirliğinin boyutları görüşülüyor, neler yapılacağı kararlaştırılmaya çalışılıyordu. Müttefik Hıristiyan donanması da Osmanlılar aleyhine harekete geçmek üzere hazırlanmaya başladı.

Osmanlı ordusu 1473 Mart ayı içinde Fatih Sultan Mehmed'in kumandası altında Üsküdar'dan hareket etti. Bursa Yenişehri'ne geldiği zaman Rumeli Beylerbeyi Has Murad Paşa ile Rumeli kuvvetleri orduya iltihak ettiler. Rumeli'nin muhafazasına Şehzade Cem Sultan tayin edilip Edirne'ye gönderildi.

Karaman Valisi Şehzade Mustafa, Beypazarı'nda ve Amasya Valisi Şehzade Bayezid Kazabat'ta eyalet ve maiyyet kuvvetleriyle orduya iltihak ederek babalarının elini öptüler. Bu suretle ordudaki muharip sayısı seksen beş bin kişiye yükseldi. Bunların altmış bini zırhlı ve silahlı azab, yirmi beş bini de yeniçeri idi.[228]

Uzun Hasan'ın Tokat'ta yaptırdığı baskına mukabele olmak üzere bir kısım Rumeli akıncıları Mihaloğlu Ali Bey kumandasında ileri sevk edilerek düşman arazisini vurmaya ve haber toplamaya memur edildi.

Ordu Sivas'a girerken şehir halkı tarafından coşkun tezahüratlar ve sevinç gösterileri ile karşılandı. Burada ordusunu bir kez daha yoklamaya tabi tutan Fatih, hareketten önce bir ihtiyat tedbiri olmak üzere safları ve komuta kademesini de belirledi. Buna göre sağ kola Şehzade Bayezid komuta edecekti. Emrinde Rumeli Beylerbeyi Has Murad Paşa ile kırk sancakbeyi vardı. Yirmi bin Rumeli azabı da bu kolda bulunuyordu.

Sol kola kumanda edecek olan Şehzade Mustafa'nın emrine ise Anadolu Beylerbeyi Davud Paşa ile yirmi dört sancakbeyi ve yirmi bin azab askeri verilmiş bulunuyordu.

Padişah ise önünde yeniçeriler sağında ve solunda da sipahiler ve silahtar bölükleri yer aldığı hâlde ortada duracaktı.

Ordu Sivas'tan hareketlendiğinde Rumeli Beylerbeyi Has Murad Paşa öncülere komuta ederek en ön hatta ilerlemeye başladı. Onun arkasından Anadolu Beylerbeyi Davud Paşa ilerliyordu. Dağlık ve

sarp bir araziye girildiğinden yolculuk oldukça güçleşmiş hatta kar fırtınalarına dahi yakalanmışlardı.

Şebinkarahisar önüne geldiklerinde Veziriazam Mahmud Paşa:

"Devletli sultanım! Hele bu Karahisar'ı alalım. Ümit olunur ki düşman dahi gele, anınla haklaşırız" diyerek evvela bu kalenin zaptını teklif etti. Fatih ise:

"Hey Mahmud ben hisarı ne edeyim. Ben düşmana geldim, düşmanı bulun" cevabını verdi. Bu cevap, dirayetli Osmanlı padişahının, asıl hedeften kopmamak gerektiğini gösteren şahane bir misaldir.

Düşmanın boynunu kesmektir isteğimiz
Bir hisar almak ile gönül eğlendiremeyiz.

Erzincan'a gelindiği hâlde düşman ortalıkta görünmüyordu. Fakat ani bir hadise ile karşılaşmamak için buradan itibaren harp nizamı ve karakol tertibatı alınarak ihtiyatla yürünüyordu.

Ordu Erzincan'dan sonra Fırat Vadisi'ni takip ederek Tercan doğrultusunda yürüyüşe geçtikten sonra 1 Ağustos 1473'te ilk kez Uzun Hasan kuvvetleri ile karşılaştı. Fatih'in top ve tüfenklerle teçhiz edilmiş mükemmel ordusunu ve yürüyüşünü gören Uzun Hasan:

"Vay Osmanoğlu! Bu ne deryadır!" diyerek şaşkınlığını beyan etmişti.

PUSU

Fırat Nehri'nin genişlediği bu yerlerde bazı kumsal kıyılar da vardı. Osmanlı ordugâhı bunlardan birisinin kenarında kuruldu. Zira karşı sahilde konaklamış olan Uzun Hasan kuvvetlerinin bu kumsal yerlerin birinden beriye geçeceği tahmin olunuyordu. Ancak bir müddet sonra Uzun Hasan birlikleri bölgeden çekildiler.

Bu durum üzerine Fatih, önceden ileri sevk etmiş olduğu akıncı birliklerinden başka Veziriazam Mahmud Paşa ile Rumeli Beylerbeyi Has Murad Paşa komutasında elli bin kişilik bir emniyet grubunu daha ileri sürmüştü. Has Murad Paşa'nın cesaret ve atılganlığını bilen Fatih, Mahmud Paşa'ya; öncüsünü göz altında tutmak, şayet Murad Paşa gençliğine güvenerek tehlikeli hareketlere girişecek

olursa ona mani olmak, onu uyarmak ve düşmanı memnun edecek bir duruma meydan vermemek talimatını vermişti.

Fırat'ın karşı sahiline geçen Mahmud Paşa ile Has Murad Paşa arasında çok geçmeden bir anlaşmazlık baş göstermeye başlamıştı. Uzun Hasan kuvvetlerinin geriye çekilmesini bir tuzak olarak değerlendiren Mahmud Paşa, Murad Paşa'ya bulunduğu yerde durmasını tembih ederek ileri yürümüştü. Murad Paşa'nın maiyetinde bulunan bazı beyler ise Mahmud Paşa'nın bu hareketini zaferi tamamen kendisine mal etmek düşüncesi ile yorumlayıp hareketsiz kalmamak gerektiğinde ısrar ettiler. Onlara göre ileride Mihaloğlu Ali Bey varken oturmak manasızdı.

Has Murad Paşa bu görüşlere uyarak ileri harekete geçtiği sırada Mahmud Paşa ise akıncı kuvvetlerini geri çekmekte olan Mihaloğlu Ali Bey'e rastlamıştı. Düşmanla Sultaneli mevkiinde karşılaştığını belirten Ali Bey çok kalabalık olduklarını bu sebeple geri dönmek zorunda olduğunu bildirdi. Bu haber üzerine geri dönen Mahmud Paşa Has Murad Paşa'yı bıraktığı yerde bulamadı.

Çok genç, cesur ve atak bir komutan olan Has Murad Paşa ise düşmanın çekilen unsurlarını süratle takibe girişmiş bulunuyordu. Akkoyunluların sanki bozgun hâlindeki çekilişleri Rumeli birliklerinin daha da pervasız ve dikkatsiz bir biçimde saldırmalarına yol açmıştı. İşte tam bu esnada sol taraftaki ormanlık alandan birdenbire ortaya çıkan Uzun Hasan'ın süvarileri bir çırpıda Osmanlıları sarmaya başladılar. Şimdi çekilmekte ve kaçmakta olan birlikler de geriye dönmüşlerdi. Has Murad Paşa tam o esnada durumu kavrayabilmiş ancak iş işten geçmişti. Nehir geçitlerinin tamamen tutulduğunu ve çember altına alındıklarını görünce, muharebeyi kabul etmekten başka bir çaresi kalmadığını anlamıştı.

Bu sebeple bütün kuvvetiyle çemberden çıkış için taarruza geçti. Şimdi Has Murad Paşa'nın on beş bin kişilik seçkin Rumeli birlikleri ile Halil, Hurşid ve Uğurlu Mehmed Bey komutasındaki altmış bin kişilik Akkoyunlu kuvvetleri arasında korkunç bir boğuşma başlamıştı. Üç saat süren bu amansız çarpışmanın sonunda Rumeli birlikleri eridiler. Kahramanca vuruşan Murad Paşa altı kez attan

düşürülmesine rağmen her seferinde toparlanıp yeniden çatışmalara katıldı ve sonunda şehadet şerbetini içti. Geriye çekilebilme imkânını bulanlar ise düşmanın ağır baskısı karşısında nehir geçitlerini şaşırmışlar ve bir kısmı Fırat'a dökülerek boğulmuşlardı. Kayıpların sayısı on bini bulmuştu. Has Murat Paşa'nın şahadetinden başka, Rumeli eyalet askerinin komutan ve ileri gelenlerinin birçoğu da bu savaşta kaybedilmiş ve önemli bir kısmı da tutsak düşmüştü. Mora fatihi olarak tanınmış Turhan Bey oğlu Ömer Bey, Aydınoğlu Hacı Bey, Şemseddin Molla Fenari torunu Rumeli defterdarı Ahmed Çelebi esir düşen meşhur devlet adamlarından birkaçı idi.[229]

Mahmud Paşa bu çetin savaş devam ettiği müddetçe seyirci kalmış ve hatta daha gerilere çekilmişti. Uzun Hasan'ın bir kısım birlikleri kendisine çatmışlar ise de onlar da netice alamayacaklarını görerek geri dönmüşlerdi. Esasen bu sırada karanlığın bastırması da savaşın durmasına sebep olmuştu. İki tarafta boru ve trampetlerini çaldırarak dağılan birliklerini toparladılar.

Rumeli birliklerinden seçme bir bölümü Has Murad Paşa ile birlikte kaybedişi Fatih'i büyük üzüntüye sevk etmişti. Murad Paşa'nın yerine Rumeli beylerbeyiliği görevini de Veziriazam Mahmud Paşa'ya verdi. Derhal gerekli tertibatı alarak ordusunu savaş düzenine soktu ise de Akkoyunlu birlikleri bir kez daha gözden kayboldular. Yine çekilmişlerdi.

OSMANOĞLU'NUN AYAĞINI ALDIM

Aldıkları galibiyet Akkoyunlular açısından fevkalade önemli idi. Zira Osmanlılar üzerinde müthiş bir moral çöküntüsü meydana getirmişlerdi. Murad Paşa'ya karşı o büyük zaferi kazanan Uzun Hasan'ın büyük oğlu Uğurlu Mehmed Bey derhâl Osmanlı ordusunun asıl kısmına karşı harekete geçilmesini istedi ise de babasına dinletemedi. Uzun Hasan böylece belki de çok büyük bir fırsatı kaçırmış bulunuyordu.

Turhan Bey oğlu Ömer Bey'in naklettiğine göre Uzun Hasan, Murad Paşa'yı bozguna uğratınca sevincinden büyük bir eğlence tertip ettirdi. Beylerini huzurunda toplayıp neşe ve sevinç içerisinde

yiyip içmeye başladılar. Bir taraftan da artık Osmanlı padişahının kefenini biçiyorlardı.

Bu konuşmalar sırasında şevke gelen Uzun Hasan, Ömer Bey'e dönerek:

"Ömer Bey! Osmanoğlu'nun ayağın aldım ola mı? Zira Osmanlı ordusunun yüzü akı ve sıkışıp kaldığı esnada tek dayanağı Rumeli askeri idi. Hod anların işlerini bitirdim ve adlarını varlık yaprağından yitürdüm. Şimdengerü Rum tahtı benim ve kayserlik sarayı konağım olmak gerekir" demişti. Ömer Bey ise:

"Han'ım Osmanlı askerinin deryasından bir katre almakla denizin köpürmesine ne kusur gelir. Gök kubbeden bir yıldız eksilmekle göğün saltanatına ne zarar olur! Padişahımızın benim gibi, Murad gibi yüz bin kulu vardır. Gücü, kuvveti, at ve askerin çokluğu o derece ziyadedir ki, devletli otağın kapısında olan kölelerinden birkaçı alınmağla ışıldayan gönül aynasına keder tozları nasıl kona! Ya namus ve şeref dolusuna nasıl söz dokuna! Bahtı Allah vergisi, devleti anadan doğma özüdür. Yolunda doğrulukla kul olan, zamanın derdinden başını kurtarır." dedi.

Uzun Hasan neşesini, sevincini yarıda bırakan bu sözleri işitince kızdı köpürdü.

"Bak şu kişi elimizde tutsak iken neler söyler! Ağzı değirmeninde ne herzeler öğüdür. Derhal öldürülmelidir" derken Ömer Bey vaziyeti kurtarmak isteyerek:

"Benim küstahça sözlerimden han hazretlerinin temiz gönüllerine keder tozları konmasın. Zira Osmanoğlu'nun hakkı üstümde çoktur. Hakkı unutmak asi olmakla birdir. Velinimetim hakkında hak söylesem acep değildir. Onu övenlerle bir ve dostum, sevgisinden de vazgeçemem. Amma gerçek budur ki padişahın seçkin askeri yere düşmüştür. Özengileriniz dibinde olmakla övünen şanlı beylere karşı durmaya güç yetirecek askeri kalmamıştır. Kalanı da bu sert vuruştan korkuya düşmüş, yüreği parçalanmış ve bu ürküntü ile direnme gücünü kaybetmiştir. Sertçe bir saldırışınıza

tahammülleri yoktur." Ömer Bey'in bu gönül okşayan sözlerinden memnun kalan Uzun Hasan:

"Beyler! Ömer Bey doğru söyler. Gerçekten de nimet hakkını unutmak hıyanet ve dine de ters düşmektir. Tuz ve ekmek hakkını bilir, emektar kul imiş, akıllı kişi imiş" dedi.[230]

Fatih Sultan Mehmed ise, Has Murad Paşa'nın bozgunu ve Akkoyunlu kuvvetlerinin tekrar kaybolması üzerine Fırat boyunca yaptığı yürüyüşü terk ederek Bayburt'a doğru yönelmişti. Ancak altı gün yolculuk yaptığı halde Uzun Hasan kuvvetlerinden bir haber alamamıştı. Buna rağmen ordu bir baskın yememek için son derece dikkatli hareket ediyordu. Zira, Uzun Hasan'ın sık sık baskın yapacağı haberleri geliyor bu da ordunun sinir sistemlerini felce uğratıyordu.

11 Ağustos 1473 Çarşamba günü Tercan civarında Üçağızlı denilen yere konulmuştu. Burası etrafı yüksek dağlarla çevrili, dar ve geçilmesi güç bir mevki idi. Hayvanların dahi yürüyecek hâli kalmadığından istirahat verilmesi uygun görülmüştü.

Öğle vakti bunaltıcı bir sıcakta dinlenmeye hazırlanan Osmanlılar aniden ordunun sağ cenahını tehdit eder vaziyette Otlukbeli denilen tepede bir kısım kuvvetler gördüler. Önce bunları ordunun ilerisinde giden akıncı kumandanı Mihaloğlu Ali Bey zannettiler ise de yanıldıklarını çabuk kavramışlardı. Bunlar Uzun Hasan'ın Gavur İshak komutasına verilmiş olan askerleri idi. Bu kuvvetlerin az gerisinde ise yine Otlukbeli sırtlarında Akkoyunlu ordusunun asıl kısmı muharebeye girmek üzere tertiplenmişti.

OTLUKBELİ SAVAŞI

Hasan Padişah, şaşırtıcı savaş planlarından birini daha gerçekleştirmiş bulunuyordu. Osmanlıları pek ani bir vaziyette ve dar bir vadide yakalamıştı. Burası öyle bir yerdi ki bozulanın mahvolması mukadderdi. Fırat havzasını Çoruh suyu membalarından ayıran ve Otlukbeli diye şöhret bulan mevkide iki büyük Türk ve Müslüman devleti amansız bir harbin eşiğinde idiler.

yiyip içmeye başladılar. Bir taraftan da artık Osmanlı padişahının kefenini biçiyorlardı.

Bu konuşmalar sırasında şevke gelen Uzun Hasan, Ömer Bey'e dönerek:

"Ömer Bey! Osmanoğlu'nun ayağın aldım ola mı? Zira Osmanlı ordusunun yüzü akı ve sıkışıp kaldığı esnada tek dayanağı Rumeli askeri idi. Hod anların işlerini bitirdim ve adlarını varlık yaprağından yitürdüm. Şimdengerü Rum tahtı benim ve kayserlik sarayı konağım olmak gerekir" demişti. Ömer Bey ise:

"Han'ım Osmanlı askerinin deryasından bir katre almakla denizin köpürmesine ne kusur gelir. Gök kubbeden bir yıldız eksilmekle göğün saltanatına ne zarar olur! Padişahımızın benim gibi, Murad gibi yüz bin kulu vardır. Gücü, kuvveti, at ve askerin çokluğu o derece ziyadedir ki, devletli otağın kapısında olan kölelerinden birkaçı alınmağla ışıldayan gönül aynasına keder tozları nasıl kona! Ya namus ve şeref dolusuna nasıl söz dokuna! Bahtı Allah vergisi, devleti anadan doğma özüdür. Yolunda doğrulukla kul olan, zamanın derdinden başını kurtarır." dedi.

Uzun Hasan neşesini, sevincini yarıda bırakan bu sözleri işitince kızdı köpürdü.

"Bak şu kişi elimizde tutsak iken neler söyler! Ağzı değirmeninde ne herzeler öğüdür. Derhal öldürülmelidir" derken Ömer Bey vaziyeti kurtarmak isteyerek:

"Benim küstahça sözlerimden han hazretlerinin temiz gönüllerine keder tozları konmasın. Zira Osmanoğlu'nun hakkı üstümde çoktur. Hakkı unutmak asi olmakla birdir. Velinimetim hakkında hak söylesem acep değildir. Onu övenlerle bir ve dostum, sevgisinden de vazgeçemem. Amma gerçek budur ki padişahın seçkin askeri yere düşmüştür. Özengileriniz dibinde olmakla övünen şanlı beylere karşı durmaya güç yetirecek askeri kalmamıştır. Kalanı da bu sert vuruştan korkuya düşmüş, yüreği parçalanmış ve bu ürküntü ile direnme gücünü kaybetmiştir. Sertçe bir saldırışınıza

tahammülleri yoktur." Ömer Bey'in bu gönül okşayan sözlerinden memnun kalan Uzun Hasan:

"Beyler! Ömer Bey doğru söyler. Gerçekten de nimet hakkını unutmak hıyanet ve dine de ters düşmektir. Tuz ve ekmek hakkını bilir, emektar kul imiş, akıllı kişi imiş" dedi.[230]

Fatih Sultan Mehmed ise, Has Murad Paşa'nın bozgunu ve Akkoyunlu kuvvetlerinin tekrar kaybolması üzerine Fırat boyunca yaptığı yürüyüşü terk ederek Bayburt'a doğru yönelmişti. Ancak altı gün yolculuk yaptığı halde Uzun Hasan kuvvetlerinden bir haber alamamıştı. Buna rağmen ordu bir baskın yememek için son derece dikkatli hareket ediyordu. Zira, Uzun Hasan'ın sık sık baskın yapacağı haberleri geliyor bu da ordunun sinir sistemlerini felce uğratıyordu.

11 Ağustos 1473 Çarşamba günü Tercan civarında Üçağızlı denilen yere konulmuştu. Burası etrafı yüksek dağlarla çevrili, dar ve geçilmesi güç bir mevki idi. Hayvanların dahi yürüyecek hâli kalmadığından istirahat verilmesi uygun görülmüştü.

Öğle vakti bunaltıcı bir sıcakta dinlenmeye hazırlanan Osmanlılar aniden ordunun sağ cenahını tehdit eder vaziyette Otlukbeli denilen tepede bir kısım kuvvetler gördüler. Önce bunları ordunun ilerisinde giden akıncı kumandanı Mihaloğlu Ali Bey zannettiler ise de yanıldıklarını çabuk kavramışlardı. Bunlar Uzun Hasan'ın Gavur İshak komutasına verilmiş olan askerleri idi. Bu kuvvetlerin az gerisinde ise yine Otlukbeli sırtlarında Akkoyunlu ordusunun asıl kısmı muharebeye girmek üzere tertiplenmişti.

OTLUKBELİ SAVAŞI

Hasan Padişah, şaşırtıcı savaş planlarından birini daha gerçekleştirmiş bulunuyordu. Osmanlıları pek ani bir vaziyette ve dar bir vadide yakalamıştı. Burası öyle bir yerdi ki bozulanın mahvolması mukadderdi. Fırat havzasını Çoruh suyu membalarından ayıran ve Otlukbeli diye şöhret bulan mevkide iki büyük Türk ve Müslüman devleti amansız bir harbin eşiğinde idiler.

Fatih Sultan Mehmed daha da tehlikeli bir vaziyete düşmemek için vadi içerisinde bulunan Davud Paşa komutasındaki öncü birliklerini derhâl harekete geçirdi. Davud Paşa Anadolu askeri ile süratle vadiden sırtlara doğru ilerledi ve Gavur İshak kuvvetlerinin aşağı inerek yolları bağlamalarına meydan bırakmadı. Kısa bir sürede saflar hâlinde cepheyi tutan otuz bin kadar kırmızı börklü Anadolu azab askeri Gavur İshak komutasındaki Akkoyunlu kuvvetlerinin taarruzlarına karşı koydu.

Davud Paşa'nın müthiş bir saldırı ile tepede yer tutması üzerine Gavur İshak büyük kuvvetlere katılmak üzere geri doğru çekildi. Davud Paşa'nın bu başarısı ve asıl Akkoyunlu kuvvetlerinin bu sırada hareketsiz kalışı Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu kritik durumdan sıyrılmasına ve vadi içinde taarruz için hazırlanıp iki kanadıyla birden sırtlar doğrultusunda ilerlemesine zemin hazırladı.

Bu sırada Uzun Hasan ordusunun sağ kanadına komuta eden oğlu Kör Zeynel kuvvetlerini Davud Paşa üzerine harekete geçirmişti. Şimdi düzlükte korkunç bir çarpışma başlamıştı. Zeynel Mirza'nın atlı birliklerinin şiddetle giriştiği ve çok kanlı bir şekilde cereyan eden taarruza karşı Anadolu askerleri büyük bir cesaret ve fedakarlıkla direndiler. Davud Paşa sedd-i İskender kurup düşmanı rahat bırakmamıştı.

Muhakkak ki savaşın en nazik safhası yaşanmaktaydı. Davud Paşa ve Anadolu askerleri bozulsa asıl Osmanlı güçleri sırtı aşıp düzlüğe ulaşamayacaklar ve daha başlangıçta bozgunla karşılaşabileceklerdi.

Fatih'e: "Davud kulun Anadolu askerinin başında amansızca çarpışıyor" haberi ulaştırıldığında Hükümdar:

"Gayret edin biz de şu dereden kurtulalım!" diyerek yeniçeri ve solaklarla tırmanışını hızlandırdılar.

Davud Paşa'nın Akkoyunluları yeteri kadar oyalaması neticesinde düzlüğe ilk olarak Osmanlı sol cenah komutanı Şehzade Mustafa çıkmaya muvaffak oldu. Şehzade Mustafa'nın emrindeki diğer Anadolu birlikleri ile Karaman askerleri Kör Zeynel'in üzeri-

ne yüklendiler. Bu durum üzerine Uzun Hasan tepelerden sel gibi Akkoyunlu birliklerini harekete geçirdi.

Osmanlı askerleri bir çığ gibi akıp gelen Akkoyunlu askerlerini görünce nasıl bir bela ile karşılaştıklarını anlamakta güçlük çekmediler. Etraf yerden kalkan tozdan dolayı görünmüyordu. O kadar insan ve at öldürülüyordu ki bunların kanları tepelerden dereye doğru sel gibi akıyordu. Birbirinin üstüne atılmış olan iki taraf firavunu gark eden deniz gibi gah yumulup gah açılıyordu.

Şehzade Bayezid emrindeki sağ kanat kuvvetleri de bu sırada düşmanın sol kanadına doğru ilerlemiş ve taarruza geçmişti. Bu kanatta Akkoyunlu komutanlarından Mehmed Bakır kuvvetleri bulunuyordu. Akkoyunluların asıl sol cenah komutanı Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmed, Fatih'in emrindeki Osmanlı asıl birliklerini kontrol ediyor ve onların savaşa girişmesini bekliyordu. Onların savaşa girmesiyle Osmanlı merkez birliklerinin yan ve gerilerine hücum ederek çekilme yollarını kesecek ve tamamen yok olmalarını sağlayacaktı. Bu itibarla Akkoyunlu merkezindeki Uzun Hasan sürekli olarak sağ ve sol kolları desteklemek zorunda kalıyordu.

İşte tam bu sıralarda Fatih de maiyeti ile bir tepeye çıkmış bulunuyordu. Yanında yirmi beş bin yeniçeri vardı. Muharebe meydanını kontrol ve harekâtın seyrini takip eden Fatih bir kısım birliklerini sol kola doğru kaydırdı.

Bu sırada Akkoyunlu sağ kanat komutanı Kör Zeynel'in askerleriyle Şehzade Mustafa emrindeki Osmanlı sol kanat kuvvetleri arasındaki mücadele gittikçe kızışmıştı. Yaya olarak muharebe etmekte olan Osmanlı azapları Akkoyunlu süvarilerine karşı şiddetle direnmişlerdi. Osmanlı süvarilerinin de muharebeye katılmaları savaşın gidişini değiştirmişti. Uzun Hasan'ın oğlu Zeynel ise maiyyetiyle Şehzade Mustafa Çelebi'nin azab askerleri arasına girmiş müthiş bir şekilde dövüşmekteydi. Ancak muharebenin en kızgın bir anında Kılıççı Ahmed adında bir azab askeri Kör Zeynel'i atından aşağı yıkarak başını kesti. Koparılan kafası Azablar ağası Mahmud Ağa tarafından Şehzade Mustafa'ya o da onu padişaha yollamıştı.

Bu hadise Osmanlı kuvvetlerinin savaş gayretini ne kadar artırdı ise karşı tarafın da maneviyatını o kadar sarstı.

Öte yandan şiddetli top ve tüfenk atışlarıyla desteklenen Şehzade Bayezid kolunda, Akkoyunlu birlikleri çabuk sarsılmış, komutanları Mehmed Bakır tutsak edilerek sancağı ele geçirilmişti. Bayezid'in yanındaki birlikler şimdi Osmanlı merkez kolunu kontrol eden Uzun Hasan'ın diğer oğlu Uğurlu Mehmed üzerine yöneldiler. Uğurlu Mehmed bu durum karşısında daha gerilere çekilmek zorunda kaldı.

Uzun Hasan bu sıralarda oğlu Zeynel'in öldürüldüğünü ve sağ cenahının bozulduğunu görmüştü. Bunun üzerine büyük bir üzüntü içerisinde yanında bulunan Karamanoğlu Pir Ahmed'e dönerek:

"Karamanoğlu hanedanın harap olsun. Beni bir ciğerparemden ve bunca dilâverimden çıkarıp perişan olmama sebep oldun. Benim Osmanlı ile ne işim vardı?" diye bağırmıştı.

Bu sırada Fatih'in sağ kanat geri bölgesinden ileriye kaydırdığı Mihaloğlu Ali Bey kuvvetleri Akkoyunlu Halil Bey birliklerini kısa sürede bozguna uğrattılar. Halil Bey çarpışmada maktul düştü. Sol kanatta ise diğer namlı akıncı komutanlarında İskender Bey de karşısındaki Akkoyunlu kuvvetlerini perişan ederken komutanları Hurşit Bey'i de esir almıştı.

Uzun Hasan böylesine kötüye giden durum karşısında başarı şansı kalmadığını artık anlamıştı. Akkoyunlu ordusu hemen hemen bütünüyle muharebeye girdiği ve çözülmeye başladığı hâlde karşısında henüz muharebeye katılmamış Osmanlının en seçkin merkez birlikleri duruyordu.

Bu itibarla ordusunu tamamen mahvolmaktan kurtarabilmenin kaygısına düşerek yenilgiyi kabul edip ricat emrini verdi. Fakat birliklerinin büyük kısmı Osmanlılar tarafından sarıldığı için cepheden çıkabilecek durumda değildi. Uzun Hasan artık canının derdine düşmüştü. Yokluğunu belli etmemek için kendisine çok benzeyen Alpagut Pir Mehmed Bey'i, başkomutanlık karargâhında yerine bırakarak sürati ile nam salmış boz atına atlayıp kaçış yolunu tuttu.

Bırakıp leşkerin kurtardı baş
Giderdi yere saçıp kanlı yaş

Karamanoğlu Pir Ahmed Bey'in de can başına sıçramış ve süratle meydanı terk ederek Uzun Hasan'la at koşturmaya başlamıştı. Bir müddet kaçarak uzaklaştıktan sonra aralarında şu konuşmalar cereyan etti.

Uzun Hasan: Böyle zamanda kaçış başarı sayılır.

Pir Ahmed: Biz de yiğitlikten payımızı aldık sayılır.

Uzun Hasan: Ne düştü bize Osmanlıyla cenkten?

Pir Ahmed: Çık eğer kenara selamet dilersen[231]

Üç günlük yolu bir günde alan Uzun Hasan çoluk çoğunun bulunduğu karargâhına ulaşmış ve ailesini de yanına alarak Aladağ'a çekilmişti. Bir müddet burada gizlenen Uzun Hasan takipçilerin korkusundan emin olunca Tebriz yolunu tuttu.

Öte yandan Uzun Hasan'ın kaçışı ile birlikte Akkoyunlu ordusunda umumi bir bozgunluk baş göstermişti. Çok geçmeden Osmanlı askerleri Akkoyunluların ana karargâhını ele geçirerek Uzun Hasan'ın benzeri Alpagut Mehmed Bey'i esir ettiler. Babasının kaçtığını ve kardeşi Zeynel'in öldürüldüğünü öğrenen Uğurlu Mehmed de direnmekten vazgeçerek kaçmaya başladı. Artık savaş meydanı bir kovalamacaya dönüşmüştü. Akkoyunlular kaçıyor Osmanlılar ise yakaladıklarını öldürüyorlardı. Şayet Osmanlılar zafer sevinci ile yağmaya dalmasalar meydandaki Akkoyunlu askerlerinden belki de bir fert kurtulamayacaktı.

Uzun Hasan'ın sancağı, davulu, mehteri, cephanesi ve hazinesi Osmanlıların eline geçti. Elde edilen hazineler, kıymetli kitaplar ve kumaşlar sayısızdı.

Mihaloğlu Ali ve İskender beyler on bin atlı ile uzun süre düşmanı kovalayarak Uzun Hasan'ın ordugâhına kadar vardılar. Ancak Uzun Hasan çoktan buradan firar etmiş bulunuyordu. Bir hafta önce öncü muharebeleri sırasında esir düşen Turhanoğlu Ömer Bey ile diğer Osmanlı askerlerini kurtardılar. [232]

ÜLKESİNİ NEDEN ALMADIN?

Zaferin ertesi günü muharebe alanında divan kurularak düşmanı takip konusu görüşüldü. Devlet adamlarının çoğu, kazanılan bu parlak meydan muharebesinden sonra en azından Tebriz'e kadar gidilerek başarının neticelerinin alınması görüşündeydi. Bir daha Osmanlı ülkesine saldırmaya cesaret bulamamaları için, Akkoyunlu şehirlerinin yağma ve tahrip edilmesini istemişlerdi. Fakat padişah bu fikre katılmadı. Uzun Hasan'ı takip maksadıyla ülke ve şehirlerin tahrip olunmasını muvafık görmedi.

Kemalpaşazade, Fatih'in Akkoyunlu ülkesine girilmesini uygun bulmamasını, Çandarlı Halil Paşa oğlu İbrahim Paşa ile bir mülakatından çıkarmaktadır. Savaşın kazanıldığı gün Şehzade Bayezid'in hizmetinde bulunan İbrahim Paşa bir iş hususunda padişahı ziyaret ettiği vakit onu çok mesut ve memnun görmüştü. Padişahın kendisine iltifatından cesaretlenen Paşa, Fatih'e:

"Elhamdülillah cihanın sultanı (Fatih) galip ve mansur, hasmı ise mağlup ve makhûr oldu. Düşmanın gözleri nemli, dostların canları şad oldu. Himmetinle cihangirlik kılıcını sahibkıranlık arşında astın. Akkoyunlu Türkmen askerini kahredip Uzun Hasan gibi bir kahramanı bastın. Kolunu kanadını kırıp ikbalini söndürdün" diyerek birtakım methedici sözler söyledikten sonra; hâl böyle iken Uzun Hasan'ı niçin diyarından sürüp çıkararak İran'ı Osmanlı ülkesine katmadığını sormuştu.

Padişah ise gülümseyerek şu cevabı vermişti:

"Uzun Hasan denilen caninin canını yakmak, saltanat gayretinin gereği idi. Yerine geldi. Hanedanını yıkmak mürüvvet değil. Oğlu serkeşin başın kesip ol ateşle ciğerin göyündürmek yeter. Parlak kılıcımızın akıttığı kanla ocağını söyündürmek hacet değil. Kendisine yapılanlar çok bile oldu. Müslüman sultanların hanedanlarını yıkmak iyi âdet değildir. Bana kalsa saltanatım için bu kadar fazlasına bile gitmezdim. Ancak o buna sebep oldu. Maksadımız kendisini tedip etmekti. Bu ise fazlasıyla olmuştur. İntikam alacağım diye onun arkasından gitmek, birçok yerleri harap etmek, mahvetmek demek

olur. Neticede fakir-gani bir nice mazlumun bedduasına maruz kalırız. Bilirsin ki ah oku siper-i asumanda eğlenmez (gökyüzü ona siper olamaz). Bu oka nişan olmak sonunu düşünenlerin işi değildir. Hem, vebal altına gireceğimiz, bereketsiz bunca işle meşgul olarak, Hıristiyanlarla gaza işlerini tatil etmek ahiret endişesinde olanların hareketi olamaz."[233]

Fatih'in ifadelerinde, Osmanlıların geleneksel fetih hareketinin esasını, tam anlamıyla görmek mümkündür. Zira mutlak gerekmedikçe Osmanlılar, askerlerini Müslüman bir beldeye sokmamakta ve bu ülkelerin zamanla kendi arzuları ile birliğe dahil olmalarını beklemektedirler. Zira ordular harp hâlinde girdikleri mıntıkalarda ister istemez birtakım istenmeyen hadiselere sebep olacaklardır. Bu durum ise Müslüman ahalinin perişan olmasına ve ileride Osmanlı idaresini benimsememesine neden olacaktır. Hıristiyanların bile arzuladıkları adil bir idareden Müslüman Türk halkının soğutulması olur muydu?

Padişah gerçekten de bu zaferden sonra Uzun Hasan'a karşı düşmanca hareket etmedi. Hatta Ahmed Begürci adlı elçisini kabul ederek onunla barış yolunu tuttu.

Otlukbeli zaferinden sonra iki veya üç gün savaşın cereyan ettiği mahalde kalan Fatih, 23 Ağustos Çarşamba günü Bayburt'u ve 29 Ağustos Pazar günü de Şebinkarahisar'ı alarak İstanbul'a döndü.

Fatih'in dönüş yolundaki bir diğer sevinci de sefere çıkmak üzere hazırlandığı günlerden birinde gördüğü bir rüyanın tahakkuku idi.

Kaynakların ifadelerine göre rüya hadisesi şu şekildedir:

Otlukbeli seferine hareket olunacağı günlerdi. Bir sabah padişah sıkıntılı bir hâlde sadrazama:

"Lala!" dedi. "Bu gece sabaha doğru bir rüya gördüm. Etkisinden hâlâ kurtulamadım. Ne hayırdır bilmem." Sadrazam:

"Hayır diyelim de, Şevketli padişahım, hayır olsun. Hayırlar karşı gelsin..." dedik de Padişah:

"Rüyamda bayram mı desem, düğün mü desem bir kalabalık ortasında bulunurmuşum. Kalabalık arasından Uzun Hasan bir pehlivan kisbeti giyip meydana çıktı. Meydanın ortasında durdu ve:

'Var mı benimle güreşecek pehlivan, var mı kendisine güvenen' diye bağırıp pehlivanlık taslamaya başladı. Hep bana bakıyor, lafını bana hitaben söylüyordu. Canım sıkıldı. Onun meydana, sırf benimle güreşmek için çıktığı anlaşılıyordu, bana meydan okuyordu. Ben de, nasıl oldu bilmem bir pehlivan kisbeti giydim ve meydana çıktım. Mertçe yanına sokuldum. El ele verip birbirimize hamle ve hücum etmeye başladık.

Bir aralık, benim gafletimden istifade etti. Sert bir hamle ile beni dizlerimin üzerine çökertti. Bu anda dünya başıma yıkıldı sandım. Haydi!... Haydi!... diye, sesler işitiyordum. Kendimi topladım. Uzun Hasan ikinci hamlesini yapmadan ayağa kalktım. O bana yaklaştıkta iki elimle göğsüne bir yumruk vurdum ki, dayanamadı, sırt üstü yere düştü. Hıncımı alamamıştım. Bir elimi göğsüne sokup ciğerinden bir parçasını koparıp yere attım. Kan ter içinde ve heyecanla uyandım" dedi.

"Hayırdır inşallah şevketlim" diyen sadrazam:

"Rüya tabirini bilmezem. Lâkin şu ifadelerden, önce bir keder çekileceğe, sonunda galebenin bizim tarafa kalacağına hükmetmek mümkündür" dedi.

Rüyayı sadrazamın bu türlü tabir etmesine üzülen padişah, bir de yakınlarına tabir ettirdi. Onlar da aşağı yukarı aynı şekilde tabir ettiler. Hatta tabirlerinin doğruluğunu ispat etmek için hemen Kur'ân-ı Kerim getirdiler. Tefe'ül (hayra yorarak, hayra işaret olmak üzere) ederek rastgele açtılar. Ve Allah sana şanlı bir zaferle yardım eder, meâlindeki "Veyensura kallahu nasran aziza" âyeti açıldı. Ebced hesabına göre âyetin harflerini saydılar, hicri 878 (1473) tarihi çıktı. Bu, zafer tarihidir, dediler. Rüyanın bizim taraftan görülmesi ve rüyanın sonunda Uzun Hasan'ın mağlup olması, zaferin bizim tarafta olacağına alâmettir. Âyetteki -kallahu- da geçen kef, Hazreti Peygamberimiz'in ismine işarettir. Hazreti Peygamberimiz'in de,

padişahımızın da ismi Muhammed olup zafere işareti Rabbanidir, diye tâbir ve tasvir ettiler.[234]

Padişah rahatlamıştı. Şimdi ise rüyasının yorumlandığı gibi tahakkuk edişine şükrediyor ve şehit düşen Murad Paşa'yı da rahmetle anıp hayır dualar ediyordu.

KARAMAN BEYLİĞİNİN SONU (1474)

Uzun Hasan meselesini bertaraf eden Fatih Sultan Mehmed rahatlamıştı. Ortada kendisini ciddi surette tehdit edecek bir güç kalmamıştı.

Şimdi hem Karadeniz'e ait planlarını tahakkuk ettirmek hem de Venedik'in deniz gücüne son vermek üzere daha güçlü bir donanma için faaliyetlere girişti.

Ancak Fatih öncelikle Uzun Hasan seferinde iken Venediklilerle işbirliği eden Karamanoğlu Kasım Bey beyliğinin bazı kalelerini (Ermenek, Silifke, Sığın, Korku, Develi hisar vb) tekrar ele geçirip Karamanoğulları meselesine son vermek istiyordu.

Otlukbeli seferinde Uzun Hasan'ın yanında olan Karamanoğlu Pir Ahmed Bey savaştan sonra İçel'e gelmişti. Burada iken kardeşi Kasım Bey'le görüşerek müşterek harekete karar verdiler. Larende'ye hücum ederek birçok mal ve eşyayı zorla ele geçirdiler. Ermenek civarına çekilen Pir Ahmed Bey Yellitepe'yi kendisine merkez olarak seçmişti.

Oysa Veziriazam Gedik Ahmed Paşa maiyetinde kapıkulları ve Anadolu timarlı sipahi kuvvetleri olduğu hâlde bölgeye gelmiş bulunuyordu. Karaman Valisi Şehzade Mustafa ile birlikte hareket eden Ahmed Paşa, Pir Ahmed'e haber göndererek anlaşmak istediğini bildirdi.

Bu tekliften fevkalâde memnun kalan Pir Ahmed Bey gelen elçiye Yellitepe'de ziyafet verdiği ve eğlencelere daldığı bir sırada Osmanlı kuvvetlerinin saldırısına maruz kaldı. Gedik Ahmed Paşa böylece gafil avladığı Karaman birliklerini dağıttı ise de Pir Ahmed'i ele geçiremedi.

Larende ve Ermenek kalelerini kolaylıkla zapteden Gedik Ahmed Paşa üstün kuvvetlerle Pir Ahmed'in sığındığı Mennan Kalesi üzerine yürüdü. Çok sarp bir dağın tepesinde ve fevkalade müstahkem bir durumdaki Mennan'a Osmanlıların erişemeyeceğini düşünen Pir Ahmed, zevcesi ve hazinelerini buraya bırakmıştı.

Oysa Gedik Ahmed Paşa büyük bir gayretle topları kale yakınına çıkarmayı başarmıştı. Bombardımanın başlaması ile birlikte kale surları yıkılmaya başladı. Kale muhafızı Yusuf, kendilerine bir zarar erişememesi kaydıyla teslim oldu.

Durumu karşı tepelerden seyretmekte olan Pir Ahmed Bey kalede Osmanlı bayraklarının dalgalandığını görünce her şeyin mahvolduğunu düşünerek kendisini kayalardan aşağı bıraktı. Fakat bir ağacın dalına takılarak ölümden kurtuldu. Ümitsiz bir şekilde Tarsus'a oradan da Uzun Hasan Bey'in yanına giden Pir Ahmed, çok geçmeden Bayburt taraflarında vefat etti.

Mennan Kalesi'ni alan Gedik Ahmed Paşa bu kez Kasım Bey'in hüküm sürdüğü Silifke üzerine yürüdü. Burası vaktiyle Osmanlı hizmetinde bulunmuş topçular tarafından savunuluyordu.

Gedik Ahmed Paşa kendilerine haber göndererek hayatlarının bağışlanacağını ve taltif edileceklerini bildirdi. Bunun üzerine topçular kaledeki barut mahzenini ateşlediler. Kale duvarlarının bir kısmı bu patlamada yıkılınca Osmanlı askerleri kolaylıkla Silifke'ye girdiler. Kasım Bey kaçmaya muvaffak oldu ise de artık toprağı yoktu.

Osmanlı kuvvetleri nihai olarak Niğde ile Kayseri arasındaki son Karaman savunma merkezi Develihisar'ı kuşattılar. Artık Karamanlıların bittiğini gören Develihisar Beyi Atmaca Bey kaleyi Şehzade Mustafa'ya teslim edebileceğini bildirdi. Şehzade Mustafa hasta hâlinde gelip kaleyi teslim aldı ve içerisine asker koyarak Konya'ya döndü.

Böylece Karaman Beyliği son bulmuş oluyordu.[235]

ŞEHZADE MUSTAFA

Şehzade Mustafa uzun süredir böbreklerinden rahatsızdı. Akkoyunlu seferindeki süratli ve yorucu harekâttan dolayı hastalığı tekrar nüksetmişti.

Otlukbeli zaferinden sonra Kayseri, Aksaray, Niğde ve Bor üstünden Konya'ya geldi. Burada tedavisine devam olundu. Develi Hisar beyinin kaleyi sadece kendisine teslim edeceğini haber aldığında hiç düşünmeden harekete geçti. Atmaca Bey'den kaleyi teslim aldı.

Fakat bu sırada hastalığı tekrar ağırlaşmıştı. Hekimler ılıman Niğde ikliminin kendisine iyi geleceğini söylediler. Burada bir hafta kaldı ise de değişiklik olmadı. Bu sırada Fatih, özel hekimi Yakub Paşa'yı oğlunu tedavi ettirmesi için Konya'ya göndermişti.

Niğde'den Bor pazarına gelen şehzade burada sıcak bir banyo yaptı. Banyodan sonra kendisini her zamankinden daha kötü hissetti. Ateşi çıktı ve gece yarısı vefat etti (19 Ağustos 1474).

Danışmanları vefatını kimseye bildirmediler. Eyalette bir karışıklığın çıkmasını istemiyorlardı. Zaten bu sırada Gedik Ahmed Paşa Karaman'da harekât hâlindeydi.

Mustafa, Fatih Sultan Mehmed'in hanımı Gülşah Hatun'dan muhtemelen 1449 yılında doğmuştu. Önce Manisa sonra Karaman valiliklerinde bulundu. Tokat'ı yakıp yıkarak çekildikten sonra Karaman ülkesine giren Akkoyunlu birliklerini Beyşehir Gölü civarındaki Kireli meydan muharebesinde müthiş bir bozguna uğratarak komutanlık vasıflarını göstermişti.

Otlukbeli muharebesinde ise Osmanlı ordusunun sol koluna komuta etmiş ve savaşın seyrinde büyük rol oynamıştı. Emrindeki kuvvetlerle çok seri hareket ederek Uzun Hasan ordusunun sağ kolunu bozmuşlar ve bu kola komuta eden Zeynel Mirza'yı öldürerek savaşın gidişatını bir anda değiştirmişlerdi.

Şehzade Mustafa, Karaman bölgesinde de büyük bir dirayet ve ustaca siyasetle hizmet görmüştü. Beylerinin mağrur tavrı ve Osmanlılara olan bitmez tükenmez kinleri sebebiyle halkta da oluşan Osmanlı düşmanlığını gidermiş kendisini ve temsil ettiği devletini

sevdirmeyi başarmıştı. Bu sebepledir ki Develihisar beyi o gelmeden kaleyi kimseye teslim etmeyeceğini söylemişti.

İdare ve komutanlık vasıflarının yanında âlim, şair ve usta bir silahşör olan Şehzade Mustafa'nın ani vefatı kendisini çok seven Fatih Sultan Mehmed'i derin teessürlere gark etti. Payitahttaki dükkanların üç gün kapatılmasını emretti. Şehzadenin Konya'dan Bursa'ya nakledilen naaşı dedesi II. Murad'ın türbesi yanında inşa edilen türbeye defnedildi.[236]

Karaman valiliğine Kastamonu Sancakbeyi Şehzade Cem tayin olundu.

MAHMUD PAŞA

Şehzade Mustafa'nın vefatından birkaç gün sonra sabık Veziriazam Mahmud Paşa önce Yedikule'de hapsedildi ardından 17 Ağustos 1474 tarihinde de idam olundu.

Genellikle babasının Rum, annesinin ise Sırplı olduğu kabul edilmektedir.[237] Serha gazileri tarafından Novoberdo-Yenidağ'dan Semendire'ye giderken esir edilip Edirne'ye getirilmişti. Ümeradan Mehmed Ağa isminde biri tarafından satın alınarak yetiştirilmişti. Anlayış ve kavrayışının üstünlüğü sebebiyle II. Murad Han'a takdim edildiğinden sarayda eğitimine devam etmişti. Sonra da II. Mehmed'in hizmetine verildi.[238]

İstanbul'un fethinde Anadolu beylerbeyi olarak bulunmuştu. Karaca Paşa'nın Belgrad muhasarasında şehit olması üzerine Rumeli beylerbeyi olan Mahmud Paşa 1455'te İshak Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi.

Bundan sonra Fatih'in Rumeli ve Anadolu'daki seferlerine katılan Mahmud Paşa başarılarda büyük pay sahibi oldu. On beş yıl sadrazamlık görevinde bulunan Mahmud Paşa zaman zaman donanmaya da komutanlık yapmıştır.

Mahmud Paşa fazilet sahibi, tedbirli, adil ve iyi bir devlet adamı ve muvaffakiyetli bir vezir idi. Tefsir ve fıkıh alanında âlimdi. Halka karşı müşfikti. İlim, fazilet ve sanat sahiplerini himaye etmiş ve adına

bir hayli eser yazılmıştır. Haftada bir kere âlimleri toplar ve sohbet ederdi. Yemekte daima birçoğu altından olan nohut taneleriyle karışık pilav bulunurdu.

Adnî mahlasıyla şiirler yazardı. Divan hâline getirilmiş Farsça, Türkçe beyitleri ve şairane sözleri vardır.

Gözüm yaşına rahmet sürme derden
Ki merdüm-zâdedir düşmüş nazardan

"Gözümdeki yaşlara merhamet et de beni kapından sürme; zira o değerini yitirmiş bir insan evladıdır" beyti güzel bir gazelinin matlaıdır.

Mahmud Paşa uzun yıllar Fatih'e yakın olmuş hemen her seferde kah beraber kah ayrı ayrı cephelerde devlete hizmet vermişlerdi. Bu zaman zarfında Mahmud Paşa'nın padişahın gazabını celbedecek hadiseler elbette ki ortaya çıkmıştı.

Nitekim paşanın Bosna seferinde kralı öldürmeyerek anlaşmayla teslim alması Fatih'i çok kızdırmıştı. Kendisine ağır sözler söylemiş fakat görevinden almamıştı.

Öte yandan Mahmud Paşa'nın başarıları ve uzun süren sadaret görevi bu mevkide gözü olanların hasedini de çekmekteydi. Bunun neticesi olarak bazı devlet adamları onun aleyhine olacak her fırsatı değerlendirmekte ve padişahın gözünden düşürmeye çalışmaktaydılar.

Bu grubun faaliyeti ilk kez Karaman seferinde açık bir biçimde ortaya çıkmıştı. Mahmud Paşa'nın Pir Ahmed'i elinden kaçırması ve Karaman ülkesinden bazı haneleri sürgün yaparken gösterdiği hassasiyeti padişaha farklı biçimlerde yansıttılar. Onun rüşvet alarak zengini fakirden ayırdığına ve Pir Ahmed'i isteyerek kaçırdığına padişahı inandırdılar.

Neticede Mahmud Paşa görevden alınmış ise de yerine geçen Rum Mehmed Paşa'nın uygulamaları ve Karaman ülkesinde sebep olduğu hadiseler paşanın değerini bir kez daha göstermişti. Nitekim Uzun Hasan seferinde daha kudretli işbilir bir vezirin bulunmasını isteyen Fatih, tekrar Mahmud Paşa'yı görevine iade etmiştir.

Bu seferde Has Murad Paşa'nın Mahmud Paşa'nın ikazlarına aldırmayarak Uzun Hasan'ın tuzağına düşmesi ve seçme Rumeli birliklerinin mahvolması Mahmud Paşa'yı tekrar tartışmaların odağına taşımıştı. Paşa'nın muarızları bu kez kendisini Has Murad Paşa'ya yardım etmemekle ve gevşeklik göstermekle suçladılar.

Yine sefer sırasında Mahmud Paşa'nın öncelikle Şebinkarahisar'ın fethedilmesini istemesi Fatih'le ters düşmesine yol açtı. Padişah düşman ezilmeden hiçbir şeyle meşgul olmak istemiyordu. Otlukbeli zaferinden sonra diğer devlet adamlarının ısrarla Akkoyunlu ülkesine girilmesini savundukları hâlde Mahmud Paşa'nın aykırı beyanda bulunması ve tezini kabul ettirmesi bir tartışmayı daha beraberinde getirmişti. Artık Uzun Hasan'ın aleyhteki her faaliyeti Mahmud Paşa'nın gözden düşmesine sebep oluyordu.

Bütün bu olumsuz gelişmeler sefer dönüşü Mahmud Paşa'nın bir kez daha görevden alınmasına yol açtı. Mahmud Paşa bu defa pek çok vakıflarının bulunduğu Hasköy'e yerleşmişti.

İşte tam bu sıralarda Şehzade Mustafa'nın ölümü meydana geldi. Mahmud Paşa derhâl İstanbul'a gelerek padişahla görüştü, taziyelerini sundu. Aralarındaki kırgınlıklar gitti. Bundan sonrasını Hoca Sadeddin Efendi tarihinden takip edelim ki hemen hemen bütün kaynaklarda aynı mütalaalar yer almaktadır.

"Haset sahibi kişiler aydın gönüllü vezirin veziri azamlık görevindeki yeteneğinden her zaman için ürkerlerdi. Şimdi bu görüşme sırasında paşanın geçmiş hizmetleri padişahın ince duygu düzeyinde tekrar canlanır, iltifatlarına nail olur ve yeniden vezirlik görevi ona verilir diye kuşkuya düşmüşlerdi. Padişahın acılı günlerini fırsat bilerek Şehzade Mustafa ile Mahmud Paşa'nın aralarının açıklığından kırgınlıklarından uzun uzun bahsettiler (muhtemelen Karaman seferi sırasında şehzade ile paşanın araları açılmıştı).

Birkaç gün sonra da paşanın şehzadenin ölümüne çok sevindiğini ve neşelendiğini eğlence ile gününü geçirdiğini gammazladılar.

Nem almış gül için su gerekmez, demişler. Zaten padişahı yeterince doldurmuş bulunuyorlardı. Fatih bu defa bir adamını ani

olarak paşanın konağına göndermişti. Meğer zavallı paşa padişaha yakın olmak, halkın hizmetinden uzak bulunmak gibi imkânlardan mahrum kalınca avare olmağla kalb ayinesine konan kederleri gidermek için çok yakın dostları ile bazen satranç oynar, bir parça gönül eylemekle içindeki sıkıntıyı atmaya çalışırmış.

Padişahın gönderdiği adam, paşanın meclisine ansızın girip, paşayı ak giysiler içinde ferahça oturmuş satranç oynarken gördü. Yas giysilerini hünkâr ve askerden önce çıkarıp beyazlar giymiş bulunduğunu ve ferahlık içinde oturarak satranç oynayıp safa sürmekte olduğunu padişaha bir bir arz etti. Böylece dertli paşanın emel bağlarına üzüntü çalıları ekti. Bu gelişme üzerine paşanın hapsine ferman oldu. On sekiz gün Yedikule'de yattı. Bu arada fesatçılar meydan bulup padişahı daha da kızdırmak ve soğutmak konusunda kusur etmediler. En sonunda paşanın ömür tomarını dürüverdiler (18 Temmuz 1474)."

Mahmud Paşa öldürülmeden önce vasiyetnamesini tertip etti. Şöyle ki:

"Ben padişahın kapısına bir at, bir kılıç, beş yüz akçe ile geldim. O vakitten beri kazanmış olduğum her ne malım var ise sayesinde olmuştur. Dolayısıyla padişahındır. Ondan sadece oğlum Mehmed'in hayatını muhafaza eylemesini kendisinden niyaz ederim. Vakıflarımı dahi muhafaza eyleyeceğini ümit ederim."

Mahmud Paşa pek çok hayır ve hasenat müesseseleri yaptırmıştı. İstanbul'da namına mensup mahalle ve çarşı ile cami, imaret, mektep, medrese ve hamamı bulunmaktadır. Kendisi camiin mihrabı önündeki türbesinde medfundur. Ayrıca Ankara'da bir bedesten ve han, Sofya'da büyük bir cami ve hamam, Bursa'da han, İstanbul'da kervansaray yaptırmıştı.

KIRIM MESELESİ

1473'te doğuda Uzun Hasan kuvvetlerini perişan etmekle Fatih Sultan Mehmed, aleyhindeki müthiş ittifak çemberinin halkalarını teker teker kırıyordu. Sırada Karadeniz'in kuzey kıyıları vardı. Fatih'in Karadeniz'i Türk Gölü kılma projesi başlıyordu.

Burası pek çok yönden Fatih'in ilgi alanındaydı. Kefe, Menkup ve Azak şehirleri büyük ticaret yolları üzerinde olduklarından fevkalade işlek birer liman hâlinde idiler. Astragan, Urgenç ve Kabil'den gelen yol ile İran'dan geçerek gelen iki ticaret yolu bu limanlar vasıtasıyla batıya açılıyordu. Hazar Denizi sahillerinden sevk olunan ipekler, Hint ve Çin Hindi'nden yola çıkan baharat bu limanlara geliyor ve buradan dağılıyordu. Bundan başka gemiler bu limanlardan buğday, kürk, deri, balık, havyar, balmumu ve tuz gibi şeyleri de naklediyorlardı. XV. yüzyıldan sonra baharat ve ipek bakımından eski faaliyeti azalmış ve Suriye'ye kaptırılmış ise de yine de önemini muhafaza etmekteydi.

Osmanlı tarihçisi Kemalpaşazade, Kefe hakkında bilgi verirken "Karadeniz'in canib-i şimâlîsinde bir muazzam şehirdir. Mezkur bahrin sahilinde vaki olmuştur. Bahr u berden deşt ü derden bezirganlar gelir gider. Kırım diyarının Tatar'ı Çerkez'i ve Rus'un küffârı anda cem olup satu bazar eder" diyerek ticari ehemmiyetini ortaya koyar.[239]

Siyasî bakımdan ise bölgede, XIII. yüzyılın ortalarından itibaren Cenevizlilerin hâkimiyeti görülmekteydi. Altınordu hanlarından Kefe'de ticaret yapmak üzere yerleşme müsaadesini alan Cenevizliler şehrin etrafını surlarla çevirerek iyice tahkim etmişler ve ticaretle de çok güçlenmişlerdi. Kefe'de Altınordu hanı adına sadece Müslüman Türk ahalisinin işlerini çözen bir Tudun ve gümrük varidatını toplayan bir gümrükçü bulunuyordu.

XV. asrın başlarında Altınordu devletinde şiddetlenen iç mücadeleler sebebi ile birçok kabile Orta Asya'ya veya Kırım'a kaçmakta idiler. İşte Cengiz'in oğlu Cuci'nin torunu Tokay Timur'un neslinden gelen Hacı Giray bu kabilelerle güçlenerek yüzyılın ilk yarısı içinde Kırım Hanlığı'nı kurmaya muvaffak oldu. Altınordu hanına karşı Moskova ile dostluk ve ittifak kurarak durumunu güçlendirdi.

Osmanlıların 1453'te İstanbul'u fethederek boğazlara hâkim olmaları ile Hacı Giray Cenevizlilere karşı onlardan yardım istedi.

İşte Karadeniz'deki bu ticari faaliyeti gören ve bilen Fatih Sultan Mehmed Kırım'a yardım sözü verdi. 1454 yılında müşterek Osmanlı-Kırım kuvvetleri Kefe'yi muhasara ettiler. Cenevizliler Kırım ve Osmanlılara vergi vermeyi kabul ederek bu muhasaradan kurtuldular.[240] Bu sefere elli dört Türk gemisi iştirak etmiştir.

Bundan sonra Balkanlar, Karadeniz'in Anadolu kıyıları ve sonra Venedik, Akkoyunlu ve daha niceleri ile uğraşmak zorunda kalan Fatih, Karadeniz'in kuzeyi ile uzun süre ilgilenemedi.

Hacı Giray ise, Fatih'in Anadolu'daki Ceneviz kolonilerini ve Trabzon'u alarak Karadeniz'i Osmanlı hâkimiyetine koymasından endişelenmeye başlamıştı. Bu itibarla Cenevizlilerin yanı sıra Litvanya ve Lehistan'a hâkim olan Yagellonlar ile ittifaklara girişti. Daha sonra Boğdan voyvodası da bu ittifaka dahil oldu.

Hacı Giray'ın 1466'da vefat etmesi ile geride bıraktığı on iki oğlu ve ahbapları arasında uzun süren taht mücadeleleri yaşandı. Hanlık özellikle büyük oğlu Nur Devlet ile Mengli Giray arasında birkaç kez el değiştirdi. Her iki han da babalarının, Osmanlılar aleyhine gelişen siyasetini devam ettirmişlerdi.

Ancak devrinin ve cihan tarihinin en ileri görüşlü devlet adamlarından biri olarak bilinen Fatih, Karadeniz'in kuzeyindeki gelişmeleri günü gününe takip ettiriyordu. Zira Karadeniz'e sahip olmak onun için ticari kazançlardan çok öte manalar da içermekteydi. Özellikle Kırım'ın Osmanlı tabiiyeti altına alınmasıyla Boğdan ve Lehistan'ın gücünü kırmak mümkün olacaktı.

Bu itibarla Kırım hanlarının Osmanlı aleyhine ittifaklar içerisine girmesini doğru bulmayarak, Yakub Reis komutasında gönderdiği bir donanma ile Kefe ve civarını yağma ettirdi. Bunun üzerine Mengli Giray 25 Ekim 1469'da Fatih'e bir mektup gönderdi. O, karındaşım hitabı ile başladığı mektubunda Osmanlı donanmasının Kırım sahillerinde iki şehri yağma etmesinden şikâyet ediyor ve Kefe'nin kendisine haraç veren bir şehir olduğunu belirterek alınan esirlerin iadesini rica ediyordu.[241]

Mengli Giray'ın mektubunda Fatih'e Karındaşım diye hitap edişi de aradaki ırki bağlara ve Türklüğe dikkat çekmesi açısından fevkalade önemlidir.

Buna rağmen Mengli Giray'ın aleyhteki faaliyetlerine karşılık Fatih de Kefe'de Kırım'ın temsilcisi olan başbey (kabilelerin başı, şefi) Mamak'ın oğlu Eminek'le irtibat kurmaya başladı.

Ancak Fatih'in Uzun Hasan'la meşgul olduğu bir sırada Kefe Cenevizlilerinin tesirinde kalan Mengli Giray, Eminek'i görevinden azletti. Cenevizliler kendisini öldürmek istedilerse de muvaffak olamadılar. Bu arada babası Mamak'ın ölümü üzerine Tatar büyükleri Eminek'in etrafında toplandılar.

Böylece gittikçe güçlenen Eminek, bir taraftan Mengli Giray'la çarpışmaya bir taraftan da Kefe ve civarını vurmaya başladı. Mengli Giray bin beş yüz kişilik bir süvari kuvveti ile Kefe Cenevizlilerinin yanına kaçmak zorunda kaldı.

İşte bu gelişmeler üzerine Fatih Sultan Mehmed, 1475'te Mahmud Paşa yerine veziriazamlığa getirdiği Gedik Ahmed Paşa'yı iki yüz gemilik büyük bir donanma ile Kırım üzerine gönderdi. Donanmada Kapıkulu ve Rumeli askerlerinden mühim bir kuvvetin yanı sıra Azablar Ağası Mahmud Ağa da on bin azab askeri ile bulunuyordu.

Fatih muhtemelen Cenevizlilerin yanı sıra Kırımlıların da ne yapacağını bilmediği için tedbiri elden bırakmamıştı.

1475 Haziran'da Kefe önlerine gelen Osmanlı donanması Santa Maria Kilisesi'nin bulunduğu sahile çıkarma yaptı. Osmanlı kuvvetleri on bini atlı olmak üzere kırk binin üzerindeydi. Gedik Ahmed Paşa teslim teklifinin reddedilmesi üzerine karadan ve denizden kuşattığı kaleyi şiddetli top ateşine tuttu.

Büyük bir korkuya kapılan Kefe Cenevizlileri komutanlarına gelerek:

"Bizim bu hisarı Türklerden korumaya ve kurtarma ihtimalimiz yoktur. Eğer elimizden zorla alırlar ise hepimizi kırarlar. Çoluk çocuğumuzu esir, malımızı yağma ederler. Böyle olmaktan ise hoşlukla

teslim edelim. Zira bu Türkler hoşlukla aldıkları her yeri mamur ettiler. Yıkıp harap etmediler, dediler. Osmanlı töresi boyun eğeni bağışlayıp çoluk çocuklarına dokunmayarak baş eğene güleryüz göstermektir."

Tekfur direnirse askerinin hep birlikte karşı gelerek isyan edeceklerini anlamıştı. Çaresiz kuşatmanın dördüncü gününde (9 Haziran) kaleyi teslim etti. Cenevizlilerin yanı sıra mukavemete kaledeki Müslümanlar da katılmışlardı. Bu sebeple Gedik Ahmed Paşa yakalanan bazı ileri gelen Tatar beyleri ile Mengli Giray'ı, oğlu Mehmed Giray ve kardeşi Yağmurca Sultanla birlikte İstanbul'a gönderdi. Kefe'ye asker yerleştiren Gedik Ahmed Paşa donanma ile Azak Denizi'ne girdi. Don Nehri ağzındaki Türkistan, Maveraünnehir ve Hacı Tarhan'dan gelen tüccarların konakladıkları bir iskele ve Slav memleketlerinin limanı olarak ünlenen Azak hisarını zaptetti.

Çerkez sınırına kadar yöredeki pek çok hisarı alan Gedik Ahmed Paşa, Kırım yarımadasının güneyinde, sahile yakın müstahkem Menkup şehrini kuşattı. Kale top atışları ile sarsılmaya başlayınca tekfuru canını kurtarma sevdasıyla dışarı çıkarak Gedik Ahmed Paşa'ya boyun eğdi.

Ancak tekfurun çıkışı ile birlikte bir yakını yerine geçerek müdafaayı devam ettirdi. Kale müdafileri sayıca çok fazla olduklarından hiç yılmadan direnmeye devam ediyorlardı.

Bu durum üzerine Gedik Ahmed Paşa kale önünde Zağracı Yakub Bey komutasında küçük bir müfreze bırakarak çekildi. Bir müddet daha kaleyi muhasara etmeye devam eden Zağracı Yakub Bey'in kale önünden çekilmeye başlaması üzerine kaledeki muharipler ve halk bu küçük birliği yok etmek üzere saldırıya geçtiler. Fırsat bu fırsat, bir tek Türk bırakmayalım diyerek sevinç naraları atıyorlardı.

Zağracı Yakub Bey, yanındaki yiğitlerle cenk ede ede kale önünden bir miktar uzaklaşmıştı ki Gedik Ahmed Paşa'nın pusuya yerleştirdiği mücahid gaziler dört bir taraftan düşman askerini sarıverdiler. Menkup müdafileri ve halk neye uğradıklarını şaşırmışlardı.

Gazilerin gürz ve bozdoğan vuruşları cenk meydanının tozunu gökyüzüne ağdırdı. Menkupluların hayat defterlerini dürdü.

Böylece müdafilerinin büyük bir kısmını kaybeden Menkup şehri, teslim bayrağını çekti. Gedik Ahmed Paşa'nın planı sayesinde kale fazla zayiat verilmeden elde edilmiş bulunuyordu.

Gedik Ahmed Paşa Aralık 1475'e kadar başta Kefe, Azak ve Menkup kaleleri olmak üzere Kırım sahillerindeki Ceneviz kolonilerini zapt, muhafızlarını da esir etmiş bulunuyordu.[242]

Paşa İstanbul'a sayısız ganimet ve kırk bin esirle geldi. Esirlerden çoğu Ermeni olmak üzere Cenevizli, Yahudi ve Rum'du. Cenevizliler ile Rumlar Galata'ya yerleştirilirken Yahudiler Hasköy'e Ermeniler de Salma tomruk tarafına iskan olundular.

Cenevizli gençlerden bin beş yüzü Yeniçeri Ocağı için ayrılarak acemi ocağına kaydedilip Türk terbiyesi üzere yetiştirilmeye başlandı. Yedikule'de hapis bulunan diğer esirlerin ise öldürülmeleri emrolunmuştu. Hapishaneye gelen kapıcı ile cellat, Tatar hanlarının öldürülmesi için emir çıktığını ve kendilerine teslim edilmesi icap ettiğini söylediler. Bu emri işiten hanların üzüntüden can başlarına sıçramıştı. Mengli Giray'ın bütün ümitleri kırıldı ve iki rekat namaz için izin istedi. Muhafız akıllı bir kimse idi. Gelenlere:

"Bir yanlışlık olmasın. Burada hapiste Tat ili beyleri de mahpustur. Muhtemelen ferman bunlar içindir. Acele etmeyiniz. Sonradan yanlış olduğu anlaşılır amma bunların boynu vurulmuş olur. Tedbir vakti gittikten sonra bilinmek fayda vermez. Kuruyan ot bir daha yetişmez. Kesilen baş tekrar bitmez..." Gelen görevliler şüpheye düşerek geri döndüler ve kapı ağası vasıtası ile durumu padişaha arz ettiler. Padişah son anda bir yanlışlığın giderilmesinden duyduğu sevinçle: "Tatar beylerine yazık olacakmış. Yok yere ömür kaseleri dolacakmış. Benim fermanım Tat beylerinedir. Tatar hanlarına değil. Ol İslam düşmanlarını öldürsünler, Müslümanları değil" dedi. Böylece verdiği emrin Tat beylerine ait olduğunu Tatarlarla bir ilgisi olmadığını bildirdi ve kendilerini serbest bıraktırdı.[243]

Bu sırada Kırım hanlığını elinde bulunduran Nur Devlet Han Osmanlılarla dostça münasebette bulundu. Fatih Sultan Mehmed'e çok mütevazı ve hürmetkâr mektuplar gönderdi. Fakat Fatih'in 1476 Boğdan seferine davet olunduğu hâlde Altınordu hanlığının tehdidini bahane ederek ne kendisi gelmiş ne de yardımcı kuvvet göndermiştir.[244]

Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed İstanbul'da bulunan Mengli Giray'ı tuğ ve sancak vererek kendisini muhafazaya memur bir miktar kuvvetle Kırım'a göndermiştir (1478). İşte bu olaydan itibaren Kırım hanları padişahların dostuna dost düşmanına düşman olmak üzere Devlet-i Âliyye'nin yanında yerini alıyordu.

İyi binici, cesur, gözüpek ve seferin bütün meşakkatlerine katlanabilen Tatar birlikleri artık Osmanlılar adına Rusya'yı, Lehistan'ı, Avrupa'yı ve İran'ı amansız akınlarıyla bunaltmaya başlayacaklardı. Osmanlı padişahları düşman devletlere tehdit nâme tarzında fermanlar gönderirken kendi birliklerinin yanı sıra, artık yıldız sayısınca Tatar askeri ile de geldiklerini vurgulayacaklardı.

Hanlar ise seferlerde padişahlarına:

"Bir mücahid kulunuz terk iderüz cân u seri"

Diyecek kadar candan ve samimi bir biçimde bağlılıklarını sunacaklardır.

Diğer taraftan Kırım'ın Osmanlı devletine bağlanması ile birlikte Han oğulları arasında sürüp giden iç savaşların önü alınmış ve ülkede istikrar sağlanmıştır. Bu birlikteliğin Kırım'ın siyasî hayatına olduğu kadar ekonomik ve kültürel yönüne de büyük faydaları olacaktır. Nitekim Kazan, Astrahan ve Kasım hanlıkları iç kavgalar sebebi ile kısa bir süre zarfında Rusya tarafından ortadan kaldırılırken Kırım üç asır boyunca 1783 tarihine kadar varlığını idame ettirebilecektir.

BOĞDAN SEFERİ

Boğdanlılar 1455'te Osmanlı hâkimiyetini tanımak ve yılda on iki bin altın vermek sûretiyle anlaşma yapmışlardı. Boğdan voyvodası

Stefan Çel Mare, uzun bir süre vergisini muntazaman ödedi ise de Fatih'in Venedik, Napoli, Papalık, Arnavutlar ve Macarlar ile karada ve denizde uzun süreli yaptığı savaşlar sırasında bağımsızlığını ilan edecek faaliyetler içerisine girmişti. Ayrıca Osmanlıların 1473'te Uzun Hasan'a mağlup olabileceklerini hesaba katarak Macarlarla beraber Türk topraklarına saldırı hazırlıkları yapmışlardı.

Stefan'ın tavır ve davranışlarından kuşkulanan Fatih, Akkoyunlu seferinden sonra kendisine haber göndererek vergisini bizzat getirmesini istedi. Ancak Stefan bu teklifi reddetti ve vergisini de göndermedi.

1475'te Kefe'den İstanbul'a gönderilmekte olan yüz elli Cenevizli, içinde bulundukları gemiyi ele geçirerek Boğdan dahilindeki Kili Kalesi'ne çıkmışlardı. Boğdanlılar bunlara hüsnü kabul göstermişler ve Osmanlıların, teslim etmeleri yolundaki isteklerine de sırt çevirmişlerdi.

Nihayet Boğdan beyinin Osmanlılara bağlı Eflak üzerine yürümesi bardağı taşıran son damla oldu. Osmanlı hükümetinin bu davranışın sebebini sormasına Stefan Çel Mare, eşkıyanın kendi arazisinde tahribat yaptığını ve onları cezalandırmak için silah kullandığını belirtmişti.

Cesur ve azimli bir prens olan Stefan Çel Mare artık başına buyruk hareket ediyor ve bağımsızlık yolunda her fırsattan istifade etmeye çalışıyordu.

Osmanlı Devleti, Eflak'a yaptığı tahribattan dolayı Boğdan'dan tazminat istedi. Boğdan beyini himaye eden Lehistan kralı tazminat miktarını kararlaştırmak üzere Türk ve Leh murahhaslarından mürekkep bir heyet teşkil edilmesini ileri sürdü.

Kendilerine vergi veren bir prensliğin işine Leh krallığının müdahalesini reddeden Fatih, Rumeli Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa'yı sefere memur etti. Eflak beyine de Osmanlı kuvvetlerine yardım etmesi emredildi.

Süleyman Paşa, uzun bir süredir kuşatma altında tuttuğu İşkodra'yı düşüremeyerek geri çekilmiş bulunuyordu. Askeri yorgun,

teçhizatı noksandı. Buna rağmen otuz bin kişiye yakın bir kuvvetle Tuna'yı aşarak Boğdan topraklarına girdi. Ancak kış mevsiminde yapılan bu yolculuk Osmanlı askerini daha da yormuştu. İki tarafı dağlarla çevrili dar bir vadide Stefan'ın kuvvetleriyle karşılaştılar. Bu dar geçitte hareket kabiliyetini yitiren Türk ordusu ağır bir bozguna uğradı. Askerin büyük bölümü bataklıklarda boğulurken Süleyman Paşa hayatını güçlükle kurtarabildi. [245] Stefan zafer sonrası Tuna kenarındaki bir kısım kaleleri de işgal etti.

Papa, kazandığı zafer dolayısıyla Boğdan prensine İsa'nın pehlivanı unvanını verdi. Stefan'ın gurur ve azameti daha da artmış bulunuyordu. Ancak Osmanlıların bu işin peşini bırakmayacağını bildiğinden desteklenmelerini istedi. Ancak hiçbir yerden yardım alamadı. Sadece Lehistan kralı Kazimir, Osmanlılarla arasını bularak Boğdan prensini rahatlatmak için Fatih'e yeni bir elçilik heyeti gönderdi.

Halbuki Hadım Süleyman Paşa'nın mağlubiyetinden büyük üzüntü duyan Fatih, 1476 ilkbaharında sefere çıkmış bulunuyordu. Varna civarına geldiğinde Leh elçileri ile karşılaştı. Fatih, heyete anlaşmanın ancak vergilerin derhâl ödenmesi, Cenevizli esirlerin serbest bırakılması ve Kilya Kalesi'nin teslimi ile mümkün olabileceğini bildirdi.

Boğdan beyinin bu teklife yanaşmaması üzerine ordu süratle ilerledi ve Tuna'yı geçti. Boğdan beyinin kaçırdığı Eflak voyvodası da gelerek orduya iştirak etmişti.

Kırk gün kadar Boğdan topraklarında yürünmesine rağmen voyvoda bir türlü ortaya çıkmadı. Osmanlıların yolu üzerindeki eşyayı, zahireyi ve hayvanları yanlarına aldıktan sonra her tarafı tahrip ederek çekiliyorlardı. Bundan dolayı ortalığa kıtlık çöktü. Fakat Fatih her ihtimale karşı, Tuna yoluyla gemilerle orduya erzak getirttirmişti. Bu itibarla fazla bir sıkıntı görülmedi

Boğdan topraklarını boydan boya geçen Sultan Mehmed, Seret Nehri kenarında yer alan başkent Suçeava'yı kuşattı. Ancak bu sırada Stefan'ın sarp bir dağın içerisinde gizlendiği ve muazzam müdafaa

tertipleri aldığı haberi geldi. Stefan, Ağaçdenizi denilen büyük bir ormanı müdafaa hattı olarak seçmişti. Bulunduğu mevkiyi peçine denilen siper ve hendeklerle çevirmişti. Bunun gerisine ağaçlar ve arabalardan manialar dizmişlerdi. Ayrıca en ön kısma da topları yerleştirmek sûretiyle ordugâhı geçilmez bir hâle koymuşlardı. Boğdan voyvodasının yanında yirmi bin askeri vardı.

Osmanlı askeri 26 Temmuz günü tan yeri ağarmakta iken, Boğdanlıların mevzilendiği Akdere (Alba Valea) denilen hatta geldiler. Düşmanın müdafaa tertipleri anlaşıldıktan sonra, savaş karşılıklı top atışları ile başladı. Ardından Anadolu ve Rumeli dilâverleri yalın kılıçlarla yanar ateş gibi düşman hatları üzerine saldırdılar. Fakat hendek ve arabalardan oluşan sedleri geçip içeri girme imkânı bulamadılar.

Bunun üzerine Fatih yeniçerileri harekete geçirdi. Arabaların bulunduğu hatta giren yeniçeriler şiddetli top ve tüfek atışı karşısında kendilerini yerlere attılar ve kıpırdayamaz hâle geldiler. Şimdiye kadar göğüslerini top ve tüfek atışına siper eden bu cenk erlerinin hâlleri Fatih'in canını sıkmıştı. Yeniçeri Ağası Trabzonlu Mehmed Ağa'ya bağırarak:

"Şu oğlanlar ne acaib iş eylediler. Dilâverlik kemerin kuşanan böyle mi eder?" diyerek çıkıştı.

Sonra kalkanını kendisine siper ederek atını süratle düşman hatlarına doğru sürdü. Yanındaki kapı halkı da aynı şevkle padişahlarının yanında yerlerini aldılar. Padişahın hareketini gören yeniçeriler ise düştükleri mahcubiyeti kaldırmak üzere süratle saldırıya geçtiler. Rumeli ve Anadolu sipahileri ise var kuvvetlerini bazuya getirip top ve tüfeğe karşı sinelerini gerip sel gibi akmışlardı. Arabalar ortadan kaldırılıp düşman hatlarına daldılar. Artık ormanda boğaz boğaza bir muharebe başladı.

Kuşluk vakti başlayan amansız savaş ikindi vaktine kadar on saat sürdü. Boğdanlıların çoğu düşmanı tepeleyen yiğitlerin kılıçlarına yem oldular. Pek çok gazi de şehadet şerbetini içmiş bulunuyordu. Stefan yanında kalan pek az kimseyle ormanın bir köşesine çıkıp

dağlara doğru kaçtı. Kıymetli eşyalarının ve mallarının tamamı gazilerin eline geçti. Kaçabilenler sabaha kadar takip olundu ise de voyvoda ele geçirilemedi.

Ertesi gün savaş meydanında konaklayan Fatih Sultan Mehmed, Boğdan'ın dört bir tarafına akıncılar sevk etti. Hesaba gelmez ganimetler elde edildi. Fatih, Boğdanlıların Tuna ve Karadeniz kıyılarını zaptetmek düşüncesinde iken Mihaloğullarından Macarların Semendire civarını vurmak üzere hazırlandıklarını haber aldı.

Küffâr hisarlarını zapt etmekten diyar-ı İslam'ı koruma tedbirlerini almak evladır diyerek geri döndü. Fatih bu seferde yanında bulunan Eflak beyine de ganimet malından mühim bir hisse ayırmıştı. [246]

Padişahın seferinden canını güçlükle kurtarabilen Stefan ise hiç vakit kaybetmeden elçilerini göndermişti. Voyvoda o zamana kadar vermekte olduğu üç bin altın yerine altı bin altın vereceğini ve Osmanlıların dostuna dost düşmanına düşman olacağını bildirerek affını rica ediyordu. Fatih de bu müracaatı kabul ederek voyvodayı affettiğini bildirdi.

MACARİSTAN YOLLARINDA

Fatih Sultan Mehmed Boğdan'ı tahrip etmekte iken bu sırada Macar kralının Semendire üzerindeki emellerini öğrenerek Edirne'ye dönmüştü. Mihaloğlu Ali ve biraderi İskender beyler akıncıları ile Macaristan'ı ve Tuna üzerinde bulunan ülkeleri dolaşıyorlardı. Bu sırada Macar kralının büyük bir kuvvetle gelerek Tuna ve Sava nehirlerinin birleştikleri mahalde Tuna'nın sağ sahilinde iki ve sol sahilinde ise bir kale inşa ettirdiklerini görerek vaziyetten derhâl padişahı haberdar ettiler.

Fatih Sultan Mehmed kış mevsiminin gelmiş olmasına aldırmayarak Macar seferinin derhâl başlamasını emretti.

Macar kralının inşa ettirdiği kaleler ülkenin hudutlarının güvenliği açısından fevkalade önemliydi. Ağaçtan yapılan bu üç kalenin etrafına çok derin ve geniş hendekler açılmıştı. Tuna'dan açılan kanallarla bu hendekler su ile doldurulmuştu. Ayrıca Semendire

hisarına yakın olması dolayısıyla burasını kuşatma altına almakta Macarların çok işine yarayacaktı. Kaleleri tamamlayan ve içerisine kafi miktarda kuvvet yerleştiren Macarlar kış mevsiminin gelmesi ile bölgeden çekildiler.[247]

Oysa Mihaloğulları'ndan aldıkları haber üzerine Fatih Sultan Mehmed, sefer kararını vermiş bulunuyordu.

Edirne'de ancak on iki gün kalan padişah bizzat ordusunun başında harekete geçti. Müthiş bir soğuk ortalığı kasıp kavuruyordu. Her yer kar ve buz ile kaplıydı.

Fatih şiddetli soğuklara aldırmadan, bin türlü eziyet ve meşakkat içerisinde yirmi günlük seri bir yolculuktan sonra Macar kalelerine ulaştı. Fakat Cenab-ı Hakk'ın lütf u ihsanı kışın şiddeti ile Tuna Nehri on dört karış kalınlığında don tutmuş bulunuyordu. Sanki nehir gazilerin geçmesi için baştan başa köprü olmuştu. Böylece asker rahatlıkla Tuna'yı aşıp kaleleri çevirdi. Kalelerin çevresindeki su dolu hendekler de buz tutmuştu.

Attıkları top ve tüfeklerle gök kubbeyi dumana boğan gaziler donmuş hendekleri bir anda aşarak hisarlara tırmandılar. Tüfekliler düşmana göz açtırmamışlardı. Kısa bir sürede kalelerden ikisinin burçlarına Osmanlı sancakları dikildi.

Müdafilerin çoğu daha büyük olan kalede toplandığından burası mukavemete devam ediyordu. Üçüncü gün Anadolu Beylerbeyi Davud Paşa kaleden darbezenle atılan bir taşla yaralandı. Çok üzülen Fatih derhâl kalenin çevresine odunlar yığdırmaya başladı. Maksadı bunları barutla ateşlemek ve kaleyi muhafızları ile beraber mahvetmekti. Neticenin nereye varacağını anlayan muhafızlar taşıyabilecekleri eşyayı almak ve Belgrad'a gidebilmek sûretiyle anlaşmak istediler. Şartları kabul edilince isteyenleri Belgrad'a doğru uzaklaştılar.

Kalelerin içindeki eşyaları ve mühimmatı Semendire'ye naklettiren Fatih, kaleleri yıktırarak yerle bir ettirdi.[248]

Bu sûretle baharda Osmanlılarla Macarlar arasında başlama ihtimali olan savaşta Macarlara çok faydalı olacak hisarları Fatih tam zamanında ortadan kaldırmış bulunuyordu (1476 sonları).

Bundan sonra 1479 ve 1480 yıllarında Osmanlı akınlarının Tuna'nın ötesinde Macar topraklarına amansız akınları devam etti. Ancak dönemi itibariyle Tuna'yı tabii sınır olarak kabul eden Fatih'in, Macaristan'ı zaptetmek üzere büyük bir savaşa yahut fethe girişmediği görülüyordu.

TEKRAR VENEDİK

Fatih Sultan Mehmed, bir taraftan Karaman, Kırım ve Kefe işleri ile ilgilenip diğer taraftan donanmasını güçlendirmekte iken Venediklileri ise barış görüşmeleri ile oyalama yolunu tutmuştu.

Nitekim 1474'te Venedik'e bir mektup gönderilerek barış yapılmak üzere murahhas istenmişti. Venedik senatosu üç gün müzakereden sonra teklifi kabul etmiş ve Jerom Zorci adındaki elçisini İstanbul'a göndermişti. Fakat elçi 1475 Mart'ına kadar Korfu adasında padişahtan gelecek izin yazısını beklemekle günlerini geçirdi.

İstanbul'a geldiğinde ise Gedik Ahmed Paşa ile müzakerelerde bulundu. Anlaşmanın yapılabilmesi için Arnavutluk prensi İskender'in ölümüyle sahip oldukları Kroya'nın Osmanlılara iadesi ile senelik yüz elli bin duka vergi verilmesi istendi. Elçi bunları kabule yetkisi olmadığını söyleyince görüşmeler kesildi. Bu arada elçiye hazırlanmakta olan muazzam Türk donanması gösterildi.

Buna rağmen iki devlet arasında bir sene müddetle mütareke addedildi. Her iki devlet de bu müddet içinde sözlerinde durdular. Fatih ise bu müddet zarfında mükemmel hâle gelen donanmasıyla Kırım seferini yapmıştı.

Anlaşma müddeti dolmuştu. Fatih artık yıllardan beri uzayıp giden Venedik işine bir son vermenin zamanının geldiğine inanıyordu.

1476'da büyük savaş bir kez daha başladı. Venedik donanması bir kere daha Anadolu sahillerini vururken Osmanlılar da iki koldan harekete geçmişti.

Hadım Süleyman Paşa, maiyetinde kırk bin kişi olduğu hâlde Mora'da Venedik'in en mühim limanlarından biri olan İnebahtı'yı kuşattı. Fakat Venedikliler burayı iyi tahkim etmişlerdi. Ayrıca Amiral Loredano otuz iki kadırga ile Lepanto Körfezi'ni tutmuştu. Venedik donanmasının sahile yanaşarak İnebahtı'yı kuşatan Türk birliklerini topa tutması üzerine Süleyman Paşa saldırıları durdurdu. Fatih'e haber göndererek İnebahtı'nın denizden kuşatılmadan zapt edilemeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine geri dönmesi emredildi. İnebahtı kuşatmasının kaldırıldığı haberi Venedik'te büyük bir sevinç meydana getirdi ve şükran ayinleri yapıldı.[249]

Diğer taraftan Gedik Ahmed Paşa'nın komutasındaki sekiz bin asker ile Arnavutluk Sancakbeyi Mihaloğlu Ali Bey kuvvetleri Kroya'yı kuşatmıştı. Kalede Françesko Kontarini kumandasında beş bin kişilik muharip bir kuvvet vardı. Savaşın başlarında Kontarini, Türkleri geri püskürtmeye muvaffak oldu. Ancak bu başarıdan cesaret alarak, Tirana Vadisi'ne karargah kuran Türklere saldırmaları bir nevi intihar gibiydi. Aralarında General Kontarini'nin de bulunduğu yüzlerce İtalyan savaş meydanında kalmıştı.

Bosna Sancakbeyi Turhanoğlu Ömer Bey ise Eylül 1477'de, akıncıları ile Venedik topraklarındaydı. Akıncılar Venediklilerin meydana getirdikleri müstahkem mevkilerin bu arada İzonzo Nehri ile Kerç mevkii arasında kazdıkları geniş hendekleri rahatlıkla geçerek ilerlemişlerdi. Bin kişilik bir süvari kıtasıyla ileri yürüyen Ömer Bey kuvvetlerinin bir bölümünü de ayırarak pusuya koydu.

Girolamo Novello ile oğlu komutasındaki Venedik kuvvetleri Ömer Bey'in karşısına çıktılar. Daha çarpışma başında Ömer Bey'in kuvvetleri bozulmuş gibi yaparak çekilmeye başladılar. Novello'nun bütün ısrarlarına rağmen oğlu takip etmeyi sürdürünce tuzağa düştü. Türkler bir anda etraflarını sardıkları Venediklileri kılıçtan geçirdiler. Novello da gelerek muharebeye girişti ise de Venediklilerdeki bozgun umumileşti. Novello ve oğlu çarpışmada ölürken pek çok Venedikli asilzade esir edilmişti. Kendilerini kurtarabilen pek az kimse de civardaki kalelere sığınmıştı.

Bu zaferi müteakip Ömer Bey akıncılarını derhâl İzonzo ile Tagliamento arasındaki ovaya yaydı. Çetin bir müdafaa hattı olarak bilinen Tagliamento'yu rahatlıkla geçen Osmanlılar bölgedeki yerleşme yerlerini bir ay vurdular. Venedik şehrine çok yakın olan Piyave havalisinin vurulması ortalığa dehşet saçtı. Venedikliler köy ve kasabalarının yanışını kulelerinden temaşa edebiliyorlardı.

Venedik hükümeti son bir hamle ile elindeki kuvvetleri ve Lombardiya askerlerini alelacele çıkardı ise de Ömer bey muazzam ganimetler ve binlerle esirle bölgeden ayrılmış bulunuyordu.[250]

Böylece Venediklilerin, Moçenigo ile Loredano'nun Türk sahil şehir ve kasabalarına yaptıkları tahribat ve katliama karşılık Osmanlılar neredeyse Venedik şehrine kadar sokulup dört bir tarafı yağma ederek karşılık vermişlerdi.

Venedik kontları, ileri gelenleri artık toplantılarda, Düşman kapımıza dayandı, balta köke indi, Hıristiyanlığın sonu geldi, diyerek acz içinde kıvranıyorlardı.[251]

Uzun süre harpten dolayı yorulmuş bulunan Venedik, 1478 yılı başında Fatih'in de isteği üzerine barış görüşmelerini tekrar başlattı. Fakat Osmanlıların Kroya ve İşkodra'yı istemeleri üzerine neticeye varılamadı.

Venedik'i artık zor günler bekliyordu. Zira büyük savaş başlarken yanında bulunan müttefikleri bir bir yok olmuştu. 1473'te büyük bir darbe yemiş olan en önemli müttefiki Uzun Hasan, 1478 senesi başında hayatını kaybetti. Karamanoğulları saf dışı kalmıştı. Ağrıboz'un alınmasından sonra Osmanlılara düşman kesilen Napoli devleti 1478'de Osmanlılarla barışarak sulh yaptı. Napoli Kralı Ferdinand sadece kendisi sulh yapmakla kalmamış Fatih'in en ciddi hasımlarından damadı olan Macar kralını da Osmanlılarla uyuşmaya ikna etmişti.

Öte yandan Fatih de Macaristan ve İnebahtı'da karşılaşılan muvaffakiyetsizlikten ötürü üzgündü. Artık Venedik meselesine bir son vermek istiyordu. Veziriazam Gedik Ahmed Paşa'yı İşkodra'nın zaptına göndermek istedi. Fakat paşa, buranın yüksek bir dağ üze-

rinde son derece muhkem yapısından ve çevresinde yer alan üç kale ile korunduğundan bahisle bu güne kadar hiçbir güç tarafından alınamadığını vurgulamış ve ancak padişahın bizzat gitmesiyle fethin mümkün olabileceğini belirterek görevi kabul etmemişti. Gedik Ahmed Paşa'nın itirazlarına fena hâlde kızan padişah kendisini azlederek Rumeli Hisarı'na hapsettirdi. Yerine veziriazamlık makamına Karamani Mehmed Paşa'yı getirdi.

Ardından büyük savaşa son verecek nihai harekâtı başlattı.

1478 yılı baharında Turhanoğlu idaresindeki Bosnalı akıncılar bu kez Venedik'in Friuli eyaletinden İzonzo Nehri'ni geçerek Alman İmparatorluğu'nun eyaletlerine girdiler. Temmuz ayında bunlara Mihaloğlu İskender Bey'in akıncı birlikleri de katıldı. Villach geçitlerini aldıktan sonra Trapurg ve Linz'de kısa süreli karargâh kuran akıncılar daha sonra Geiltal, Dravatal ve Gurktal vadileri ile pek çok köy ve kasabalarda göründüler. Bu bölgeler uzun süredir namını duydukları akıncıların ilk kez rüzgâr gibi geçişlerine şahit oluyorlardı.[252]

Aynı tarihlerde (1478 Mayısı) Mihaloğlu Ali Bey, Fatih'in fermanı üzerine akıncılarıyla İşkodra'yı abluka altına almıştı. Daha sonra bu kuvvetlere namlı akıncı beyleri Mihaloğlu İskender Bey'le Semendire Sancakbeyi Malkoçoğlu Bali Bey'in kuvvetleri de katıldılar.

Fatih ise bizzat uzun süredir kuşatma altında tutulan Kroya'nın fethini tamamlamak üzere Arnavutluk üzerine yürüdü. Evrenosoğlu Ahmed Bey, yol emniyetini sağlamak köprüleri ve geçitleri tamir etmek üzere önden gönderilmişti. Buna rağmen dağlık ve kayalık arazide pek arızalı olan Arnavutluk toprakları üzerinde ordunun hareketleri pek sıkıntılı oluyordu. Hatta padişah uzun müddet koltuğunda iki adam olduğu hâlde yaya yürümüş ve bir an bitkin bir hâle gelmişti. İşte o zaman yanında bulunan Hersekzade Ahmed Paşa'ya:

"Bir tedbirli, iş bilir vezirim yoktur ki işlerimi üstlenip bizi bu meşakkate müptela etmeyeydi" dedi. Böylece büyük sıkıntılar içinde ilerleyen ordu bir zamanlar Arnavutluk prensi İskender Bey'in merkezi Kroya önlerine geldi. Kale uzun süredir abluka altında

bulunduğundan müdafiler açlıktan bunalmıştı. Şimdi ise bizzat padişahın geldiğini duyduklarında dayanma güçleri tamamen kayboldu. Canlarına dokunulmamak kaydıyla kaleyi padişaha teslim ettiler (Haziran 1478).[253]

Fatih şimdi Türklerin Mısır İskenderiyesi'nden ayırmak için Arnavut İskenderiyesi adını verdikleri İşkodra yollarındaydı.

İŞKODRA'NIN FETHİ

Burası Rumeli vilayetinin batı yöresinde bir ulu dağ üzerine kurulmuştu. Bir tarafından Drina Nehri akmaktaydı. Öteki üç yanına ise Leş, Dregos (Drivasto) ve Gölbaşı (Sabiacco) adında üç sağlam hisar yapılmıştı. Her biri eşsiz güzelliğe ve manzaraya sahip kalelerden Leş Kalesi Boyana Suyu'nun Drina Nehri'ne aktığı yerde bina olunmuştu. Dregos yine yüksek bir dağın tepesine kurulmuş, Gölbaşı ise orada bulunan bir gölün hemen ağzına inşa olunmuştu. Bu kalelerden her üçü de müstahkem ve zapt edilmesi zor hisarlardı.

Önce Rumeli Beylerbeyi Davud Paşa Drina Nehri üzerine kurdurduğu köprüden geçtikten sonra İşkodra civarını vurup şehrin önüne gelerek kuşatma komutasını üzerine aldı (22 Haziran). İki aydır kaleyi abluka altında tutan akıncı beylerini bir kez daha Venedik'i vurmaya sevk etti. Ardından Anadolu Beylerbeyi Süleyman Paşa gelerek İşkodra kuşatmasına katıldı. Nihayet 2 Temmuz'da padişah da kale önüne gelerek çatışmaya katıldı. Arazi o kadar sarp ve bozuk idi ki toplar kale önüne çıkarılamamıştı. Bunun üzerine topların İşkodra civarında dökülmesine karar verilmiş ve malzeme de getirilmişti.

Osmanlı topçuluğunun müthiş gelişimi de gözler önüne seriliyordu.

Topların sayısı artmış çapları büyümüştü. Ayrıca yeni bir mermi de kullanılıyordu. Bu, zeytinyağına batırılmış yün, balmumu, kükürt ve daha sair bazı maddelerden mürekkep bir mermi idi. İnce, tiz bir ses çıkaran ve arkasında iz bırakarak ilerleyen bu mermi havayı süratle yarıyor ve dokunduğu yeri yakıyordu.[254]

22 Haziran'dan 21 Temmuz'a kadar devam eden bombardımanda kale bedenlerinde önemli gedikler açıldı. 21, 22 ve 27 Temmuz'da kaleye şiddetli hücumlar gerçekleştirildi. Osmanlılar, hendekleri aşarak göğüs göğüse savaşlara giriştiler ise de kale bedenlerini aşmaya muvaffak olamadılar. Müdafiler kaleyi savunabilmek için her çareye başvuruyordu. Kaleden aşağıya doğru taşlar yuvarlıyor, içleri barutla dolu taşlar atıyor, neft dolu sepetler fırlatıyor bu sûretle gazilere ağır kayıplar verdiriyorlardı.

Kayıpların artacağını gören Fatih hücumlara ara verdi. Devlet adamları ile yapılan istişarede öncelikle çevre kaleleri ve İşkodra'nın hayat damarlarını kesmenin yararlı olacağı görüşüne vardılar.

Bundan sonra Davud Paşa Zenta Gölü kenarındaki Gölbaşı üzerine yürüdü. Jan Çernoviç hiç mukavemet göstermeden teslim oldu. Anadolu Beylerbeyi Süleyman Paşa'nın kuşattığı Dregos şiddetle direndi ise de Davud Paşa kuvvetlerinin de gelmesi üzerine 1 Eylül'de zapt edildi. Osmanlılar bundan sonra Leş Kalesi üzerine yürüdüler. Leş Kalesi muhafızları ise şehri ateşe vererek hisara yardım etmek üzere gelen ve takviye yardım malzemeleri getiren kadırgalara binmek üzere denize atladılar.

Durumdan haberdar olan Türkler süratle kıyıya gelerek Venediklileri almak üzere sahile yanaşmış bulunan gemileri ok yağmuruna tuttular. Meydana gelen kargaşada düşman gemilerinden ikisi çarpışarak karaya oturdu. Türk askerleri kılıçların ağızlarında olduğu hâlde suya atlayıp yüzerek gemilere tırmandılar ve pek çok Venedikliyi kaçmaya fırsat vermeden esir ettiler. İki gemi de ellerine geçmişti.

Fatih Sultan Mehmed böylece İşkodra'nın kara tarafından her bakımdan hayat damarlarını kesmiş bulunuyordu. Deniz yönünden gelebilecek yardımların önünü almak için de Boyana Nehri üzerine yaptırdıkları köprünün iki yanına kuleler inşa ettiler. On iki günde tamamlanan kulelere toplar yerleştirdiler. Artık zayiatsız olarak İşkodra'nın fethi gerçekleştirebilirdi.[255]

Fatih, Evrenoszade Ahmed Bey'i kalenin ablukasına bıraktıktan sonra 7 Eylül 1478'de İstanbul'a doğru hareket etti.

Fatih'in kale önünden ayrılmasından sonra da müdafilerin yardım beklentisi bir türlü netice vermedi. Artık nehir yolu da kapanmış hiçbir yerden yiyecek gelme ümidi kalmamıştı. İçindekiler can acısıyla değil kale cihandan usandılar. Birbirini yemeli oldular. Açlıktan niceleri öldüler.

Pula dönmüştü belleri bükülüp
Göle dönmüştü yaşları dökülüp

Nihayet altı ay sonra müdafiler çaresiz kalarak İşkodra'yı teslim ettiler (1479).[256]

Böylece Arnavutluk'ta Venedik'in hâkimiyetinde hiçbir kale ve şehir kalmamış bulunuyordu. Artık Arnavutluk bir Osmanlı ülkesi idi.

İşkodra'nın teslim olması üzerine Venedik'le on altı seneden beri devam etmekte olan ve bir ara tam manasıyla bir Haçlı seferine dönüşen savaşa nihayet verildi. Venedik bu tarihten itibaren harbe devam etmenin kendisine neye mal olacağını iyi anlamıştı, ekonomi felç durumdaydı. Müttefik olabileceği kimse yoktu.

Bunun neticesidir ki murahhas olarak İstanbul'a gönderilen Giovanni Dorio'ya Venedik tarihinde bir ilk olmak üzere Osmanlı hükümetinin bütün tekliflerini kabul etmek üzere sınırsız yetki verilmişti.

Bu itibarla Dorio sadece doğudaki ticari faaliyetlerini garanti altına alarak Osmanlıların tüm isteklerini kabul etti. 25 Ocak 1479'da imzalanan Osmanlı-Venedik antlaşmasına göre Venedikliler on altı yıllık harbin başlangıcından itibaren aldıkları yerleri geri veriyorlardı. Arnavutlukta Kroya ile İşkodra ve havalisi Türklerde kalıyordu. Buna karşılık Osmanlılar da Mora ve Dalmaçya'da Venediklilerden aldıkları bazı kaleleri iade edecekti.

Venedik Cumhuriyeti'nin bayrağı olan Sen Mark bayrağını çeken dolayısıyla Venediklilerin müttefiki olan veya himayesi altında bulunan devletlere saldırılmayacaktı. Fakat Fatih, Yunan Adaları

prensi olan Leonardo'yu bu antlaşmanın dışında bıraktı. Anlaşılıyordu ki uzun savaşlar sırasında müttefiklerin yanında yer alarak savaşa girişmiş bulunan Leonardo'nun ilk fırsatta cezası verilecekti.

İki taraftan alınan esirler hiçbir bedel mukabili olmayarak serbest bırakılacaklardı. Venedikliler harp tazminatı olarak yüz bin flori ödeyecekler, ayrıca Osmanlı hazinesine her sene on bin duka vergi vereceklerdi. Bu barış antlaşması ile beraber Venedikliler kendi tebaaları arasındaki müşkülleri çözmek üzere İstanbul'da daimi sûrette bir elçi (balyoz) bulundurabileceklerdi. Muahedeyi akteden Giovanni Dorio yeni bir balyoz gelinceye kadar İstanbul'da cumhuriyetin elçisi olarak kaldı. Antlaşma 25 Nisan 1479'da Venedik senatosu tarafından da kabul edilmiştir.[257]

İşte karada ve denizde on altı yıl süren ve her iki tarafın da büyük zararlara uğramasına sebep olan bu uzun savaş sonunda Türklerin muhteşem zaferi ve bunu karşı tarafa tescil ettirmesiyle noktalanıyordu.

MISIR MESELESİ

Osmanlıların Memlüklerle İstanbul'un fethi ile başlayan ve karşılıklı elçi ve hediyelerin teatisiyle oluşan dostluğu fazla uzun sürmemiş, zaman içerisinde yerini birtakım çatışmalara bırakmış bulunuyordu.

İki devlet arasında ilk ciddi anlaşmazlık Hicaz su yollarının tamiri meselesinden çıkmıştır. 1458'de hac maksadıyla Mekke'ye giden Osmanlı hacıları su kuyularının haraplığı yüzünden çektikleri sıkıntıları dönüşte Fatih'e bildirmişlerdi.

Fatih de Müslüman hacıları sıkıntı ve eziyete düşüren bu kuyuları tamir etmek üzere birtakım ustaları görevlendirmiş ayrıca, Mısır naibi, vali ve hâkimlerine de ustalara yardımcı olmaları için mektuplar yazmıştı. Ancak kuyuları tamir etmek üzere giden Osmanlı ustalarını Memlükler hoş karşılamamışlar ve:

"Biz aciz miyiz ki bürkemizi (kuyularımızı) ol tamir ede!" diyerek hakaretle geri çevirmişlerdi. Bu arada Karamanoğlu Pir Ahmed Bey de Memlük sultanına elçi göndererek Fatih'in su yolları bahanesiyle

Mekke emirine yüklerle filori (altın para) gönderdiğini ve onu Mısır'a karşı isyana teşvik ettiğini yazmıştı.[258]

İkinci olarak Osmanlı, Akkoyunlu ve Memlük sultanlığının üzerinde nüfuz mücadelesi ettikleri Dulkadır Beyliği'nin bu sıradaki durumu da iki devletin arasının açılmasında önemli rol oynadı.

Maraş, Elbistan ve Haleb'in kuzey mıntıkasında sakin Bozok Türkmenlerinin teşkil ettikleri Dulkadırlı Beyliği, Fatih'in kayınpederi bulunan Süleyman Bey'in vefatından sonra oğulları arasında çıkan ihtilaflara sahne olmuştu. Babasının yerine geçen Melik Arslan 1465'te Memlüklerce desteklenen kardeşi Şah Budak tarafından öldürüldü. Yeni Memlük Sultanı el-Melikü'z-Zahir Hoşkadem'in Şah Budak'ı Dulkadır beyliğine tayin etmesini doğru bulmayan Bozok ulusu beyleri Fatih'e müracaat ederek ondan Süleyman Bey'in İstanbul'da bulunan diğer oğlu Şehsuvar Bey'i istediler. Memlüklerin bu beyliğin iç işlerine karışmasını doğru bulmayan Fatih de Şehsuvar Bey'in yanına bir miktar Osmanlı askeri katarak Dulkadırlı ülkesine gönderdi.

Şeci bir Türkmen beyi olduğu anlaşılan Şehsuvar Bey 1466'da harekete geçerek Dulkadırlı ülkesine geldi ve devletin büyük bölümüne sahip oldu. Bu arada Fatih, Mısır Sultanı Hoşkadem'e bir mektup göndererek Şehsuvar Bey'in tanınmasını da rica etmişti. Padişah mektubunda; Şehsuvar Bey'in eba en ced Osmanlılarla yakın ilgisi olduğunu, birçok gaza ve cihadlara iştirak ederek değerli hizmetlerde bulunduğunu ve değerli bir emir olduğunu bildiriyor, Bozok ulusu beylerinin isteği üzerine bölgeye gönderildiğini belirterek kendisine yardımcı olunması rica ediyordu.

Buna rağmen Memlükler de Şah Budak'ı desteklemekten vazgeçmediler. Haleb naibi Berdi Bey komutasında gönderdiği birliklerle Şah Budak'ı tekrar devletin başına geçirmek istediler. Ancak Şehsuvar Bey bu kuvvetleri Zamantı Kalesi önünde büyük bir bozguna uğrattı. Ardından yine Memlük taraftarı Üçoklardan Ramazanoğullarını yenerek Feke, Ayas ve Sis kalelerini aldı. Memlüklerden Darende'yi zaptetti. Bu fetihler üzerine Haleb ve Şam Türkmenleri Osmanlılara meyletmeye başladılar.

1468'de Memlük tahtına çıkan Kayıtbay, Dulkadırlılar üzerine önce Emir Kulaksız ardından atabek Emir Özbek komutasında kuvvetler sevk etti ise de bunların da akıbetleri öncekiler gibi oldu. Yeni başarıları üzerine Şehsuvar Bey, el-Melikü'l-Muzaffer lakabını aldı.

Ordularının mütemadi mağlubiyetleri üzerine Sultan Kayıtbay Fatih'e müracaat ederek iki devlet arasındaki dostluğun ezeli ve ebedi olduğunu belirterek aradaki anlaşmazlıkları gidermek istediğini ve evvelce su kuyuları sebebiyle gelenleri kovan kişilerin cezalandırılacağını bildirdi. Ancak bu teklife karşılık Fatih'in gönderdiği namesinde, Memlük sultanına, "Hadimü'l-Haremeyn ve karındaşım Mısır Sultanı" diye hitap etmesi yeni birtakım karışıklıkların çıkmasına sebep oldu. Zira Fatih de dahil olmak üzere evvelce Osmanlı sultanları Mısır hükümdarlarına "Sultan-ı Haremeyn babam" diyerek hitap ederlerdi.

Fatih'in bu yeni hitap şeklini beğenmeyen Memlükler, Osmanlı elçisine gereken değeri göstermediler. Elçi, ertesi gün sultanın huzuruna çıkarıldığında da yer öpmeye zorlandı. O da:

"Ben yer öpmeye gelmedim. Padişahımdan Mısır sultanına selam getirdim" diyerek reddetti ve yeni birtakım hakaretlere uğradı.

Diplomatik münasebetlere büyük önem verdiği anlaşılan Fatih, bu olay üzerine vaziyeti izah maksadıyla İstanbul'a gelen Memlük elçisine:

"Mısır tahtı gibi bir şehre kanun, kaide bilmez kişi hükmeyliyor" diyerek teessürünü beyan etmiştir.[259] Buna rağmen Sultan Kayıtbay, Şehsuvar Bey'den kurtulabilmek için ne pahasına olursa olsun Fatih'le anlaşmak istiyordu. Bu itibarla kıymetli hediyelerle yeni bir elçilik heyetini İstanbul'a gönderdi. Şehsuvar Bey'in desteklenmemesi karşısında Dulkadırlı topraklarının Osmanlılara terk edileceğini bildirdi.

İHANETİN BEDELİ

Esasen bu tarihlerde Şehsuvar Bey de Fatih'i gücendirmiş bulunuyordu. O, sefer zamanlarında Osmanlılara yardım etmeyi taahhüt ettiği hâlde Karaman seferine gidildiği sırada bu taahhüdünü yerine

getirmemişti. Ayrıca Dulkadırlı topraklarına kaçan Karamanoğlu Pir Ahmed Bey'le de münasebetler kurmuştu. Saltanat peşinde koştuğu anlaşılıyordu. İşte bu sebeple Şehsuvar'a kırgın olan padişah Memlüklerle anlaşarak yaptığı yardımları kesti.

Kayıtbay ise Emir Yeşbek komutasında kuvvetli bir orduyu Dulkadırlı ülkesine gönderdi. 1471'de Antep yakınlarında Memlüklere mağlup olan Şehsuvar Bey Zamantı Kalesi'ne sığındı. Ve çok geçmeden de hükümdarın tâbii ve beyliğinin sahibi kalmak şartıyla teslim oldu.

Kemalpaşazade, Şehsuvar Bey'le ilgili şöyle bir vaka naklet-mektedir:

Şam çerisi (Memlüklü askeri) Şehsuvar beyi esir ettiğinde Semendun (Zamantı) Kalesi'nden Mısır'a götürdüler. Mısır askerinin komutanı Yeşbek bir adamına seslendi:

"Var Şehsuvar Bey'in hatırını sor, gör ne eyler?" O dahi yanaştı, onunla konuştu. Şehsuvar Bey boynuna geçirilen zincirleri kendisine göstererek:

"Bu zincir üç yıldır boynuma vurulmuştu. Benden başka hiç kimse bilmezdi. Bir kara ve sert, güçlü kimse zincirin ucunu tutardı. Nereye gitsem benimle gelirdi. Gece gündüz yanımdan ayrılmazdı. Bunun sebebi, zamanında Sultan Mehmed Han'a isyan ettim. Doğru yoldan ayrıldım. İşret meclislerinde ahbap ve yakınlarım ile eğlenip gurura kapıldım. Hüdavendigâr'ın kapısına muhtaç olmadığımı izhar ederek, istiklal davası edip, kimseye ihtiyacım olmadığını söyledim. Daha sonra dedim ki:

'Bundan sonra yeryüzünün sultanı da olsa itaat etmem. Osmanoğluna baş eğip hizmet etmem. Ben dahi onlar gibi sultanım. Devletim, halkım var. Zengin bir ülkem, galip bir askerim var. Kimden ne korkum var' dedim.

Orada bulunanlar benden bu ham sözleri duydular. İçlerinden bir kaç müfsit kimse:

'Sen bu sözünde sadık isen, Osmanoğlunun sana verdiği sancağı ve tablı getir, karşımızda parçala. Muhalefetini gizli değil açıkça yap' dediler.

Ben de o güven ve gurur sarhoşluğu ile Sultan Mehmed'in bana verdiği ve her savaşta arkamda güvence olan sancağı sohbet yerine getirtip parça parça ettirdim. Hemen o anda bu bela vuku buldu. Kaba ve çirkin bir şahıs karşımda belirdi. Bir elinde zincir, bir elinde direk vardı. Zinciri boynuma taktı, engelleyemedim. Kendisi zincirin ucunu tutup karşımda durdu. Zannettim ki bana vaki olan bu hâli herkes gördü. Fakat orada bulunanlarda herhangi bir değişiklik olmayınca anladım ki kimse bu durumu görmedi.

Nereye gitsem o şahıs benden ayrılmıyor, zincir elinde karşımda duruyordu. Sadece Kur'an okurken ve ibadet yaparken ondan kurtuldum. Anladım ki bu hâl şeytani değil emr-i Rabbanidir. Allah'tan gelen bir beladır. O günden beri hâlim kötü oldu, canıma yetti. Üç yıl tamam olunca Şamiler (Memlükler) elinde esir oldum.

İşte bu zincir boynuma vuruldu. O hâli ben görürdüm, halk görmezdi. Fakat esir olunca halk dahi gördü.[260]

Şehsuvar Bey verilen sözlerin hilafına esir edilerek Kahire'ye getirildi ve anlaşmalara aykırı olarak üç kardeşi ile birlikte Züveyle kapısında idam edildi.

Ardından Kayıtbay'ın Şah Budak'ı yeniden Dulkadırlı topraklarına göndermesi Fatih'in tepkisine sebep oldu. Nitekim Bozok Beyleri ile birlikte kendisine sığınan Dulkadıroğlu Alaüddevle Bozkurt Bey'i bir müddet sonra yanında Osmanlı kuvvetleri de olduğu hâlde bölgeye gönderdi.[261] Ancak Osmanlı askerinin desteğiyle hareket eden Alaüddevle mağlup olduğu gibi maiyetindekilerden büyük bir kısmı da esir düştü. Memlük sultanının, Sis naibi tarafından Kahire'ye gönderilen Osmanlı askerlerinin başlarıyla çevgan (atlı top oyunu) oyunu tertip ettirmesi iki devlet arasında savaşı kaçınılmaz bir hâle getirdi.[262]

İnsanlığa sığmaz hareketlere baş vuran Kayıtbay'a karşı harekete karar veren Fatih, 1480 senesi başlarında Alaüddevle Bozkurt Bey'i

tekrar Dulkadırlı topraklarına gönderdiği gibi kendisi de 1481 yılı Nisan'ın 29. günü kırk dokuz yaşı içinde, hasta olmasına rağmen Üsküdar'a geçti. Bir at arabasına binerek doğuya doğru ilerlemeye başladı.

Sefer bu kez nereye idi? Yine hiç kimse bilmiyordu.

RODOS SEFERİ

İstanbul'un fethinden sonra diğer adalar vergi vermeyi kabul ettikleri hâlde Rodos reddetmişti. Bu itibarla 1455 ve 1467'de adaya iki kez çıkarma yapılmış fakat netice alınamamıştı. Osmanlı-Venedik sulhünden sonra Fatih Sultan Mehmed bir kez daha Rodos adasıyla ilgilenmeye başladı. İstanbul'un fethinin akabinde olduğu gibi yine her sene vergi vermeleri şartıyla sulh teklifinde bulundu. Rodoslular ise kendilerinin doğrudan papalığa bağlı olduklarını belirterek Hıristiyan bir ülkeye dahi vergi veremeyeceklerini ancak her sene hediyeler gönderebileceklerini ifade ettiler.

Bunun üzerine, Fatih bir taraftan donanmasını güçlendirirken diğer taraftan Rodos hakkında bilgi toplamaya başladı. Rodos'u iyi bilen üç mühtedi padişaha Rodos istihkâmlarının birer planı ile kuşatmanın nasıl yapılması lazım geldiğini anlatan bir rapor sundular. Padişah biri Rodoslu biri Ağrıbozlu ve biri de Alman olan bu üç şahsın harita ve planlarını tetkik edip ıslah ettikten sonra, seferin serdarlığına getirdiği vezir Mesih Paşa'ya verdi. Ardından kendisini hafif bir donanma ile keşif yapmak üzere Rodos'a gönderdi.

1479 Ekim'inde yola çıkan Mesih Paşa Rodos'ta karaya asker çıkardı. Fakat şövalyelerin gönderdiği süvariler karşısında tutunamayıp tekrar gemilere binerek Marmaris Limanı'nda demirledi ve kışı burada donanmanın gelmesini bekleyerek geçirdi.

Rodos adası Sen Jan Şövalyeleri tarafından idare olunmaktaydı. Bunlar Haçlı seferleri esnasında Kudüs'ü Müslümanların elinden almak için gelen şövalyelerden olup Kudüs'ten çıkarıldıktan sonra önce Akka'ya oranın da Müslümanların eline geçmesi üzerine 1292'de Kıbrıs'a gelmişlerdi. Kıbrıs kralı bunlardan çekinerek adada yerleşmelerine müsaade etmeyince Rodos'a geldiler. Bizans İmpa-

ratoru II. Andronik'ten, savaşlarda destek vermeleri şartıyla adanın kendilerine verilmesini istediler.

İmparatorun bu teklifi reddetmesi üzerine Papalığın desteğini temin eden şövalyeler, 1306'da gemilerle gelerek adayı zaptetmeye muvaffak oldular. Bu tarihten itibaren ada Türklere ve Müslüman ülkelere karşı Hıristiyanlığın en büyük üslerinden biri oldu. Korsan gemilerine limanlarında yer vererek yardımcı olan ve kendileri de korsanlık yapan Rodoslular, ayrıca Osmanlılar aleyhine olan her mücadeleye iştirak ediyorlardı.

Türklere yaptıkları bu kadar kötülükten sonra Fatih'in kendilerini rahat bırakmayacağını bilen ve haklarında beslediği niyeti sezen Rodoslular, özellikle 1467 baskınından sonra kalelerini devrin en müstahkem bir mevkii hâline getirmek üzere büyük çaba sarf ettiler. Her gelen üstad-ı azamları bütün kazançlarını kaleye takviye yapmaya harcadı. Kara tarafında burçlar, kuleler, şatolar deniz tarafında duvarlar ve surların çevresine açılan hendeklerle Rodos hisarı, aşılması güç bir hâle gelmişti. Ayrıca kaleye üç yıl yetecek yiyecek stoku yapılmıştı.

Rodos adasının merkezi olan Rodos şehri, adanın kuzey ucundaki burun üzerinde yer alıyordu. Denize doğru uzanmış ve uçlarında bir kavis gibi bükülerek birbirine yaklaşmış olan iki dil, emniyetli ve geniş bir liman vücuda getirmişti. Limana giren gemilerin solunda kalan dil, şehir istihkâmları dışında olduğundan üzerine yel değirmenleri yapılmıştı. Nihayetinde Melekler Kulesi denilen kule ile muhafaza altına alınmıştı.[263]

Şövalyelerin reisi ve tarikatın üstad-ı azamı Pierre d'Aubusson şehrin müdafaasını bizzat üzerine almıştı. Çeşitli ülkelere dağılmış bulunan St. Jan Tarikatı şövalyelerine mektuplar yazarak hepsini Rodos'a davet etti. Böylece yedi bin kişilik muharip bir sınıf meydana getirdi. Türk donanmasını yakmak üzere limana birçok ateş kayıkları da saklanmış bulunuyordu.[264]

1480 senesi ilkbaharında altmışı kadırga olmak üzere yüz altmış gemiden müteşekkil asıl büyük donanmanın gelerek kendisine ka-

tılması üzerine Mesih Paşa bir kez daha Rodos üzerine hareket etti. Mayıs ayı sonlarına doğru Rodos Limanı'ndaki gözcü çok sayıda geminin yaklaşmakta olduğunu çanlarla bildirdi. Üstad-ı azam ve bütün Rodoslu şövalyeler korku ve dehşet içinde muazzam Osmanlı armadasını seyrediyor ve feryatlar ediyordu.

Asırlarca Hıristiyanlığın karakolu olmuş adaya, doğudan ve batıdan hiçbir yardımcı gözükmüyordu. Halbuki Rodos, birkaç yıl öncesine kadar devletler arasında önemli bir mevki işgal ediyordu. Uzun Hasan dahi onlarla mektuplaşıyordu.

Bu sebeple Pierre d'Aubusson özellikle kaledekilerin dini duygularına hitap ederek bugünün fedakarlık günü olduğunu, bütün güçleriyle ve kanlarının son damlasına kadar mücadele etmeleri gerektiğini vurguladı.

Osmanlı donanması 23 Mayıs'ta St. Ethiene Dağı civarına şövalyelerin müdahale etmesine rağmen çıkarma yapmaya muvaffak oldu.

Türkler, önce yüksek bir kayanın üzerine, denizin üç yüz adım içine inşa edilmiş Sen Nikolas burcunu dövmeye başladılar. Altı gün içinde en az altı yüz gülle atılmıştı. Kale temellerinden sarsılıyordu. Neticede burcun karaya bakan kısmı büyük ölçüde tahrip edildi ise de şövalyeler yıkılan yelerin arkasında yeni bir hendek kazmaya ve ağaçtan bir tabya yapmaya muvaffak oldular. İşte Türklerin yıkılan gediklerden yürüyüşe geçtikleri sırada bu tabya büyük bir rol oynadı ve yedi yüz civarında şehit veren Türkler çekilmek zorunda kaldılar.

Mesih Paşa ikinci hücumu 19 Haziran gecesi liman dalga kıranından Sen Nikolas Kulesi'ne gemilerle kurduğu köprüden gerçekleştirdi. Fakat toplarla kuşatma makinelerinin ağırlığını kaldıramayan köprünün çökmesi felakete sebep oldu. Köprünün üstündeki herkes dalgaların arasında kayboldu. Bu hücumda ölen ve suda boğulan Türklerin miktarı iki bin beş yüz kişi idi.

Bunun üzerine Mesih Paşa deniz tarafından hücumu terk ederek kaleyi kara tarafından bombardımana başladı. Şimdi toplar kalenin en zayıf noktası olarak görülen Yahudi mahallesi tarafındaki surları dövüyorlardı. Bombardıman otuz beş gün sürdü.

Bu esnada şövalyeler Yahudi mahallesini yıkmışlar ve kalıntılardan içeride ikinci bir sur ve hendek meydana getirmişlerdi. Ayrıca bu surun üstüne kurdukları dev mancınıkla Türklerin üzerine kayalar yağdırıyorlardı. Ancak surlar büyük ölçüde harap edilmişti.

Mesih Paşa yeni bir hücuma geçmeden önce bir kez daha kalenin sulhla teslim olması için teklifte bulundu ise de reddedildi. Bunun üzerine fetihten sonra yağmaya izin verildiğini askere ilan ettirdi. Umumi hücum gününden evvelki gece Türk ordugâhında Allah Allah sedaları ile yer gök çınlamıştı. Sekiz büyük toptan mürekkep batarya gün boyu surları döverek tamamen tahrip etmişti. Hendek ise ağzına kadar doldurulmuştu. Artık umumi hücum için her şey hazırdı.

Mesih Paşa 28 Temmuz sabahı erken saatlerde genel hücumu başlattı. Büyük bir gayretle hendeği geçerek gediklere saldıran Türkler surlara tırmanmaya muvaffak oldular. Şiddetli çarpışmalar sonucu surların üzerinde yer yer Türk bayrakları dalgalanmaya başladı. Şimdi zırhlar içerisindeki şövalyeler demirden bir duvar gibi karşılarına geçmiş vuruyor, öldürüyor, ölüyorlardı. Her şeye rağmen Osmanlı yiğitleri bu demirden duvarı da kırıp dağıtmaya muvaffak olmuşlardı. Ardından merdivenler uzatarak surlardan aşağı inmeye ve kaleye girmeye koyuldular. Bu sırada şövalyeler yıkılan yerlerin iç taraflarına yan yana dizdikleri neftlenmiş fıçıları ateşlediler. Bir anda patlamalarla ortalık alev topuna dönmüştü.

Halk korku ve endişe içerisinde dört tarafa koşturuyordu. Bu sırada Pierre d'Aubusson tarikatın alameti sayılan büyük bayrağı açarak bizzat Türklerin üzerine saldırdı. Bunu gören şövalyeler de büyük bir azimle tekrar savaşa koyuldular. Savaş çok şiddetli bir hâl almıştı.

İşte bu sırada Mesih Paşa askerlerinin kaleye girmekte olduklarını görünce yağmanın yasak olduğunu ve bütün malların padişaha ait olduğunu ilan ettirdi. Üç gün önce verilen sözden dönülmesi asker üzerinde çok aksi bir tesir yapmıştı. Dışarıdan içeriye yardım gitmez olmuştu.[265]

Kalede şövalyelerin bu hâlin farkına varıp tekrar mücadeleye girişerek içerideki Türkleri geriye püskürtmeleri dışarıdaki askerlerin ise isteksiz hareketi kazanılmış gibi duran muharebenin seyrini değiştirdi. Kaleye girmiş bulunan kuvvetler takviye birliklerin gelmemesi üzerine kısa bir süre içerisinde dışarı atıldılar.[266]

Osmanlılar bu hücumda üç bin kişi kaybetmişlerdi. İnsan kaybının ötesinde moral bozukluğu daha büyüktü. Mesih Paşa'ya olan inanç kaybolmuştu.

Bu mağlubiyet üzerine Mesih Paşa üç aydır devam etmekte olan muhasarayı kaldırarak çekildi. Hatta dönüşte şövalyelere ait Bodrum Kalesi'ni almak istedi ise de ona dahi muvaffak olamadı.[267]

Fatih, İstanbul'a dönen Mesih Paşa'nın başarısızlığından ötürü şehre dahi girmesine müsaade etmedi. Beşiktaş önüne gelir gelmez vezirlikten azledilerek Gelibolu sancakbeyliğine gönderildi.[268]

Rodos'un alınamaması Fatih'i çok üzmüştü. Ancak: "Askerim ben başında bulundukça her millete, her bayrağa galebe çalar" diyerek ordusuna güvenini belirtmekten de geri kalmıyordu.

O kış her tarafta büyük hazırlıklar vardı.

ÇIKTI OTRANTO'YA PÜR VELVELE

Balkanların karışık coğrafyasını bütünleştiren doğuda ve batıda en büyük hasımlarını dize getiren büyük Türk padişahı şimdi muhtemelen uzun bir süredir tasarlamakta olduğu İtalya projesini gerçekleştirmek üzere harekete geçiyordu.

Fatih uzun bir süredir İtalya'da olup bitenlerden casusları vasıtasıyla haberler alıyordu. İtalya devletlerinin menfaatleri dolayısıyla birbirleri ile devam eden kavgalarının kendilerini ne kadar güçsüz kıldığının farkındaydı. Bundan başka özellikle Bosna ve Mora'daki komutanları Fatih'in dikkatini bu bölgeye doğru çekiyorlardı.

Nitekim Bosna Beylerbeyi Mihaloğlu İskender Bey gönderdiği bir mektupta:

"Şol Pulya memleketinin balı çok arısı azdır. Etraftan ol memlekete hep tama' ediyorlar. Ola ki Hak teâlâ devletlü padişaha müyesser edivere. Amin Yârabbe'l-âlemin" diyordu.[269]

İskender Paşa balı çok, arısı az sözü ile Pulya sahillerinin çok değerli bir yer olduğunu müdafaa edenlerinin ise az olduğunu basit fakat şümullü bir tarzda izah etmişti.

Öte yandan Fatih'in bu bölgeye müdahale etmesini gerektirecek sebepler de hazırdı. Napoli Kralı V. Alfons'dan sonra yerine geçen oğlu Ferdinand, Ağrıboz'un fethi üzerine sulh siyasetini bozarak Osmanlılara karşı cephe almış ve müttefikleri donanmaları ile desteklemişti.

Ancak Fatih öncelikle Venedik'le yaptığı anlaşmanın dışında bıraktığı Yunan deniz adalarından Zanta, Kefalonya ve Ayamavra (Santa Marya)'nın hâkimi Leonardo'nun cezasını vermek istiyordu. Sırp Despotu Lazar'ın damadı olan Leonardo eşinin ölümü üzerine Napoli Kralı Ferdinand'ın akrabasından birisiyle evlenmişti. Gerek padişahtan izin alınmadan yapılan bu evlilik gerekse son senelerde Venedik'le yapılan işbirliği ve tabiiyet şartlarının yerine getirilmemesi Osmanlılar için müdahale yapmaya yeterli sebepti. Ayrıca bu adaların zaptı Osmanlıları Güney İtalya'ya bir adım daha yaklaştıracak ve çıkarmayı kolaylaştıracaktı.

Adaların zaptına sabık veziri azam Avlonya Sancakbeyi Gedik Ahmed Paşa görevlendirildi. Yirmi dokuz kadırgadan mürekkep bir donanma ve kafi miktarda azab ve yeniçeri ile harekete geçen Gedik Ahmed Paşa Zanta'yı aldıktan sonra Kefalonya üzerine yürüdü. Kefalonya ve Ayamavra adaları da neredeyse hiç mukavemet göstermeden teslim oldu. Leonardo ise çoktan Napoli'ye sığınmış bulunuyordu.

Gedik Ahmed Paşa bu başarılardan sonra yirmi sekizi kadırga olmak üzere yüz otuz iki yelkenliden mürekkep bir donanma ile 26 Temmuz 1480'de Avlonya'dan hareket ederek Pulya sahillerine geldi. Napoli Kralı Ferdinand bölgeyi savunmak üzere oğlu Alfons kumandasında kuvvetler göndermişti. Buna rağmen Gedik Ahmed

Paşa 25 Temmuz'da Otranto Limanı'na demir atarak karaya asker çıkarmaya muvaffak oldu. Alfons kaçarak bölgeyi terk etmişti.

Otranto'nun teslim tekliflerini reddetmesi üzerine Osmanlıların karaya çıkardığı toplar ateşlendi. Şehrin surlarına ve iç kısmına taş gülleler yağmaya başladı. Bunlar şaşılacak derecede güçlü ve etkiliydi. Surlarda gediklerin açılmasıyla 11 Ağustos Cuma günü umumi hücum başlattı. Göğüs göğüse süren kısa bir çarpışmadan sonra Türkler kaleye hâkim oldular. Otranto Kalesi'ni savunan Francisco Burlo ile oğlu ölüler arasındaydı.[270]

Otranto'nun etrafındaki kaleleri de zapt eden Ahmed Paşa yaptığı akınlarla müthiş bir korku saldı. Ardından Otranto'yu tahkim ederek son derece kuvvetli ve muhkem bir hâle getirdi. Burası İtalya'yı zapta çıkılacak ilk seferde ana üs vazifesini görecekti.

Otranto'nun kaybı ve Türkler geliyor narası İtalya'nın dört bir yanına çayır ateşi gibi yayılmıştı

Roma'da sanki Osmanlılar surların dibinde ordugâh kurmuş gibi panik havası vardı. Yaşanan dehşet ve kargaşa öylesine şiddetliydi ki Papa artık kaçmayı planlıyordu. Papadan ve diğer İtalyan devletlerinden imdat dilenen Napoli kralı muhtemelen hiçbir yardım gelmeyeceğini bilerek Venedik gibi Fatih'in bütün isteklerini kabul edeceği B planını devreye sokmayı düşünüyordu.

Yahya Kemal Fatih devrinde yaşayan bir insanın ruh hâli içinde sanki Otranto'dan sonrasının Roma olduğunu görür gibidir.

Çıktı pür velvele Otranto'ya Ahmed Paşa
Tuğlar varsa gerektir Kızıl elmaya kadar

Ra'd-ı tekbir kopup gitmelidir bank-i ezan
Dâr-ı küffârda meşhur kenisaya kadar

Gark-ı nûr olmalı iman-ı Muhammed'le Firenk
Bu sefer Rim-Papadan hazreti İsa'ya kadar

(Ahmed Paşa büyük bir velvele ile Otranto'ya çıktı. Artık tuğları Kızıl Elma'ya kadar varması lazımdır. Gök gürültüsü gibi tekbir koparak, ezan sesi küffâr diyarındaki meşhur kiliseye kadar gitmelidir.

Bu sefer Roma'daki Papa'dan Hazreti İsa'ya kadar herkes Hazreti Muhammed'e iman ederek nura gark olmalıdır).

Ancak sakalındaki kılların dahi bilmediği bir gerçek vardı. Fatih'in seferi nereye idi?

FATİH'İN SON SEFERİ

1481 yılına gelindiğinde Fatih'i ilgilendiren ve çözülmesi düşünülen üç önemli mesele vardı. Bunların en mühimi Mısır meselesi idi. Fatih Sultan Mehmed'in Memlük sultanı ile hac yolu üzerindeki su kuyularının tamiri meselesinden doğan anlaşmazlığı Dulkadırlı ülkesindeki nüfuz mücadelesi ile doruğa çıkmıştı. Fakat Avrupa ve Akdeniz tarafındaki hareketlilikten dolayı padişahın Memlüklerle ilgilenmeye vakti olmamıştı.

1479 yılında Memlük Sultanı Kayıtbay'ın desteklediği Şah Budak ile Osmanlıların desteklediği Alaüddevle Bozkurt Bey arasında şiddetlenen mücadele iki devleti bir kez daha karşı karşıya getirdi. Zira Osmanlı askerinin desteğiyle hareket eden Alaüddevle mağlup olduğu gibi maiyetindekilerden büyük bir kısmı da esir düşmüştü. Memlük sultanının, Sis naibi tarafından Kahire'ye gönderilen Osmanlı askerlerinin başlarıyla çevgan (atlı top oyunu) oyunu tertip ettirmesi, Fatih'in asla kabullenebileceği bir durum değildi. Artık Memlüklerle savaş kaçınılmazdı.

İkinci olarak Rodos ve mülhakatı olan adaların muhasarası, Fatih'i son günlerinde en çok üzen olaylardan biri olmuştu. 23 Mayıs 1480 günü Gelibolu'dan hareket eden Vezir Mesih Paşa komutasındaki ordu, asıl çıkarmayı 28 Temmuz 1480'de (Otranto çıkarmasıyla aynı günde) yaptı. Fakat muhasara, Mesih Paşa'nın basiretsizliği (kroniklere göre cimriliği) yüzünden başarılı olamamıştı.

Üçüncü olarak Fatih'in 1480 yılının bahar ayında Gedik Ahmed Paşa komutasında gönderdiği ordu 28 Temmuz 1480 günü Otranto'ya çıkarma yapmış ve on dört günlük mukavemetin ardından şehri 11 Ağustos'ta teslim almıştı. Şimdi muhtemelen Fatih'in İtalya fethi planı uygulamaya girecekti.

Cihangir Padişah'ın tuğları 1481 yılı baharının girişinde Üsküdar'da dalgalanmaya başlamıştı. Anadolu birliklerinin Konya Ovası'nda toplanmasını emretmişti. Ayrıca Karaman Valisi Şehzade Cem'i de bir miktar birlikle Suriye hududuna göndermişti.

Nihayet Fatih, 27 Nisan 1481 Cuma günü bizzat ordusunun başında Anadolu tarafına, Üsküdar'a geçti. Ancak padişahın rahatsızlığı sebebiyle orada birkaç gün konakladı. Padişah atla gidemeyecek kadar dermansız olduğundan at arabası ile harekete geçti. Doğuya doğru ilerlemeye başlamıştı. Bitkin bir hâlde Gebze'ye yakın Maltepe'de Tekfur Çayırı veya Hünkâr Çayırı denilen yerde kurulan ordugâhına indi.

Hâli iyice sarsılmış, ağrıları da epeyce artmış bulunuyordu. Doktorlar çaresizlik içinde son bir çare arar gibiydiler. Padişah hayattan kalan son ve kısa an içinde kandildeki yağ tükenmek üzere iken, kelime-i şehadet getirmekle zamanını geçiriyordu.

Nihayet 3 Mayıs 1481 Perşembe günü akşama yakın otuz yıl saltanat sürdükten sonra kırk dokuz yaşında iken hayata gözlerini yumdu.

Ölmedi şah Mehemmed İbn Murad
Belki bağ-ı cinâne kıldı seyr
İşi hayr olduğu için halka
Oldu tarih ana "dua-i hayr" (886/1481)[271]

İstanbul'dan çıkışı ile ölümü arasında yedi gün geçmişti. Onun nereye gittiğini kimse bilmiyordu. Zira o, ne zaman bir sefere çıkacak olsa maksadını en yakınlarından dahi gizler, varılacak yere yaklaşmadıkça tasarılarını açıklamazdı. Hiç kimseyi gizli düşüncelerinden haberdar etmez, sırdaş eylemezdi.

Hazırlıklar uzak bir sefer için yapılmıştı. Ordunun yönü Anadolu olduğu malum ise de Arap mı yoksa Acem mi belli değildi Giderken Rodos'u vurma ihtimâli de vardı. Onun bir yılda birkaç devlete sefer ettiği çok görülmüştü. Gerek ordunun yönü gerekse başlatılan seferin başarılı devam etmekte oluşu yüzünden şimdilik İtalya'nın olmadığı kesin gibiydi. Şayet ölüm hadisesi on beş veya

yirmi gün sonra meydana gelmiş olsaydı, seferin nereye olduğu kesin anlaşılmış olacaktı. Ancak son olaylar ve güzergâh mutlak olmasa da Mısır'ı işaret ediyordu. Zaten Arap ve Acemin casusları da çoktan menzile varmış padişahın yer götürmez ordu ile yola koyulduğunu haber vermişlerdi.

Fatih Sultan Mehmed ise daha boğazı karşıya geçerken hastalığının verdiği ızdırap ile:

Ah min azmetin bi-gayrı iyâb
Ah min hasretin ale'l-ahbâb[272]

(Feryat dönüşü olmayan bu gidişten. Ahbapların hasretinden feryat) demişti.

O, muhtemelen bu seferin ahiret seferi olduğunu hissetmişti.

Bir kapıdır kabir kim her nefs giriser ana
Bir kadehtir mevt kim her can içiserdir anı.

FATİH ZEHİRLENDİ Mİ?

Aslında Fatih Sultan Mehmed'in vefat nedeni kaynaklarda oldukça açıktır. O, 1464 yılından beri yakalanmış olduğu nikris hastalığından muzdaripti. Son seferlerinde ıstırabı daha da artmış ve bazı seferlere katılamamıştı. Ağrıboz seferinde ise yorgunluğun ve rahatsızlığının had safhaya çıktığı bir deminde; iş bilir bir vezirim yok ki işlerimi göre, diyerek hâlini ortaya koymuştu.

Padişah rahatsızdı, hasta idi. Son üç yıldır gerçekleştirilen seferlere katılamamıştı. Nihayet son seferine de hasta olduğu hâlde çıkmış ve çok geçmeden de ağrıları daha da şiddetlenerek tedaviye cevap veremez hâle gelmiş ve Hakk'ın rahmetine kavuşmuştu.

Hemen hemen devrinin bütün kaynakları, diğer Osmanlı kronikleri ve ciddi batılı kaynaklar bu fikirde ittifak hâlindedirler.

Nitekim meşhur tarihçi Kemalpaşazade: "Amma dest-i takdir pençe-i tedbirin bozmuş ve ayak zahmetiyle huzurun uçurmuştu; ol sebepten uzak yere azm idemezdi. Nikris zahmeti ki atalarından intikal (genetik) bir hastalıktı. Son demlerinde kendisini ciddi olarak rahatsız kılmaya başlamıştı"[273] demektedir.

Aşıkpaşazâde de: "Ölümüne sebep ayağında zahmeti vardı. Doktorlar tedaviden aciz kaldılar. Nihayet doktorlar bir araya toplandılar. İttifak ettiler, ayağından kan aldılar. Zahmet daha ziyade oldu. Sonra şarab-ı fâriğ (bir çeşit rahatlatıcı, kay ettirici şurup) verdiler. Nihayet rahmet-i Rahman'a kavuştu"[274] diyerek olayı nakleder.

Tursun Bey ise öncelikle padişahın rahatsızlığından bahseder: "Karşıya göçmek ve denizi geçmek esnasında eski marazın depreşmesi sebebi ile incinip ansızın bir ah çekti, diyerek eski hastalığının daha sefere çıkarken nüksettiğini" belirtir. Daha sonra da ölümünü şu şekilde anlatır:

"Otağ-ı hümayûnu geldi. Tekfur Çayırı adı verilen yere kuruldu. Padişahın bünyesinin zayıflığı, dini bütün kavi Müslümanlarda olduğu gibi ona vaktinin geldiğini hatırlattı.Bunca zamandır hükümdarlığını, olgunlukla, yiğitlikle ve cebren hâkim kılmış olan Sultan'ı, Allah'ın takdiri kaderinden ayrı kılmayıp:

Beyt:

Sekiz yüz seksen altıncı yılında
Rebiü'l-evvelin dördüncüsünde (Perşembe gününde)

Beyt:

Çü zaaf oldu kamu azasına bast
Melek rûh-u latiften eyledi kabz.

Dünya malını ve saltanatını bırakarak, mübarek ruhu Allah'a kavuştu."[275]

Hoca Sadeddin Efendi de: "Sefer için Üsküdar yakasına geçen Fatih'in o günlerde vücudunda bir kırgınlık olduğunu, fakat buna rağmen sefere koyulduğunu söyler. Üsküdar'da birkaç gün kaldıktan sonra Gebze'ye doğru yola koyulduğunu ifade ettikten sonra; Tekfur Çayırı'na gelip konduğu gün, hâli iyice sarsılmış, ağrıları da epeyce artmış bulunuyordu" der. Ve bu ağrıların onu ölüme götürdüğünü fark ettiğini şu sözleriyle îma eder:

"Yaşamdan kalan son ve kısa an içinde kandildeki yağ tükenmek üzere iken, kelime-i şehâdet getirmekle zamanını geçiriyordu.

Böylece Allah'ın hoşnutluğuna ulaşmak umudunda olup, cihan saltanatından göz yumup değeri ölçülemeyen o tatlı can kuşu, illiyîn makamlarını seyre dalmış, kutluluk bahçelerinde kanat açmakla irci'î -bana dön- fermanına uymuş böylelikle de devlet güneşi sönüp batmıştı."[276]

Bütün bunlara karşılık Fatih'in zehirlendiği tezini ilk kez ünlü Alman tarihçi Franz Babinger (ö. 1967) ortaya atar: "Mehmed'in ölüm nedeninden emin değiliz. Çok sayıda düşmanının oluşu ve ölümüne ilişkin bazı ayrıntılar muhtemelen zehirlendiğini gösteriyor" diyen Babinger: "Bu işte Venediklilerin parmağı olduğu pek muhtemel görünmemektedir, sultanı oğlu Bayezid zehirlemiş olabilir"[277] diyerek suçluyu da gösterir.

Bundan sonra bizim kronikleşen ideolojik tarih yorumculuğumuz devreye girer. Fatih'in zehirletilmesi tutmuştur tutmasına da acaba kim zehirlemiştir. Osmanlı'ya batılı gözüyle yaklaşanlar için bu kişi mutlak olarak II. Bayezid Han'dır. Ondan sonra da Bayezid'le babasının arasını açık göstermek için ilme ve insafa sığmaz karalamalar ortaya atılmaya çalışılır. Şayet Babinger bunları okuyabilmiş olsaydı herhalde kendi yalanına kendisi de inanırdı.

Bazı yazarlara göre ise Babinger'in, "Venediklilerin parmağı yoktur" sözleri herhâlde suçluyu gizleme psikozudur. Fatih'in Roma'ya yönelmesi üzerine Venedikliler veya Papalık bu büyük Türk hakanını zehirletmeye muvaffak olmuşlardır. Bu kesin tavrın senaryosu da hazırdır. Fatih'in hekimbaşısı Yahudi Yakub Paşa satın alınmış ve bu iş ona gördürülmüştür. Hatta daha sonra yeniçeriler kendisini öldürdüklerinden vaat edilen altınlara ve makamlara da kavuşamamıştır.

Halbuki son zamanda padişahın hastalığını başhekimlerinden İranlı Lârî kontrol ediyordu. Fakat yapılan tüm müdahaleler yetersiz kalmıştı. Bunun üzerine Fatih'in eski hekimbaşısı Yakub Paşa çağırılmıştı. Yakub Paşa durumu kontrol ederek nasıl bir müdahalede bulunması gerektiği konusunda bir fikre varamamış, Lârî'nin tedavisinin sonuç vermediğini görünce de müdahaleden iyice ürkmüştü. Padişahın ıstırabının artması üzerine doktorlar aralarında istişare etmişler ve durumu daha iyi değerlendirebilmek için o dönemlerde

tahlil yapmakta geçerli olan ayağından kan alma yoluna başvurmuşlardır. Buna rağmen padişahın ıstırabı artmış ve 3 Mayıs 1481 Perşembe günü, ikindi vakti, kısa bir komadan sonra vefat etmiştir.

Görüldüğü üzere hekimler birbirlerinin tedavi usullerini beğenmeseler de bir aradadırlar ve ortak bir tedavi yöntemi geliştirmek üzere muhtemelen tartışmaktadırlar. Fakat hepsi de padişahın hastalığının artık zor bir noktaya geldiğinin farkında olup çaresizlik içinde kalmışlardı.

Günümüzde Fatih'in zehirlendiği tezini savunan bazı tarihçilerin delil olarak sundukları en önemli bilgi ise Aşıkpaşazâde'nin eserinde manzum olarak yazdığı bir şiiridir. Şiirin tam metni şöyledir:

Tabibler şerbeti kim verdi Han'a
O Han içti şarabı kana kana

Ciğerin doğradı şerbet o Han'ın
Hemin-dem zari etti yana yana

Dedi niçün bana kıydı tabipler
Boyadılar ciğeri canı kana

İsabet etmedi tabip şarabı
Timarları kamu vardı ziyana

Tabibler Han'a çok taksirlik etti
Budur doğru kavil düşme gümâna

Dua et Âşıkı bu Han hakkında
Ki nur-ı rahmete canı boyâna[278]

Fatih'in: "Dedi niçün bana kıydı tabipler, boyadılar ciğeri canı kana" ifadeleri onlara göre zehirlendiğinin en mühim kanıtıdır. Oysa bu şiirde Fatih'e şüpheli bir ilaç verilmiş olabileceğine dair bir ima sezmek mümkünse de padişahın çektiği acıyı, ıstırabı yansıtmış olması daha akli ve daha mantıkidir. Zira ölüm acıları içindeki birisi ancak bu sözleri söyleyebilir.

Öte yandan Venedik ve Papalık Fatih'i zehirlediler ve günlerce düğün bayram yaptılar demek için, Fatih'in neredeyse tahta çıkışından beri beraber bulunmuş, güvenini, itimadını kazanmış,

vezirlik payesine kavuşmuş kıymetli bir ilim adamına yani Yakub Paşa'ya iftira denebilecek bir tarzda saldırmak ilmî anlayışla bağdaşmamaktadır. Yakub Paşa hakkındaki iddialar bununla da sınırlı kalmamakta Müslümanlığı da tartışma konusu yapılabilmektedir. Açık bir delil olmadan, Müslüman olmuş birisinin dinden çıkmış olduğunu savunmak yahut, hayır aslında hiç Müslüman olmamıştı gibi düşünceler serd etmek dinen de mahzurlu olsa gerektir.

Son olarak Fatih'i zehirledi diye yeniçerilerce öldürüldüğü iddia olunan Yakub Paşa'nın öldürülmesi meselesinin, aslında bu olayla hiçbir ilgisi yoktur. Fatih'in ölümünün haber alınması ile oğulları Cem ve Bayezid taraftarları arasında başlayan saltanat mücadelesi başta Karamani Mehmed Paşa olmak üzere Yakub Paşa'nın da sonunu hazırlamıştır. Yakub Paşa özellikle Fatih'in ölümünü gizlediği suçlamasıyla -ki buna Cem taraftarı olduğu şayiası da eklenebilir- yeniçerilerce katledilmiştir.[279]

FATİH'İN ŞAHSİYETİ

Yedinci Osmanlı padişahı olan Fatih Sultan Mehmed'in babası Sultan II. Murad Han, annesi Hüma Hatun'dur. 30 Mart 1432 günü Edirne'de doğdu.

Küçük yaşta tahsiline ve yetişmesine çok ehemmiyet verilen Şehzade Mehmed devrin en mümtaz âlimlerinden ilim öğrendi. Okumaya başlayacağı gün Çandarlı Halil Paşa kendisine sırmalı bir cüz kesesi gönderdi. İlk hocası Molla Yegan'dı. Daha sonra meşhur din ve fen âlimi zahiri ve bâtını ilimlerde mütehassıs Akşemseddin Hazretleri'nin terbiyesine verildi.

On bir yaşına geldiğinde idarî yönden tecrübe kazanması için Manisa sancakbeyliğine tayin edildi. Tahsiline çok önem verildiğinden Molla Ayas, Molla Gürani gibi devrin meşhur âlimleri yanında bulunuyor ve kendisine hususi dersler veriyorlardı.

Matematik, hendese (geometri), hadis, tefsir, fıkıh, kelam ve tarih ilimlerinde fevkalade yetişti.

Şehzade Mehmed, Manisa sancakbeyliğine getirildiği sene ağabeyi Amasya Valisi Şehzade Alaaddin'in vefatı üzerine yegane veliaht

durumuna geldi. Gerek büyük oğlunun vefatından duyduğu ızdırap gerekse son yıllardaki bunalımlı hadiseler sebebiyle II. Murad Han saltanatı oğlu Mehmed'e terk ederek Manisa'ya çekildi. Bizans'ın elindeki Şehzade Orhan'a karşı oğlunun saltanatını garanti altına almış olmayı da düşünmüş olmalıdır.

Ancak Osmanlı tahtına çocuk yaşta birinin geçmesi Avrupa devletlerini bir kez daha bu ülke topraklarına yöneltti. Osmanlı devlet adamlarının böylesine nazik bir devrede devletin başında tecrübeli Murad Han'ı görmek istemeleri Mehmed'in fazla saltanat sürmesine meydan vermedi. Bir yıl dört ay sonra yerini babasına bırakarak tekrar Manisa'ya döndü.

Şehzade Mehmed Manisa'da geçirdiği bu ikinci valilik devresinde gerek şahsı, gerek Osmanlı devleti için çok verimli oldu. Zira genç şehzade bu müddet zarfında akademik faaliyet devresine girerek liyakatli hocalar yanında bilgi ve tecrübesini artırdı.

Ayrıca babasının yanında seferlere katılmaktan da geri durmadı. II. Murad'ın Arnavutluk üzerine yaptığı harekâtta onun yanında bulunmuş, Kosova Meydan Muharebesi'nde de merkezde savaşı takip etmişti. Böylece kumandanlık yeteneğini geliştirmek ve savaş tecrübesini artırmak imkânına da kavuşmuştu.

Otuz yıl saltanat süren Fatih Sultan Mehmed Han orta boylu, kırmızı beyaz yüzlü, dolgun vücutlu, sakalları altın telleri gibi kalın, yanakları dolgun, kolları kuvvetli, burnunun ucu hafif kıvrık, saçı siyah ve sık olup, kuvvetli fizîkî bir yapıya sahipti. Ne istediğini, ne yapacağını, ne yapabileceğini bilen ve bu büyük işleri başarabilmek için gerekli tedbirleri, yorulmak bilmeyen bir azim, sabır ve sükûnetle hazırlayan bir insandı.

Türk tarihi, sayılamayacak kadar çok kahraman ve cihangirlerle doludur. Fatih Sultan Mehmed de bunların başında gelenlerdendir. Çünkü o kılıçla keşfi yan yana yürütmüş, çağ açıp çağ kapatmıştır. İstanbul'u bütün ganimetleri içinde fîrûze bir yüzük taşı gibi parmağında taşımış, bu güzel şehri torunlarının torunlarına bırakmıştır. Onun için, asırlar boyu her cephesiyle yazılmış, çizilmiş,

hakkında Garp'ta ve Şark'ta çok şeyler söylenmiştir. Tetkik edildikçe derinleşen, derinleştikçe deryalaşan bu büyük cihangirin, sayısız vasıflarından bâzıları şunlardır:

"Fatih Sultan Mehmed soğukkanlı ve cesur idi. Bu özelliğinin en güzel misâlini, Belgrad muhasarası sırasında, askerin gevşediğini gördüğü zaman önlerine geçip düşman hatlarına girerek gösterdi. İstanbul muhasarasında da donanmanın başarısızlığı yüzünden atını denize sürmesi bu cesaretinin büyük bir örneğidir."

Çok merhametli ve müsamahalı idi. Kendisine elli gün mukavemet eden ve birçok Müslüman'ın şehit edilmesine sebep olan İstanbul şehri ve onun sakinleri hakkında gösterdiği merhamet, aklın alamayacağı genişliktedir. Halbuki o devir Avrupa'sında muzaffer bir kumandan, zaptettiği şehrin halkına görülmedik zulüm ve işkence yapmakta kendini haklı görürdü. Fatih vicdan hürriyetine büyük kıymet verirdi. Gayrı müslim tebaasının din ve mezheplerine asla dokunmadı, herkesi vicdani inanışında serbest bıraktı. İstanbul'un imârında ücret karşılığı kullandığı Rum esirlerine, biriktirdikleri paralarla hürriyetlerini satın alma imkânını sağladı. Bu müsamaha o devir dünyasının hayalinden bile geçirmediği bir olgunluk eseri idi.

Batılıların iddialarına göre şehre giren Türkler, mabetleri yıkmışlar veya yakmışlar, hiçbir şey bırakmamışlardır. Hâlbuki bunları yıkan ve yakan yine kendileridir. Bizanslılar surlarda açılan gediklerin tamirinde kullanılmak üzere yüzden ziyade kilise yıkmışlardır. Öyle ki, Fatih Sultan Mehmed, Ayasofya'yı yakından seyrederken, bir yeniçeri neferinin kilisenin taşlarından birini sökmek üzere olduğunu görünce, mâni oldu ve: "Size malca alınacak şeylere izin vermiş, mülk ise benimdir demiştim" diyerek yeniçeriyi şiddetli bir şekilde cezalandırmıştır.

Askerî ve siyasi sahada eşsiz bir deha idi. Askerî alanda başarısının ilk özelliği kılıçla kalemin işbirliğidir. Ordunun disiplinine çok dikkat ederdi. En küçük itaatsizliği ve buna sebep olan subayları şiddetli bir şekilde cezalandırırdı. Ordusunu, plansız, düzensiz hareket ettirmez, macera hevesiyle kan dökmezdi. Kendi devrine kadar atalarının yer yer, ada ada yapmış oldukları akınlarını,

planlı bir fütuhat hâline getirdi ve devletini, sistemli bir idarecilik şuuruyla istikrarlı, yerleşmiş bir devlet yaptı. Otuz senelik saltanat devresinde düzenlediği küçük büyük seferler, memleketin coğrafi birliğini sağlamaya dayanır. Bu gayeye ulaşmak için de at geçmez kayalıklardan, geçit vermez nehirlerden geçerek; durmadan, dinlenmeden, kış yaz demeden savaştı. Bütün bu seferleri bir plana göre yaptığından, nereye gitmesi, nerede durması lazım geldiğini bilerek hareket etti.

Yapacağı seferlerin muvaffakiyetle neticelenmesini sağlamak için aylarca bu seferin bütün teferruatını hazırlardı. Kumandanlığı ile diplomatlığı daima beraber hareket ederdi. Hangi devlet üzerine sefer düzenleyecekse, o devletin iç ve dış münasebetlerini, zaaflarını, kuvvetini, diğer devletlerle olan münasebetlerini en ince noktasına kadar tetkik eder ve sefere hasmının en zayıf ve kendisinin en kuvvetli zamanında çıkardı. Yapacağı seferlerden en yakınlarını bile haberdar etmez ve bunların gizli kalmasına çok dikkat ederdi. "Sırrıma sakalımın bir tek telinin vâkıf olduğunu bilsem, onu yolar atarım." sözü meşhurdur. Böyle hareket etmeyi muvaffakiyetlerinin başlıca sebeplerinden sayardı. Nitekim bu hareketinin neticesinde İsfendiyar Beyliği ve Trabzon Rum İmparatorluğu'nu kolayca ele geçirdi ve nice seferleri muvaffakiyetle tamamladı. Zira bu sayede düşmanları, askerî işbirliğine girişemezlerdi.

Çok başarılı bir diplomattı. Otuz sene, Asya ve Avrupa'da bazan birkaç cephede beş, on hatta daha fazla devletle birden harp hâlinde bulunduğu günler oldu. Böyle zamanlarda düşmanlarının, kuvvetlerini birleştirmemenin, siyasi müzakereler, vaatler ve muvakkat tavizlerle müttefikleri birbirinden ayırmanın yollarını bulurdu.

Avrupalı devletlerin Osmanlılarla ilgili hareketlerini müzâkere eden bütün meclislerinde geniş bir haber alma teşkilatına sahipti. Almanya'da yerlilerden elde edilmiş casusları vardı. İtalya ise, son derece gizli ve daimi bir Türk haber alma servisi ile örülü idi. Fatih, bu teşkilatı sayesinde düşmanlarından günü gününe haberdar olur, hareketlerini değerlendirerek tedbirler alırdı.

Fatih, ordu ve donanmasını iyi bir şekilde tekâmül ettirmişti. Ordunun silahları birkaç senede yenilenir ve daha mütekâmilleri,

eskilerinin yerine konurdu. Osmanlı donanmasının tekâmül etmiş şekilde kurucusu Fatih'tir. Topçuluğa gerekli ehemmiyeti veren ilk padişahtır. Fatih'ten önce, top, bütün dünyada, daha çok sesi ile düşmanı ürkütmek için kullanılırdı. Büyük kaleleri yerlebir edebileceği ve meydan muharebelerinde rol oynayacağı hiç düşünülmemişti. Fatih, bütün bunları akıl ederek, o tarihe kadar görülmeyen sayı ve çapta top yapılmasına yöneldi. Topların balistik ve mukavemet hesaplarını kendisi yaptı. Piyadeye de, öncesine nispetle, büyük önem verdi. Osmanlı ordusu esas bakımından bir süvari ordusu olmaya devam etmişse de, yeniçeri ve azab gibi piyade sınıfları, Fatih devrinde daha da önem kazandı.

Fatih Sultan Mehmed bir taraftan teşkilat, teknik, askerî nizam ve disiplin, fetihler, imar ve iskan faaliyetleri kültür ve medeniyet hamleleri ile devletine asırlar boyu devam edecek bir süper güç olmanın yolunu açarken diğer taraftan da bu gücü inhitata uğratacak sebepleri de araştırıyor ve en yetkili kişilerin dikkatine tevdi ediyordu.

Nitekim bir Edirne yolculuğu sırasında yanında bulunan Molla Kırımi'ye:

"Kırım vilayeti mamur bir yer imiş. Orada pek çok âlim ve fazıl yetişirmiş. Hatta bir ara altı yüz musannif varmış ki hep telifler ile iştigal ederlermiş. Gerçek midir?" diye sordu. Molla:

"Evet sultanım, öyle idi. Ben onların sonlarına yetiştim. Lakin şimdi ne o mamuriyetten eser, ne de o musanniflerden haber var." dedi.

Fatih inkırazlarının sebebini sorunca:

"Bir hain vezir zuhur edip ulemaya adavet (düşmanlık) etti. Aralarına nifak düşürdü. Gitgide ilim ehli ile devlet erkanı arasında husumet ve soğukluk derinleşti. Bu yüzden memleket harabaya yüz tuttu. Malumunuzdur ki ilim ve marifet memleketin mamuriyetine sebeptir" cevabını verdi.

Bu cevap üzerine Fatih, Veziriazam Mahmud Paşa'yı yanına çağırtarak Molla'nın söylediklerini anlattıktan sonra ulemaya ne

yolda muamele ve ilimleri nasıl himaye etmek gerektiğini bir kez daha hatırlatmıştır.[280]

Fatih Sultan Mehmed, doğu Türkleri ile temasa büyük önem verdi. Oğlu Sultan II. Bayezid de Türk medeniyetini ilerletmek hususunda babasını takip etti.

Doğu Türklerinin, Timur Han devri medeniyeti denilen, medeniyet hareketlerinin benzeri, Fatih devrinde Osmanlılarda tahakkuk etti. Fatih, batı dillerinden bir kaçını bilmesi sebebiyle Avrupa literatürünü çok iyi takip etmiş, Türklerin her hususta Avrupalılardan üstün bulunması sebebiyle, Avrupa'dan bir şey alma ihtiyacını duymamıştır.

Londra'da, National Gallery'de, Fatih Sultan Mehmed'in bir portresi bulunmaktadır. Bu portrenin Centile Bellini tarafından yapıldığı delil olmadığı hâlde iddia edilmektedir. Hâlbuki, National Gallery'de bu portre ile ilgili dosyadaki bilgilerden anlaşıldığına göre, her şeyden önce portre üzerindeki Centile Bellini adı kesin olarak okunamamıştır. Ayrıca Bellini'nin İstanbul'a geldiğinde Fatih kırk sekiz yaşındadır. Oysa tablodaki Fatih'in yaşı en fazla otuzlu yıllarını yansıtmaktadır. Fatih resmini yaptırmış olsa bu tablonun İstanbul'da bulunması lazım gelirken neden iki asır sonra Venedik'te çıktığı meselesi de ayrıca sorgulanması gereken hususlardır. Bellini'nin Topkapı Sarayı için manzara resimleri yaptığı bilinmekle beraber, padişahla görüştüğü ise belli değildir.

Üç oğlu ve bir kızı oldu. Büyük oğlu Mustafa, Konya valisi iken vefat etmişti. Ortanca oğlu Bayezid ile küçük oğlu Cem, babalarının vefatından sonra saltanat mücadelesine girişeceklerdir. Hanımı Gülbahar Hatun'dan doğan kızı Gevherhan Sultan ise Akkoyunlu Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmed beyle evlenmiştir. Bu evlilikten doğan Göde Ahmed Bey daha sonra Akkoyunlu hükümdarı olacaktır.

İLMÎ YÖNÜ

Fatih Sultan Mehmed, askerî ve siyasi dehasının yanında ilmî yönden de Osmanlı padişahları arasında mümtaz bir mevkie sahiptir. Yorgios Amirutzes'ten Yunanca, Giovanni Mario Angiolello

ile Anconitano'dan Latince ve İtalyanca öğrendi. İslami ilimlerde, Arap ve Fars dillerinde derin bir vukuf sahibi idi. İlme, sanata ve ilim adamlarına çok kıymet verirdi. Zihniyeti ve tabiatı itibariyle ileri hamleden hoşlanan, terakki ve medeniyetten zevk alan bir padişahtı. Tıpkı askerî fetihleri gibi, ilim adına açtığı savaşta da bir âlimler, sanatkârlar ordusu kurdu ve bu muhteşem orduya kendisi serdar oldu. Yeni devletin kurulması planının icrasında eğitim ve öğretimin tesir ve önemini her şeyden üstün tuttu. Maarif sistemini kanunla tanzim ederek ulema sınıfı diye tanınan ve idarenin temelini meydana getiren diyanet ve hukuk kurumlarını teşkilatlandırdı. Devlet idaresini ve bunun ilmîleştirilmesini esas aldı.

Aklî ve naklî ilimlerde söz sahibi olan âlimleri İstanbul'a topladı ve onların talebe yetiştirmesi için medreseler kurdu. Devrinde yetişen büyük âlim ve sanatkârlar mühim eserler verdiler. Fıkıh ilminde Molla Hüsrev, tefsirde Molla Gürani, Molla Yegan, Hızır Çelebi, Matematikte Ali Kuşçu, kelamda Hocazade, zamanının büyük âlimlerindendi ve ülkesine dünyânın dört bir tarafından âlimler akın ederdi.

Latifi, Fatih'in ilme verdiği değeri şu sözlerle ifade etmektedir: "Tarih kitaplarında onun yüce künyesi Ebü'l-hayrat (hayır ve iyilik babası) ve güzel vasıfları Ebü'l-hasenattır. Saltanat dönemi, bilgin ve fakihler devri, hünerliler ve fasihler çağıydı. Âlimler zümresine saygı ve hürmetinden dolayı onlarca medrese, tetimme, imaret ve kalıcı eserler yaptırıp bu kadar sınırsız geliri bu itibarlı grubun geçimi ve kalkınması için tahsis etmişti. Bu ilgi ve rağbet öğrencilerin büyük gayretine ve artmasına sebep olurmuş. O dönemde değer ve itibarı herkes hak ettiğine göre bulurmuş.

Talibi kamil eyleyen rağbet ü itibar imiş

Bu yüzdendir ki o dönemdeki bilgin, fakih ve yetenekli insan çokluğu hiçbir padişah devrinde olmamıştır."[281]

Fatih ilim ehline çok hürmet göstermiştir. Onları o kadar saymıştır ki her türlü nazlarına, titizliklerine asabi hâllerine tahammül göstermiş onların serbest düşüncelerine mani olmamıştır. Ken-

disine fahri hoca ve musahip seçtiklerine "Hocam" diyerek hitap etmiştir. Gerek İstanbul ve Edirne'de oturduğu zamanlarda gerek seferleri esnasında ilim ehlini hep yanında bulundurmuştur. En büyük zevki onların ilmî sohbet ve münazaralarını dinlemek takip etmek olmuştur. Hatta seferlerinde at üzerinde yolculuk yaparken dahi münavebe ile onlardan bazılarını yanına çağırtır ve ilmî mübahaselerde bulundururdu.

Sarayında ilmî mübahase olduğu zamanlarda devlet adamlarının ayakta durdukları hakkında rivayetler vardır. Bu durum onun ilmî ve âlimleri ne kadar yücelttiğini göstermek için olmalıdır.

Semerkand'da Uluğ Bey rasathanesi müdürü iken efendisinin ölümü üzerine Akkoyunlu ülkesine giden meşhur matematik âlimi Ali Kuşçu Uzun Hasan tarafından Fatih'e elçilikle gönderilmişti. İlim adamlarının kıymetini takdir eden Fatih Ali Kuşçu'ya çok izzet ve ikramda bulunmuş, hediyeler takdim etmiş ve memleketinde kalmasını teklif etmiştir. Ali Kuşçu da vazifesini yerine getirdikten sonra döneceğine söz vermiştir.

Fatih Sultan Mehmed, Ali Kuşçu'nun vaati üzerine İstanbul'a hareketini duyunca hududa kadar istikbal için bir heyet yollamış geçtiği yerlerde ve menzillerde son derece tazim edilmesini istemiştir. Bütün akraba ve yakınlarını da İstanbul'a getiren Ali Kuşçu'nun yanında muhtemelen iki yüz kişi olduğu rivayet olunur. Bu itibarla Fatih bu büyük ilim adamına her konak yeri için bin akçe tahsis etmiştir. Ayrıca geldiklerinde evlat ve yakınlarına da mansıplar vermiştir. [282]

Fatih hocalarından Molla Gürani'yi ve Molla Hüsrev'i herkesten üstün tutardı. Resmi toplantılarda çok defa âlimlerle birlikte yemek yerdi. Molla Hüsrev'e camide dahi rastgelse hürmetini bildirmek maksadıyla ayağa kalkardı. Vezirlerine bir yerde Molla Hüsrev'i göstererek: "Asrın Ebu Hanife'sine bakınız" demiştir.

Molla Hüsrev'in Fatih yanında ilmî faaliyeti çoktur. Ali Kuşçu ile beraber İstanbul medreselerinin programını tanzim etmiştir.

Fatih'in huzurunda olan ilmî münazara ve mübahaselerde hakemlik yapmıştır. Bütün bunlarda tam tarafsız bir yol tutmuştur.

Fatih Sultan Mehmed, kelam ve matematik ilminde devrinin en büyük otoritelerinden biri idi. Bizanslı tarihçi Kritovulos'un hayranlıkla anlattığı, balistik sahasındaki keşifleri, ortaçağın surlarını yıkmıştır. Bu suretle Avrupa'nın timsali olan derebeyi şatoları toplarla yıkılarak büyük devletler kurulmuş; neticede büyük güç kaynakları bir araya toplanarak ortaçağa son verilmiştir. Bu suretle Türkler, Ortaçağ'dan Yeniçağ'a Avrupa'dan daha evvel geçmişlerdir.

1453 senesinde Aragon kralına Fatih hakkında verilen malumat arasında padişahın maiyetinde biri Latince diğeri Yunanca bilen iki âlimin daima bulunduğunu ve bunların kendisine eski çağlar tarihini okudukları söylenmektedir.[283]

Fatih yalnız müderrislerle değil onların talebeleri ile de alakalanmaktadır. Medresesinden mezun olanların tayin ve terfileri için yanında bir defter tutardı. Başarılı buldukları ile bizzat ilgilenir yetişmeleri ve ilimde ilerlemelerine ön ayak olurdu. Bir gün Molla Hüsrev'e: "Sabaha kadar medresede bir odada ışık yanıyor, saraydan görüyorum, şuraya rastlıyor, kimin hücresidir?" diye sorar. Molla Hüsrev de Manisalıoğlu'nundur, cevabını verir.

Ayrıca zaman zaman medreselere giderek âlimlerin derslerine de iştirak etmiştir. Müderrislere talebesinin ve dersine gelenlerin yanında maddi ve manevi teveccühünü göstermiştir. Bu hâl hocaları olduğu kadar talebeleri de çalışmakta ve öğretim hayatlarında çok teşci etmiştir.

Fatih Sultan Mehmed, âlim, derviş ve şairlerle şakalaşmaktan hoşlanır, hatta onların bazı garip telakki edilebilecek tavırları ve sözlerini dahi müsamaha ile karşılardı. Nitekim rivayet ederler ki bir gün suret değiştirip (tebdil-i kıyafet) giderken, bir derviş kendisini tanımış, yanına varmış ve:

"Allahu Teâlâ Hazretleri yüz yirmi dört bin peygamber yarattı. Ol peygamberlerin her birinin aşkına bana bir akçe ver" demiş. Sultan Mehmed görmüş ki dervişin istediği parayı vermek güçtür. Gülerek:

"Hoş sen ol peygamberlerin her birinin bir bir adın söyle ben de akçeleri vereyim" dedi. Derviş bunca peygamberin adını nereden bilecekti. Ancak on-on beş tanesinin ismini söyleyebildi. Daha fazla söylemeye kadir olamayınca Fatih dahi akçe vermekten kurtuldu.[284]

Fatih seferler ve harpler hariç Edirne ve İstanbul'da bulunduğu zamanlarda ilmî kıyafetiyle dolaşmaktan haz duyardı. Sarığı sivrice uçlu ve pamuklu bir takkeye sarılmış geniş ve kıvrımları çok ince bir tülbenttir. Fatih'in ilmî kıyafeti o kadar meşhurdur ki onu seferlerinde ve harplerinde gösteren resimleri de bu kılıkla yapılmaktadır. Halbuki o gerek İstanbul muhasarasında gerekse diğer harplerde genç ve gürbüz yapısına uygun zırhlı askerlik elbisesini giyiyor ve başı tolgalı olarak geziyordu.

Fatih'in ilme ve ilim adamlarına verdiği değeri ve onları teşvik edici yönünü işaret etmesi bakımından Hocazade ile münasebeti çok önemlidir.

ARAP'TA DAHİ EŞİ YOKTUR!

Hocazade, Bursa tüccarlarından Yusuf Efendi isminde birinin oğludur. O devirde ticaretle uğraşanlar "hoca" unvanıyla anıldığından Muslihiddin Efendi de Hocazade diye meşhur olmuştu. Ancak küçük Muslihiddin ilim yolunu tutunca, ticaretle uğraşmasını isteyen babası tarafından dışlanmıştı. Bu itibarla zor şartlar altında okudu. Bursa Sultaniye Medresesi'nde Hızır Bey'den okuduğu esnada ilmî yeteneği ve çalışkanlığı ile dikkatleri üzerine çekti. Bu itibarla kendisine çok ihtimam gösteren Hızır Bey daha sonra onu II. Murad Han'a takdim etti. Kestel kadılığının ardından Bursa'daki Esediye Medresesi müderrisliğine atanan Hocazade uzun müddet burada görev yaptı.

Fatih Sultan Mehmed'in âlimlere muhabbeti ve lütf u ihsanı ün salınca ve çevresine zamanının meşhur âlimlerini toplayınca Hocazade Muslihiddin Efendi de onun yanında olmak şerefini kazanmak istedi. Ne var ki yolculuk masraflarını karşılayacak parası olmadığından bir türlü yola çıkma cesaretini bulamıyordu. Bu sırada

derslerine katılan bir talebenin sekiz yüz akçesi olduğunu öğrenince bu parayı ödünç alıp yola çıktı. Talebe de yanında ve hizmetinde idi.

Padişahın İstanbul'dan Edirne'ye yolculuk hâlinde bulunduğu bir sırada kafileye katıldı. Fatih, bir yanında Molla Seyyid Ali, diğer yanında Molla Zeyrek olduğu hâlde ilmî konularda münazara yaparak ilerliyordu. Vezir Mahmud Paşa Hocazade'yi görünce:

"Hoş geldin. Ben de seni padişaha anlatmıştım. Gel hemen onunla görüş" diyerek önüne düşüp padişahın yanına yaklaştılar. Hocazade hükümdarı selamlayıp elini öptü. Mahmud Paşa onun Hocazade olduğunu bildirerek ilmini övdü. Hocazade bundan sonra Molla Seyyid Ali'nin yanında at sürerek sohbete katıldı.

Zaman zaman en ince meselelerde görüşlerini açıklayıp ilimdeki üstünlüğünü ortaya koydu. Bir müddet sonra Seyyid Ali ve Molla Zeyrek, padişahın yanından ayrıldılar. Hocazade ise uzun bir süre padişahla yan yana sohbete devam etti.

Bu sohbet dolayısı ile Molla Seyyid Ali ve Molla Zeyrek'e padişahın ihsanları geldiği hâlde Hocazade'ye bir pul dahi verilmedi. Bu bakımdan Hocazade gönlü kırık olarak üzüntü içerisine düştü. Onun hâline vakıf olan talebesi, hakkında ileri geri konuşmaya ve hizmetini görmemeye başladı.

Yolda yine mola verildiği bir gün Hocazade atını kendisi timar ettikten sonra bir ağacın gölgesinde dinlenmekteydi. O sırada dergâh-ı âli kapıcılarından üç kapıcının "Hocazade'nin çadırı nerededir?" diye sorarak geldiklerini gördü. Kimileri "Hocazade şu ağaç altında oturan eski giysili kişidir" diye mollayı işaret ediyorlardı.

Ancak kapıcılar onun da herkes gibi bir çadır ve çardağı olacağını düşünerek bu söze itibar etmediler. Hatta birkaç kişiyi bizimle alay etme, aradığımız kimseyi âlemlere gölge olan padişah istiyor" diyerek azarladılar. Ancak her kime sordularsa, hep orası gösterilince, mecburen mollanın yanına gelip selam verdiler ve:

"Hocazade siz misiniz?" diye sordular. Evet, cevabını alınca, hürmetle eğilip elini öptüler ve devletli padişaha hoca oldunuz deyip tebrik ettiler. Hocazade onların sözlerini, davranışlarını alaya

yorarak önce inanmadı. Fakat o sırada padişah konakçılarının hızla gelip büyük bir çadır kurduklarını gördü. Ayrıca birkaç at ve katır, binek, yatak ve değerli giysiler ile on bin akçe para da getirdiklerini öğrenince şüphesi kalmadı. Onlar cins atlardan birini hemen koşumlarla donatıp yanına getirdiler ve buyurun, yüce padişah sizi bekler dediler.

İş böyle gelişince, Hocazade o bin türlü naz ve saygısızca davranan uykucu talebenin yanına vardı ve uyandırmak istedi. Fakat o eski huysuzluğu ile sözünü sakınmayıp:

"Bir parça istirahata bırakmaz mısın?" diye bağırdı. Talebe bin bir ısrardan sonra gözünü açtı ve büyük bir devlete erişmiş olan mollanın hemen ayaklarına kapanıp özürler dilemeye başladı.

Hocazade onu teselli ederek padişahın ihsanından ona olan borcunu ziyadesiyle ödedi ve gönül rahatlığı ile padişahın mutlu katına varıp elini öptü. Padişah Hocazade'den sarfla ilgili *İzzi* adlı eseri okudu.[285]

Hocazade bir müddet sonra Fatih tarafından Bursa Sultaniye Medresesi'ne daha sonra da İstanbul'daki Sahn-ı Seman Medresesi'ne müderris tayin edildi. Padişahın emriyle *Tehafütü'l-Felasife* adlı eseri yazdı. Fatih'in huzurunda, Molla Hüsrev'in hakemliğinde Alaaddin Ali Tusi ile *Tehafütü'l-Felasife* hakkında bir hafta süren münazaradan galip olarak çıkmıştır. Fatih'in onun hakkında takdirane sözleri vardır.

Ali Kuşçu İstanbul'a geldiği zaman Fatih, "Hocazade'yi nasıl buldun?" diye sorunca Ali Kuşçu da "Rum'da ve Acem'de naziri (emsali) yoktur cevabını vermişti." Bunun üzerine Fatih, Arap'ta dahi eşi yoktur, diyerek onun ilimdeki üstünlüğüne işaret etmiştir.

EY KUZEYDEN ESEN RÜZGÂR!

Fatih Sultan Mehmed'in âlim ve ulemaya saygısı pek fazla idi. Devrindeki âlim ve velilerin feyiz ve himmetlerine kavuşabilmek için can atardı. Bunlardan biri de Horasanlı büyük âlim ve veli Nureddin Abdurrahman Cami (Molla Cami) idi. Onun Hacca gittiğini işittiğinde kendisine tabi olan beldelerde en güzel şekilde

ağırlanması için emirler vermişti. Bununla da yetinmeyip Seyyid Ataullah el-Kir-mani'yi beş bin altın ve bir name ile Şam'a göndererek İstanbul'a davet etmişti. Bu ilgiye çok sevinen Molla Cami İrşadiye Risalesini yazarak Fatih Sultan'ı methetti.

Fatih daha sonra Molla Cami'ye ikinci bir davet daha yaptı. Bunun üzerine kalabalık bir maiyetle Konya'ya kadar gelen Molla Cami, burada iken çok sevdiği hakanın vefat haberini alınca, büyük bir teessürle geri dönmüştür.[286]

Molla Cami'nin divanında Fatih Sultan Mehmed için yazdığı şiir, Fatih'in, bu büyük velinin nazarındaki değeri yanında Osmanlı Türk dünyası dışında nasıl tanındığının da bir göstergesidir.

"Ey kuzeyden esen rüzgâr! Ne hoş kokular getiriyorsun. Haydi arzuların kıblesi olan semte doğru es!

Ilık nefesine samimiyet kokularını karıştır. Ve hep ihlas yolundan giderek hedefe ulaş.

Rica ve dua denklerini Horasan'da bağladıktan sonra, Rum (Osmanlı) diyarına doğru yürü.

Yolda, bu yolun usul ve erkânını öğren. Büyüklerin yetiştiği dergâhın nerede olduğunu sor.

Oraya varınca yüzünü hizmetçilerin ayak tozlarına sür. İzin isteyip, yeri öperek huzura gir.

O cihad eri, gazi padişahın önünde hikmetler saçarak söze gir ve;

Ey mertebesi yüksek padişah! Sana dünya mülkü, atalarından kalma bir mirastır" de.

Dünyada pek az kimse, böyle büyüklük ve ihtişam tahtında senin gibi feyz verme olgunluğuna sahip olabilmiştir.

Sünnet-i seniyyenin her tarafa yayılması senin gayretinle oldu.

Küfür yuvaları, kiliseler, yine senin himmetinle camiye çevrildi.

Harplerdeki isabetli tedbirlerinle, küfür ve sapıklık kalelerini kökünden yıktın.

Daima şefkat ve merhamet tarafına yönelmiş, kötü huylardan temizlenmiş padişahsın.

Seni kıskananların aksine her türlü hikmet, şeref, yiğitlik ve cömertlik sıfatları sende toplanmış.

Cömertlikte derya gibisin, sanki altın madenisin. Hatta deryadan da altın ocağından da cömertsin.

Şu gök kubbenin zirvesi var oldukça ve dünya yerinde durdukça,

Allahu Teâlâ, gönlüne uygun ihsanlarda bulunsun, dünyanın şerefi ayaklarının altına serilsin dilerim.

Ey etrafa amber kokuları saçan seher rüzgârı! Mademki dua ve sena demetleri diziyorsun.

Bu garip şiirlerden birkaçı o selim akıllı edip padişaha layık ola.

Sana emanet ettiğimiz bu garip armağanları sultanın meclisine götür.

Bu kıymetsiz hediyemi onun yüce ve şerefli huzuruna sunarken, de ki:

Karınca, muhabbet ve sadaḳat yönünden, Süleyman Aleyhisselam'ın katına yarım çekirge ayağı gönderdi.

Nitekim "Armağanlar, gönderenin değeriyle ölçülür" diyerek sözü bitirmeye bak.

Fazla ısrar etme. Lütfen selam ve hürmetimi söyleyerek kelama son ver."[287]

Fatih'in tasavvuf büyüklerine hürmeti ve onların sohbetlerine rağbeti çok fazla idi. Nitekim İstanbul'un fethinden sonra kerametlerine şahit olduğu Akşemseddin'in sohbetlerinde bulunabilmek için çok uğraştı. Akşemseddin ise:

"Sultanım sen bizim tattığımız lezzeti tadacak olursan saltanatı bırakırsın. Devlet işlerini tam yapamazsın. Din-i İslam'ı yapma işi yarım kalır. Müslümanların rahat ve huzur içinde yaşayabilmeleri için devletin ayakta kalması şarttır. Seni talebeliğe kabul edersem, düzen bozulabilir, halkımız perişan olabilir. Bunun vebali büyüktür. Allahu Teâlânın gazabına maruz kalabiliriz" diyerek üzüntü ile bu teklifi kabul edemeyeceğini bildirdi.

Buna rağmen padişah her fırsatta sohbetlerine devam etmeye kalkışıyor, saatlerce kendisi ile bulunmaktan büyük haz alıyordu. Büyük veli belki de Fatih'in ısrarlarından kurtulabilmek için Göynük'ü seçti ve oraya yerleşti.

Allahu Teâlâ'nın velî kullarını ziyaret edip, onların duasını almayı, feyz ve bereketlerine kavuşmayı çok seven, hizmetlerine koşmayı zevk sayan Fatih'in tasavvuf yolunda ilerleyebilmek için seçtiği hoca bu kez Şeyh Ebü'l-Vefa'dır...

Vefâ-i Konevî'nin kapısına kadar bizzat gitti. İçeri girmek için müsâade istedi. Şeyh Vefâ-i Konevî, padişahın kendisini ziyaretine müsaade etmedi. Fatih şaşırmıştı. Garip bir dervişin kapısını açmaması ve kendisiyle görüşmemesi üzerine oradan ayrılırken yanında bulunan Veliyyüddin oğlu Ahmed Paşa'ya:

"Gördün mü lala! Bizans'ın yüzyıllardır aşılamayan koskoca surlarını aştık da bir dervişin duvarını aşıp giremedik" dedi. Adeta ağlar bir hâli vardı.

Şeyh Vefâ'nın talebeleri ise padişahı kabul etmemesi sebebiyle gözlerinden yaşlar akan hocalarına soruyorlardı:

"Efendim neden padişahı kabul etmediniz? Hem siz üzüldünüz, hem de o" dediler. Vefâ Hazretleri, gözlerinden akan yaşları eliyle silerek: "Doğru söylersiniz. Ama inanıyorum ki benim ona olan sevgim ve onun bana olan ihtiyacı, bize asıl vazifemizi unutturacak kadar fazladır. Dostluğumuz ve sohbetimiz, birçok vatandaşın işinin yarım kalmasına sebep olacaktı. Şimdi anladınız mı, Sultanı niçin kabul etmiyorum?" cevabını verdi.

HAYIRLA YÂD EDİLEN DAYAK!

Peygamber Efendimiz'in Ne güzel sultan tanımlamasına nail olan Fatih Sultan Mehmed'in İslamiyet'e bağlılığı pek yüksekti. Cihad yolundaki gayretinin yanı sıra dinin emir ve yasaklarının uygulanışına da büyük titizlik gösterirdi. Vezir ve beyleri şer'i kurallara son derece bağlı olup onun dairesi dışında hiçbir işe ruhsat verilmezdi.

Dönemin âlimlerinden Molla Bahaeddin Edirne'de kazasker iken Enderun ağalarından Davud bir fesada sebep olmuştu. Mahkemede naib (kadı vekili) onun bu hareketine gazap gösterip men etmeye teşebbüs edince Davud Ağa kendisini dövmeye cüret etti. Fatih, bu olayı haber alınca İslam'ın emir ve yasaklarını uygulattıran kişinin böyle tahkir edilmesine çok canı sıkıldı. Bu durumu dinin tahkir edilmesi olarak görüp Davud Ağa'nın derhâl öldürülmesi emrini verdi. Divandaki vezirler ne kadar şefaat etseler de faidesi olmamış ve Fatih kararından dönmemişti. Nihayet vaziyetin hallini Molla Bahaeddin'den rica ettiler. O da:

"Naib gazabı hasebiyle yerinden kalkınca üzerinde kazanın naipliği kalmaz ve onu naip iken dövmüş olmaz, binaenaleyh dini tahkir etmiş değildir" diyerek Fatih'i kararından vazgeçirmeye muvaffak oldu.

Davud Ağa bir müddet sonra İstanbul'a gelerek Fatih'in huzuruna girdi ve af edilmesini diledi. Fatih ise gizlice hazırlattığı bir sopa ile onu bir güzelce döverek İslamiyet'in kadrine hürmetini gösterdi. II. Bayezid zamanında veziriazam olan Davud Paşa, kendisini dört ay hasta yatıran bu dayağı intibahına (gafletten uyanmasına) vesile sayıp daima Fatih'in ruhunu hayır ile yad edermiş.[288]

Fatih Sultan Mehmed Han'ın namaz kılınmasına dikkat edilmesi hususunda Rum vilayetlerine gönderdiği bir fermanı şöyledir:

"Allahu Teâlâ, emirlerinin yerine getirilmesini bize nasip ve müyesser eylesin. Bu hükümde bildirmek istediğim husus şudur: Rum diyârındaki şehir ve kasabalarda ve buraların köylerinde yaşayan Müslüman ahali, İslam dininin emir buyurduğu farzları yapıp, sünnetlerine riâyet etmekte, Kelâm-ı kadîme ve Furkân-ı mecîde yâni Kur'ân-ı Kerim'e, hadîs-i şeriflere uymakta gevşeklik gösterip muhalefet ederler imiş. Allahu Teâlâ'nın "Namazı ikâme ediniz!" emrini çiğneyip; "Namaz dinin direğidir. Onu dosdoğru kılan dinini ikâme etmiş olur, terk eden dinini yıkmış olur" hadîs-i şerifine uymayıp, tuğyan yoluna sapanlar ve böylece mescit ve camileri viraneye ve harabeye döndürüp, fısk ve fücur, yani günah işlenen yerleri mâmur ederler imiş. Bu ve buna benzer haberler bize ulaşı-

yor. Eğer bunlar doğru ise, emr-i bil marûf ve nehy-i anil münker eylemek üzerime vacip olduğundan, ileri gelen bir adamımı bu iş için vazifelendirdim. O inceleyip takip edecek. Şöyle emr eyledim ki:

Her kim namazı terk ederse, dövülmek ve mali cezaya çarptırılarak tazir eylemek meşru olduğundan, İslam dininin emri gereği artık Rum diyarında namazını geçirenler tespit edilip, tamam haklarından gelinsin. Halka namaz kılmaları tembih edilip, kılmayanlar hakarete uğratılıp teşhir edilsin. Hiç kimse ne olursa olsun bu icraata mani olmaya! Rum sancağı beyleri ve kadıları ve subaşıları ve bunların emrindeki diğer memurlar gönderdiğim vazifeliyle bu hususta el birlik edip yardımcı olalar. Böylece İslamiyet'in yüce ahkâmı, emri ve yasaklarını yerine getirmekte gevşeklik ve tembelliğe asla meydan verilmeye. Öyle ki, mescitler dolacak, medreseler mâmur edilecek ve din-i İslam kuvvetlendirilmiş olacaktır. Böylece Müslümanlar refah, huzur ve saadet içinde olup, padişahın devletinin devamına ve kudretinin artmasına duacı olacaklardır. Bunu böyle bilesiniz. Alâmet-i şerifime (tuğrama) itimat kılasınız."

KANUNNAME VE KARDEŞ KATLİ

Fatih Sultan Mehmed, teşkilatçı idi. Devlet idaresini tam bir intizam içinde yürütmek için lüzum ve ihtiyaç görüldükçe İslam'ın esaslarına uygun kanunlar ve fermanlar yayınladı. Tanzimat dönemine kadar Osmanlı Devleti'nin temel kanunu olarak mer'iyyette kalan *Fatih Kanunnamesi* çok mühim bir eserdir. Padişah'ın görüşleri alınarak Sadrazam Karamani Mehmed Paşa tarafından hazırlanan bu çok önemli kanunnameyi, nişancı Leyszâde Mehmed Çelebi kaleme almıştır. Kanuni Sultan Süleyman devrinde hazırlanan kanunnamede de bu eser esas alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin bütün temel müessese ve teşkilatı, Fatih devrinde en mükemmel hâle gelmiştir.

Fatih'in hazırlatmış olduğu teşkilat ve teşrifat kanunnamesi üç bölümden oluşuyordu. Birinci bölümde devlet ileri gelenlerinin protokoldeki yerlerine, padişaha doğrudan kimlerin arzda bulunabileceğine ve kadıların derecelerine; ikinci bölümde saltanat (devlet) işlerinin düzenine ve sarayda çalışanların bayramlaşma

törenlerine; üçüncü bölüm ise suçlar ve cezaları ile makam sahiplerinin gelirlerine ayrılmıştır. Kanunnamenin son kısmında Osmanlı himayesindeki gayrı Müslim devletlerin verecekleri yıllık vergiler ile devlet görevlileri ve hanedan mensuplarına ait elkab (lakaplar) örnekleri bulunmaktadır.

Fatih Sultan Mehmed, kanunnamenin başında: "Bu kanunname atam ve dedem kanunudur ve benim dahi kanunumdur" diyerek yürürlükteki bu kanunların kuruluşundan beri Osmanlı devletinde uygulana gelen ve o zamana kadar tedvin edilmemiş kuralların derlenmesinden meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Evlad-ı kiramım neslen ba'de neslin bununla amil olalar ifadesi Fatih'in kendisinden sonra gelecek padişahların bu kanunnameyi uygulamalarını istediği ve kanun yolundan sapmamaları gerektiğini ifade ediyordu.

Nihayet ilk bölümün sonundaki: "Bu kadar ahval-i saltanat nizam verildi, şimden sonra gelen evlad-ı kiramımdan daha ıslahına sa'y etsinler (çalışsınlar)" ifadesinden ise bu hususta katı bir tutum içinde olmadığını, toplattığı ve yaptığı kanunların zamana göre değiştirilebileceğini kabul etmesi onun ne büyük bir hukuk adamı olduğunun çok açık bir göstergesidir.

Kanunnamenin üzerinde en çok durulan ve tartışmalar yapılan maddesi şüphesiz, "Her kimesneye evladımdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizam-ı âlem için katl etmek münasiptir. Ekser-i ulema dahi tecviz etmiştir. Anınla amil olalar" şeklinde ifade edilen bölümüdür.

Aslında kardeş katli meselesi Osmanlılarda başlangıçtan itibaren uygulana gelen hususlardandı. Aşıkpaşazâde:

Kadimden töredir kardeşe kıymak
Atayı anayı gussalı komak

diyerek Osmanlı tarihinin bu en mühim meselesine işaret etmektedir. Aslında bu şanlı hanedana tarihin görmediği uzun süreli saltanat hayatı sağlayan kudret kaynaklarından biri de şüphesiz merkeziyetçi bir devlet oluşumu idi. Nitekim I. Murad Han'ın saltanat davasına

kalkışan iki kardeşi İbrahim ve Halil beyleri ortadan kaldırması, yine Bizans imparatorunun oğlu Andronikos ile birlikte olup kendisine isyan eden oğlu Savcı Bey'i devletin sıhhat ve selameti için öldürtmesi, Yıldırım Bayezid Han'ın muhtemel bir başkaldırmayı veya fitneyi yok etmek için kardeşi Yakub Bey'i ortadan kaldırtması ve nihayet Fetret Dönemi'ndeki kardeş kavgaları hep Osmanlılarda kabul gören birlik prensibini yerleştirmek içindi.

İşte Fatih, ata ve dedelerinin pratikte uygulayageldiği bir usulü böylece kanun olarak yerleştirdi, hanedanı rahatlattı ve sistemi kalıcı kıldı. Böylece Fatih'ten sonra tahta çıkanlar daha rahat hareket etme imkânını buldular. Nitekim II. Bayezid Han, kardeşi Cem'in oğullarını, Yavuz Sultan Selim Şehzade Ahmed, Korkud ve evlatlarını, Kanuni oğullarını, III. Mehmed, III. Murad, IV. Mehmed ve IV. Murad kardeşlerini hep bu kanuna istinaden ortadan kaldırdılar.

Ancak art niyetli olan, Osmanlı düşmanlığını ilke edinen ve tarih metodundan uzak bulunan yazarlar tarafından padişahlar, şahsi menfaatleri uğruna kardeşlerini, kardeşlerinin oğullarını, hatta kendi oğullarını hunharca katlettiren adamlar olarak değerlendirildi. Kendi saltanatları ve tahtları için görülmemiş mezalimler yaptıran insanlar olarak gösterildi.

Oysa gerek İslamiyet'ten önce gerek sonra kurulan Türk devletlerinde, devlet hanedanın müşterek malı kabul edildiği için üçe beşe hatta ona bölünmüş, bunun sonucunda ortaya çıkan taht kavgaları kısa sürede yok olmalarını hızlandırmıştır. Hatta düşmanları, Türklerdeki bu zafiyetten istifade ederek böl parçala yut prensibini geliştirmişler ve bunda da oldukça başarılı olmuşlardır.

İşte tarihte ilk kez Osmanlılar bir ülkeye tek çoban/idareci gerekir diyerek sistemi değiştiriyorlar ve bunu da kendi kanlarından feda ederek sağlıyorlardı. Kardeş kavgaları ile binlerce masum Müslüman'ın kanının dökülmemesi vatanlarının düşman ayakları altında çiğnenmemesi için emsalsiz bir fedakârlık numunesi gösterip acı reçeteyi bizzat kullandılar. Milleti için, vatanı için, devleti için, dini için kendinden, kendi ailesinden, kendi kanından fedakârlıkta bulunmak... Belki de Osmanlılar için kabul edilebilecek en yüce

meziyet onlar adına öğünebileceğimiz en yüksek haslet, onları kötülemek yolunda kullanıldı.

Öte yandan kanunnamede bu uygulamanın nizam-ı âlem için yapıldığı belirtilirken, devrin kaynaklarında meşruiyeti göstermek bakımından şu hukuki prensipler veya siyasi gerekçeler göze çarpmaktadır.

Fitne adam öldürmekten daha kötüdür.

Umumi bir zararı def edebilmek için hususi bir zarar tercih olunur.

Bir kafeste iki aslan, bir kında iki kılıç olmaz.

Kangren olan kolun kesilmesi bütün vücudu kurtarmak için zaruridir.

Bütün bu ifadeler ve hükümler, devlet bütünlüğünün parçalanmasına, binlerce Müslüman'ın ve askerin ölümüne, köy ve şehirlerin felaketine ve cihat hizmetinin durmasına yol açacak olan kardeş kavgalarının önüne geçebilmek için bir veya birkaç kişinin ortadan kaldırılmasını gerekli kılıyordu.

Nitekim Kemalpaşazade, kardeşlerin ortadan kaldırılmasını anlatırken gerekçelerini de şöyle ifade ediyordu.[289]

Sığamaz bir niyama iki şimşir
Duramaz bir günam içre iki şir

Çü şeh baştır memleket ona ten
Yaraşmaz iki başlı olmak beden

Sığar bir kilim içine on gedâ
Bir iklime sığmaz iki padişâ

Bir kında iki kılıç ve bir ormanda iki arslan olmaz. Hükümdar baş, memleket ise ona tendir, vücuttur. Bu itibarla bedenin iki başlı olması yakışmaz, öyle bir beden de ayakta duramaz. Bir kilim üstüne on derviş oturur ancak bir iklime iki padişah sığmaz.

Fatih kanunnamesindeki kardeş katli ile ilgili en çarpıcı nokta, şüphesiz ulemanın bu hükmü kabul ettiğinin belirtilmesiydi. Bazı araştırıcılar böyle bir kabulün olmadığını beyan ederler. Bilindiği

gibi Fatih, bu atam ve dedem kanunudur, ifadesiyle meselenin öncesi olduğunu vurgular ve kanunnameye yazdırır. Bu kanunnamenin hazırlayıcılarından Karamani Mehmed Paşa, ilmiye sınıfından yetişmiş, müderrislik yapmış ve veziriazamlığa kadar yükselmiş kıymetli bir ilim adamıdır. Ayrıca Fatih döneminde ve daha sonraki devirlerde padişahlara hocalık, müftülük etmiş Akşemseddin, Molla Gürânî, Kemalpaşazade, Zembilli Ali Efendi ve Ebussuud Efendi gibi büyük âlimler ve hukukçular İslamiyet'e aykırı uygulamalara en küçük bir fırsat tanımıyorlardı.

Zembilli Ali Efendi Yavuz Sultan Selim'in bazı siyasi uygulamalarına dahi fırsat vermemiş, sert ifadelerle kararlarından vazgeçirmiştir. Bütün bu ilim adamlarının kardeş katli meselesinde sessiz kalmaları bile olayı tecviz ettiklerinin (kabul ettiklerinin) açık bir ifadesidir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, padişahlar mevcut kanuna rağmen, ortaya çıkan yeni vakaların her biri hakkında şeyhülislamlardan fetva almaktan da geri durmuyorlardı.[290]

Teşkilattaki diğer değişikliklere gelince; evvelce herhangi bir vakfın memur ve hademeleri vakıf mütevellilerinin arzularına ve isteklerine göre tayin ve azledilirlerken bunların da tayin ve azilleri divanın kararı ve padişahın beratının verilmesiyle yapılması usulü kanun olmuştur.

Yine 1478 tarihine kadar timar ve zeamet sahiplerinin isimleri bir sicille kaydolunarak dirlik verilmesi usulü karışıklıklara sebep olduğundan kaldırıldı. Bunun yerine kendi isimleriyle köy isimlerini ve senelik varidatlarını gösterir suretleri tapuda kayıtlı beratları verilmeye başlandı.

O zamana gelinceye kadar devlet hazinesine ait olan pek çok yer (miri arazi) vakıf veya bir hizmete mukabil mülk olarak verildiği için hazine gelirleri azalmaya yüz tutmuş ve timarlı sipahi sayısında da azalmalar meydana gelmiş idi. Fatih, aslı devlete ait olan bu vakıf ve mülk yerlerden bir kısmını yeniden hazineye aldırdı.

Bu arada Fatih Sultan Mehmed zamanında yapılan fetihlerle devlet çok genişlemiş ve dört eyalete ayrılmıştı. Bunlar Rumeli,

Anadolu, Karaman ile Sivas, Tokat ve Amasya'yı içine alan Rum eyaletleridir. Her eyalete birçok sancak bağlıydı. İşte bu sancaklarla ilgili olarak yine Fatih döneminde pek çok yasak name ve kanunname hazırlanmıştır. Bunlar şer-i şerife aykırı olmamak kaydıyla her memleketin usul ve âdetlerine uygun olarak hazırlanmıştır. Osmanlı Devleti içerisinde pek çok ırk ve kavmin yüz yıllarca refah içinde yaşamasının en önemli sırlarından biri de bu olsa gerektir.

ŞAİR FATİH

Fatih Sultan Mehmed, devrinin aynı zamanda kuvvetli bir şairidir. Şiirde mahlası Avni idi. Ancak bir padişah, böyle bir mahlas kullanabilirdi. Zira yardım eden, arka çıkan, imdada yetişen gibi ihtiva ettiği manalar düşünülürse bu mahlasın gereğini yerine getirmek oldukça zor olsa gerektir.

Aruzu, usta şairlerden farksız bir hâkimiyetle kullanmış, şiirlerinde ince hissiyat ve düşüncelerini dile getirmiştir. Sehi Bey, Fatih için: "Pek çok şiirleri vardır. Sözleri merdane, şiirleri âşıkâne, nazmı benzersizdir" demektedir. Şiirlerindeki ifadeleri açık ve üslubu akıcıdır. Aruzu ustaca kullanan Fatih'in şiirlerinin ekserisi gazel tarzındadır.[291]

Fatih'in şiirleri bir divan teşkil edecek sayıya varıyordu. Şiirlerinde sağlam bir İslam itikadı sezilmektedir. Kur'ân, hadis, fıkıh gibi ilimlerdeki vukufunu şiirlerine yansıtmıştır. Şiirlerinde zaman zaman tasavvufun esasları görülür. Zikrettiği beşeri güzeller, bazen Cemal-i Mutlak'a uzanan bir çizgide görüntü verirler.

Nihad Sami Banarlı Bey divan şiirini anlatırken: "Bunun için yaratılışın izninden başka üstün bir kültüre sahip olmak gerekir. Türk, Arap, Acem edebiyatlarını, İslam ilimlerini, İslam tefekkürünü, tasavvufu, Şark-İslam mitolojisini bilmek; Aruz ve kafiye ilimlerini öğrenerek fesahat ve belagatın inceliklerine vakıf olmak lazımdır. Bunlardan başka astronomiden tıp bilgisine, matematikten kimyaya kadar fen bilgilerini, şiiri onlarla besleyecek ve şiirde onların akislerini fark edecek kadar kavramış olmak lüzumu vardır" demektedir.

Görüldüğü gibi bütün bu ilimleri kullanarak yazılan şiirleri anlamak için aynı ilimlerden az da olsa nasipdar olmak lazımdır. Divan edebiyatının kaynaklarını dahi bilmeyen ilimden nasipsiz kişiler bu şiirlerin zahiri manalarına bakarak Fatih hakkında yalan yanlış yorumlar yapabilmektedirler.[292]

Nitekim Fatih'in çok arzuladığı bir sevgiliye yazdığı şu beyitleri

Alnın kamerine yüzün ayına müşabih
Bunca göz ile görmedi bu çarh-ı mualla

"Yaratılalı şunca zaman olan bu yüksek gök kubbe altında, gelip geçen bunca göz sahibi insanlar, senin kamer alnına ve ay yüzüne benzeyen birini daha görmediler" derken Peygamber Efendimiz'i methetmektedir.

Fatih gök kubbede ancak bir tane ay olması gibi sevgilinin de dünyada bir tane olduğunu ifade ediyor. Beyitte gök kubbedeki yıldızlar birer göz olarak düşünülüp karanlık gecede her birisinin ay ile varlık kazandıkları ima ediliyor ki bu manzara cahiliye devrinde Hazreti Peygamber'in zuhuru ve O'nunla yeni bir varlık kazanan Ashab-ı Kiram mazmununu hatırlatır. Nitekim Hazret-i Peygamber bir hadislerinde "Ashabım yıldızlar gibidir." buyurmaktadır.

Ardından da (Ya Resulallah) Şu gök kubbe senin hasretini çektiğim gam bezminde, içtiğim acı kadehin içinde yalnızca bir su kabarcığından ibarettir manasına şu beyti söylemektedir.

Şol cam ki nuş eylemişem bezm-i gamında
Bir sade hababıdır anın künbed-i hadra[293]

Fatih Sultan Mehmed şiirlerinde söylemek istediklerini fazla muğlak bir hâle getirmeden açık ve saydam ifadelerle dile getirir. İster aşkı, ister tasavvufu ve dini temayülleri terennüm etsin hemen her mısrası edebi anlayışından kaynaklanan yalın ifadesi ile kuvvet bulur. Edebi sanatları da zaman zaman kullanmakla birlikte bunu bir gaye edinmemiştir. Sanat endişesiyle şiir söylememiş, bu da ifadelerine ayrı bir cazibe ve halavet kazandırmıştır.

Bir gazelinde dünyaya gelişten maksadını anlatırken söz söylemekten muradının ne olduğunu da çok güzel bir ifadeyle sunmaktadır.

Bağda gül-ruhlarındır verd-i hamrâdan murâd
Kâmetindir râsti serv-i dil-ârâdan murâd

Aşk derdidir cihanda âşıka maksûd olan
Vasl-ı dilberdir hemîn bu dâr-ı dünyâdan murâd

Dûd-ı ahımdır felekde ebr-i bârândan garaz
Eşk-i çeşmimdir eşiğinde süreyyâdan murâd

Çün ecel sulh ettirir ahir nizâ'ı kaldırır
Pes nedir dünya için bu kuru gavgadan murâd

Beyti bozarsın rakibi anma şi'rinde sakın
Avni dilber vasfıdır şi'r ü inşâdan murâd[294]

Açıklama:

Doğrusu gül bahçelerindeki kırmızı güllerden maksat, senin gül yanakların; gönül süsleyen serviden murad da senin endamındır.

Cihanda âşıkın tek arzusu senin aşkının derdidir. Nitekim bu dünya evinden murad da sevgiliye kavuşmak değil midir?

Göklerdeki yağmur bulutlarının sebebi benim ateşli ahlarımın dumanıdır. Ülker yıldızından murad ise eşiğinde döktüğüm gözyaşlarımdır.

Mademki ecel gelince, herkesi sulh ettirip (musallada helallaştırıp) aradaki çekişmeye son verdirir. O hâlde dünya için bu kuru kavga da ne oluyor.

Ey Avni herkes bilir ki şiir ve düzyazıdan maksat, sevgilinin özelliklerini sayıp dökmektir. O hâlde sakın şiirde rakibin adını anma ki sonra beyti bozarsın.

Aşık Çelebi, Fatih'in şairliğini överken, pek çok beytinin muasırları tarafından ezbere bilindiğini belirterek şu beyti misal olarak gösterir.

Sakiya mey ver ki bir dem lale-zâr elden gider
Erişir fasl-ı hazan bağ u bahar elden gider[295]

Fatih'in bu beytindeki saki ve mey kelimeleri divan edebiyatının manaları cihetinden incelenirse, mürşidinden ilahi aşka dair marifetler sunmasını istediği, nasıl sonbahar gelip baharın güzellikleri uçup giderse ölümün de lezzetlere son vereceği vurgulanmaktadır.

Fatih Sultan Mehmed şiirlerinde özellikle kulluk devleti üzerinde durmakta ve Cenab-ı Hak'tan bu devletin kendisinden alınmaması için âdeta yalvarmaktadır. O her zaman ilahi aşkın cezbesine kapılmış Rabbi ile huzur bulmayı arzulayan âşık gibidir.

Zülfünün zencirine kul eyledin şâhım beni
Kulluğundan kılmasın azad Allah'ım beni

***

Verseler mülk-i cihanın tâc u tahtı devletin
Avni kûyun terkin etmez başına sultan olup[296]

Açıklaması: Bütün cihan mülkünün tacı ve tahtına hükmetme şansını verip başına da Avni'yi sultan etseler; yine de senin mahalleni bırakıp gitmez (Senin aşkını dünya sultanlığına değişmez).

Aşk ile viran eden gönlünü mamûr istemez
Hatırın mahzun eden bir lahza mesrûr istemez

Aşk nakdi bir hazinedir ana yokdur zeval
Mâlîk olan Avniyâ bir gence gencûr istemez[297]

Açıklaması: Gönlünü aşk ile viran edenler bir daha onun mamur olduğunu istemezler. Senin derdinle hatırını hüzünlere boğanlar bu hâlden o kadar zevk alırlar ki artık bir an olsun şen şakrak olmayı arzu etmezler.

Ey Avni aşk yok olmayan gerçek bir hazinedir. Ona sahip olan kişi dünyada nice kıymetli hazinelere sahip bir hazinedar olmayı dilemez. Aşk sultanı büyün dünya sultanlarından üstündür.

Kime yâr olam cihân içinde yârim var iken
Kime kul olam o şah-ı tâc-dârım var iken

***

Kurtarmasın Allah beni bu derd-i hevâdan
Derdin ile dil dağlamayan zevkini bilmez

Dindirmesin Allah gözümün yaşını zirâ
Aşkın ile kan ağlamayan zevkini bilmez[298]

Fatih, şu şiirinde de arı, duru ve sanatkârâne bir tarzda ilahi duygu ve düşüncelerini yansıtmaktadır.

İreli can kulağına senin aşkın nidâsından
Olur Lebbeyk işi gökde tavaf eyler safâsından

Seherde bülbüle sordum niçün feryat idersin sen
Niyaz eylerem Allah'a rakibün iftirâsından

Mahallen halkı incidür beni bilmezliğe urup
Ne müşkildir cefa ermek kişiye aşinâsından

Benim sen şâh-ı meh-rûya kul olmak iledür fahrüm
Geda-yı dilber olmak yeğ cihanın her safâsından

Nola oldu ise Avni cihan sultanları hani
Ki düştü üstüne saye senin destün hümasından[299]

İMAR FAALİYETLERİ

İstanbul'un imarına çok önem veren padişah, saray, camiler, medreseler ile hamamlardan başka şehrin çeşitli yerlerinde dört bin dükkan yaptırarak, vakfetti. Büyük camilerin yanındaki medreselerin haricinde yirmi dört medrese, on iki han, kırk çeşme ve Halkalı su tesisatı ile iki gemi tersanesi ve kışla, yapılan binalar arasındadır. İstanbul imar olunurken, diğer taraftan Bursa, Edirne gibi şehirlerde imar faaliyetleri büyük bir hızla devam etti. Bu devirde Bursa'da otuz yedi, Edirne'de yirmi sekiz ve diğer şehirlerde altmış cami yapıldı.

Edirne'de Tunca Nehri kenarında 1451 senesinde büyük bir saray inşa edildi. Bu sarayın daha gelişmiş bir modeli Topkapı Sarayı'dır. Edirne'deki saray 1876 Osmanlı-Rus harbinde cephane infilakıyla harap olmuştur.

Fatih Sultan Mehmed ele geçirdiği beldeleri kendi hâline bırakmayarak, imarına çalıştı. Fatih'in mabet olarak İstanbul'a ilk hediyesi Ebu Eyyûb el-Ensârî'nin kabrinin üzerine bir türbe ve sonra onun etrafında teşekkül ettirdiği cami, medrese, imaret ve hamamdan mürekkep külliyesidir. 1459 yılında tamamlanmıştır. 1766 zelzelesinde büyük hasar gören cami, 1798'de temeline kadar yıkılarak yeniden yaptırılmıştır.

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul patriğinin oturduğu ve harap olduğu için terk ettiği On İki Havari Kilisesi'nin yerini satın alarak burada kendi adı ile ulu bir cami ile çağının en meşhur üniversitesi hâline gelecek medrese ve müştemilatının temellerini attırdı (1463). Şehrin en hâkim tepesinde inşa ettirdiği bu muazzam abidelerle İstanbul'un siluetine Türklüğün ve İslamiyet'in damgasını da vurmuş oluyordu. Hoca Sadeddin Efendi bu külliye ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

"Hayır işlerinden İstanbul'un içinde yaptırdığı güzel ve değerli camii, sağlam yapısı ve geniş alanı ile bir tanedir. Görünüşü ve süslemeleriyle de eşi yoktur. Geniş bir meydanı andıran kubbesi, mavi semanın çatısı altında yıldızlarla donanmış gök kubbeyi andırmaktadır. Temiz gönüllü dostlar, İslam'ın bu muhteşem kubbesi altında toplanmaktan ve feyz almaktan büyük haz duyarlar. Şadırvanından âb-ı hayat akar. Çevresinde yayılan amber kokulu hafif meltemler gönülleri, canları sarar. Dış avlusu bir geniş alandır ki, güzellikleri derleyen bu camii çevirir.

Çevresi sekiz ulu medrese ile kaplıdır. Bu yüksek direkli medreselerin her biri ilim, sanat ve edep öğrenmek isteyenlere ayrılmıştır. Bu ulu medreseler onlara hazırlık sınıfı konumundaki sekiz tetimme ile sarılmıştır. Her tetimmede birçok hücre vardır. Buralarda eğitim gören talebeler, ol keremi âdet edinen padişahın kurduğu imaretten yana dönüp her sabah ve akşam bol bol yiyecek bulunan mutfaklarda pişirilen iştah verici yemeklerle karınlarını doyururlar. Gönül rahatlığıyla hayır sahibine dua edip derslerine dönerler. Kadın ve erkek fukaradan nice kimse ise boş kaplarla imarete gelip kapları dolu olarak evlerine dönerler ve açlık gailesini başlarından savarlar.[300]

Medreselerin açıldığı sıralarda Fatih, külliyede kendisine de bir oda ayrılmasını istemişti. Fakat müderrisler bu isteğe karşı: 'Siz külliyenin kurucususunuz, ama önce imtihana girin, dânişmend (asistan) olun, tercih ettiğiniz ilim şubesinde tez yapın, eser verin, sonra müderrisliğe erişin; ancak ilim ocağında bu şekilde makamınız olur' dediler. Bunun üzerine müderrislerin koştukları şartı gerçekleştirdikten sonra Sahn-ı Semân'da oda sahibi olabildi.[301]

Padişahın külliyede, ilaca muhtaç hastalar için yaptırdığı darüşşifayı tanıtmaya ise kalemin gücü yetmez. Eğer becerikli hekimler anlamasalar orada gösterilen ilgiyi ve iltifatı tatmak için niceler hastalanmış gibi yatmaya kalkışırlardı. Hastalar için ayrı bir hamam yaptırılıp giysilerini yıkatıp temizlemekle ve gönüllerini almakla görevli kişiler tayin etmekle hayırlarını tamam etmişlerdir.

Fakir ve yetim çocuklar için ise vakıflarından özel ve yüklü bir para ayırmıştı. Bu işi İstanbul kadısı yürütmekte, harcamalar onun denetiminde yapılmaktaydı. Yine zengin vakıflarından doğan gelir fazlasını yüksek vazifelerden emekli olmuş büyük âlimlerin, mollaların, şeyhlerin, seyitlerin ve vaiz efendilerin giderlerine eklenmesini de şart koşmuştu."[302]

Hoca Sadeddin Efendi'nin Fatih'in vakıfları ve bunların faaliyetleri hakkındaki ifadeleri Aşıkpaşazâde'nin şu sözleri ile daha bir mana ve derinlik kazanmaktadır.

Âl-i Osman'ın büyük medreseler ve imaretleri yapmaktan muratları, sadece vilayetlerin mamur kılınması olmayıp ahiret mamur etmektir.[303]

Hüner bir şehir bünyâd eylemektir
Reaya kalbin âbâd eylemektir

Padişahın hayır faaliyetlerine devrin şeyhleri, âlimleri, beyleri, paşaları, ağaları ve tüccarları da iştirak edince imparatorluğun her tarafı camiler, tekkeler, mescitler, medreseler, zaviyeler, imaretler, hanlar, hamamlar ve kervansaraylar ile tezyin edildi. Ülke ilim, sanat ve kültür bakımından bir cazibe merkezi hâlini aldı.[304]

NE DEDİLER ?

Büyük devlet ve ilim adamı olan Fatih, en büyük düşmanlarının gözlerini kamaştıran padişahtır. Eserlerinde ondan takdirle bahsetmişlerdir. Fetih sırasında İstanbul'da bulunan İtalyan Zorzo Dolfin onun için şöyle demektedir:

"Sultan Mehmed çok az gülerdi. Zekâsı, daimî bir çalışma hâlindeydi. Çok cömertti. Her işte fevkalade atılgan, hatta cüretkârdı. Seçtiği hedeflere erişmek için çok ısrar ederdi. Soğuğa, sıcağa, açlığa, susuzluğa tahammüllüydü. Kesin konuşur, kimseden çekinmezdi. Zevk ve sefadan uzaktı. Türkçe, Yunanca ve Sırpçayı çok iyi konuşurdu. Her gün bir müddet okurdu. Roma tarihi, başka devletler tarihi, Laerce, Tite-Live, Herodot, Quinte-Curce, Papaların, Alman imparatorları ile Fransa ve Lombardiya krallarının vakaları okuduğu tarihler arasında idi. Avrupa'daki bütün devletleri tanırdı. Özellikle İtalya'nın coğrafyasını en ince noktasına kadar bilirdi ve bir Avrupa haritasını yanından ayırmazdı. Askerî ve coğrafi ilimlerle isteyerek meşgul olur, araştırmalar, incelemeler yapardı. Tabiiyeti altında bulunan ülkelerin âdet ve şartlarını devletin ve bölgenin menfaatlerine kullanmakta maharetliydi."[305]

Diğer bir İtalyan tarihçi Langusto, İstanbul'un fethinden sonra şöyle yazmıştır:

"Sultan Mehmed, ince yüzlü, ortadan fazla uzun boylu, silahlar kuşanmış, asil tavırlı, çok az gülen, devamlı öğrenmek ihtirası ile yanan, cömert ve iyi kalpli, gayelerine ulaşmakta inatçı bir hükümdardı. En çok harp sanatına meraklıydı. Her şeyi öğrenmek isteyen zeki bir araştırmacıydı. Sefahat düşkünlüğü olmayıp, kötü âdetleri yoktu. Harem dairesinde çok az vakit geçirirdi. Nefsine hâkim ve uyanıktı. Her şarta tahammül gösterebilirdi ve bir cihan devleti peşinde idi."

Hemen her fırsatta Fatih'i karalamak için sebepler arayan meşhur Alman müsteşrik Franz Babinger, şu sözleri söylemekten de kendini alamaz:

"Türk dünyâsı için Fatih, günümüze kadar, bütün imparatorların en büyüğü olup, beşer tarihinde başka herhangi bir şahsın kendisi ile mukayese edilmesi zordur. O Türk milletine, bütün tarihinin en harikulade ve en yaklaşılması gayr-ı kâbil şahsiyet olarak takdim edilmiştir. Batı âleminin mukadderatı, Fatih Sultan Mehmed'in görünmesi ile sarih bir şekilde işaretlenmiştir. Kudretli şahsiyeti, büyük Avrupa sahalarının dış görünüşünü derinden değiştirmiştir. Ortaçağ'dan çıkarken insanları ve dünyayı görüş tarzında, Fatih'in şahsiyeti, zekâları tesir altında bırakmıştır."[306]

Jorga ise Fatih'in hedeflerini belirtirken öncelikle onun çağdaşı Hıristiyan tarihçileri tenkit etmekle söze başlamaktadır. Şöyle ki:

"Sultan Mehmed, bugün bile tarihe modern bir bakış açısıyla bakan çok sayıdaki eserlerde, çağdaşı olan bazı Hıristiyanların tahayyül ettikleri tek şey olarak akis bulan, onun kan dökmek, insan katletmek ve ülkeleri tahrip etmek gibi alçakça bir amaç peşinde olduğuna dair olan kesin yargılarından çok daha farklı hedefler takip etmiştir. O, geçici bir şan ve şeref için her şeyi feda edecek kibirli bir karaktere de sahip değildi. Büyük İskender ve Sezar'la atbaşı giden ihtirası soylu unsurlar içermekteydi. Onun en büyük amacı, sağlam temeller üzerine oturan gerçek bir devlet kurmaktı.

Bu devlet, o güne kadar gevşek vasallık ilişkileri içerisindeki eyaletlerin tamamen ilhakı ile doğacak ve bütün kararların tek elden alındığı ve bütün ganimetlerin toplandığı merkez olarak devasa bir imparatorluk başkenti ile en yüksek noktasını bulacaktı. Her şeyi en ayrıntısına kadar düşünülmüş ve uzun süreli olacak şekilde organize edilmiş devletin idaresine ve savunmasına, artık sadece Osmanlıların birkaç devşirme ile genişletilmiş yönetici sınıfı değil, farklı ülkelerden, farklı soylardan gelen, ancak Osmanlı devleti kurucularının temsilcisi olarak sultana tâbi olan ve uluslar arası İslam demokrasisinde yerlerini almak için Hıristiyan inançlarından feragat edip, Müslümanlığa geçmeyi göze alabilecek herkes katılabilecekti.

Leh, Macar, Slav kralları, Alman imparatoru ve son Bizans imparatorlarının halka çektirdiği acıların aksine Osmanlı devletinin ülkeler manzumesi, huzurlu ve ferah bir karşıtlık sergiliyordu. Hiç

kimse ne dini ne de kökeni sebebiyle korkmak zorunda değildi. Alışkanlıklara ve geleneklere dokunulmuyordu. Yeniçeri saflarında uzun yıllar hizmet vermiş Sırp kökenli bir yeniçeri: "Türkler hem kendilerine, hem de din ayırımı yapmadan yurttaşlarına ve vasal ülkelere karşı adildir" diye yazar. Yılda dört kez, Osmanlı memurları raiyetleri yani Osmanlı devletinin Müslüman olmayan tebaasını denetlemek ve zavallı insanların baskıya maruz kalmasını engellemek için ülkeyi dolaşıyorlardı…

Fethedilen yerlerde hiçbir köylünün elinden toprağı; hiçbir vatandaşın elinden dükkânı veya tezgâhı ve hiçbir rahibin elinden hâlâ Hıristiyan ayinlerinin yapıldığı kilisesi alınmamıştı. Kadı sadece Müslümanlar arasında ve Müslümanların ya da Türklerin taraf oldukları anlaşmazlıklarda İslam kurallarına göre mahkeme yürütüyordu. İsteyen istediği zamanda karar için muhtarlara, rahiplere hatta metropolite başvurabiliyordu."[307]

Jorga'nın ifadeleri, daha yirmi beş yaşında iken garp ülkelerinin haritalarını çizdiren, dünya tarihi ile ilgilenen ve:

"Dünyada tek bir devlet, tek bir din, tek bir padişah ve İstanbul'da cihanın payitahtı olmalıdır" diyen Fatih'in cihangirlik mefkurelerine de ışık tutmaktadır.

Hoca Sadeddin Efendi:

"Övülecek ahlakının sonu ve alkışlanacak tutumunun arkası yoktu. Güzel davranışları, kucak dolusu keremi gibi çok idi.

Adalet anlayışı öyle idi ki bir karıncayı incitmeye Süleyman'ın ülkesini değişmezdi. Mazlumların ahlarıyla bahtı aynasının kararmasına rıza göstermezdi. Cömertliği öyle idi ki lütuflarını saymada hesabı yapan kalem güçsüz bir armağanını beyanda Asmai[308] bile sıkıntıyla hayret içinde kalırdı.

O padişahın yiğitliği öyle idi ki Behram, kendi adından sıkılır, İsfendiyar da öyküsünden utanırdı. Hangi ile bayrakları yönelse, ol uç, zafer ve fetih muştularıyla sevinçlere, şenliklere uğrardı. Hangi yöne yürüyüş yellerini salsa oranın zafer esintileriyle can bulması, gülümsemesi doğaldı."

Savaş meydanlarında zehirden ateşler yakar
Şenlik meclislerinde dolu ay gibi parlar

Adaletiyle İslam'a canlılık getirdi
Artıra hazret-i Hak ona rahmetini[309]

Neşri:

"Rivayettir ki, Sultan Mehmed kerim ve adil, cesur, âlim ve dindar, ulema ve fuzalanın dostu idi. Her nerede bir ehl-i kemal olsa onu yanına İstanbul'a getirtip maaşa bağlardı. Bir kişi sanatta mahir olsa onu dahi getirtip ulufe tayin ederdi. Hiçbir kişi dergâhına gelip mahrum olmazdı. Etrafı seyrana çıksa yolda uğradığı fakire dinar verirdi.

Şöyle ki, İstanbul'un fukarasından onun filorisini yemedik kişi yoktu. Tevazu ehli olup gururdan uzaktı. Gayet azamette iken bir derviş görse derhâl ona tevazu gösterirdi. Onun zamanında ulema, suleha, şuara ve fukara gayet refahta idi. Bir kişi bir kimsenin bir habbesini (dirhemini) alsa aman vermezdi. Öyle ki, memlekette hırsızlık, fuhşiyat ve yol kesicilik sanki âlemden kalkmıştı. Bir hatun kişi bir araba altın ile iki günlük yola gitse mümkün mü idi ki bir kimsenin zararı erişe."[310]

Adaletten kıl kadar ayrılmayan, kendisine takdir edilen iki mısralık basit şiir için sahibine bol ihsanda bulunan ve bir çiçek yetiştirene beş yüz altın bahşiş veren Fatih, her bakımdan devrinin üstüne çıkmış bir hükümdar ve kâmil bir insan idi. Bu büyük cihangiri anlatmak için günümüze kadar binlerce kitap yazılmıştır.

MERKAD-I FATİH'İ ZİYARET

Türk milleti dünyanın en muhteşem şehrini kendisine sunan bu büyük Türk cihangirini hiçbir zaman unutmamıştır. Onun kabri İstanbul'un manevi fatihlerinden Hazret-i Eyüb Sultan'ın kabrinden sonra en çok ziyaret edilen türbedir. Büyük şairlerimizden Abdülhak Hamid, Fatih'in türbesini ziyaret edenler arasında duygu ve düşüncelerini en iyi söyleyen kişi olmuştur. "Merkad-ı Fatih'i Ziyaret" adlı uzun şiiri kabrinin hemen sağındaki duvarda asılıdır.

Şair, bu büyük Türk cihangirinin ilmiyle iktidarını birleştiren şiirinde, Türk milletini de topyekün onun türbedarı olmakla şereflendirmektedir. Şiirin bazı beyitleri ve açıklaması şu şekildedir.

Her kûşesinde dehrin, nâm-ı bekâ-nisarın;
Şâyestedir denilse âlem senin mezârın.

Kaldın cihânda bi ân, her ânın oldu bir devr;
Mülk-i ezeldi gûyâ tahtında hem-civârın

Sensin o padişeh ki bu ümmet-i necîbe
Emsâr bahşişindir, ebhâr yâdigârın.

Meydân-ı harbi kıldın sen tahtgâh-ı şevket;
Leşkerdi hep müsellah etbâ'-ı bî-şümârın.

Sen cism idin fenâ-yâb, ol rûh-i câvidânî;
Düştün cüdâ sen ammâ, bâkîdir iştihârın.

Tevhîd idi merâmın İslam ile enâmı,
Birleşti ol uğurda ilmînle iktidârın.

Beyt-i Hudâya konmuş câhın metâf-ı eslâf;
Durmuş başında bekler, bir kavm türbedârın.

Bir maksada ederdi seyf ü kalem teveccüh,
Ahkâmına uyardı kânûnu rûzgârın.

Okşardı zülf-i yâri tedbîr-i âdilânen,
Çarpardı fikr-i hasma takrîr-i dil şikârın.

Her şâha böyle tâli' yâr olmaz ey şehenşeh,
Nâdir gelir nazîri bir böyle şehriyârın.

Bir dem yüzün gülünce âlem bahâr olurdu;
Misl-i küsûf her-câ zâhirdi iğbirârın.

Bir yıldırımdı nîzen, peyveste ka'r-ı hâke;
Bir burc-i Hak-nümâdır, ermiş göğe menârın.

Bab-ı necâtı sensin, ey Fatih, eyleyen feth,
Miftâh yaptı ancak cedd-i büzürgvârın.

Her dem sana açıktır ebvâb-ı Arş-ı rahmet,
Türbendir en azîmi feth ettiğin diyârın.

Titrerdi secdegâhın oldukça sen cebîn-say,
Hâlâ gelir zemînden tekbîr-i zâr-zârın.

Sen yattığın düşekte bisterdi gülle-i top,
Tûfân-ı hûn u âteş gülzâr-ı nev bahârın.

Ecr-i azim-i vasfın kaydında Hâmid ey şâh,
Kıl bu sevâbını sen afv ol günâhkârın.

Medhinde şâirana ilhâmlar gerektir:
Ta'rîfi yerde bitmez Arşa çıkan kibârın.

Açıklaması:

Cihanın her köşesinde senin ölümsüz namın vardır. Bu itibarla âlem senin mezarın dense layıktır.

Cihanda pek az kaldın fakat her anın sanki bir devir idi. Tahtın ve çevre ülkeler sanki sana ezelden mülk olarak sunulmuştu.

Sen öyle bir padişahsın ki, bu asil millete; ülkeler bahşişin ve denizler yadigarındır.

Şevketli, azametli tahtını harp meydanlarına kurdun. Sayısız hizmetkârlarının hepsi silahlı askerlerdi.

Sen nihayet fâni idin. Beden olarak bizden ayrı düştün. Fakat şöhretin ruhlar gibi ebedi kalacaktır.

Gayen, hedefin insanları Müslümanlıkta birleştirmekti. Bu uğurda ilminle gücün bir araya gelmişti.

Orası (türben) geçmiş nesillerin tavaf yeri olduğu gibi; bugün de koca bir millet senin türbedarındır.

Kılıcıyla kalemi aynı maksada yönelmişti. Devrin gidişi de ona uyuyordu.

Adil tedbirleriyle yarin zülfünü okşar (dostları huzurlu kılar), kalplere işleyen konuşması düşmanın fikrine çarpardı.

Ey padişah böyle talih her padişaha yar olmaz. Böyle bir şehriyarın benzeri pek az gelir.

Yüzü gülse âlem bahar kesilir, dargınlığı güneş tutulması gibi her yerde belli olurdu.

Mızrağı toprağın derinliklerine saplanmış bir yıldırımdı ve camiinin göklere ulaşan minaresi Cenab-ı Hakk'ı işaret eden bir burcu andırırdı.

Ataları sadece anahtar hazırlamışlardı. Kurtuluş kapısını açan ise Fatih oldu.

Ona rahmet arşının kapıları daima açıktır. Fethettiği ülkelerin en büyüğü de, kendisini bu rahmete ulaştıran türbesidir.

Alnını koyduğu vakit secde ettiği yer titrerdi. Toprağın altından onun içli tekbirleri hâlâ duyulur.

Yastığı top güllesiydi. Baharının güllükleri ateş ve kan tufanlarıydı.

Hamid, onu tavsif etmenin büyük sevabı kaydındadır. O günahkarın bu sevap kaygısını Fatih hoş görsün.

Çünkü şairler onu methedebilmek için, ilhamların yardımına muhtaçtırlar. Yoksa arşa yükselen büyüklerin tarifi fanilerin imkânlarıyla tamamlanamaz.

Topkapı Sarayında II. Murad zamanında kurulduğu belirtilen Enderun mektebini kurarak memleket için gerekli devlet adamı yetiştirilmesini yine o sağlamıştır.

II. MURAD HAN

1 Dukas, *Bizans Tarihi*, çev. VL. Mirmiroğlu, İstanbul, 1956, s. 80-81.
2 Dukas. s. 86; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, Ankara 1972, s. 377.
3 Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, Ali Bey neşri, İstanbul, 1332, s. 96.
4 Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, c. 2, haz. İ. Parmaksızoğlu, Ankara, 1992, s. 125-126; Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi*, haz. Vahid Çabuk, c. I, Ankara, 1989, s. 190-191.
5 Aşıkpaşazade, s. 97; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 126-127; Dukas, s. 91; Solakzade, c. I, s. 192-193.
6 Dukas, s. 94-95.
7 Dukas, s.9 6-97.
8 Dukas, s. 99-100; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 381-38.
9 Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 127-128.
10 Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma- Neşri Tarihi*, haz. F. R. Unat- M. A. Köymen, Ankara, 1987, c. 2, s. 561; Aşıkpaşazade, s. 98; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 129; Solakzade, c. I, s. 194-195
11 Neşri, c. 2, s. 563; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 134.
12 Neşri, c. 2, s. 565; Aşıkpaşazade, s. 99; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 134.
13 Dukas, s.107-109.
14 Neşri, c. 2, s. 565; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 134; Dukas, s.109; Aşıkpaşazade, s. 99.
15 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 389-390.
16 Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 2, yay. Mümin Çevik- Erol Kılıç, s. 449-453.
17 Dukas, s. 113.
18 Neşri, c. 2, s. 567-571; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 135-138; Aşıkpaşazade, s. 101-102; Solakzade, Âli'den naklen İznik'te defnolunduğunu belirtir. Solakzade, c. I, s. 194-195.
19 Neşri, c. 2, s. 573.
20 Neşri, c. 2, s. 575-576; Aşıkpaşazade, s. 104-105.
21 Neşri, c. 2, s. 579-581; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 141-143.
22 Neşri, c. 2, s. 591-593; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 155.
23 Aşıkpaşazade, s. 107.
24 Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 156-157.
25 Aşıkpaşazade, s. 103; Neşri, c. 2, s. 575.

26 Neşri, c. 2, s. 583-587; Aşıkpaşazade, s. 107-109; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 146-150.

27 Neşri, c. 2, s. 593-599; Aşıkpaşazade, s. 112-113; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 157-161.

28 Neşri, c. 2, s. 599-601; Aşıkpaşazade, s. 114; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 162-163.

29 Tarihlerde adı Hüseyin bey olarak geçmekte ise de (Neşri, c. 2, s. 601; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 163) Uzunçarşılı Çarşamba'da bulunan cami vakfiyesine dayanarak künyesinin Hüsameddin adının ise Hasan olduğunu yazmaktadır. Bkz. *Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 405.

30 Neşri, c. 2, s. 601-603; Aşıkpaşazade, s. 115; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 163-164.

31 Neşri, c. 2, s. 607.

32 Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 166-168.

33 Neşri, c. 2, s. 603-605; Aşıkpaşazade, s. 116; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 165-166.

34 Dukas, s. 120.

35 Neşri, c. 2, s. 611-613; Aşıkpaşazade, s. 118-119; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 170-173.

36 Neşri, c. 2, s. 613-617; Aşıkpaşazade, s. 119-120; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 183-185.

37 Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 184-185.

38 Neşri, c. 2, s. 617-619; Aşıkpaşazade, s. 121; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 186-191.

39 Neşri, c. 2, s. 621; Aşıkpaşazade, s. 122; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 192.

40 Neşri, c. 2, s. 623-625; Solakzade, c. I, s. 226-227.

41 Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 195-200.

42 Neşri, c. 2, s. 625-627; Hammer, s. 482-483.

43 Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 201-202; Hammer. s. 482-483

44 Hammer, s. 484.

45 Paşanın adını Hoca Sadeddin (s. 203), Aşıkpaşazade (s. 129) ve Neşri (s. 635) Kula Şahin Paşa; Oruç Bey (*Tevarih-i Al-i Osman*, neş. Atsız, s. 89) ve N. Jorga (*Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. N. Epçeli, c.1, İstanbul 2005, s. 373) ise Şehabeddin diye nakletmektedir. Uzunçarşılı paşanın adının Şahin künyesinin Şehabeddin olduğunu belirterek karışıklığın buradan kaynaklandığını dolayısıyla bu iki şahsın aynı kişi olduğunu belirtmiştir. (*Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 420). Halil İnalcık da eserinde Hadım Şehabeddin Şahin Paşa diyerek iki ismi bir göstermiş (*Fatih Devri Üzerinde* Tetkikler *ve Vesikalar I*, Ankara 1987, s. 10) ve karışıklığı gidermiştir.

46 Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 203; Neşri, c. 2, s. 635-637; Oruç Bey Şehabeddin Paşayı önce şehitler arasında göstermiş sonra ise kaçtı diyerek çelişki içerisinde olmuştur (s. 90). Lütfi Paşa ise Şehabeddin Paşa'nın şehit düştüğünü belirtmiştir (Kayhan Atik, *Lütfi Paşa ve Tevarih-i Al-i Osman*, Ankara, 2001, s. 178).

47 Neşri, c. 2, s. 637-643.

48 Neşri, c. 2, s. 643; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 206-207.

49 Halkondil'den naklen İnalcık, Tetkikler, s. 60; *16. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi*, haz. ş. Baştav, Ankara 1973, s. 134. Osmanlı kronikleri ise ani olarak vefatından bahisle ölüm sebebini belirtmezler. Bkz. Neşri, c. 2, s. 645; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 207-208.

50 Hammer, s. 485-486.

51 Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 209-210; *Gazavat-ı Sultan Murad b. Mehemmed Han*, yay. H. İnalcık - M. Oğuz)-, Ankara, 1978, s. 25-26.

52 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 426-427; İnalcık, *Tetkikler*, s. 11-14.

53 Hammer, c. 2, s. 487-488.

54 Fetvalar için bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 428.

55 Neşri, c. 2, s. 643-645.

56 Osmanlı tarihlerinde son Karaman harbinin Segedin sulhünden evvel olduğu yazılı ise de olayların seyrinden Karamanoğulları'nın İzladi harbi sırasında Osmanlı topraklarını tekrar vurduğu bu itibarla Murad Han'ın sulhu müteakip bu seferi gerçekleştirmiş olduğu anlaşılıyor. Bkz. *Gazavat-ı Sultan Murad*, s. 35-36; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 427-429.

57 *Gazavat-ı Sultan Murad*, s. 36-37.

58 İnalcık, *Tetkikler*, s. 206.

59 Bu kaynaklar için bkz. İnalcık, *Tetkikler*, s. 61-62.

60 Solakzade, c.I, s. 234; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 213.

61 Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 213; Hayrullah Efendi, *Osmanlı Devleti Tarihi*, (haz. Z. Danışman), İstanbul 1971, c. 4, s. 44.

62 Cenab-ı Hakk'ın fazlını kendime destek edinip, yalnız başıma güzel adını yâd eyleyeyim. Sonu gelmez bu devlet yükünden el çekip, gönül hanesine sevgi ve muhabbet ekeyim. Daima orada nefsimle cihad ederek, manevi menzilleri aşmayı murat edeyim. Solakzade, c. I, s. 234.

63 Neşri, c. 2, s. 647; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 215.

64 İnalcık, *Tetkikler*, s. 64-66.

65 Neşri, c. 2, s. 649; Aşıkpaşazade, s. 132; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 215-216; Solakzade, c. I, s. 235.

66 Hammer, c. 2, s. 490-491.

67 Jorga, c. 1, s. 382-383; *Gazavat-ı Sultan Murad*, s. 39-41; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 432-433.

68 *Gazavat-ı Sultan Murad*, s. 37; İnalcık, *Tetkikler*, s. 69.

69 Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-feth*, M. Tulum, İstanbul, 1977, s. 35-36.

70 *Anonim Tevarih-i Al-i Osman*, haz. N. Azamat, İstanbul, 1992, s. 72.

71 *Tacü't-Tevarih*, c. 2, s. 215-216. Hoca Sadeddin'in bu açıklamalarına rağmen bazı araştırmacılar çocuk yaştaki padişahın böyle bir söz sarf etmediğine dair mütalaalar ileri sürebilmektedir. Oysa aksi bir bilgi olmadıkça merkezden giden bu emrin sahibinin II. Mehmed olduğu aşikardır. Nitekim Solakzade de II. Murad'ın gelmek istememesi üzerine merkezden yazılan yeni bir mektupta: Cihan sultanlığı kendile-

rine müteallik ise düşmanı defetmeye hemen gelmeleri farz-ı ayındır. Ve eğer bu canibe müteallik ise ulu'l-emre itaat lüzumu aydınlık kalplerinin malumudur zamanın gerektirdiği oldur ki geç kalınmaya... ifadeleri üzerine derhâl harekete geçtiği belirtilir. Bkz. Solakzade, c. I, s. 236.

72 *Gazavat-ı Sultan Murad*, s. 48.

73 İnalcık, *Tetkikler*, s. 73.

74 *Gazavat-ı Sultan Murad*, s. 49-50.

75 Hammer, c. 2, s. 492. 58.

76 *Gazavat-ı Sultan Murad*, s. 57-58.

77 *Gazavat-ı Sultan Murad*, s. 60.

78 *Gazavat-ı Sultan Murad*, s. 65.

79 Varna savaşının tafsilatı için bkz. *Gazavat-ı Sultan Murad*, s. 58-70; Neşri, c. 2, s. 651-657; Aşıkpaşazade, s. 132-133; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 216-222; Hammer, c. 2, s. 493-495; Jorga, c. 1, s. 384-385.

80 Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 222; Solakzade, c. I, s. 240.

81 *Gazavat-ı Sultan Murad*, s. 70.

82 Neşri, c. 2, s. 655; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 223.

83 Bu konuda bkz. İnalcık, *Tetkikler*, s. 76-79.

84 Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 229; Hammer, c. 2, s. 495; *Oruç Beğ Tarihi*, s. 97; *Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 74; Neşri (c. 2, s. 655) ve Aşıkpaşazade ise (s. 133) II. Murad Han'ın Varna'dan dönüşte vezirlerinin arzusu üzerine tekrar tahta çıktığını ve oğlu Mehmed'i Manisa'ya gönderdiğini yazarlar.

85 Bu iki grubun mücadelesi için bkz. İnalcık, *Tetkikler*, s. 83-90; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 439-440.

86 Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 229.

87 *Oruç Beğ Tarihi*, s. 98; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 230; *Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 74.

88 Buçuktepe vakası ve sonrasında gelişen olaylarla ilgili bkz. Abdülkadir Özcan, "Buçuktepe vakası", *DİA*, c. 6, s. 343-344; İnalcık, *Tetkikler*, s. 95-97.

89 Hammer, c. 2, s. 497; *Oruç Beğ Tarihi*, s. 98.

90 İnalcık, *Tetkikler*, s. 103-104.

91 Bu seferle ilgili olarak bkz. Dukas, s. 135-136; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 230-234; Jorga, s. 389.

92 Hadîdî, *Tevarih-i Al-i Osman* (1299-1523), haz. N. Öztürk, İstanbul, 1991, s. 213-214; Aşıkpaşazade, s. 132; Neşri, c. 2, s. 655; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 223.

93 Hammer, c. 2, s. 505.

94 Haçlı seferi hazırlıkları için bkz. Jorga, s. 391; Hammer, c. 2, s. 505; F. Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, çev. D. Körpe, İstanbul, 2003, s. 63-64; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 446.

95 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 64.

96 Aşıkpaşazade, s. 135; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 239; Solakzade, c. I, s. 247.

97 Neşri, c. 2, s. 663.

98 Savaşın genel tafsilatı hakkında bkz. Neşri, c. 2, s. 665-675; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 241-244; Aşıkpaşazade, s. 135-137; Hammer, c. 2, s. 505-508; Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, 65-66.

99 Geniş bilgi için bkz. Aşıkpaşazade, s. 137-138; Neşri, c. 2, s. 675-676; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 244-248.

100 Aşıkpaşazade, s. 138.

101 Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 253.

102 Neşri, c. 2, s. 681; Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 252-254; Aşıkpaşazade, s. 139-140.

103 İnalcık, *Tetkikler*, s. 204-209.

104 *Oruç Beğ Tarihi*, s. 106; Neşri, c. 2, s. 685; Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, 70-71. Hoca Sadeddin Efendi ise Murad Han'ın vefatını 3 Muharrem Cuma (5 Şubat 1451) günü olarak vermektedir, s. 255.

105 Solakzade, c. I, s. 253.

106 Neşri, c. 2, s. 683; Solakzade, c. I, s. 189. Küçük şehzade Ahmed'in ise eceli ile öldüğü veya nizam-ı âlem için öldürüldüğü yolunda çeşitli rivayetler vardır.

107 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 451.

108 Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 250.

109 Hoca Sadeddin Efendi, c. 2, s. 249-251.

110 Aşıkpaşazade, s. 196-197.

111 İlyasoğlu Mercimek Ahmed, *Kabusname*, A. Özkırımlı, c. 1, s. 39-40.

112 Latifi, *Tezkire*, haz. M. İsen, Ankara, 1990, s. 68-69.

113 İskender Pala, *Şiirin Sultanları*, Mayıs 2005, s. 43.

114 II. Murad zamanında Osmanlı sarayına girmiş olan Venedik elçisi Andrea Coscolo padişah ile şehzade Mehmed (Fatih) arasında geçen bu uzun konuşmayı kaleme almıştı. İtalyanca olarak yazılan eser, elçinin torunu balyos Marino de Cavali tarafından 1559 (h. 967) tarihinde saray tercümanlarından Murad Bey'e tercüme ettirilerek devrin Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman'a takdim edilmiştir. *Nasihat-ı Sultan Murad* isimli eserde II. Murad Han hayatın çeşitli çağlarında insanların nasıl davranmaları gerektiğini anlatır ve devlet idaresiyle ilgili nasihatler verir. Eser Abdullah Uçman tarafından Tercüman 1001 Temel Eser serisi içerisinde *Fatih Sultan Mehmed'e Nasihatler* adıyla sadeleştirilmiştir.

115 *Fatih Sultan Mehmed'e Nasihatler*, sad. A. Uçman, s. 105-106,110,120,124-125,132.

116 Dukas, s. 139.

117 Halkondil'den naklen Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 71.

118 Hammer, c. 2, s. 516.

119 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 71.

120 Solakzade, c. I, s. 255.

121 Neşri, c. 2, s. 677.

122 Şükrullah, *Behcetü't Tevarih*, çev. N. Atsız, İstanbul, 1947, s. 62-63.

FATİH SULTAN MEHMED HAN

123 Dukas, s. 138

124 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. 1, s. 454-455; Dukas, s. 141-142.

125 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 75-76.

126 Tursun Bey, s. 38-39; Hoca Sadeddin, II, s. 268-269.

127 Dukas, s. 143.

128 Dukas, s. 143-144.

129 Dukas, s. 144.

130 Dukas, s. 144-145.

131 Dukas, s. 145-146.

132 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 82-83.

133 Tursun Bey, s. 44-45; Tayyarzade Ata, *Tarih-i Ata*, İstanbul 1293, I, 37.

134 Rumelihisarı Camii, Fatih Sultan Mehmed Vakfı adına kayıtlı iken 1954 yılında hisarın tamiri vesile edilerek Maliye hazinesi tarafından istimlak edilmiştir. Halen minaresi yarım vaziyette ayaktadır. Mescid kısmı ise ne yazık ki bu büyük Türk hakanının kemiklerini sızlatacak şekilde Rumelihisarı etkinliklerinde sahne olarak kullanılmaktadır. Burası aslına uygun olarak, tekrar vakfa devredileceği günü beklemektedir.

135 1453 yılında İstanbul'un muhasara ve zaptı (Zorzo Dolfin'in Venedik Kroniği'nden tercüme edenler Samim Sinanoğlu-Suat Sinanoğlu), Fatih ve İstanbul, c. 1, sy. 1, s. 23-24.

136 Dukas, s. 143,145.

137 Dukas, s. 153-154; Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 85.

138 Dukas, s. 152; Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 85; Ayrıca İstanbul'un fethi döneminde Osmanlı topçuluğunun geldiği nokta için bkz. Mücteba İlgürel, "İstanbul'un Fethinde Osmanlı Topçuluğu", *Tarih ve Medeniyet*, Mayıs 1994, y. 3, s. 20-23.

139 Dukas, s. 151.

140 Celalzade Mustafa, *Selim-name*, haz. A. Uğur-M. Çuhadar, Ankara, 1990, s.338-341.

141 Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi 2*, s. 541-542.

142 Bizans'ın hazırlıkları için bkz. Dukas, s. 154-157; N. Barbaro, *Kostantiniye Muhasarası Ruznamesi 1453*, ter. Ş. T. Diler, İstanbul 1953, s.22 vd.; Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 87; Jorga, c. 2, s. 30-32; Feridun Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi*, İstanbul 1949, s. 63-70; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. 1, s. 469-472.

143 Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi*, s. 135-138.

144 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 90-91.

145 Jorga, c. 2, s. 34-35; Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi*, s. 138-145.

146 İbn Kemal, *Tevarih-i Al-i Osman*, VIII. Defter, haz. Ş. Turan, Ankara 1991, s. 57-58. Kemalpaşazade bu olayın Fatih'in gemileri karadan yürütmesinin ardından vuku bulduğunu ifade eder.

147 Dukas, s. 165 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. 1, s. 477-478.

148 Dolayısıyla bu büyük projeyi anlayamayan veya anlamak istemeyenler inkar yolunu tutmaktadırlar. Onlara göre Fatih gemilerini boğazdan alarak karadan yürütmemiş, Okmeydanı'nda inşa ettirdiği bir miktar gemiyi Haliç'e indirmiştir. Oysa ünlü tarihçi Jorga bu olayı şöyle nakletmektedir. II. Mehmed savunmayı daha da dağıtmak için kahramanca bir savaş aracına başvurdu. Amacı, deniz tarafındaki savunma hattını tehdit etmek ve imparatorun askerlerini ve müttefiklerini oraya çekmek için gemilerini Beşiktaş'tan Haliç'e indirmekti. Önce bolca yağ sürülmüş olan sabit tekerlekler üzerine yerleştirilmiş küçük gemiler, daha sonra da büyük olanlar, sayısız cerehor ve öküzler tarafından çekilerek düzleştirilmiş ve kalaslar döşenmiş Galata bayırına çekildi ve buradan mürettebatın naraları ve nakkare sesleri altında, Hıristiyanların şaşkın gözleri altında aniden salıverilerek Haliç'in köpüren sularına indirildiler. Bu sayede Hıristiyan filosunun gizlenme yeri olan Haliç'e toplam altmış yedi gemi indirildi. (Osmanlı İmparatorluğu tarihi, II, s. 38-39). Bu anlatım hem batılı hem Türk bütün kaynaklarda aynen verilmektedir. Farklılık sadece gemilerin yürütülme şeklinde ve sayısında (elli ila seksen arası) kendini göstermektedir. Bkz. Dukas, s. 166; Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 91; Barbaro, *Kostantiniye Muhasarası Ruznamesi*, s. 39; İbn. Kemal, VII. Defter, s. 52; Celalzade, s. 345; Tursun Bey, s. 52.

149 Solakzade, c. I, s. 266-267.

150 Jorga, c. 2, s. 39.

151 S. Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askeri Faaliyeti*, Ankara, 1985, s. 82-83.

152 Hoca Sadeddin, c. 3, s. 279.

153 İbn Kemal, VIII. Defter. s. 61-62; Solakzade, c. I, s. 271.

154 Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi*, s. 196-198.

155 Barbaro, *Kostantiniye Muhasarası Ruznamesi*, s. 62.

156 İstanbul kuşatmasını gün be gün takip etmek için bkz. Barbaro, *Kostantiniye Muhasarası Ruznamesi*, s. 30-66; Ahmet Şimşirgil, 1453 İstanbul muhasarası kronolojisi, İstanbul Armağanı Fetih ve Fatih 1, İstanbul, 1995, s. 47-58.

157 Hoca Sadeddin, c. 3, s. 280-281; Ayrıca bkz. Dukas, s. 172-173.

158 Naralardan yüce gökyüzü titredi. Sayhalardan yeryüzü inledi. Dört bir taraftan getirilen tekbir sedalarından, surlarla çevrili şehir zelzele olmuş gibi sarsıldı. Solakzade, c. I, s. 268.

159 Celalzade, s. 348.

160 Celalzade, s. 349-350.

161 Bizzat savaşa iştirak etmiş bulunan Franşes'ten naklen Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 487 ve Tansel, Fatih Sultan Mehmed, 93. Yine aynı kaynağa dayanan ciddi batılı araştırmacılar da surlara ilk tırmanan Türk'ün adını Ulubatlı Hasan olarak verirler. Bkz. Jorga, c. 2, s. 43; Hammer, 2, s. 566; Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 95.

162 Buhari, *et-Tarihü'l-kebir*, Haydarabat 1362, c. I/II, s. 81; Ahmed b. Hanbel, *Müsned IV*, s. 335.

163 "Ahirûn" kelimesi ebced hesabına göre fetih tarihi olan Hicri 857'ye işaret etmektedir. İskender Pala, *Şair Fatih*, İstanbul Armağanı, 1, İstanbul, 1995, s.320; Kemal E. Ünsel, *Fatih'in Şiirleri*, Ankara, 1946, s.78; Bu beytin Mahmud Paşa ile (Ünsel, s. 78) İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey'e ait (M. Said Yazıcıoğlu, *Hızır Bey*, Ankara, 1987, s. 25) olduğunu söyleyenler de vardır.

164 A. Süheyl Ünver, *İstanbul Risaleleri 2*, İstanbul 1995, s. 137.

165 Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrı Müslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul 1990, s. 223-224; Tansel, *Fatih Sultan Mehmed*, s. 107.

166 A. Decei, *Fenerliler*, İA, İstanbul 1964, c. 4, s. 547-548.

167 A. Decei, *Fenerliler*, s. 548.

168 Mahmut Şakiroğlu, *Fatih Sultan Mehmed'in Galatalılara Verdiği Fermanın Türkçe Metinleri*, TAD, Ankara 1982, c. XIV, sy. 25, s. 217-219.

169 O. Oscanyan'dan naklen Kamuran Gürün, "Ermeni sorunu", Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu, İzmir 1985, s. 16.

170 A. Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, İstanbul, 1928, s. 34-36.

171 Jean-Paul Roux, *Historie des Turcs*, Paris, 1894, s. 33.

172 Geniş bilgi için bkz. Hüseyin Algül, "Ebu Eyyub el- Ensari", *DİA*, 10, İstanbul 1994, s. 123-125.

173 Recep Akakuş, *Eyyub Sultan ve Mukaddes Emanetler*, İstanbul 1973, s. 78-83. Akakuş, bu vakanın fetihten önce vuku bulduğunu yazar.

174 Hüseyin Algül, *İstanbul'un Fethi ve Fatih*, İstanbul, 1981, s. 140; Ali İhsan Yurd, *Fatih'in Hocası Akşemseddin Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1972, s. 67.

175 A. Djevad, *Yabancılara Göre Eski Türkler*, İstanbul, 1974, s. 105-106.

176 İstanbul'un alınmasıyla birlikte ilk eğitim yerleri ile ilgili olarak bkz. A. Süheyl Ünver, *İstanbul Risaleleri 1*, İstanbul 1995, s. 211-224; Mehmet İpşirli, "Fatih Medreseleri", *Tarih ve Medeniyet*, Mayıs 1994, sayfa 3, s. 26-29.

177 Jorga, c. 2, s. 68-71; Tansel, *Fatih Sultan Mehmed*, s. 118.

178 Tursun Bey, s. 80.

179 Aşıkpaşazade, s. 147; Neşri, II, s. 721-723.

180 Tursun Bey, s. 82.

181 İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 132-134.

182 Tursun Bey, s. 84-90; İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 139-143; Aşıkpaşazade, s. 148-149; Hoca Sadeddin, c. 3, s. 22-27.

183 Tursun Bey, s. 89.

184 Angelos ailesi hakkında bilgi için bkz. Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 113.

185 İbn. Kemal, VII. Defter, s. 150-151.

186 Tursun Bey, s. 99; Hoca Sadeddin, c. 3, s. 33-34.

187 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 21.

188 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 155.
189 Aşıkpaşazade, s. 153
190 Hoca Sadeddin, c. 3, s. 39-41; Solakzade, c. I, s. 300.
191 Aşıkpaşazade, s. 154-157; Neşri, c. 2, s. 746-747.
192 Neşri, c. 2, s. 747-749; Aşıkpaşazade, s. 158.
193 Aşıkpaşazade, s. 157.
194 İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 195-196.
195 İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 196; Aşıkpaşazade, s. 160; Hoca Sadeddin, c. 3, s. 52-53; Neşri, c. 2, s. 753
196 Tursun Bey, s. 111; Hammer, c. 3, s. 698-699; Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 186.
197 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 187-188.
198 Bazı kaynaklar Vlad'ın gelir gelmez ihanetinden şüphelenildiği için Macar kralı tarafından boynunun vurulduğunu belirtirler (Bkz. Tursun Bey, s. 118). Oysa Macar kralı kendisini uzunca bir süre Vişegrad'da hapis tutacak ise de sonra tekrar kurtularak Eflak'a dönecektir (Jorga, c. 2, s. 110).
199 Hoca Sadeddin, c. 3, s. 65-68; Tursun Bey, s. 114-118; İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 213-216.
200 Jorga, c. 2, s. 161; İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 218-219; Uzunçarşılı, c. 2, s. 77.
201 Jorga, c. 2, s. 72-74.
202 Jorga, c. 2, s. 111.
203 Genelde Osmanlı kaynakları Midilli'nin harple alındığını kaydederken (Dursun Bey, s. 112; İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 222), Fatih'in şövalyeleri öldürtmesini tenkit etmek isteyen Bizanslı kaynaklar ise amanla alındığını iddia ederler (Kritovulos, s. 162; Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 192-193; Hammer, c. 3, s. 704).
204 Hoca Sadeddin, c. 3, s. 70.
205 Hammer, c. 3, s. 708.
206 Bosna seferi ile ilgili olarak bkz. Hoca Sadeddin, c. 3, s. 70-74; Neşri, c. 2, s. 761-767; Tursun Bey, s. 121-127; Solakzade, c. I, s. 307-309.
207 Aşıkpaşazade, s. 165-166.
208 Hoca Sadeddin, c. 3, s. 74-75; Tursun Bey, s. 128.
209 Tursun Bey, s. 128; İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 234-235.
210 Jorga, c. 2, s. 118-119.
211 Mora beyini Kritovulos'dan naklen Uzunçarşılı, "Turhanoğlu Ömer Bey" (*Osmanlı Tarihi*, c. 2, s. 112-114), Hammer ise Evrenosoğlu İsa Bey (c. 3, s. 714) olarak göstermiştir.
212 Tansel, *Fatih Sultan Mehmed*, s. 198.
213 Jorga, c. 2, s. 119; Hoca Sadeddin, c. 3, s. 83-84.
214 İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 245-249; Tursun Bey, s. 131-132; Solakzade, c. I, s. 313-314.
215 Jorga, c. 2, s. 120.

216 İbn. Kemal, VII. Defter, s. 257-261; Hoca Sadeddin, c. 3, s. 88-91.
217 Cevdet Paşa, T*ezakir 21-39*, yay. Cavid Baysun, Ankara, 1986, s. 84-85.
218 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, s. 88-89.
219 İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 275-277; Tursun Bey, s. 146.
220 İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 300-301; Hoca Sadeddin, c. 3, s. 102-103.
221 İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 302-303.
222 İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 311-313; Aşıkpaşazade, s. 174-175.
223 İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 318.
224 Hoca Sadeddin, c. 3, s. 110-111.
225 İbn. Kemal, VII. Defter, s. 325-330; Hoca Sadeddin, c. 3, s. 112-114.
226 Tansel, *Fatih Sultan Mehmed*, s. 302-303.
227 Ahmed Bahaüddin (Cizyedarzade), *Cizyedarzade Tarihi*, (Süleymaniye ktb. Nr. 2403, v. 231.
228 Hoca Sadeddin, c. 3, s. 117-119.
229 Hoca Sadeddin, c. 3, s. 121-123; Tursun Bey, s. 161-162.
230 Hoca Sadeddin, c. 3, s. 123-124; Solakzade, c. I, s. 328-329.
231 Hoca Sadeddin, c. 3, s. 132.
232 Prof. Dr. Enver Konukçu Bey, Osmanlı kaynaklarının ışığında, Otlukbeli savaşını hemen her yönü ile inceleyerek güzel bir çalışma ortaya çıkarmıştır. Bkz. *Otlukbeli Meydan Savaşı* (Ağustos 1473), Ankara 1998.
233 İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 364-365.
234 Solakzade, c. 1, s. 329-330; Hoca Sadeddin, c. 3, s. 124-126.
235 Bkz. Solakzade, c. 1, s. 336-339; Hoca Sadeddin, c. 3, s. 139-144.
236 İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 374-375; Solakzade, c. 1, s. 339-340; Hoca Sadeddin, c. 3, s. 144-146.
237 Jorga, c. 2, s. 57; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarih*i, c. II, s. 530.
238 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 113.
239 İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 384.
240 Nadir Devlet, "Hanlıklar dönemi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 9, s. 359-360.
241 Tansel, *Fatih Sultan Mehmed*, s. 273.
242 İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 385-388; Aşıkpaşazade, s. 182-184; Hoca Sadeddin, c. 3, s. 148-152.
243 Tat Kefe civarında bir bölgenin adı olup beyleri Osmanlı düşmanı idi. Gedik Ahmed Paşa kendilerini esir etmiş ve İstanbul'a getirmişti. İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 389-391.
244 Jorga ise Fatih'in bu seferine Mengli Giray'ın Kırım Tatarları ile iştirak ettiğini yazmaktadır: c. 2 s. 160.
245 Hoca Sadeddin, c. 3, s. 158-159.
246 Hoca Sadeddin, c. 3, s. 153-154.
247 Hoca Sadeddin, c. 3, s. 156-157; İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 406-413.

248 Tursun Bey, s. 173-174.
249 Jorga, c. 2, s. 164.
250 Jorga, c. 2, s. 165; Hammer, c. 3, s. 776-777.
251 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 308.
252 Jorga, c. 2, s. 166; Babinger ise bu akını sadece İskender Bey'in emrindeki akıncı birliklerinin düzenlediğini aynı tarihlerde Turhanoğlu Ömer Bey'in Fatih'in Arnavutluk'taki Kroya Kalesi fethine katıldığını belirtir. Bkz. *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 311, 314.
253 Hoca Sadeddin, c. 3, s. 160-161.
254 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 312; Hammer, c. 3, s. 785.
255 İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 453-458; Hoca Sadeddin, c. 3, s. 162-164; Tursun Bey, s. 178-179.
256 İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 457-459.
257 Hammer, c. 3, s. 791-793; Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 317-319.
258 Aşıkpaşazade, s. 207-208.
259 Aşıkpaşazade, s. 208-210.
260 İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 395-396.
261 Hoca Sadeddin, c. 3, s. 171-172.
262 Aşıkpaşazade, s. 212-213.
263 Hammer, c. 3, s. 812.
264 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 327.
265 Hoca Sadeddin, c. 3, s. 175-176.
266 Hammer, c. 3, s. 814-816; Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 340-342.
267 Hammer, c. 3, s. 817.
268 Hoca Sadeddin, c. 3, s. 176; Solakzade, c. I, s. 358-360.
269 Tansel, *Fatih Sultan Mehmed*, s. 218.
270 Jorga, c. 2, s. 170.
271 Solakzade, c. I, s. 361.
272 Tursun Bey, s. 182; İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 527.
273 İbn. Kemal, *VII. Defter*, s. 545.
274 Aşıkpaşazade, s. 219.
275 Tursun Bey, s. 183-184.
276 Hoca Sadeddin, c. 3, s. 177-178.
277 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 347.
278 Aşıkpaşazade, s. 219.
279 Ayıca bkz. Şehabeddin Tekindağ, *Fatih'in Ölümü Meselesi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi TD, XVI/21 İstanbul, 1966, s. 95-108.
280 Hammer, c. 3, s. 751; *İstanbul Risaleleri 2*, s. 162.
281 *Latifi Tezkiresi*, s. 69-70.
282 *İstanbul Risaleleri 2*, s. 218.
283 A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul, 1982, s. 32-33.

284 Gönül Tekin, *Fatih Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul Armağanı 1, İstanbul 1995, s. 163.

285 Hoca Sadeddin, c. 5, s. 110-121.

286 Muhammed Said Cemaleddin, "Farsça Kaynaklarda İstanbul'un Fethi", 2. Uluslararası İstanbul'un Fethi Konferansı 30-31 Mayıs-1 Haziran 1997, İstanbul 1997, s. 147.

287 Ali Asgar Hikmet, *Cami Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1991, s. 79-81.

288 *İstanbul Risaleleri 1*, s. 388.

289 İbn Kemal, *VIII. Defter*. s.17; X. Defter, s. XLIV.

290 Fatih kanunnamesi ve kardeş katli meselesi için bkz. Abdülkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", *Tarih Dergisi*, sayı: 33, İstanbul, 1982, s. 7-28; Ahmet Şimşirgil, "Kardeş Katli", *Tarih ve Düşünce*, Temmuz 2000, sayı: 2000-07, s. 16-25; Ekrem Buğra Ekinci, "Def-i Mefâsid İçin", *Tarih ve Düşünce*, Temmuz 2000, sayı: 2000-07, s. 32-38.

291 Fatih ve döneminin edebi hayatı için bkz. Gönül Tekin, *Fatih Devri Türk edebiyatı*, s. 161-221.

292 Mustafa İsen bey; Fatih'in şiirlerine yüklenmek istenen manaları görünce, cehaletin bu kadarı da ancak tahsille mümkün olur demekten kendini alamaz. Bkz. "Osmanlı Hanedanı'nın Şairliği ve Fatih", *Tarih ve Medeniyet*, Temmuz 1997, sayı: 40, s. 8-10.

293 Pala, *Şair Fatih*, s. 291.

294 Ünsel, *Fatih'in Şiirleri*, s. 38; Pala, *Şair Fatih*, s. 296

295 *İstanbul Risaleleri 2*, s. 422.

296 Ünsel, *Fatih'in Şiirleri*, s. 36.

297 Ünsel, *Fatih'in Şiirleri*, s. 48-49.

298 Ünsel, *Fatih'in Şiirleri*, s. 80.

299 Ünsel, *Fatih'in Şiirleri*, s. 77.

300 Hoca Sadeddin, c. 3, s. 179-180.

301 *İstanbul Risaleleri 2*, s. 167.

302 Hoca Sadeddin, c. 3, s. 180-181.

303 Aşıkpaşazade, s. 194.

304 Bu eserler için bkz. C. Baltacı, *Fatih devri ilim hayatı ve Sahn-ı Seman medreseleri*, İstanbul Armağanı 1, s. 238-245.

305 *Zorzo Dolfin'in Venedik Kroniği*, s. 24-26

306 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 351-352.

307 Jorga, c. 2, s. 175-177.

308 Asıl adı Abdülmelik (740-828) olan Basralı Arap ozanı ve lügatçisi.

309 Hoca Sadeddin, c. 3, s. 182-184.

310 Neşri, c. 2, s.

BİBLİYOGRAFYA

A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1982.

A. Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, İstanbul 1928.

Abdülkadir Özcan, "Buçuktepe vakası", *DİA*, c. 6, s. 343-344.

Abdülkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", *Tarih Dergisi*, sy. 33, İstanbul 1982, s. 7-51.

A. Süheyl Ünver, *İstanbul Risaleleri 1-2*, İstanbul 1995.

A. Decei, "Fenerliler", *İA*, İstanbul 1964.

A. Djevad, *Yabancılara Göre Eski Türkler*, İstanbul 1974.

Ahmed Bahaüddin (Cizyedarzade), *Cizyedarzade Tarihi*, Süleymaniye Kütübhanesi, Nr. 2403.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned IV*.

Ahmet Şimşirgil, "Kardeş Katli", *Tarih ve Düşünce*, Temmuz 2000, sy. 2000-07, s. 16-25

Ahmet Şimşirgil, "1453 İstanbul muhasarası kronolojisi", *İstanbul Armağanı Fetih ve Fatih 1*, İstanbul 1995, s. 47-58.

Ali Asgar Hikmet, *Cami Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1991.

Ali İhsan Yurd, *Fatih'in Hocası Akşemseddin Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1972.

Anonim Tevarih-i Al-i Osman, haz. N. Azamat, İstanbul 1992.

Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, (Ali Bey neşri), İstanbul 1332.

"1453 yılında İstanbul'un muhasara ve zaptı", (Zorzo Dolfin'in Venedik Kroniği'nden tercüme edenler Samim Sinanoğlu-Suat Sinanoğlu), *Fatih ve İstanbul*, c. 1, sy. 1, s. 23-24.

Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrı Müslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul 1990.

Buhari, *et-Tarihü'l-kebir*, Haydarabat 1362, c. I/II.

C. Baltacı, "Fatih devri ilim hayatı ve Sahn-ı Seman medreseleri", *İstanbul Armağanı 1*, s. 238-245.

Celal-zade Mustafa, *Selim-name*, haz. A. Uğur-M. Çuhadar, Ankara 1990.

Cevdet Paşa, *Tezakir 21-39*, yay. Cavid Baysun, Ankara 1986.

Dukas, *Bizans Tarihi,* çev. VL. Mirmiroğlu, İstanbul 1956.

Ekrem Buğra Ekinci, "Def-i Mefâsid İçin", *Tarih ve Düşünce*, Temmuz 2000, sy. 2000-07, s. 32-38.

Enver Konukçu, *Otlukbeli Meydan Savaşı (Ağustos 1473),* Ankara 1998.

Fatih Sultan Mehmed'e Nasihatler, Sultan Murad Han, sad. A. Uçman, Tercüman 1001 Temel Eser.

Feridun Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi,* İstanbul 1949.

F. Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı,* çev. D. Körpe, İstanbul 2003.

Gazavat-ı Sultan Murad b. Mehemmed Han, yay. H. İnalcık - M. Oğuz, Ankara 1978.

Gönül Tekin, "Fatih devri Türk edebiyatı", *İstanbul Armağanı 1*, İstanbul 1995.

Hadidi, *Tevarih-i Al-i Osman (1299-1523),* haz. N. Öztürk, İstanbul 1991.

Halil İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara 1987

Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, yay. Mümin Çevik- Erol Kılıç, c. 2-3.

Hayrullah Efendi, *Osmanlı Devleti Tarihi*, haz. Z. Danışman, İstanbul 1971, c. 4.

Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't Tevarih*, haz. İ. Parmaksızoğlu, Ankara 1992, c. 2-3.

Hüseyin Algül, "Ebu Eyyub el- Ensari", *DİA*, 10, İstanbul 1994.

Hüseyin Algül, *İstanbul'un Fethi ve Fatih,* İstanbul 1981.

İbn Kemal, *Tevarih-i Al-i Osman*, VIII. Defter, haz. Ş. Turan, Ankara 1991.

İlyasoğlu Mercimek Ahmed, *Kabusname*, haz. A. Özkırımlı, c. 1.

İskender Pala, *Şiirin Sultanları*, Mayıs 2005.

İskender Pala, "Şair Fatih", *İstanbul Armağanı 1*, İstanbul 1995.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* c. I-II, Ankara 1972.

Jean-Paul Roux, *Historie des Turcs*, Paris 1894.

Kamuran Gürün, "Ermeni sorunu", *Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu*, İzmir 1985.

Kayhan Atik, *Lütfi Paşa ve Tevarih-i Al-i Osman*, Ankara 2001.

Kemal E. Ünsel, *Fatih'in Şiirleri*, Ankara 1946.

Latifi, *Tezkire*, haz. M. İsen, Ankara 1990.

Mahmut Şakiroğlu, "Fatih Sultan Mehmed'in Galatalılara verdiği fermanın Türkçe metinleri", *TAD*, Ankara 1982, c. XIV, sy. 25,

Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma- Neşri Tarihi*, haz. F. R. Unat- M. A. Köymen, Ankara 1987, c. 2

Mehmet İpşirli, "Fatih Medreseleri", *Tarih ve Medeniyet*, Mayıs 1994, sy. 3, s. 26-29.

M. Said Yazıcıoğlu, *Hızır Bey*, Ankara 1987.

Muhammed Said Cemaleddin, "Farsça Kaynaklarda İstanbul'un Fethi", *2. Uluslar arası İstanbul'un Fethi Konferansı 30-31 Mayıs-1 Haziran 1997*, İstanbul 1997, s. 145-150.

Mustafa İsen, "Osmanlı Hanedanı'nın Şairliği ve Fatih", *Tarih ve Medeniyet*, Temmuz 1997, sy. 40, s. 8-10.

Mücteba İlgürel, "İstanbul'un fethinde Osmanlı Topçuluğu", *Tarih ve Medeniyet*, Mayıs 1994, sy. 3, s. 20-23.

Nadir Devlet, "Hanlıklar dönemi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 9.

N. Barbaro, *Kostantiniye Muhasarası Ruznamesi 1453*, ter. Ş. T. Diler, İstanbul 1953.

N. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. N. Epçeli, c. 1-2, İstanbul 2005.

16. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi, haz. Ş. Baştav, Ankara 1973.

Oruç Bey, *Tevarih-i Al-i Osman*, neş. N. Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser.

Recep Akakuş, *Eyyub Sultan ve Mukaddes Emanetler*, İstanbul 1973.

S. Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askeri Faaliyeti*, Ankara 1985.

Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi*, haz. Vahid Çabuk, Ankara 1989, c. I.

Şehabeddin Tekindağ, "Fatih'in ölümü meselesi", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi TD*, XVI/21, İstanbul 1966, s. 95-108.

Şükrullah, *Behcetü't Tevarih*, çev. N. Atsız, İstanbul 1947.

Tayyarzade Ata, *Tarih-i Ata*, İstanbul 1293.

Tursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-feth*, haz. M. Tulum, İstanbul 1977.

İNDEKS

A

Abdülhak Hamid Tarhan 327
Abdülmuttalib 169
Acem 112, 234, 235, 291, 307, 317
Adalıoğlu 228
Adnî (Mahmud Paşa'nın mahlası) 257
Adriyatik Denizi 84
Afrasiyab 173
Afyonkarahisar 227
Agion 193
Ağaçdenizi 268
Ağaçhisarı
Ağrıboz 220, 228, 229, 230, 231, 232, 273, 288, 292
Ahitname 19, 131, 166, 224
Ahmed Bey (Evrenosoğlu) 277
Ahmed (büyük Ahmed, Sultan II.) 109
Ahmed (küçük Ahmed, Sultan II.) 109
Akbıyık (âlim ve şeyh) 142
Akçahisar (Kroya) 99
Akçaylı Mehmed Bey 142
akçe 38, 45, 95, 112, 125, 176, 177, 259, 303, 304, 305, 307
Akdere (Alba Valea) 268
Akhisar 38, 39
Akkoyunlu 13, 195, 202, 203, 226, 228, 229, 232, 233, 236, 242, 243, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 255, 258, 261, 266, 279, 301, 303
Aksakal İshak 178, 179
Aksaray 174, 255
Akşehir 50, 59, 127, 128, 226
Akşemseddin 142, 151, 152, 162, 163, 168, 170, 171, 172, 174, 296, 309, 316, 338
Alaaddin Ali (Karamanoğlu Mehmed) 36
Alaaddin Ali (Sultan II. Murad'ın oğlu) 66
Alaaddin Ali Tusi 307
Alaaddin Bin Mehmed Kuşçu 177
Alaaddin (Sultan II. Murad'ın oğlu) 59, 60, 66, 67
Alacahisar (Kruşevac) 60, 125
Alaüddevle Bozkurt Bey 282, 290
Albert (Alman İmparatoru ve Macaristan Kralı) 53, 54, 100
Albulena Ovası 185
Aleksios III. (Bizans İmparatoru) 190
Alfons V. (Napoli Kralı) 184, 185, 288,
Ali Bey (Evrenosoğlu) 52, 53, 54, 207
Ali Bey (Firuz Bey'in oğlu ve İznik Kalesi muhafızı) 33
Ali Bey (Karamanoğlu İbrahim Bey'in amcası) 47
Ali El-Bistami (Küçük Musannif) 213, 216
Ali Han Mirza (Cihangir Mirza'nın oğlu) 233
Âli İmran Suresi 85
Ali (Kara Timurtaş Paşa'nın oğlu) 37
Ali Kuşçu, bkz. Alaaddin Bin Mehmed Kuşçu (ünlü matematik ve astronomi bilgini)
âlimler 142, 153, 302, 316
Ali Şeker Bey (Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah'ın kumandanlarından) 233
Alman 53, 54, 58, 71, 100, 101, 104, 185, 274, 283, 294, 324, 325
Almanya 102, 299
Alpagut Mehmed Bey 249
Alparslan oğlu Hüsameddin Hasan Bey (Taceddinoğullarından) 42
Altınkapı 31
Altınordu 260, 265
Amasra 195, 196, 197
Amasya 18, 37, 40, 41, 59, 60, 105, 108, 109, 186, 201, 235, 240, 296, 317
Amerika 167
Amid (Diyarbakır) 233; -Meydan Muharebesi 234
Amr 169
Anadolu 13, 20, 22, 23, 24, 25, 33, 35, 39, 42, 44, 50, 56, 59, 60, 65, 67, 74, 76, 77, 79, 80, 83, 91, 93, 94, 95, 98, 102, 103, 109, 113, 127, 129, 131, 132, 142, 143, 158, 174, , 186, 196, 198, 200, 201, 209, 212, 229, 230, 232, 234, 236, 240, 246, 253, 317; -beylikleri 37, 210, 234, 256, 261, 268, 270, 271, 275, 276, 291, 317; -Hisarı 73, 130
Anconitano 302

Andronikos (Bizans imparatorunun oğlu) 314
Andronikos (Selanik Despotu) 46
Angeloslar ailesi 190
Ankara 20, 59, 97, 112, 198, 228, 239, 259, ; -Muharebesi 40, 45
Ankona 141
Antalya 36, 226
Antonio Rizo 133
Aragon 217, 304
Arap 170, 291, 292, 302, 305, 307, 317, 342
Arkadya 218
Arnavut; -lar ; -luk; -İskenderiyesi, bkz. İşkodra (Arnavut İskenderiyesi)
Arnavutluk 13, 53, 96, 101, 185, 186, 217, 277, 297; -Meselesi 99, 218, 272; -Seferi 99, 184
Arslan Bey (Dulkadırlı) 234
Artukova 41
âsa 165
Astragan 260
Asya 126, 260, 299
Aşık Paşazade 21, 112, 180
Atina 97, 98, 194, 218
Avlonya 71, 288
Avni (Fatih Sultan Mehmed'in Mahlası) 317
Avrupa 13, 25, 56, 58, 71, 85, 100, 109, 125, 126, 127, 140, 162, 164, 173, 184, 211, 217, 232, 235, 265, 290, 297, 298, 299, 301, 304, 324, 325
Ayamavra (Santa Mavra) (Yunan deniz adalarından) 192, 288
Ayas Kalesi 279
Ayasluğ 38, 46
Ayasofya 140, 151, 156, 162, 163, 164, 173, 175, 298; -Medresesi 176
Aydın 37, 38, 91
Aydınoğlu Hacı Bey 243
Aynaroz 19
Ayvansaray 143
Azab Bey 83, 84
Azak 260, 263, 264
Azaplar 7, 81, 247
Azerbaycan 235

B

Bakır Küresi 35, 197
Balastena 192
Balıkhisarı 112
Balkan Geçidi (Trayan) 61
Balkanlar 104, 126, 184, 261
Balmumu 260, 275
Baltaoğlu Süleyman Bey 64, 147
Baltık 84
Balyabadra (Patras) 99
Barbaro 156, 336, 337
Bayburt 245, 251, 254
Bayezid Camii 174
Bayezid II. 294, 301, 311, 314
Bayezid (İzmiroğlu Cüneyd Bey'in Kardeşi) 39, 40
Bayezid Paşa (Veziriazam) 18, 21, 22, 23, 24, 30, 37, 108
Baykuşlar 173
bayrak 58, 88, 168
Bayrampaşa 144, 153
Bazarlu Beyoğlu 238
bedesten 259
Bedreddin Bağdadi (Hanbeli Mezhebi âlimlerinden) 64
Bedreddin Tunusi (Mâlikî Mezhebi âlimlerinden) 64
Bektaşoğlu Ömer Bey 235
Belçika 58
Belgrad 53, 54, 55, 178, 179, 180, 181, 184, 186, 189, 191, 193, 211, 231, 256, 270, 298
Bengi Ali Bey (Niğde Emiri) 36; -'in Karaman tahtını elde etmesi 36
berat 33, 165, 316
Bertoldo Este (Taddeo dükünün oğlu) 218
Bessarion (Kardinal) 220
Beşiktaş 149, 287, 337
Bey Camii (İsmail Bey'in yaptırdığı cami) 200
Beyoğlu 33, 36, 57, 75, 76, 79, 102, 143, 182, 194, 230, 232, 238, 243
Beypazarı 59, 240
Biçeroğlu Hamza Bey 108; -'in vefatı 41
Biga 28
Birecik 233
Birgi 38
Bizans 18, 19, 22, 23, 24, 30, 31, 32, 38, 39, 45, 46, 47, 64, 67, 70, 71, 73, 76, 85, 94, 96, 97, 99, 109, 119, 120, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 134, 136, 139, 140, 141, 142, 144, 146, 147, 148, 150, 151, 156, 157, 159, 160, 164, 165, 167, 170, 190, 193, 195200, 201, 283, 297, 310, 314, 325; -lı çobanlar 133, 134

Boğaz Kesen, bkz. Rumeli Hisarı
Boğdan 13, 19, 205, 208, 209, 261, 265, 266, 267, 268, 269
Bohemya 54, 71, 101, 207
Bolu 35, 62, 196, 198, 199
Bolvadin 59
Bor 255
Bosna 13, 189, 192, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 221, 224, 225, 257, 272, 287, 339
Boyabat 4, 200
Boyana Suyu 275
Bozca 238
Bozkır 50
Bozok 279, 282
börk 206, 246
Börklüce Mustafa 108; - İsyanı 108
Buçuktepe Vakası 95
Budin 58
buğday 141, 260
Bulgar 58, 76
Bulgaristan 60, 70, 76, 205
Burgaz Adası 147
Burgond Dukalığı 201
Burgonya 201; - Dukalığı 201
Bursa 18, 20, 23, 25, 32, 33, 34, 36, 42, 43, 52, 60, 66, 69, 107, 108, 109, 110, 111, 167, 197, 198, 213, 240, 256, 259, 305, 307, 321
Büyükada 147
Büyük Galata 174

C
cami 45, 110, 111, 120, 168, 172, 176, 200, 259, 321, 322, 332
Canik 41
Cebecibaşı 145
Celaleddin Ali Bey 233
Cem Sultan (Fatih Sultan Mehmed'in Oğlu) 240
Ceneviz 28, 29, 74, 124, 141, 144, 147, 166, 196, 264; -liler 24, 25, 40, 108, 144, 149, 166, 195, 197, 210, 260, 261, 262, 263, 264
Cengiz Han 260
Centile Bellini 301, 348
cephane 54, 133, 141, 321
Charles (Burgonya Dukası) 232
Charles VII (Fransa Kralı) 126
Cibali 174
Cihangir Mirza (Akkoyunlu Hükümdarı Uzan Hasan'ın Kardeşi) 233
Cihan Şah (Karakoyunlu Hükümdarı) 90, 233, 235
Comnenoslar 173
Cuci (Cengiz Han'ın oğlu) 260
Cüneyd Bey (Aydınoğlu) 27
Cüneyd Bey (İzmiroğlu Kara Cüneyd) 37
Cüneyd Bey (Mustafa Çelebi'nin veziri) 348
Çakmak (Mısır Memlüklü Sultanı) 69, 84
Çanakkale Boğazı 64
Çandarlı Halil Paşa 69, 106, 112, 124, 128, 130, 132, 135, 139, 151, 250, 296
Çandarlızade İbrahim Paşa 33
Çandarlızade Mahmud Bey (Sultan II. Murad'ın eniştesi ve Veziriazam Çandarlı Halil Paşa'nın kardeşi) 62
Çankırı 35
Çarşamba 42, 108, 145, 147, 150, 151, 226, 231, 245, 251; - Ovası 174
Çayırcık köyü 200
Çek 101
Çekirge 86
Çelebi Mehmed 12, 13, 18, 20, 24, 25, 26, 32, 34, 38, 40, 43, 54, 108, ; -in Türbesi 34
Çemberlitaş 173
Çemişkezek 202, 233
Çerkez 260, 263
Çernov 192
Çeşme 38
çevgan (atlı top oyunu) 282, 290
Çıfıt Kapısı 174
Çin Hindi 260

D
Damat Karaca Paşa (Anadolu Beylerbeyi), bkz. Karaca Paşa
Danişmendname (Molla Arif Çelebi'nin Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesini konu edinen eseri) 113
Darende 59, 279
Darülhadis 109, 110
Darüşşifa 176, 323
darü't-talim 176
David Komnenos (IV. Yuannis'in Kardeşi) 204
Davud Paşa 232, 246, 275, 276
davul 54, 223
Davud Ağa (Enderun ağalarından) 311
Dayı Karaca Bey 179, 180, 183, 184
defterdar 149, 243
Deliorman 71

Denizli 40
Devrekani 200
Dikilitaş 173
Dimitrios (Bizans Kralı Kostantin Dragazes'in kardeşi) 193, 194, 195
Dimitrios Leontarios (Bizans generali) 19
Dimitrios Polirset 97
Diyarbakır 233
Dolapdere 148
Dolmabahçe 148
Doryos (Enez Prensi) 211
Drakul (Şeytan), bkz. Vlad III. (Eflak Beyi)
Dregos (Drivasto) Hisarı 275, 276
Drina Nehri 275
Drin Nehri 222
Dubrovnik, bkz. Raguza (Dubrovnik)
duka 46, 63, 74, 178, 189, 195, 209, 213, 271, 278
Dukas (Bizans Tarihçisi) 99, 119, 134, 137
Dulkadırlı; -oğulları
düğün 42, 52, 105, 106, 188, 252, 295
dülger 130
Düzmece Mustafa (Şehzade Musatafa) 20, 37

E
Ebu Eyyûb El-Ensârî (Halid Bin Zeyd) 169, 170, 322
Ebu Hanife 303
Ebu Said Han (Timurilerden, Horosan Hükümdarı) 235
Ebussuud Efendi 316
Edirne 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 29, 30, 42, 43, 45, 46, 48, 50, 52, 53, 60, 62, 63, 64, 65, 67, 72, 74, 75, 76, 77, 84, 87, 90, 91, 92, 95, 96, 99, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 112, 115, 124, 129, 130, 131, 134, 135, 136, 137, 138, 142, 145, 160, 186, 190, 192, 204, 205, 211, 212, 240, 256, 269, 270, 296, 300, 303, 305, 306, 311, 321
Edirnekapı 143, 144, 147, 150, 153
Eflak 13, 29, 47, 52, 53, 56, 57, 58, 59, 63, 71, 75, 76, 78, 80, 82, 94, 100, 101, 104, 124, 125, 205, 206, 207, 208, 209, 213, 214, 217, 266, 267, 269; - Meselesi 205
Eflani Kalesi 197
Ege 210; - Bölgesi 108; - Denizi 22, 131, 210, 213
Eğine Körfezi 97
Eğridir37; -liler 174
Eğrigöz Kalesi (Kütahya'da bir kale) 205
Eğrikapı 153, 174
Ekrem Hakkı Ayverdi (Mimar) 111
Elbistan 105, 234, 279
El-Melikü'z-Zahir Hoşkadem (Memluk Sultanı) 279
Eminek (Kırım Temsilcisi Mamak'ın oğlu) 262
Emir Buhari (Yıldırım Bayezid'in damadı) 18, 26, 43
Emir Kulaksız 280
Emir Özbek 280
Emir Sultan, bkz. Emir Buhari.
Emir Süleyman 45, 67, 144
Emir Yeşbek 281
Emre Çelebi (Ankara Kadısı) 228
Enez 210, 211, 229, 230, 232
Engürüs seferi 51, 52
Epidamnos 218
Ereğli 132, 174, 227
Ergani 233
Ergene 45, 112
Erhondu Hatun (Sultan II. Murad'ın kızı) 109
Erisos 19
Ermenek 253, 254
Ermeniler 167, 174, 264, 338
Erzincan 202, 203, 234, 241
Esediye Medresesi (Bursa'da) 305
Evrenos Bey 207, 208
Eyüb Sultan 327, ; - Camii 172, 176

F
fakih 64, 65, 302
Fatih 172, 173, 174, 175, 176, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 214, 216, 217, 218, 220, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 245, 246, 247; - Camii 176, 177, 178; - Kanunnamesi 315
Fatma Hatun (Sultan II. Murad'ın kızı) 109
Fazlullah (Acem ülkesinden bir bilgin) 112
Feke Kalesi 279
Fener mahallesi 174
Ferdinand (Napoli Kralı, V. Alfons'un oğlu) 185, 232, 273, 288
ferman 42, 130, 167, 259, 264

Fetihname 84, 89, 90; Varna Savaşı 85
Fetret Dönemi 37, 314
fıkıh 256, 296, 317
Fırat 201, 242, 243, 245; - Nehri 241; - Vadisi 241
Filelfo 126
Filibe 60, 61, 114, 200, 207
filo 141, 142
filori 279
Firuz Ağa 133; -'nın Rumeli Hisarı Kumandanlığına Tayini 133
Firuz Bey 58, 178
Fîrûze 297
Floransa 139
Foça 24, 25, 28, 174, 230; -lılar 25, 30
Françesko Kontarini 272
Fransa 58, 70, 126, 141, 201, 324
Fransızlar 101, 185
Fransisken tarikatı 181
Franz Babinger (Alman Tarihçi) 294, 324
Frenk 25, 28, 65, 97, 131, 218; - Askerleri 29; - Gemileri 129
Frigya 129
Futalar (Bohçalar) 187

G
Galata 140, 148, 149, 166, 174, 264; - Hıristiyanları 167
ganimet 50, 56, 88, 264, 269
Gaverudi (Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah'ın kumandanlarından) 233
Gavur İshak 245, 246
Gazi Kara Abdurrahman 74
Gebze 291, 293
Gedik Ahmed Paşa 202, 228, 229, 253, 254, 255, 262, 263, 264, 271, 272, 273, 274, 288, 290, 340
Gelibolu 19, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 34, 42, 43, 71, 73, 74, 124, 129, 210, 287, 290, ; - Boğazı 73, 131, 142; -lular 174
Gennadios, Bk. Georgios Skolarius.
George Brankoviç (Sırp Despotu) 59, 63, 92, 177
George Lepes (Piskopos) 55
Georgios Amirutzes (İmparator David Komnenos'un baş mabeyncisi) 204
Georgios Skolarius 165; -'un Gennadios unvanını alarak İstanbul Ortodoks Kilisesi'nin başına geçmesi 165
Gerger Kalesi 234
Germe 97, 98, 218, 219, 220
Germiyan 33, 34, 42, 44
Gevherhan Sultan (Fatih Sultan Mehmed'in kızı, Uğurlu Mehmed Bey'in eşi) 301
Giovanni Adorno (Ceneviz Beyi) 25
Giovanni Dorio 277, 278
Giovanni Mario Angiolello 301
Girit 141, 144
Golumbaç Kalesi, bkz. Güvercinlik (Golumbaç Kalesi)
Göde Ahmed Bey (Uğurlu Mehmed Bey'in oğlu, Fatih Sultan Mehmed'in torunu, Akkoyunlu Hükümdarı) 301
Gökçe (Taşköprü'nün bir nahiyesi) 200
Gölbaşı (Sabiacco) Hisarı 275, 276
Greguar (Sırp Despotu Brankoviç'in oğlu) 189
grejuva ateşi 32, 151
Grigorios (Patrik) 139
Güğercinlik (Golumbaç) Kalesi 63
Gülbahar Hatun (Fatih Sultan Mehmed'in eşi) 301
Gümlüoğlu 26
Gümülcine 42, 229
Güvercin 50
Güzelce Hisar 22, 73

H
Hacı Giray (Kırım Hanı) 260; -'ın vefatı 261
Hacı İvaz Paşa 21, 27, 28, 37
Haçlı 13, 58, 59, 60, 72, 73, 75, 76, 78, 82, 89, 100, 101, 102, 103, 126, 148, 277, 283, 334
Hadım Şehabeddin Paşa, bkz. Şehabeddin Paşa
hadis 296, 311, 317, 318
Haleb 279
Haliç 31, 140, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 153, 164; -teki zincir 140
Halid Bin Zeyd, bkz. Ebu Eyyub El-Ensari
Halil Bey (Akkoyunlu komutanlarından) 248
Halil Bey (Sultan I. Murad'ın kardeşi) 314
Halkondil (müverrih) 98, 120
hamam 45, 200, 259, 323
Hamidili 32, 47, 51, 236
Hammer 56, 76, 120, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 339, 341, 344
Hamza Bey (Anadolu Beylerbeyi) 39, 40, 41

Hamza Bey (Firuz Bey'in oğlu ve Antalya muhafızı) 36
Hamza Bey (Niğbolu Sancakbeyi) 207
Hamza Reis (Gazi Kara Abdurrahman'ın oğlu) 74
han 45, 200, 244, 259, 261, 321
Hanbeli 64, 347
Hanefi 65
Haram Bey, bkz. Hürrem İlyas Bey (Haram Bey)
Harbiye 148
Harmaneum Promentarium 130
Harput 234
Hasan Ağa (Yeniçeri Ağası) 181
Hasan Ali (Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah'ın halefi ve oğlu) 235
Hasan Bey (İsmail Bey'in oğlu) 198
Hasan Padişah, bkz. Uzun Hasan (Akkoyunlu Hükümdarı)
Hasan (Sultan II. Murad'ın oğlu) 109
Hasköy 143, 174, 258, 264
Has Murad Paşa (Rumeli Beylerbeyi) 232, 240, 241, 242, 243, 245, 258
Hatice Hatun (İbrahim Bey'in kızı) 36, 199, Candaroğlu İbrahim Bey'in kızı -'ı Murad Han ile nikâhlaması 36
Hatice Hatun (Sultan II. Murad'ın kızı) 109, 199
Havale Kalesi (Güzelce Hisar) 191
havan topu 148; dünyadaki ilk 148
Havari Kilisesi 322
Haydar Bey (Kocakaya Hâkimi) 41
hazine 113, 316
Helena (Sırp Despotu Lazar'ın eşi) 189, 190, 192
Helene (Dimitrios'un kızı) 194
Hemedan 235
hendese (Geometri) 296
Hermanştad 55, 58
Herodot 324
Hersek 13, 216, 224
Hersekzade Ahmed Paşa (Stefan Korsaroviç'in oğlu) 216, 274
Heybeli Ada 147
Hıristiyan 22, 94, 161, 162, 165, 166, 194, 211, 240, 283, 325, 326, 337
Hısn-ı Keyfa şehri 234
Hızır Ağa (Amasya Sancakbeyi) 66, 105
Hızır Bey 41, 58, 79, 175, 186, 201, 305, 338
Hızır Bey (Yörgüç Paşaoğlu) 305
Hızır Çelebi 302
Hint 260
Hoca Sadeddin Efendi 111, 156, 236, 237, 258, 293, 322, 323, 326, 331, 332, 333, 334, 335, 344
Hocazade 176, 177, 302, 305, 306, 307
Horasan 234, 235, 308
Hovakim (Ermeni Piskoposu) 167
Hurşid Bey (Akkoyunlu komutanlarından) 202
Hüma Hatun (Fatih Sultan Mehmed'in annesi) 296
Hünkâr Çayırı, bkz. Tekfur Çayırı (Hünkâr Çayırı)
Hürrem İlyas Bey (Haram Bey) 221
Hüsameddin Hasan Bey 42
Hüsrev ü Şirin (Şeyhi'nin eseri) 113

I-İ

Irak-ı Acem 234, 235
Isidoros (Papa'nın elçisi) 140
Isparta 37, 193, 194, 195, 218
İbni Fenari 79
İbni Hacer-i Askalani (Şafi Mezhebi imamlarından, fakih, muhaddis ve tarihçi)
İbni Kemal 152
İbrahim Bey (Candaroğlu İsfendiyar Bey'in oğlu) 36
İbrahim Bey (Karamanoğlu Mehmed Bey'in oğlu) 47, 50, 59, 64, 69, 90, 127, 199, 225, 226,
İbrahim Bey (Sultan I. Murad'ın kardeşi) 65
İbrahim Paşa (Çandarlı Halil Paşa'nın oğlu) 21, 24, 28, 33, 37, 74, 109, 250
İçel 229, 253
imaret 45, 111, 172, 176, 200, 259, 302, 322
İmroz 211, 229
İnaloğlu 238
İnceğiz 71, 73
İncil 158
İnebahtı (Lepanto) 217
İnegöl 199
İngiliz 185
ipek 260
İpsala 112, 210
İpsili 38, 39, 40
İran 195, 234, 235, 250, 260, 265
İren (Bizans Kraliçesi) 99
İrene (Sırp Despotu Brankoviç'in eşi) 189
İsa Bey (Evrenosoğlu) 61, 79, 178, 185, 217

İsa Çelebi (Karamanoğlu Mehmed Bey'in oğlu) 37
İsfendiyar Bey (Candaroğlu) 35, 36
İshak Bey (Üsküb Sancakbeyi) 51, 52
İshakoğlu İsa Bey 182
İshak Paşa (Anadolu Beylerbeyi) 69, 91, 93, 96
iskan siyaseti 174
İskender Bey (Arnavutluk Prensi) 99, 100, 101, 184, 185, 195, 216, 217, 218, 222, 248, 249, 269, 274, 287
İsmail Bey (İsfendiyaroğlu) 197, 198, 199, 200, 226
İspanya 141, 144
İstanbul 18, 19, 22, 24, 30, 31, 33, 34, 35, 67, 71, 73, 74, 75, 91, 94, 95, 99, 104, 124, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 147, 148, 149, 151, 152, 155, 156, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 184, 185, 193, 194, 196, 197, 201, 204, 205, 207, 210, 213, 216, 220, 225, 227, 230, 231, 251, 256, 258, 259, 260, 263, 264, 265, 266, 271, 277, 278, 279, 280, 283, 287, 291, 297, 298, 301, 302, 303, 305, 306, 307, 308, 309, 311, 321, 322, 323, 324, 326, 327, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 340, 341, 342, 343, 344
İşkodra (Arnavut İskenderiyesi) 266, 273, 274, 275, 276, 277
İştinoğlu Ali Bey 178
İtalya 46, 192, 193, 232, 287, 288, 289, 290, 291, 299, 324
İvaz Paşa 21, 27, 28, 37
İzladi Derbendi 60, 61
İzmir 38, 338, 344
İzmit 74, 132
İznik 32, 33, 34, 35, 331
İzonzo Nehri 272, 274
İzvornik 216, 222, 224

J

Jakomo Cocco (Venedikli kaptan) 149
Jan Hunyad (Osmanlı kaynaklarındaki ismi Yanko) 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 64, 70, 71, 75, 76, 78, 80, 81, 82, 92, 94, 99, 100, 102, 103, 104, 146, 177, 181, 183, 184, 186
Jean Paul Roux (Fransız tarihçi) 168
Jorga (tarihçi, yazar) 325, 326
Jul Sezar 97
Jülyen Sezarini (Kardinal) 59, 70, 78, 79, 83
Jüstinyani (Sakız Beyi) 141, 144, 151, 156, 160

K

Kabil 260
Kâbusname (Mercimek Ahmed'in Farsçadan çevirdiği eser) 113, 114
kaftan 34
Kahire 282, 290
Kalecik 35
Kalikstus III. (Papa) 211
Kalikula 97
kalkan 32, 247
Kanina 71
Kantakuzen 161
Kantakuzenoslar 190
Kanunname 312
Kapadokya 201, 238
Kapıkulu 59, 262; - birlikleri 143
Kapistrano (Fransisken tarikatı rahiplerinden) 181, 183, 184
Karaboğan Geçidi 61
Karaca Bey (Rumeli Beylerbeyi) 79, 80, 81, 93, 142, 143, 153, 179, 180, 183, 184
Karaca Paşa (Anadolu Beylerbeyi) 79, 80, 83, 102, 178, 256
Kara Cüneyd, bkz. Cüneyd Bey (İzmiroğlu Kara Cüneyd)
Karadeniz 19, 22, 71, 72, 76, 94, 131, 132, 133, 137, 142, 176, 195, 196, 203, 206, 207, 209, 210, 253, 259, 260, 261, 269
Karaman 13, 33, 34, 36, 39, 40, 50, 51, 52, 58, 59, 60, 64, 65, 66, 101, 128, 134, 217, 225, 226, 227, 228, 229, 232, 234, 235, 236, 237, 239, 240, 246, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 271, 280, 291, 317, 333
Karamani Mehmed Paşa 274, 296, 312, 316
Karamanoğulları 32, 39, 42, 58, 62, 116, 127, 198, 201, 228, 234, 253, 273, 333
Kara Mihal 78, 79
Karasu 125, 130, 204
Kara Timurtaş Paşa, bkz. Timurtaş Paşa
Kara Yülük Osman Bey 233
Kardeş Katli 342, 343
Kasım Bey (Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın amcası) 233

Kasım Bey (Candaroğlu İsfendiyar Bey'in oğlu); -'in Murad Han'ın yanına sığınması 35; -'in elçi olarak Bizans'a gönderilişi 151
Kasım Bey (Karamanoğlu Pir Ahmed Bey'in kardeşi) 227, 228, 235, 253, 254
Kasımpaşa 143, 148, 149, 150, 163
Kasım Paşa (Rumeli Beylerbeyi) 60, 61, 62, 92
Kastamonu 35, 36, 94, 197, 198, 199, 200, 256
Kastilya 217
Katerina (Trabzon-Rum İmparatoru IV. Yuannis'in kızı, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın eşi) 201, 234
Katip Yunus Bey (Silistre Beyi) 207
Kavalca (Göl nahiyesinin bir köyü) 200
Kayıtbay (Memluk Sultanı) 280, 281, 282, 290
Kayseri 226, 236, 254, 255
Kazancı Mahallesi 174
Kazıklı Voyvoda, bkz. Vlad III (Eflak Beyi)
Kazlar 186
Kazova 236
Kefalonya (Yunan Deniz Adalarından) 288
Kefe 260, 261, 262, 263, 264, 266, 271, 340
Kemah (Göl nahiyesinin bir köyü) 200
Kemalpaşazade 182, 203, 250, 260, 281, 292, 315, 316, 336
Kerç mevkii 272
Kervansaray 121, 200, 259, 323
Keşan 142
keşişler 32
Kıbrıs 232, 283; - Ortodoksları 165
Kılıç 84, 87, 228, 229, 331
Kılıççı Ahmed (Azab askerlerinden) 247
Kınalı Ada 147
Kıreli 235, 236, 255
Kırım 13, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 271, 300, 340
Kızıl Adalar (Kınalı, Burgaz, Heybeli ve Büyükada) 147
Kızılağaç Yenicesi 29
Kızıl Ahmed Bey (İsmail Bey'in kardeşi) 198, 200
Kızıl Kocaoğulları namındaki dört kardeş 41
Kiloç 215, 216
kireççi 130
Kocaeli 73, 74, 130
Kocakaya 41, 351
Kocakayası (Osmancık'ta bir kale) 41
Koca Murad Gazi, bkz. Murad II.
Koç Hüseyinoğlu 71
Konya 36, 50, 59, 60, 127, 174, 227, 236, 238, 254, 255, 256, 291, 301, 308
Korint 97, 98, 99, 193, 194, 218
Korkusuz Jan 75
Korkuteli Yaylası 36
Koron 217
Kosova 13, 101, 102, 104, 178, 297
Kostantin Dragazes (Bizans İmparatoru) 193
Kostantiniyye 32, 126, 138, 161
Kovacili 216
Koyulhisar 202
köle 87, 210
Kör Greguar, bkz. Greguar (Sırp Despotu Brankoviç'in oğlu)
Kör Zeynel, bkz. Zeynel Mirza (Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın oğlu)
Kritovulos (Bizanslı tarihçi) 304
Kritovulos (İmroz Hâkimi) 211
Kroya, bkz. Akçahisar (Kroya)
Kruşevac 60, 125, 178
Kudüs 112, 158, 283
Kula Şahin Paşa, bkz. Şehabeddin Paşa
Kumbarahane 149
Kumkapı 144, 174
Kurtcu Doğan (Yeniçeri Ağası) 93, 95
Kurt Hasan (İzmiroğlu Cüneyd Bey'in oğlu) 39
Kuruca 191
Kusva (Hz. Muhammed'in devesi) 168
Küçük Musannif, bkz. Ali El-Bistami (Küçük Musannif)
Küçük Mustafa 36
Küçük Sinan Bey (Ankara Sancakbeyi) 228
külliye 45, 110, 322
Künibiçe 61
Kürt Hasan (Çemişkezek Beyi) 202
Kütahya 37, 44, 53, 57, 59, 205
kütüphane 176

L

Ladislas (Macar Kralı) 146
Ladislas VI. (Alman İmparatoru Albert'in oğlu) 100
Ladislas V. (Macar Kralı) 151
Laerce 324

Lakanas (Bizans elçisi) 30
Langa 174
Lapseki 25, 28
Larende 174, 227, 253, 254
Lârî (Fatih Sultan Mehmed'in hekimlerinden) 294
Latifi 302, 335, 341, 344
Latin 144, 147, 173, 211, 212
Lazar (Sırp Despotu, Brankoviç'in oğlu) 53, 177, 189, 192, 213, 288
Leh 58, 80, 101, 266, 267, 325
Lehistan 84, 261, 265, 266, 267, 354
Leonardo (Sakız Başpiskoposu) 155
Leonardo (Sırp Despotu Lazar'ın damadı) 288
Leonardo (Yunan Adaları Prensi) 278
Lepant Körfezi 97
Lepanto, bkz. İnebahtı (Lepanto)
Leyszâde Mehmed Çelebi (Nişancı) 312
Limni 19, 141, 210, 211, 229, 230
Lombardiya 273, 324
Londra 301
Loredano (Amiral) 218, 272, 273
Louis Serampa (Kardinal) 211
Lukas Notaras (Grandük) 140

M

Alaüddevle Bozkurt Bey (Dulkadıroğlu) 282, 290
Macar 50, 52, 53, 54, 57, 58, 60, 63, 64, 69, 70, 71, 74, 76, 78, 79, 82, 84, 98, 100, 101, 103, 104, 124, 125, 131, 136, 145, 146, 151, 177, 179, 180, 181, 182, 184, 190, 191, 192, 206, 207, 209, 216, 221, 222, 223, 224, 269, 270, 271, 273, 325
Macaristan 52, 53, 54, 55, 58, 59, 63, 64, 70, 84, 101, 151, 179, 189, 190, 192, 193, 209, 269, 271, 273
Maçka Deresi 148
Mahmud Ağa (Azablar Ağası) 247, 262
Mahmud Çelebi (Sultan II. Murad'ın Damadı ve Çandarlı İbrahim Paşa'nın oğlu) 63, 109
Mahmud Paşa (Anadolu Beylerbeyi) 142, 153
Mahmud Paşa (Sadrazam) 176, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 198, 204, 207, 208, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 222, 223, 227, 230, 237, 241, 242, 243, 256, 257, 258, 259, 262, 306
Makro Ganis (Bizans elçisi) 30
Mâlîki Mezhebi 64
Malkoçoğlu Bali Bey (Semendire Sancakbeyi) 208, 274
Maltepe 143, 291
Mamak (Kırım'ın temsilcisi) 262
Manisa 37, 62, 65, 67, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 106, 124, 186, 227, 255, 296, 297, 334
Manuel Angelos (Selanik Despotu) 190
Manuel (Bizans İmparatoru) 19, 24, 30, 32, 131
Mara (Sırp Despotu Brankoviç'in kızı ve Sultan II. Murad'ın eşi) 125, 189, 193
Maraş 279
Maria (Lazar'ın kızı, Bosna Prensi Stefan'ın eşi) 189, 192, 262
Markova köyü 200
Marmara 4, 133, 140, 142, 147, 153, 176, 210
Martoloslar 222
Marya (Sırp Despotu Brankoviç'in kızı) 93
Mati Nehri 185
Matyas Corvin (Macar Kralı) 209
Maveraünnehir 235, 263
Medine-i Münevvere 112
medrese 110, 111, 120, 168, 172, 200, 259, 302, 321, 322
Mehmed Ağa 256, 268
Mehmed Bakır (Akkoyunlu Komutanı) 247, 248
Mehmed Bey (Karamanoğlu) 36
Mehmed Giray (Mengli Giray'ın Oğlu) 263
Mehmed II. (Fatih Sultan Mehmed) 13, 69, 71, 74, 84, 90, 91, 92, 124, 125, 127, 129, 133, 134, 135, 138, 144, 145, 147, 148, 161, 185, 225, 256
Mehmed III. 314
Mehmed IV. 314
mehter 98
Mekke-i Mükerreme 112
mektep 259
Melik Arslan (Dulkadirli Süleyman Bey'in oğlu) 279
Melik Zahir Çakmak (Mısır Memlüklü Sultanı) 90
Memlük 90, 278, 279, 280, 282, 290

Mengli Giray (Kırım Hanı Hacı Giray'ın oğlu) 261, 262, 263, 264, 265
Menkup 260, 263, 264
Mennan Kalesi 254
Menteşe 91
Mercimek Ahmed 113, 114, 335
Meriç 186
Mesih Paşa 283, 285, 286, 287, 290
Mesnevi 111, 115
Mevlana Hamza 50, 51
Mevlana Veli 127
Mevlevihane 111, 153; - Kapısı 141
Mezid Bey 55, 56, 92
Mısır; 69, 84, 90, 229, 278, 279, 280, 281, 290, 292 - İskenderiyesi 275
Michael Angeloviç (Mahmud Paşa'nın kardeşi) 189
Midilli 46, 124, 125, 174, 209, 210, 211, 212, 213, 217, 220, 221, 229, 339
Midye 71, 142
Mihail Angelos (Mahmud Paşa'nın babası) 190
Mihaloğlu Ali Bey 193, 214, 223, 242, 245, 248, 272, 274
Mihaloğlu Hızır Bey 102
Mihaloğlu İskender Bey 216, 222, 274, 287
Mihaloğlu Mehmed Bey 26, 31, 34
Minetto (Venedik Balyozu) 156
Minnetoğlu Mehmed Bey 191, 216, 221
Misivri 142
Mistra (Isparta) 193, 195
Moçenigo 273
Modon 217
Moğol 108
Molla Abdülkerim 176
Molla Ali Tusi 176
Molla Arif Çelebi 113
Molla Bahaeddin 311
Molla Cami, bkz. Nureddin Abdurrahman Cami (Mola Cami)
Molla Gürani 113, 142, 151, 177, 205, 296, 302, 303
Molla Hızır Bey 175
Molla Hüsrev (Kazasker) 69, 142, 175, 177, 302, 303, 304, 307
Molla Seyyid Ali 306
Molla Yegan (Fatih Sultan Mehmed'in ilk hocası) 113, 296, 302
Molla Zeyrek Mehmed 176
Mora 13, 46, 96, 97, 98, 99, 124, 141, 149, 174, 192, 193, 194, 195, 199, 206, 217, 218, 220, 221, 229, 230, 232, 243, , 272, 277, 287; Kuzey - 229
Morova 60, 99, 177, 178
Moskova 260
muhaddis 64
muhallebiler 186
Muhammediyye (Yazıcıoğlu Mehmed'in eseri) 113
Murad Bey (Subaşı) 211
Murad-ı Hüdavendigâr 102; -'ın türbesi 43
Murad II. 106, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 119, 120, 124, 125, 128, 184, 199, 205, 218, 256, 296, 297, 305, 330
Murad III. 314
Murad IV. 314
Muradiye (Sultan II. Murad'ın türbesinin bulunduğu Bursa'da bir mahalle) 109, 111
Murad Paşa 232, 240, 241, 242, 243, 245, 253, 258
Musa Çelebi 26, 54
Muslihiddin Efendi (Hocazade) 305
Muslihiddin (Osmanlı top döküm ustası) 45, 136, 305
Mustafa Bey (Aydınoğlu II. Umur Bey'in oğlu) 38
Mustafa Bey (Ozguroğlu İsa Bey'in oğlu) 182
Mustafa Çelebi, bkz. Mustafa Çelebi
Mustafa Çelebi (Fatih Sultan Mehmed'in oğlu) 186, 247
Mustafa Çelebi (Yıldırım Bayezid'in oğlu); - İsyanı (Düzmece İsyanı) 30, 46
Müslüman 18, 59, 140, 163, 166, 174, 190, 216, 221, 245, 250, 251, 260, 278, 284, 296, 298, 311, 314, 315, 326
Müzakoğlu Yakub Bey 58

N

nakkâre 98, 157, 159
Name 44, 58, 69, 84, 91, 203, 232, 280, , 308, 317; Sultan II. Murad'ın -si 63
Napoli 184, 185, 210, 217, 232, 266, 273, 288, 289
Nasuh Bey (Arnavut Beyi) 208
National Gallery 301
Neccaroğulları 169
Neri (Atina Dukası) 97, 98

Neron 97
Neşri 59, 121, 180, 327, 331, 332, 333, 334, 335, 338, 339, 342
Nif 40
Niğbolu 37, 40, 54, 70, 75, 76, 101, 207
Niğde 36, 37, 254, 255
Nihad Sami Banarlı 317
Nikola II. 212
Nikolas Kanale (Vendeikli komutan) 229, 231
Niş 60, 62, 178, 191
Novoberda (Demir madenleri ile meşhur bir yer) 54, 92
Novoberdo 178, 190, 256
Numidei 173
Nur Devlet (Kırım Hanı Hacı Giray'ın oğlu) 261, 265
Nureddin Abdurrahman Cami (Mola Cami) 307

O-Ö
odun 31, 270
Ohri 37, 40
Ojen IV. (Papa) 58
ok 31, 54, 79, 145, 146, 147, 153, 157, 158, 161, 239, 276
Okmeydanı 172
Omol 177
On İkiler Meclisi 149
ordu 54, 57, 89, 90, 94, 98, 145, 152, 154, 161, 169, 188, 196, 203, 216, 224, 237, 245, 267, 274, 290, 292, 299
Orhan Çelebi (Emir Süleyman'ın oğlu) 92; -'nin serbest bırakılması 92
Orhan Gazi 74; -'in türbesi 42
Orhan (Sultan II. Murad'ın oğlu) 91, 92, 109
Orsova 70, 75
Ortodoks 140, 164, 165, 166, 167; Filistin -ları 165; Rus -ları 165
Oruç Bey (Timurtaş Paşa'nın oğlu, Anadolu Beylerbeyi) 37, 38; -'in vefatı 39
Osmancık 14, 41
Osman Çelebi (Umur Bey'in oğlu) 44, 57
Osman Gazi 14; -'nin türbesi 42
Ostroviç (Sivricehisar) 191
Otlukbeli 245, 251, 253, 255, 258, 340, 344
Otlukköyü 61
Otranto 287, 289, 290
Ozguroğlu İsa Bey (Anadolu Beylerbeyi) 102, 182
Ömer Bey 58, 194, 209, 215, 217, 220, 230, 235, 236, 243, 244, 245, 249, 272, 273, 339, 341
Ömer Bey (Turhan Bey'in oğlu) 194, 209, 215, 217, 220, 230, 243, 244, 245, 249, 272, 273
Örnek (Kadın Ağa) 52

P
papa 64, 139, 141
papazlar 32, 155, 165
para 23, 25, 29, 33, 40, 112, 141, 214, 217, 222, 279, 307, 323
Paros 173
Paşa Yiğit 98
Patras, bkz. Balyabadra (Patras)
patrik 139, 162
Pavlıili 216
Peritorion (Batı Trakya sahillerinde bir köy) 30
Pierre D'aubusson 284, 285, 286
Pir Ahmed (Karamanoğlu İshak Bey'in kardeşi) 226, 227, 228, 234, 235, 237, 248, 249, 253, 254, 257, 278, 281
Piri (Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah'ın kumandanlarından) 233
Pius II (Papa) 194
Pius (Papa) 189
Polonya 55, 59, 71, 82, 101, 102, 217
Pravadi 76
Pulya 288

Q
Quinte-Curce 324

R
Radul (Eflak Beyi III. Vlad'ın kardeşi) 205, 209
Raguza (Dubrovnik) 71, 124; -lı 54
rahibeler 230
rahipler 32, 144, 225
rehin 18, 53, 108, 205, 216
Reşeva 191
Reyhan (Kadın Ağa) 52
Rodop dağları 200
Rodos 46, 125, 210, 211, 232, 284, 285, 287, 290, 291; - şövalyeleri 124

Roma 13, 139, 140, 166, 232, 289, 290, 294, 324
Romanya 102
Rudnik 178, 179, 191
Rum 13, 76, 93, 121, 124, 147, 165, 195, 201, 202, 204, 227, 228, 234, 235, 244, 256, 257, 264, 298, 299, 307, 308, 311, 312, 317
Rumeli 13, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 30, 36, 38, 42, 48, 49, 52, 54, 56, 59, 60, 61, 62, 65, 67, 71, 73, 74, 76, 77, 79, 81, 82, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 102, 109, 127, 130, 136, 139, 143, 153, 179, 180, 184, 186, 190, 191, 208, 209, 210, 232, 240, 241, 242, 243, 244, 256, 258, 262, 266, 268, 274, 275, 316
Rumeli Hisarı (Boğaz Kesen) 73, 130, 136, 274; Yunanlılar'ın -'na yolları kesen adını vermesi 133
Rumiye-i Suğra (Amasya, Tokat, Sivas) 41
Rumlar 98, 145, 147, 151, 210, 264
Rupeli 193
Rus 165, 260, 321
Rüstem (Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah'ın kumandanlarından) 233

S-Ş

Sadeddin-i Deyri (Hanefi Mezhebi âlimlerinden) 65
Sâdi Paşa 153
Safranbolu Kalesi, bkz. Taraklı Borlu (Safranbolu Kalesi)
Sahn-ı Seman Medresesi 307
Sahn Medresesi 176
Sakız 46, 124, 125, 141, 144, 155, 210, 212
Samatya 144
Samsun; Kâfir - 108; -lular 174
Santa Maria Kilisesi 262
Sara Hatun (Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın annesi) 202, 203, 204
Sarayburnu 148
Saray-ı Cedid, bkz. Topkapı Sarayı (Saray-ı Cedid)
Sarayiçi (Bursa'da bir semt) 111
Sart 40
Saruca Paşa 50, 74, 93, 95, 102, 107
Saruca Sekban (Osmanlı top döküm ustası) 136, 137
Saruhan (Manisa) 37
Savalan (Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah'ın kumandanlarından) 233
Sava Nehri 54, 179, 223
Savcı Bey (Sultan I. Murad'ın oğlu) 314
Sazlıdere 22, 23, 30
Segedin 63, 64, 67, 70, 192, 333
Sehi Bey 175, 317
Sehl (Amr'ın Oğlu) 169
Sekelet Banı Thomas 78
Selanik 20, 45, 46, 47, 71, 112, 125, 178, 190
Selimiye Camii 111
Semadirek 211
Semendire 52, 53, 58, 63, 93, 145, 178, 190, 191, 192, 193, 214, 256, 269, 270, 274
Semerkand 303
Sen George sancağı 78
Sen Jan Şövalyeleri 283
Sen Mari Kilisesi 149
Sen Mark 218, 277
Sen Martin Yortusu 78
Sen Nikolas Kulesi 285
Sen Romen Kapısı (Topkapı) 32, 145
Sent İmre Mevkii 55
Seret Nehri 267
Serez 20, 98, 189, 193, 204, 211
Server Ağa 65
Sevgendname 65
Seydişehir 50
Seyitgazi 59
Seyyid 4, 43, 306, 308
Sırbistan 13, 47, 52, 53, 58, 60, 70, 101, 178, 185, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 210
Sırp 47, 52, 53, 56, 59, 60, 63, 64, 75, 93, 94, 100, 101, 124, 125, 177, 179, 185, 189, 190, 193, 213, 288, 326; - kaleleri 92, 192; -lar 58, 63, 178, 192
Sicilyalılar 102
Sigismund 75
silahtar 240
Silifke 226, 229, 253, 254
Silivri Kalesi 142
Silivri Kapı 153
Simon Dö Gemeni 55
Sinan Bey (Elvanoğlu) 218, 219
Sinan Bey(Sultan II. Murad'ın damadı) 109
Sinan Paşa (Rumeli Beylerbeyi, Vidin Hâkimi) 48, 49
sinod meclisleri 165
Sinop; 35, 174, 195, 197, 198, 200, 202 -'un fethi 197
sipahi; -ler 357
Sirkeci 2, 140

Sis Kalesi 279
Sitti Mükerreme (Dulkadıroğlu Süleyman Bey'in kızı) 105
Sivas 40, 41, 199, 202, 225, 236, 240, 317
Sivricehisar 177, 179, 191
Sklavonya 232
Slav 101, 263, 325
Sofya 60, 94, 100, 101, 192, 220, 221, 222, 259
Sokol Kalesi 215
Solakzade Mehmed Hemdemi Efendi 120
Stefan Kosaroviç (Hersek Kralı) 216
Stefan Lazaroviç 54
Stefan (Sırp Despotu Brankoviç'in oğlu) 189
Stefan Thomas (Katolik Bosna Kralı) 189, 192, 213, 214, 215
St. Ethiene Dağı 285
Stoyka (Macar elçisi) 63
Suçeava 267
Sultanahmed Camii 111
Sultaniye Medresesi (Bursa'da) 305, 307
Suriye 260, 291
Süheyl (Amr'ın oğlu) 169
Süleyman Bey (Fatih Sultan Mehmed'in kayınpederi, Dulkadır Beyi) 105, 124, 279
Süleyman Çelebi 37
Süleymaniye Camii 111
Süleyman Paşa (Anadolu Beylerbeyi) 275, 276
Şafi 64
Şah Budak (Dulkadirli Süleyman Bey'in oğlu) 279, 282, 290
Şah Hacı (Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah'ın kumandanlarından) 233
şâhî toplar 143, 145, 146
Şah Melik (Gelibolu Hisarı Kumandanı) 20, 23
Şahruh Mirza (Timurilerden) 90
Şam 279, 281, 308
Şamiler (Memlükler) 282
Şamlıoğlu Mehmed Bey 178
Şap 25; - madenleri 29; Foça'daki - madenleri 24
şaranpol şiperi 156
Şarapdar İlyas Bey (Hamidili Sancakbeyi) 47
Şebinkarahisar 241, 251, 258
Şehabeddin Paşa (Kula Şahin Paşa, hadım) 92, 94, 95, 96
şehit 23, 49, 55, 77, 80, 83, 87, 90, 93, 102, 161, 171, 182, 253, 332
Şehirköy 60
Şehsuvar Bey (Dulkadirli Süleyman Bey'in oğlu) 279, 280, 281, 282
Şehzade Hatun (Sultan II. Murad'ın kızı) 109
Şehzade Orhan, bkz. Orhan Çelebi (Emir Süleyman'ın oğlu)
Şemseddin Molla Fenari 243
Şeyh Ebü'l-Vefa 310
Şeyh Hasan (Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın amcası, Çemişkezek Hakimi) 233
Şeyhi 113
şeyhler 106, 142, 153, 154
Şumnu 76, 83
Şükrullah 121, 186, 335

T

tabhane 176
tabl 98, 157, 159
Taceddin oğlu Mahmud Bey (İznik Beylerbeyi) 34
Tacizâde Cafer Çelebi 159
taç 66, 67, 99, 106, 165, 221
Taddeo 218
Taht 67
Tahtakale 95, 110
Tahtalı 192
Taraklı Borlu (Safranbolu Kalesi) 25
Tarsos 193
Taşeli 127
Taşili 50, 65
Taşköprü 200
Taşoz 174, 210, 211
Tatar 260, 262, 263, 264, 265
Teb 97, 98
Tebriz 249, 250
tefsir 296
Tekeoğlu Osman Bey 36
Tekfur Çayırı (Hünkâr Çayırı) 291, 293
Tekfur Sarayı 174
Teodoros (Mora Despotu) 97
Tepeş (cellat), bkz. Vlad III. (Eflak Beyi)
Tercan 241, 245
tersane 174, 321
Teselya 19, 194, 209
Tetimme (hazırlık) Medresesi

Tevarih-i Âl-i Selçuk (Yazıcıoğlu Ali'nin Türk-Oğuz geleneklerini anlatan eseri) 113
Tevrat 168
Thomas (Kostantin'in kardeşi)
Tiflis 237
Timur Han 20, 238, 239, 301; - Oğulları 109
Timurtaş Oğulları 21, 26, 27, 37, 54
Timurtaş Paşa 21, 26, 37, 54
Timurtaş (Yeniçeri) 82
Tireliler 174
Tite-Live 324
Tokat 4, 26, 40, 41, 53, 62, 68, 205, 235, 236, 237, 239, 240, 255, 317
Tokay Timur (Cuci'nin torunu) 260
Toletinolu Francesco Filelfo 126
top; -çular 143, 153, 254
Tophane 163, 174
Topkapı 2, 4, 32, 141, 143, 144, 145, 150, 153, 155, 156, 160, 162, 163, 164, 210, 301, 321, 330
Topkapısı 153, 161
toplar; küçük - 147
Toplıca (Kozludere) Ovası 61
Torlak Kemal; - İsyanı 108
Tosya 35
Tozanlu Oğulları 238
Trabzon 13, 124, 195, 197-205, 234, 238, 261, 299; -lular 268, 174
Trakya 129, 131, 142; Batı - 30
Transilvanya 52, 55, 95
Trava 191
Trayan, bkz. Balkan Geçidi (Trayan)
Trepeça 178
Tuna 50, 52, 56, 57, 58, 60, 72, 76, 82, 83, 86, 94, 101, 129, 133, 177, 178, 179, 184, 190, 191, 192, 205, 207, 267, 269, 270, 271
Tunca 29, 109, 186, 321
Turhan Bey (Paşa Yiğit'in oğlu) 98, 99, 103
Tursun Bey 293, 333, 336, 337, 338, 339, 340, 341
türbe 108, 110, 168, 171, 200, 322
Türk 13, 26, 29, 31, 47, 55, 56, 61, 64, 76, 79, 82, 97, 102, 104, 109, 113, 114, 115, 131, 140, 144, 148, 149, 150, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 163, 164, 166, 170, 174, 176, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 190, 192, 204, 206, 208, 212, 214, 215, 216, 218, 221, 222, 223, 230, 231, 232, 239, 245, 251, 259, 260, 261, 263, 264, 266, 267, 271, 272, 273, 276, 284, 286, 287, 294, 297, 299, 301, 308, 314, 317, 325, 327, 328, 336, 337, 338
Türkistan 177, 263
Türkiye 104, 167
Türkmen 36, 105, 108, 250, 279

U-Ü

Uğurlu Mehmed (Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın oğlu)
Ulah (Eflak) 58, 100; -lar 78, 205
ulema 45, 62, 106, 110, 121, 127, 138, 153, 162, 174, 186, 187, 188, 216, 300, 302, 307, 313, 315, 327,
Ulubat;- çayı 38; - gölü 26
Ulubatlı Hasan 160, 161, 337
Uluğ Bey; - rasathanesi 303
Umur Bey II. (Kara Timurtaş Paşa'nın oğlu) 38
Umur Bey (Kütahya Sancakbeyi) 57
Umur Bey (Yanya Beyi) 208
Urban (top döküm ustası) 136, 137
Urgenç 260
Urla 38
Ustroma Karasu Nehri 204
Uyuz Bey 228
Uzun Hasan (Akkoyunlu Hükümdarı) 23, 195, 199, 201, 202, 203, 204, 226, 227, 232-235, 237-259, 262, 266, 273, 285, 301, 303
Uzunköprü 44, 45, 112
Üçoklar 279
Üç Şerefeli Camii 110, 111
Üsküdar 163, 164, 174, 196, 237, 238, 240, 283, 291, 293
Üsküb 51, 174, 178, 192, 194, 214

V

vakayinâme 90
Van Gölü 234
Vardar Yenice'si 20, 47
Varna 13, 72, 76, 77, 78, 83, 84, 85, 86, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 97, 100, 101, 125, 131, 267, 334
Varsaklar 228
Vazağ mıntıkası 57
Vefâ-i Konevî, bkz. Şeyh Ebü'l-Vefa
Vefa semti 174
Veliyyüddin Oğlu Ahmed Paşa 152, 210

Vılkoğlu (Sırp Despotu) 59
Vidin 48, 49, 75, 100, 178, 207
Vidin Sinanı (Sinan Paşa'nın lakabı), bkz. Sinan Paşa (Rumeli Beylerbeyi, Vidin Hâkimi)
Vişeslav 192
Vize 142
Vlad Drakul, bkz. Vlad III (Eflak Prensi)
Vlad III (Eflak Prensi) 205; Osmanlıların -'a kazıklı voyvoda demesi 205, 209; Ulahların -'a tepeş (cellad) demesi 205; -'ın Kazıklı Voyvoda unvanını neden aldığı 205, 206, 207, 208, 209, 212, 214
Vladislav (Polonya ve Macaristan Kralı)
Vlad Tepeş, bkz. Vlad III. (Eflak Prensi)
Vostitza Kalesi, 209, 210

Y

Yağmurca Sultan (Mengli Giray'ın kardeşi) 263
Yahşi Bey 38, 39, 40
Yahudiler 174, 264, 338, 343
Yahudi mahallesi 285
Yahya Kemal 163, 289
Yakub Bey II 42 43; -'in vefatı 44
Yakub Bey (Sultan II. Murad'ın damadı) 109
Yakub Bey (Yıldırım Bayezid'in Kardeşi) 314
Yakub Paşa (Fatih Sultan Mehmed'in Hekimbaşı) 255, 294, 295, 296
Yakub Reis 203
Yaldızlı kapı 31
Yalvaç 61, 236
Yarhisar 199
Yassı Çimen 202
Yavuz Sultan Selim 314, 316
Yayça 214, 215, 216, 221, 224
Yazıcıoğlu Ali 113
Yazıcıoğlu Mehmed 113
Yedikule 143, 256, 259, 264
Yellitepe 253
Yelliyurd (Niş civarında bir yer) 191
Yeni Camii (Cami-i Cedid) 52
yeniçeri 65, 66, 73, 77, 93, 95, 98, 133, 160, 161, 167, 181, 221, 240, 246, 247, 288, 298, 300, 326
Yenidağ 256
Yenihisar 149
Yenikapı 174
Yenişehir 199; -liler 174
Yenişehri 240
Yeşil Cami Türbesi 18
Yeşilköy 142
Yezevo malikanesi 193
Yolları Kesen, bkz. Rumeli Hisarı
Yorgios Amirutzes 301
Yörgüç Paşa (Sultan Murad'ın lalası) 41, 42, 108; -'nın Rumeli-i Suğra valiliğine getirilmesi 37
Yuannis (Bizans İmparatoru, Manuel'in oğlu) 19, 30, 32, 58
Yuannis IV (Trabzon-Rum İmparatoru) 201, 234,
Yuannis VIII (Bizans İmparatoru) 98, 99
Yukarı Jalomica (Eflak'ın bir bölgesi) 57
Yusufca Mirza (Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın amcazadesi) 235, 236
Yusuf Efendi (Hocazade Muslihiddin Efendi'nin babası) 305

Z

Zağanos Paşa 92, 96, 143, 151, 153, 166, 194
Zağracı Yakub Bey 263
Zamantı Kalesi 279, 281
Zanta (Yunan adalarından) 288
Zembilli Ali Efendi 316
Zenta Gölü 276
Zeynel Mirza (Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın oğlu) 246, 255
Zeyrek Medresesi 175, 176
Zeytinburnu 147, 148
zırh 54, 85, 86, 103, 153, 158, 240, 286, 305,
Zibin 53
Zihne kasabası (Serez civarında) 211
zincir 140, 144, 148, 281, 282
Zorzo Dolfin 324, 336, 342, 343
Zovan (Raguzalı bir rahip) 54
Zuan Longo (Venedikli kaptan) 231

Sultan Mehmed alayla şehre girdi ve Ayasofya'ya geldi. Atından inerek mabedin içine girdi. Ayasofya'nın içinde bulunan patrik ve halk, padişahın ayaklarına kapanarak ağlaşmaya başladılar. Fatih Sultan Mehmed onlara susmalarını işaret etti. Ortalığı sükûnet kaplayınca patriğe:

"Ayağa kalk! Ben Sultan Mehmed sana, arkadaşlarına ve bütün halka söylüyorum ki bugünden itibaren artık ne hayatınız ve ne de hürriyetiniz hususunda benim gazabımdan korkmayınız."

Fatih Sultan Mehmed

Yediden yetmişe herkese tarihi sevdiren kıymetli ilim adamı Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil'in kaleme aldığı *KAYI* serisinin ikinci kitabı *KAYI II: Cihan Devleti*'nde; Söğüt ve Domaniç'te başlayan ve adı Osmanlı olan devletin mimarlarının planlı, programlı ve disiplinli hareketlerini; insani değerlere bağlı, inançlı ve temiz yaşayışlarıyla bir asra varmadan gerçek bir dünya gücüne doğru giden muazzam başarılarının devamını bulacaksınız.

Sultan Çelebi Mehmed'in Fetret Devri'nden çıkardığı devlete, oğlu II. Murad Han zindeliğini ve itibarını yeniden kazandıracak; Osmanlı'yı Rumeli'den söküp atmak üzere son bir hamle ile tekrar harekete geçen Haçlı ordularını 1444'te Varna'da ve 1448'de Kosova'da darmadağın edecek ve nihayet Fatih Sultan Mehmed'in 1453'te İstanbul'u fethiyle gazâ aşkı artık bir cihan hükümdarlığı fikrine yönelecektir.

Kalemle kılıcı hep yan yana kullanmış Osmanlı padişahlarından II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed'in seferleri, özel yaşamları, hocaları, imar faaliyetleri, idari, insani ve dinî yönleri *KAYI II: Cihan Devleti* kitabında, tarih ziyafeti tadında…

ISBN 978-605-08-1294-7
9 786050 812947
₺17,50
timas.com.tr